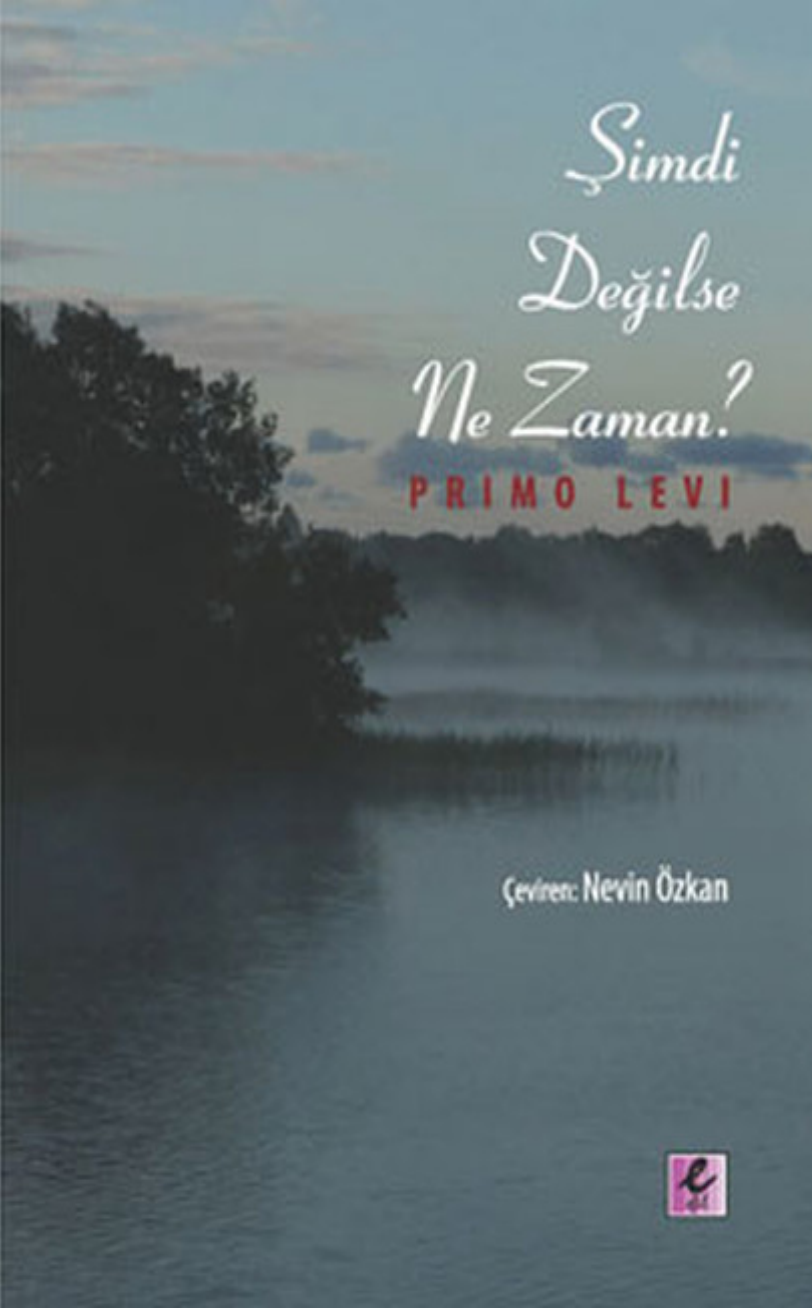

Şimdi Değilse Ne Zaman?
PRIMO LEVI
Çeviren: Nevin Özkan

PRIMO LEVI

ŞİMDİ DEĞİLSE NE ZAMAN?

Çeviren: Nevin Özkan

ŞİMDİ DEĞİLSE NE ZAMAN?

Genel Yayın Nu.: 107
ISBN: 978-605-4334-73-5

1. Basım, 1996 İletişim Yayıncılık
2. Basım, Nisan 2011

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2011
Efil©2011

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.

Sen non ora, quando?
©1991 Giulio Einaudi Editori

Sertifika Nu.: 12131

Sayfa Tasarımı: Güler Doğan
Kapak Tasarımı: Zehra Yıldırım
Kapak Fotoğrafı: Dr.. Ranlero Speelman
Baskı ve Cilt: Ayrıntı Basımevi

Ankara İtalyan Kültür Merkezi'nin Katkılarıyla Basılmıştır.

EFİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.
Ahmet Rasim Sokak 18/2 Çankaya/Ankara, Türkiye
Tel : (+90) 312 442 52 10
GSM : (+90) 541 232 00 96
Faks : (+90) 312 442 52 12

www.efilyayinevi.com

Önsöz

Yirminci yüzyıl İtalyan Edebiyatı'nın önemli isimlerinden Primo Levi, Torino kentinde 1919 yılında dünyaya gelmiştir. Bu kentte aldığı eğitimin kimya üzerine olması, ileride hayatını kurtaracak önemli bir etken olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya İtalya'yı istila edince Levi ve arkadaşları partizan hareketine katılmışlar, ancak kısa süre içinde Levi tutuklanarak önce Fossoli, ardından Auschwitz toplama kamplarına gönderilmiştir. Yazar, diğer eserleri, "Bunlar Da Mı İnsan" ve "Lilith"de belirttigi gibi, bazı olumlu koşullar ve kimyagerlik mesleği sayesinde bu kamplardan sağ çıkmayı başarmış ve Sovyetler Birliği yolu ile ülkesi İtalya'ya dönebilmiştir. İtalya'da çok sevdiği mesleğini yapmayı sürdürmüş, bir yandan da yazmaya başlamıştır. Amacı, tanık olduğu insanlık dışı olayları aktarmak ve böylece bir daha meydana gelmelerini engellemektir. Bu arada sanki bir kamu görevini yerine getirmek istercesine, yaşadıklarını anlatmak üzere okulları ziyaret etmiş, kitabevlerinde ve televizyon programlarında söyleşilere katılmıştır.

"Şimdi Değilse, Ne Zaman?" yazarın yaptığı ciddi bir araştırmanın sonucudur. Yalnızca kimyagerlik yaşamında değil, yazın yaşamında da bilimsel çizgiden uzaklasmayan Levi, Doğu Avrupa'daki Yahudiler, kültürleri ve konuştukları dil olan Yidiş hakkında kitaplardan ve kişilerden bilgi topladıktan sonra bu eseri kaleme almıştır. Hem savaş,

hem macera romanı sayılabilecek kitapta Rus kültürü ve Doğu Avrupa kültürü hakkında oldukça fazla ayrıntı bulmak mümkündür. Romanın kahramanları kişilik özellikleri olarak birbirlerine benzemez; aralarında ciddi farklılıklar vardır. İnsan ruhunun çok başarılı bir gözlemcisi olduğu anlaşılan yazar, kitapta savaş zamanı psikolijisine de çesitli kahramanları aracılığı ile farklı biçimde değinmeye özen gösterir. Özellikle sayısal sembollerle dolu romanda birbirleri ile bazen ciddi anlamda çelişen insanların ne olursa olsun umutlarını yitirmeden daha iyi bir dünya özlemi ile nasıl bir yaşam mücadelesi verdikleri vurgulanmıştır.

Romanın başkahramanı Mendel, Primo Levi'yi yansıtmaktadır. Daha ziyade teknik bir formasyona sahip olan Mendel, değişen şartlar ve olaylar karşısında olağanüstü bir uyum yeteneği sergiler. Yaşamın getirdiği tüm zorluklarla mücadele etmeye hazırdır ve savaştan olgunlaşmış, ancak ahlaki değerlerini yitirmemiş olarak çıkmayı başarır. Eserdeki diğer önemli kişilerden Gedale, zeki ve dışa dönük kişilikli bir liderdir. Line ise güçlü bir kişiliğe sahiptir; feministtir, çocuksu bir kadındır, asker ve sevgilidir.

İtina ile yeniden gözden geçirilerek Türk okuyucuna sunulan bu roman çevirisini tanıtmaktan gurur duyduğumu belirtmek isterim.

Dr. Raniero Speelman

İÇİNDEKİLER

Önsöz v

BİRİNCİ BÖLÜM
Temmuz 1943 1

İKİNCİ BÖLÜM
Temmuz – Ağustos 1943 31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Ağustos – Kasım 1943 63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Kasım 1943 – Ocak 1944 95

BEŞİNCİ BÖLÜM
Ocak – Mayıs 1944 125

ALTINCI BÖLÜM
Mayıs 1944 163

YEDİNCİ BÖLÜM
Haziran – Temmuz 1944 195

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Temmuz – Ağustos 1944 233

DOKUZUNCU BÖLÜM
Eylül 1944 – Ocak 1945 263

ONUNCU BÖLÜM
Ocak – Şubat 1945 299

ON BİRİNCİ BÖLÜM
Şubat – Temmuz 1945 327

ON İKİNCİ BÖLÜM
Temmuz – Ağustos 1945 361

Yazarın Notu 403

BİRİNCİ BÖLÜM

Temmuz 1943

Doğup büyüdüğüm kasabada az sayıda saat vardı. Çan kulesinde bir tane vardı ama kimbilir kaç yıldır çalışmıyordu, belki de devrimden beri: Hiç çalıştığını görmemiştim, babam kendisinin bile görmemiş olduğunu söylüyordu, Kule görevlisinin de saati yoktu.

— O hâlde çanları nasıl zamanında çalabiliyordu?

— Radyoda saat ayarını dinlerdi, güneş ve aya göre kendini ayarlardı. Zaten her saat başı değil, yalnızca önemli saatlerde çanları çalardı. Savaşın patlak vermesinden iki yıl önce çanın halatı kopmuştu; yüksek bir noktadan kopmuştu, merdiven çok eskiydi, görevli yaşlıydı ve yeni bir halat bağlamak için oralara kadar tırmanmaya korkuyordu. O zamandan sonra havaya av tüfeği ile ateş ederek saatleri belirtmeye başladı: Bir, iki, üç, dört atış.

Almanlar gelinceye kadar bu böyle sürdü gitti; onlar gelince tüfeğini elinden aldılar ve kasaba saatsiz kaldı.

— Senin çancı gece de ateş eder miydi?

— Hayır. Zaten geceleri hiç çan çalmazdı ki, geceleri uyunurdu ve saati duymaya gerek yoktu. Bu konunun üstünde ciddiyetle duran tek kişi hahamdı: *Şabat*'ın[1] ne zaman başlayıp, ne zaman bittiğini anlamak için saatin tam olarak kaç olduğunu bilmek zorundaydı. Ancak çanlara gereksinimi yoktu, sarkaçlı bir duvar saati ile bir çalar saati vardı; bunlar uyum içinde çalıştığı sürece haham nazik bir kişiydi, uyumsuz oldukları ise hemen anlaşılırdı, çünkü haham hırçınlaşıp cetvelle çocukların parmaklarına vururdu. Biraz daha büyüdüğümde onların uyumlu çalışmalarını sağlamam için beni çağırmaya başladı. Evet, saatçiydim, lisansım vardı; işte bu yüzden bölgedeki komutanlık beni topçu birliğine verdi. Tam gerekli olan göğüs yapısına sahiptim, bir santimetre bile fazla değil. Kendi atölyem vardı, küçüktü ama hiçbir eksiği yoktu. Yalnızca saat tamir etmiyordum, az çok her şeyi düzeltebiliyordum; tamiri aşırı derecede güç hasarları yok ise, radyo ve traktör bile. *Kolhoz*'un[2] tamircisiydim ve işim hoşuma gidiyordu. Saatleri boş zamanlarımda, yalnızken tamir ediyordum, pek fazla saat yoktu, ancak herkesin tüfeği vardı ve ben tüfek de tamir ediyordum. Eğer bu kasabanın adını bilmek istiyorsan, adı Strelka, kimbilir daha kaç kasabanın adıyla aynı; ve nerede olduğunu bilmek istiyorsan, bil ki buradan çok uzak değil; daha doğrusu, değildi, çünkü Strelka artık

1 Yahudiliğin kutsal günlerinden Cumartesi (ç.n.).

2 Kolektivist yapıya sahip kooperatif hâlindeki Rus tarım kuruluşu (ç.n.).

yok. Kasabalıların yarısı kırsal kesime ve ormana dağıldı, diğer yarısı da bir çukurda; öyle sıkış sıkış hâlde değiller, çünkü çoğu epey zaman önce ölmüştü. Evet, bir çukurdalar ve onlar, Strelka'nın Yahudileri, bu çukuru kendileri kazmak zorunda kaldılar; ancak çukurda Hristiyanlar da var, hem artık aralarında öyle çok büyük bir fark yok. Ve bil ki seninle konuşan ben, Kolhoz'un traktörlerini tamir eden saatçi Mendel, evliydim ve karım da o çukurda ve inan ki çocuğum olmamış olduğu için kendimi mutlu sayıyorum; ve şunu da bil ki artık var olmayan bu kasabayı çok kez lanetledim, çünkü ördekli ve keçili bir kasabaydı, kilisesi ve sinagogu vardı ama sineması yoktu; şimdi düşündüğümde bana cennet bahçesiymiş gibi geliyor ve zamanın geriye dönmesi ve her şeyin eskisi gibi olması için bir elimi bile keserdim.

Leonid sözlerini kesmeye cüret etmeden, durmuş dinliyordu. Çizmelerini ve ayaklarına sardığı bezleri çıkarmış, kurusunlar diye dışarıya, güneşe koymuştu. İki sigara sardı, biri kendisi, biri de Mendel için, sonra elini cebine daldırarak kibritleri çıkardı — ancak nemliydiler ve dördüncüsü tutuşana kadar üç tanesini birbirine sürtmek zorunda kaldı. Mendel onu sakin bir tavırla inceledi. Orta boyluydu, bedeni yapılı olmaktan çok kaslıydı; düz siyah saçlarına, sert sakallarına karşın sevimsiz olmayan, yanık tenli, beyzi bir yüzü, kısa ve düz bir burnu, Mendel'in gözünü alamadığı derin bakışlı, koyu renkli, hafifçe patlak gözleri vardı. Huzursuz, kâh sabit bakan, kâh kaçan, talepkâr; tatminsiz birinin gözleri, diye düşündü: Ya da hayatın kendisine bir şeyler borçlu olduğunu sanan birinin. Peki ama kim kendini böyle hissetmez ki?

Ona sordu:

— Niçin özellikle burada durdun?

— Tesadüfen, öylesine: bir tahıl ambarı gördüm. Bir de senin yüzünü.

— Yüzümün diğerlerinden farklı nesi var ki?

— Tamam işte, hiçbir farkı yok.

Delikanlı utangaç utangaç güldü:

— Birçokları gibi güven veren bir yüz. Sen Moskovalı değilsin, ama Moskova'da dolaşsan yabancılar seni yol sormak için durdururlar.

— Ve hata ederler: eğer ben yolları bulmada o kadar başarılı olsaydım, burada kalmazdım. Bak sana çok şey sunamıyorum, ne midene, ne de ruhuna. Adım Mendel ve Mendel, Menahem yerine geçiyor, "Teselli eden" demek, ancak ben hiç kimseyi teselli etmedim.

Birkaç dakika sessizce sigaralarını içtiler. Mendel cebinden küçük bir bıçak çıkarmış, yerden bir taş almıştı, üstüne aralıklı olarak tükürüp bıçağa sürtüyordu taşı; arada bir bıçağın keskin kısmını başparmağının tırnağına sürterek deniyordu. Sonuçtan memnun kaldığında, küçük bıçağı bir testereymişcesine elinde çevirerek diğer tırnaklarını da kesmeye başladı. Onlar da kesildiğinde Leonid ona bir sigara daha ikram etti: Mendel istemedi.

— Hayır, teşekkürler. Aslında sigara içmemem lazım ama tütün bulunca içiyorum. Kurt gibi yaşaması gerektiğinde insan başka ne yapabilir ki?

— Niçin içmemen gerekirmiş?

— Akciğerlerim ya da bronşlarım yüzünden, bilemeyeceğim. Çevrende tüm dünya yıkılırken sigara içmek ya da içmemek sanki önemliymiş gibi. Haydi, versene bana şu sigarayı; sonbahardan beri buradayım ve belki de üçüncü kez içecek bir sigara buluyorum. Dört kilometre uzaklıkta bir köy var; adı Valuets, etrafı ormanla çevrili ve köylüleri

iyi insanlar ancak tütünleri yok, tuzları da. Yüz gram tuz için sana bir düzine yumurta ya da bir tavuk bile veriyorlar.

Leonid bir an sustu, kararsız gibiydi; sonra kalktı, öylece, yalınayak tahıl ambarına girdi, oradan sırt çantasıyla çıktı ve çantanın içini karıştırmaya başladı. Ardından Mendel'e iki küçük paket ham tuz göstererek, "İşte!" diye kestirip attı.

— Yirmi tavuk eder, eğer senin hesapların doğruysa.

Mendel elini uzattı, paketleri kaptı ve onaylayan bir havayla onları elinde tarttı.

— Bunlar nereden?

— Uzaktan. Yaz geldi ve ordunun verdiği kütüklük artık işime yaramıyordu. İşte böyle. Ticaret asla ölmez, ot ve insanların öldüğü yerlerde bile. Bazı yerlerde tuz var, bazılarında tütün, bazılarında ise hiçbir şey yok. Ben de uzaklardan geliyorum. Altı aydır günü gününe yaşıyorum, nereye gitmek istediğimi bilmeden yürüyorum; yürümek için yürüyorum, yürüdüğüm için yürüyorum.

Mendel:

— Yani sen Moskova'dan mı geliyorsun? – diye sordu.

— Moskova'dan ve yüz yerden daha geliyorum. Muhasebecilik yapmayı öğrendiğim ve sonra hemen unuttuğum bir okuldan geliyorum. Lubjanka'dan. Çünkü onaltı yaşındayken hırsızlık yaptım ve beni sekiz ay hapiste tuttular: İşin gerçeği, bir saat çaldım; görüyorsun işte, hani neredeyse kader arkadaşı sayılırız. Vladimir'den, paraşütçülük kursundan geliyorum, çünkü insan muhasebeci olunca onu paraşütçü yapıyorlar. Beni Almanların arasına paraşütle indirdikleri Smolensk yakınlarındaki Laptevo'dan, Smolensk'deki toplama kampından geliyorum, çünkü kaçtım: Ocak ayında kaçtım ve o zamandan beri yürü-

mekten başka bir şey yapmadım. Affedersin arkadaşım, yorgunum, ayaklarım ağrıyor, ateş basıyor ve uyumak istiyorum. Ancak önce nerede olduğumuzu öğrensem iyi olur.

— Söyledim ya sana, Valuets yakınlarındayız: Brjansk'dan yürüyerek üç günlük mesafede bir köy. Sakin bir yer, demiryolu otuz kilometre uzakta, orman sık ağaçlı, yollar ise ya çamur ya toz ya da karla kaplı, mevsimine göre: Böylesi yerler Almanların hoşuna gitmez, yalnızca hayvan alıp götürmek için buraya gelirler, o da çok sık olmaz. Gel, gidip yıkanalım.

Leonid ayağa kalktı ve çizmelerini tekrar giymeye başladı, ancak Mendel onu durdurdu:

— Hayır, nehre değil, belli mi olur, hem zaten uzak. Şu arkaya, ambarın arkasına gidelim.

Ona tesisatı gösterdi: tahta levhalardan yapılmış ufak bir baraka, çatının üstünde güneşin ılıştırdığı suyun bulunduğu bir teneke depo, kış için ateşte sertleşmiş kilden yapılmış küçük bir soba. Duşun telefonu bile vardı; Mendel onu delik deşik bir konserve kutusundan çıkarıp teneke bir boru vasıtasıyla depoya bağlamıştı.

— Her şeyi ellerimle yaptım. Bir ruble harcamadan ve kimsenin yardımı olmaksızın.

— Köydekiler senin burada olduğunu biliyor mu?

— Hem biliyor, hem bilmiyor. Köye olabildiğince az gidiyorum, her seferinde değişik bir yönden oraya ulaşıyorum. Arabalarını tamir ediyorum, olabildiğince az konuşuyorum, bana ekmek ve yumurta ile ödeme yapıyorlar ve çekip gidiyorum. Oradan gece ayrılıyorum: Kimsenin beni izlediğini sanmıyorum. Haydi, soyun. Sabunum yok, en azından şimdilik. Külle idare ediyorum, orada, o kavano-

zun içinde, nehrin kumu ile karıştırılmış hâlde. Hiç yoktan iyi ve bitleri orduda verdikleri ilaçlı sabundan daha iyi öldürdüğü söyleniyor. Yeri gelmişken...

— Hayır, bende yok, korkma. Aylardır yalnız başıma yolculuk ediyorum.

— Haydi, soyun ve bana gömleğini ver. Gücenecek bir şey yok. Birkaç kez samanlık veya ambarda uyumuşsundur elbet, onlar da beklemeyi bilen sabırlı bir ırk. Bizim gibi, açıkçası. Yeter ki bitle insanlar arasındaki gerekli ayırım göz önüne alınsın.

Mendel yaptığı işi iyi bilen bir kişi edasıyla gömleğin dikiş yerlerini inceledi.

— İyi, *koşer*[3], diyecek bir şey yok. Seni yine de konuk ederdim, ama bitsiz olduğun için daha büyük bir memnuniyetle konuk ediyorum. Buyur, önce sen gir duşun altına: Ben daha bu sabah yıkandım.

Konuğunun zayıf bedenini inceledi:

— Nasıl oluyor da sünnetli değilsin?

Leonid soruyu yanıtlamaktan kaçındı:

— Benim de Yahudi olduğumu nasıl anladın?

Mendel, — Yidiş[4] aksanından on kez de yıkansan kurtulamazsın – diye alıntıda bulundu.

Her neyse, hoşgeldin, çünkü yalnızlıktan usandım. Kal, eğer istersen: Moskovalı, okumuş, kimbilir nereden kaçmış, saat çalmış biri olsan ve bana öykünü anlatmak

3 Yahudilere göre dinî vecibelere uygun temiz yiyecek; "Kaşer" de denir (ç.n.).

4 Yahudi Almancası. Doğu Avrupa Yahudileri tarafından konuşulan, İbrani harfleri ile yazılan Almanca'nın bazı İbranice ve Slavca sözcüklerle karışık bir lehçesi (ç.n).

istemesen bile. Konuğumsun. Beni bulmuş olman şans. Benim de, İbrahim gibi, her duvara bir tane olmak üzere evime dört kapı yapmam gerekirdi.

— Niçin dört kapı?

— Yoldan geçenler girişi bulmakta zorluk çekmesinler diye.

— Peki ya sen bu öyküleri nereden öğrendin?

— Bu Talmud'da[5] Mişna'nın[6] bir yerlerinde var.

— Öyleyse sen de okumuşsun, baksana!

— Çocukken, sana sözünü ettiğim hahamın öğrencisiydim. Ancak şimdi o da o çukurda ve ben neredeyse her şeyi unuttum. Yalnızca atasözlerini ve masalları anımsıyorum.

Leonid biraz sustuktan sonra konuştu:

— Sana öykümü anlatmak istemediğimi söylemedim. Yalnızca yorgun olduğumu ve uyumak istediğimi söyledim.

Esnedi ve duşun bulunduğu barakaya doğru yürüdü.

Sabahın dördünde hava aydınlanmıştı, ancak ikisi de birkaç saat daha uyudu. Gece boyunca gökyüzü bulutlanmıştı; yağmur çiseliyordu ve yaprak hışırtıları ile dal çatırtıları, rüzgâr dalgalarının batıdan, deniz dalgalarıymışcasına geldiğini duyuruyordu.

5 Talmud: Mişna ve Gemara'dan oluşan, Yahudi dînî edebiyatının M.Ö. III. — M.S.V. yüzyıllar arasındaki dönemini kapsayan geniş ve karma eser (ç.n.).

6 Mişna: Sözlü yasanın birçok maddesi M.S. II. yüzyılda derlenmiş ve sıraya konmuştur. Bu derlemeye Mişna, yani "Tekrarlama yoluyla öğretim" denir (ç.n.).

Zinde ve dinlenmiş olarak kalktılar. Mendel'in artık saklayacağı fazla bir şey kalmamıştı:

— Evet. Ben de kaybolmuş bir askerim, kaçak değilim. Temmuz 1942'den beri kayıbım. Yüz, ikiyüzbin kayıp askerden biriyim: kayıp olmakta utanılacak bir şey var mı? Kayıplar acaba sayılabilir mi? Sayılabilselerdi, kayıp olmazlardı: canlılar ve ölüler sayılır, kayıplar ne canlı, ne de ölüdürler ve sayılamazlar. Hayaletler gibi.

— Siz paraşütçülere nasıl aşağı atlandığını öğretiyorlar mı, bilmiyorum. Bize her şeyi öğretmişlerdi. Kızıl Ordu'nun tüm hafif ve ağır toplarını, önce çizim ve fotoğraflarla – okula geri dönmüştük sanki – sonra uygulamalı olarak öğrettiler, insanı korkutan koca koca şeyler. İyi de, beni birliğimle cepheye gönderdiklerinde her şey farklıydı ve anlaşılmıyordu: Toplar birbirine benzemiyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma Rus topları vardı, Alman ve Avusturya topları. Türkiye'den gelenler bile vardı. Cephane yüzünden çıkan kargaşayı tahmin edebilirsin. Tam bir yıl önceydi, Kursk ile Kharkov'un tam ortasında, tepelerde görevlendirilmiştim. Yahudi ve saatçi olmama karşın, topçubaşı bendim ve top da Birinci değil, İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılanlardandı ve Rus değil, Alman yapısıydı; evet, Nazilere ait bir 150/27 idi, kimbilir hangi nedenden, belki de bozulduğu için, Almanların büyük yürüyüşlerini yaptıkları 1941 Ekiminden beri orada duruyordu. Biliyor musun, bir kez yerleştirildi mi, böyle bir teçhizatı başka yere taşımak kolay değil. Bana onu son dakikada teslim ettiler, çevrede yer çoktan titremeye başlamıştı ve duman güneşi örtüyordu; doğru ateş etmek bir yana, yalnızca orada kalmak için bile cesaret gerekiyordu. Nasıl doğru ateş edebilirsin ki, kimse sana nişan almak için gerekli bilgileri vermezse ve telefon havaya uçtuğu için sen

de soramazsan, çevrende her şeyin cehenneme döndüğünü görürken ve gökyüzü gündüz mü, gece mi olduğunu anlayamayacağın kadar kapkarayken, her yandan yer patlamalarla sarsılırken ve seni gömmek üzere yağan bir mermi yağmurunu ensende hissederken, kimse de sana bunun nereden geleceğini söylemezken. Zaten kime soracaksın ki? Ve işte o zaman ne tarafa kaçacağını bilemezsin.

— Üç topçu neferi kaçtı ve belki de iyi ettiler, ama bilemem, çünkü bir daha onlardan haber alamadım. Ben kaçmadım: Tutsak olmak istediğimden değil, ama bizde kural bir topçu silahını düşmana bırakmamalı. Böylece, kaçıp gitmektense olduğum yerde kaldım ve topu en iyi nasıl sabote edeceğimi düşünmeye başladım. Tabii bir aleti bozmak, onu tamir etmekten daha kolay, ancak bir topu asla bir daha tamir edilemeyecek biçimde bozmak için de zekâ gerek, çünkü her topun bir zayıf tarafı vardır. Kısacası; kaçma düşüncesi hoşuma gitmiyordu. Kahraman olduğumdan değil, hiç aklımdan kahraman olmak geçmedi, ama bilirsin ya, Rusların arasında yaşayan bir Yahudi onlardan iki kat data iyi olmak zorundadır, yoksa ona hemen korkak derler. Ayrıca eğer topu sabote etmeyi başaramazsam, Almanların bir kez daha onu üstümüze çevirip ateş edeceklerini düşünüyordum.

— Neyse ki bu meseleyi kendileri halletti. Ben, aklımda sabotaj, bacaklarımda beni oradan götürme isteği, topla uğraşırken bir Alman bombası geldi, tam namlunun altındaki yumuşak toprağa düştü ve patladı. Top olduğu yerde sarsılarak bir yana devrildi ve sanırım artık hiç kimse onu düzeltemeyecek. Bu top sayesinde postu kurtardım sanırım, çünkü bombanın tüm parçalarına siper oldu. Yalnızca biri bilmem nasıl, şuramı çizdi, görüyor musun? Alnımda,

saçlarımın arasında. Çok kanadı ama bayılmadım ve sonra kesik kendiliğinden iyileşti.

Sonra yürümeye koyuldum...

Leonid, — Ne tarafa? – diye sözünü kesti.

Mendel alıngan bir tavırla yanıtladı:

— Ne demek ne tarafa! Yeniden bizimkilere katılmaya çalıştım; Askerî Mahkeme değilsin ya. Dedim sana, gökyüzü dumandan simsiyah olmuştu, yönünü bulmana imkân yoktu. Savaş, her şeyden büyük bir karmaşa, savaş alanında da, insanların kafasında da: Çok kez kimin kazandığı, kimin kaybettiği bile anlaşılmıyor, buna sonra generaller ve tarih kitaplarını yazanlar karar veriyor. Durum böyleydi, her şey karman çormandı, ben de allak bullak olmuştum, bombardıman sürüyordu ve gece oldu. Yarı sağır bir hâldeydim, her yanım kana bulanmıştı ve yaramı olduğundan da ciddi zannediyordum.

Yürümeye koyuldum ve doğru tarafa gittiğimi, yani cepheden uzaklaşıp kendi hatlarımıza doğru yol aldığımı sanıyordum. Gerçekten de ben ilerledikçe gürültü azalıyordu. Bütün gece yürüdüm, önceleri yürüyen başka askerler görüyordum, sonra kimse kalmadı. Arada bir üzerime doğru gelen bir bombanın ıslığı andıran sesi duyuluyordu ve yere yapışıyordum, bir çukura, bir taşın ardına. Cephede kolay öğreniliyor, sivil birinin buzlanmış göl gibi düz gördüğü yerdeki çukuru farkedebiliyorsun. Gün ağarmaya başlıyordu, işte o anda gittikçe artan yeni bir gürültü duydum ve toprak yeniden sarsılmaya başladı. Ne olduğunu anlamıyordum, duyduğum bir titreşim, sürekli bir gümbürtüydü; saklanacak bir yer bulmak için çevreme bakındım ancak çevrede yalnızca çiti, duvarı bile olmayan, biçilmiş ve ekilmemiş topraklar vardı. Saklanacak bir yerdense, bir yıldan beri savaştığım hâlde daha önce hiç

görmemiş olduğum bir şey gördüm. Güzergâhıma paralel bir demiryolu vardı, onu daha önce fark etmemiştim ve ilk anda demiryolunun üstünde nehirdeki salları anımsatan bir sıra sal ilerliyor sandım. Sonra anladım; yönümü şaşırmıştım, cephenin Alman tarafındaydım ve karşımdaki de zırhlı bir Alman treniydi: Cepheye doğru gidiyordu. Onu vagonlu bir trene değil de, kımıldayan tepelere benzettim; sana garip, aptalca ya da belki küfür gibi gelecek, çünkü bu konularda nasıl düşündüğünü bilmiyorum, ama aklıma dedemin gökgürültüsünü duyduğunda söylediği şükran duası geldi: "Senin gücün ve kudretin evreni doldurur." Eh, Almanların zırhlı trenler yapmış olması, ama Almanları da Tanrı'nın yaratmış olması, anlaşılacak şeyler değil. Peki niye onları yarattı? Ya da niye şeytanın onları yaratmasına izin verdi? Günahlarımız yüzünden mi? Peki ya bir erkek günahsızsa? Ya da bir kadın? Karımın ne günahı vardı? Veya karım gibi bir kadının, başka birinin günahı, belki de çukurun kenarında onları mitralyözle tarayan Almanların kendi günahları yüzünden ölmesi ve başka yüz kadın ve çocukla birlikte bir çukurda yatması mı gerek?

İşte böyle. Kusura bakma, kendimi kaptırıverdim, ama neredeyse bir yıldır bunları düşünüp duruyorum ve bir sonuca varamıyorum; neredeyse bir yıldır Tanrı'nın bir kulu ile konuşmuyorum, çünkü bir kayıp konuşmasa daha iyi: O ancak başka bir kayıpla konuşabilir.

Yağmurun çiselemesi durmuştu ve ekilmemiş topraktan havaya hafif bir mantar ve yosun kokusu yayılmıştı. Yapraktan yaprağa ve yapraklardan yere düşen yağmur damlalarının yarattığı barış müziği duyuluyordu; sanki savaş yoktu, hiç olmamıştı. Birdenbire damlaların oluşturduğu müziği farklı bir ses bastırdı: Bir insan sesiydi, hoş ve çocukçaydı, şarkı söyleyen bir kız çocuğuna aitti. Bir

çalının arkasına saklandılar ve onu gördüler: Tembel tembel küçük bir keçi sürüsünü güdüyordu, ayakları çıplaktı, zayıftı, dizlerine inen bir asker parkasına sarınmış, boynuna bir eşarp bağlamıştı. Güneşten yanmış ince ve kibar bir yüzü vardı. Köylülerin özentili, burundan gelen ses tonuyla hüzünlü hüzünlü şarkı söylüyor, keçilerini gütmekten çok izleyerek onlara doğru ilgisiz bir tavırla ilerliyordu.

İki asker bakıştı: Yapacak bir şey yoktu, çocuk onları görmeden saklandıkları yerden ayrılamazlardı ve her durumda, onları görecekti, çünkü tam onlara doğru geliyordu. Mendel ayağa kalktı, Leonid de onu izledi. Çocuk duruverdi, korkmaktan çok şaşırmıştı. Sonra koşmaya başladı, keçilerini geçti, onları topladı ve geriye, köy yönüne doğru sürmeye başladı. Tek sözcük etmemişti.

Mendel birkaç saniye sustu:

— Bitti, yapacak bir şey yok. İşte kurtlar gibi yaşamak bu. Yazık, tam da sen gelmiştin; ama şimdi daha kötü, çünkü iki kişiyiz. Aylardır böyle bir şey olmuyordu. Yalnızca bir çocuk, yine de her şey bitti. Belki bizi görünce korktu. Aslında biz onun için tehlike değiliz; o ise bizim için tehlike, çünkü o bir çocuk ve konuşacak. Susması için tehdit etsek, daha da çok konuşacak. Konuşacak, bizi gördüğünü söyleyecek ve garnizondaki askerler bizi aramaya gelecekler: Bir saat, ya da bir gün, veya on gün geçecek, ama gelecekler. Ve Almanlar gelmese bile ya da Almanlar gelmeden, köylüler veya haydutlar gelecek. Yazık, dostum. Yanlış zamanda geldin. Haydi bana yardım et, buradan taşınıyoruz. Tesisat için üzgünüm, her şeye yeni baştan başlamak gerekecek. Neyse ki mevsim yaz.

Uzun boylu bir taşınma değildi; Mendel'in tüm eşyaları, yiyecekler dahil, asker çantasındaydı. Ancak eşyalar hazır olduğunda, Leonid, Mendel'in yola çıkmakta tereddüt

ettiğini fark etti: Ağırdan alıyordu, iki seçenek arasında kararsız gibiydi.

— Ne var? Bir şey mi unuttun?

Mendel yanıtlamadı: Bir kütüğe oturmuştu ve başını kaşıyordu. Sonra kararlı bir biçimde ayağa kalktı, sırt çantasından kısa siper küreğini aldı ve Leonid'e şöyle dedi:

— Hadi, benimle gel. Yok, çantaları burada bırakalım, ağırlık yapıyorlar, onları sonra alırız.

Önce oldukça belirgin bir patika boyunca, sonra sık ağaçların arasından ormana doğru ilerlediler. Mendel yalnızca kendinin bildiği bazı işaretlere göre yönünü belirler gibiydi. Arkaya dönmeden, Leonid'in onu izleyip izlemediğini, dinleyip dinlemediğini kontrol etmeden, konuşarak yürüyordu.

— Görüyorsun, seçeneksizlik yarar sağlayabiliyor. Benim seçeneğim yok: Sana güvenmeliyim, ister istemez, hem zaten yalnız yaşamaktan bıktım. Ben sana kendi öykümü anlattım, sen ise bana öykünü anlatmak istemiyorsun. N'apalım, senin de kendine göre geçerli nedenlerin vardır. Bir toplama kampından kaçtın: Konuşmak istememeni çok iyi anlıyorum. Almanlar için, Rus ve Yahudi olmanın yanı sıra, bir kaçaksın. Ruslar için de bir kaçaksın, aynı zamanda casus olmandan kuşkulanılıyor. Belki de öylesin. Yüzün benzemiyor, ancak her casusun işi yüzünden okunsaydı, casusluk yapamazlardı. Seçeneğim yok, sana güvenmem gerek ve bu yüzden bilmelisin ki orada, aşağılarda solda, büyük bir kayın var; o en uzakta görünen ağaç; kayının yanında yıldırımın içini oyduğu bir huş ağacı var ve huş ağacının köklerinin arasında bir mitralyöz ve bir tabanca var. Mucize değil, onları oraya ben koydum. Silahlarını teslim eden asker korkaktır ama Almanların geri mevziine silahlarını üstünde götüren asker

ahmaktır. İşte geldik, genç olduğuna göre sen kaz. 'Korkak' dediğim için de bağışla, sözüm sana değildi; düşman hatlarına paraşütle inmenin ne demek olduğunu ben de gayet iyi anlıyorum.

Leonid sessizce birkaç dakika kazdı, yağa batırılmış bir çadır bezine sarılı silahlar ortaya çıktı.

— Gece olmasını burada mı bekleyelim? diye sordu Leonid.

— Beklememek daha iyi, yoksa birinin gelip çantalarımızı götürme tehlikesi var.

Ambara döndüler ve Mendel mitralyözü çantaya girecek şekilde söktü. Uyuyarak gece olmasını beklediler, sonra batıya doğru yola koyuldular.

Üç saat yürüdükten sonra dinlenmek için durdular.

Mendel, — Yorgunsun ha, Moskovalı? – diye sordu. Leonid inkâr etti, ancak inandırıcı değildi.

— Yorgunluk değil, senin yürüyüş tempona alışık değilim de ondan. Eğitim kursunda yürüyüş yapılıyordu ve bize ormanda nasıl yüründüğü, yönün nasıl saptandığı, ağaç gövdelerindeki yosunlar, kutup yıldızı ve nasıl mağara kazıldığı öğretildi: ancak hep teorik olarak, eğitimciler de Moskovalı'ydı. Bir de yol olmayan yerde yürümeye alışık değilim.

— İyi, burada öğreneceksin. Ben de ormanda doğmadım ya, ama sonra öğrendim. İsrail tarihinin tek ormanı yeryüzü cenneti, onun da sonunun ne olduğunu iyi biliyorsun; altıbin yıl boyunca başka da yok. Evet işte, savaş olunca her şey değişiyor, biz de değişimi kabullenmeli-

yiz, bu belki de bizim için kötü olmaz. Hem orman yazın dosttur, seni saklayacak yaprakları vardır, sana yiyecek bir şeyler dahi verir.

Yeniden yürümeye koyuldular, hep batı yönünde. Moskova'nın emriydi, her ikisi de biliyordu: Cephenin gerisinde kalan kaçaklar yakalanmamalı, Almanların işgal ettiği topraklara girmeli ve saklanmalıydı. Uzun uzun yürüdüler; önce yıldızların belli belirsiz aydınlığında; gece yarısından sonra ise ayışığında. Toprak hem sert, hem yumuşaktı, adımları yankılanmıyor, yürümeleri engellenmiyordu. Rüzgâr durmuştu, yaprak bile kıpırdamıyordu; ortamın sessizliği, ara ara, uzaklardaki bazı gece kuşlarının kanat sesleri veya içli şarkılarıyla bölünüyordu yalnızca. Şafağa doğru uykulu ormanın nemli soluğu ile yüklü hava serinledi. Yürüyerek iki dere geçtiler, üçüncüsünü şans eseri orada olan varlığı açıklanmayacak bir tahta parçası sayesinde aştılar: gece boyunca başka insan izine rastlamamışlardı. Gün ağarır ağarmaz bir ize rastladılar. Süt beyazı, alçak, yapışkanımsı bir sis çıkmıştı. Bazı yerlerde diz boyuydu, ama öyle yoğundu ki, yer görünmüyordu ve iki adam bir bataklık geçtikleri izlenimine kapıldılar: Başka bir yerde ise baş hizasını geçen sis, yön bulmayı güçleştiriyordu. Leonid yere düşmüş bir dala takıldı, onu aldı ve sanki bir balta darbesi ile kökünden kesilmiş olduğunu şaşırarak fark etti. Az sonra yerin kabuk, yaprak ve tahta parçalarıyla kaplı olduğunu gördüler: Başlarının üstünde orman kabaca budanmış gibiydi, ağaçların dalları ve tepeleri sanki dev bir orağın darbeleriyle kesilmişti; ilerledikçe kesim seviyesi yere yaklaşıyordu, yarı boyuna kadar kesilmiş küçük ağaçlar, teneke parçaları, kırılmış metal parçaları, en sonunda da gökten inen o canavarı gördüler. Bir Alman avcı uçağı, çift motorlu bir Heinkel'di ve işken-

ceye uğramış ağaçların arasında yan yatmış duruyordu. Kanatlarını kaybetmişti ama tekerlekli gövdeyi değil; her iki pervanenin de mili sanki balmumundan yapılmışcasına eğik büküktü. Kumanda direksiyonunun üstünde bulunan mağrur ve iğrenç gamalı haç siyaha boyanmıştı, yanında da alt alta dizili sekiz şekil vardı. Leonid bunları çözmekte zorluk çekmedi. Üç Fransız avcı uçağı, bir İngiliz keşif uçağı ve dört Rus nakliye uçağı: Alman uçağının düşmeden önce düşürdüğü düşman uçakları. Birkaç ay önce düşmüş olmalıydı, çünkü toprağın yüzeyinde biçtiği oyuklarda ormanın bitki örtüsünü oluşturan ot ve çalılar bitmeye başlamıştı bile.

— Bu bizim şans yıldızımızın işi, – dedi Mendel. — Kamp kurmak için daha ne isteyebilirsin ki? Hiç değilse birkaç günlüğüne. Önce gökyüzünün efendisi oydu, şimdi onun efendisi biziz.

Pilot kabininin kapısını zorlayarak açmak güç olmadı; içeri girdiler ve neşeyle içeridekileri saymaya koyuldular. Yağ içinde, yumuşak bir bez köpekçik vardı, birisi boynuna siyah kürkten tasma yapmıştı: Bir maskottu, ancak görüldüğü gibi işe yaramamıştı. Küçük bir demet yapma çiçek. Dörtbeş şipşak resim, tüm ülkelerin askerlerinin üstlerinde taşıdığı alışılagelmiş resimler: Parkta bir erkekle bir kadın, köy eğlencesinde bir erkekle bir kadın. Küçük bir Almanca – Rusça sözlük: — Kimbilir niye uçuşta yanında taşıyordu? – diye yüksek sesle sordu Mendel.

Leonid: — Belki de başına gelecekleri seziyordu, – diye yanıtladı. — Paraşüt ortada yok, belki kendini attı, burada, çevrede bir yerde, bizim gibi kayıp; sözlük ona yararlı olmuştur.

Ancak daha iyi baktılar ve kitapçığın Almanya'da değil, Leningrad'da basılmış olduğunu gördüler: Garip.

Sayım ilerledikçe uçak gitgide daha garipleşiyordu. İki fotoğrafta *Luftwaffe*[7] üniformalı zayıf bir genç ve siyah örgülü saçlı, küçük, şişmanca bir kız vardı; diğer üç fotoğrafta ise yapılı, kaslı sivil bir genç vardı, yüzü geniş ve elmacık kemikleri yüksekti; kız arkadaşı da değişik tipliydi, o da esmerdi ama saçları kısa kesilmişti ve burnu yassıydı. Bu üç fotoğraftan birinde gencin üstünde geometrik işlemeli bir gömlek vardı, fonda da bir meydan ve bol arabesk süslemeli, sivri kemerli pencereleri olan, balkonlu bir bina seçilebiliyordu. Hiç de Alman yapılarına benzemiyordu.

Uçaktaki radyo sökülmüştü ve bomba yerinde de bomba yoktu. Onun yerine üç adet bayat çavdar ekmeği, birkaç içi dolu şişe ve Beyaz Rusya'nın erkek vatandaşlarını Almanlar tarafından kurulan polis birliklerine, kadın vatandaşlarını ise Todt Kuruluşu'na kayıt olmaya çağıran Beyaz Rus dilinde yazılmış bir bildiri vardı: Bolşevizmin düşmanı ve tüm Ruslar'ın yakın dostu olan Büyük Almanya için çalışırlarsa iyi para kazanacaklardı. Almanların Minsk'te Beyaz Rus dilinde bastığı "Yeni Beyaz Rusya"nın oldukça yeni bir sayısı vardı: 26 Haziran 1943 Cumartesi tarihini taşıyordu. Katedraldeki ayin saatleri ile *Kolhoz*ların bölünmesine ve toprakların köylülere dağıtılmasına ilişkin bir dizi kararnameyi içeriyordu. Huş ağacı kabuğunun geniş alt kısmından kazılarak yapılmış, sabırlı ve kaba saba ellerin ürünü olan bir satranç tahtası vardı: Siyah kareler, dış beyaz katman kazınarak elde edilmişti. Aynı derecede kaba olan bir çift çizme de vardı. Leonid ve Mendel hangi maddeden yapıldıklarını anlayamadan onları uzun uzadıya ellerinde evirip çevirdiler: Hayır, deri değildi, uçağın kiracısı oturma yerlerinin yapay deri kılıflarını kesip çıkarmıştı ve kırık parçalar arasında bulduğu elektrik teliyle iri

7 Alman Hava Kuvvetleri (ç.n.).

iri dikmişti. "İyi bir çalışma", diye takdir etti Mendel, ancak şimdi ne yapılabilirdi, kalacak yer çoktan dolu olduğuna göre? — Saklanalım ve onu bekleyelim; nasıl biri olduğunu görüp, karar veririz.

Kiracı akşama doğru, temkinli adımlarla geldi: Fotoğraflardaki kaslı adam oydu. Üstünde asker pantolonu, koyun derisinden bir ceket, başında da Özbeklere özgü siyah – beyaz kareli bir bere vardı. Yapılı omuzlarından bir çanta sallanıyordu, içinden canlı bir tavşan çıkardı. Ensesine elinin yan kısmıyla attığı bir darbeyle tavşanı öldürdü, içini temizledi ve ıslık çalarak derisini yüzmeye başladı. Oldukça yakında olan Mendel ve Leonid duyulma korkusuyla konuşmaya cesaret edemiyorlardı. Sırtından çantasını indirmiş olan Leonid, çantanın kapağını araladı ve Mendel'e küçük tuz paketlerini işaret etti. Mendel hemen anladı, o da mitralyözü gösterdi: Ortaya çıkabilirlerdi.

Onların çalıların arasından ortaya çıktığını gören Özbek şaşkınlığını belirten herhangi bir davranışta bulunmadı. Tavşanı ve bıçağı kenara bırakıp belirgin bir güvensizlikle onları karşıladı. Fotoğraflarda göründüğü kadar genç değildi, kırk yaşlarında olmalıydı. Terbiyeli, yumuşak, güzel, bas bir sesi vardı, ancak duraksamalarla, hatalarla ve insanı huzursuz eden bir yavaşlıkla Rusça konuşuyordu. Sözcük seçiminde duraksadığından değildi: Sanki konuşma onu ilgilendirmekten çıkmış ve sonuca varmayı gereksiz buluyormuşcasına, her tümcede ya da her tümcenin yarısında sıkılmadan ve sabırsızlanmadan konuşmasını kesiyor, sonra, aniden, yeniden konuşmaya başlıyordu. Peyami, evet, adı buydu: Peyami Nazımoviç. Duraksama. Tuhaf ad, tabii, ancak ülkesi de tuhaftı. Duraksama. Bu Ruslara göre tuhaftı; Ruslar da Özbeklere göre tuhaftı. Biteceğe benzemeyen uzun bir duraksama. Kayıp mı?

Kuşkusuz o da bir kayıptı. Kızıl Ordu'ya ait bir askerdi. Kaybolalı bir yılı geçmiş, neredeyse iki yıl olmuştu. Yok, sürekli uçmamıştı: Köylülerin kulübelerinde dolanarak, biraz *Kolhoz*larda çalışmış, biraz ormanda saklanan bazı asker kaçaklarına katılmış, biraz da kızlarla dolaşmıştı. Fotoğraftaki kızla mı? Yok, o karısıydı, uzakta, sonsuz uzakta, üçbin kilometre ötede, cephenin öbür tarafında, Hazar'ın ötesinde, Aral Denizi'nin ötesindeydi.

Uçakta yer mi? Kararı onlar vermeliydi: Çok yer yoktu. Bir gece, tamam, biraz sıkışarak; hadi belki iki, kibarlıktan, konukseverlikten. Ancak üçü bir arada rahatsız olacaklardı. Leonid Mendel'le Yidiş dilinde konuştu, hızlı hızlı: Olay kısa yoldan sonuçlandırılabilirdi. — Hayır – dedi Mendel, başını oynatmadan ve yüz ifadesini değiştirmeden: İçinden onu öldürmek gelmiyordu; kovsalar, bu kez onları ele verebilirdi. Hem düşürülmüş bir uçak ne ideal ne de sürekli bir yerleşim yeri oluşturabilirdi. — Fazla bile adam öldürdüm şimdiye kadar. Uçmayan bir uçaktaki bir yer yüzünden insan öldürmem.

— Ya uçsaydı öldürür müydün? Seni eve götürseydi?

— Hangi eve? – dedi Mendel. Leonid yanıtlamadı.

Özbek konuşmalarını anlamamıştı ama Yidiş'in sert tonunu tanımıştı.

— Yahudisiniz değil mi? Bana göre hepsi bir. Yahudiler, Ruslar, Türkler, Almanlar. Duraksama. — Canlıyken hiçbiri diğerinden çok yemez, ölüyken de hiçbiri diğerinden çok kokmaz. Benim memleketimde de Yahudiler vardı, ticarette başarılı, savaşta ise biraz daha az başarılıydılar. Ben de öyleyim zaten; öyleyse birbirimizle savaşmanın ne anlamı olabilir ki?

Artık tavşanın derisi yüzülmüştü. Özbek deriyi kenara koydu; bir kütüğe dayanarak süngü ile hayvanı parçalara

böldü ve olabildiği ölçüde bükerek tava şekline getirdiği uçağa ait bir metal levhanın üstünde kızartmaya başladı. Üstüne ne yağ, ne de tuz koymuştu.

Leonid, — Hepsini sen mi yiyeceksin? – diye sordu.

— Zaten sıska bir tavşan.

— Tuz işine yarar mı?

— Yarar.

Leonid, çantasından küçük bir paket çıkararak, — İşte tuz – dedi. Tavşana karşılık tuz: İki taraf için de iyi bir alışverişti.

Yarım tavşan ne kadar tuz eder diye, uzun uzadıya pazarlık ettiler. Peyami, sükûneti elden bırakmamasına karşın, yorulmak bilmeyen bir pazarlıkçıydı, sürekli yeni konular ortaya atmaya hazırdı. Pazarlık etmek onu bir oyun gibi eğlendiriyor, bir şövalye gösterisindeymişcesine heyecanlandırıyordu. Tavşanın insanı tuzsuz da beslediğini, oysa tuzun tavşansız beslemediğini anımsattı. Tavşanının zayıf olduğundan değerinin arttığını, çünkü yağlı tavşanın böbrekler için zararlı olduğunu, o an için elinde tuz bulunmadığını, ancak bölgede fiyatının düşük olduğunu, bol bol tuz bulunduğunu, Rusların partizan birliklerine paraşütlerle tuz attıklarını anlattı: O ikisi şu anda tesadüfen içinde bulunduğu yokluktan yararlanmamalıydı, Gomel'e doğru giderlerse tüm kulübelerde yok pahasına tuz bulabilirlerdi. Sonunda, yalnızca kültürel ilgi ve başkalarının geleneklerine duyduğu meraktan ötürü şöyle sordu:

— Peki ya sizler tavşan eti yiyor musunuz? Semerkantlı Yahudiler yemezler: Onlar için domuzla tavşan aynı şey.

— Biz farklıyız. Aç Yahudileriz – dedi Leonid.

— Ben de farklı bir Özbek'im.

Alışveriş bittiğinde, saklandıkları yerden elmalar, kızartılmış turp dilimleri, peynir ve dağ çilekleri ortaya çıkartıldı. Pazarlıklardan doğan yüzeysel dostlukla birbirine bağlanan üçlü akşam yemeğini yedi; yemeğin sonunda Peyami votkayı almak için uçağa girdi. "Samogòn" diye açıkladı: Köylüler tarafından damıtılarak evde yapılmış sert bir votkaydı; devletinkinden çok daha sertti. Peyami farklı bir Özbek olduğunu vurguladı, çünkü Müslüman olmasına karşın votkayı çok seviyordu; hem sonra Özbekler savaşçı milletti, oysa ki onun savaşmaya hiç gönlü yoktu:

— Eğer kimse beni aramaya gelmezse, savaş bitene kadar burada kalıp tavşanlara tuzak kurarım. Almanlar gelirse Almanlara, Ruslar gelirse Ruslara, partizanlar gelirse partizanlara katılırım.

Mendel partizanlar ve Rusların tuz attığı birlikler hakkında bir şeyler daha öğrenmek istiyordu. Özbek'ten bilgi almak için boşuna uğraştı: Ancak artık fazla içmişti veya konu hakkında konuşmayı düşüncesizlik sayıyordu ya da gerçekten daha fazla bir şey bilmiyordu. Zaten Samogòn da gerçekten sertti, neredeyse uyku ilacı gibiydi. Fazla alkol alma alışkanlığı olmayan ve uzun zamandır alkollü içkiler içmemiş olan Mendel ve Leonid uçağın kabinine uzandılar ve hava kararmadan uykuya daldılar. Özbek onlardan daha uzun süre açık havada kaldı; kapkacağını (yani olağandışı tavasını) önce kum, sonra su ile yıkadı, pipo içti, biraz daha içki içti ve sonunda iki Yahudiyi kenara iterek o da uyumaya koyuldu. Yahudiler uyanmadı. Saat onbirde, batı yönünde, gökyüzü hâlâ biraz aydınlıktı.

Sabahın üçünde gün ağırmıştı bile: Işık yalnızca iki lombozdan değil, uçağın ağaç gövdelerine ve yere çarpmasıyla parçalanmış olan metal levhaların aralarından da içeri rahatça giriyordu. Mendel acı içinde uyanmıştı: Başı ağrıyordu ve boğazı kurumuştu; "Samogòn'un suçu" diye

düşündü, ama suçlu yalnızca Samogòn değildi. Özbek'in ormanda saklanan birliklerle ilgili sözleri aklına takılmıştı. Onun için tümüyle yeni bir haber olduğundan değil: Bu konuda konuşulduğunu duymuştu, hem de sık sık; bir çeteciyi ele verene para vaad eden, ona yardım edeni ise çeşitli cezalarla tehdit eden Almanların iki dilde yazılmış ve köy barakalarına asılı ilanlarını görmüştü. Asılmış insanları, başları ipin çekilmesi ile yerinden çıkmış, gözleri cam gibi, elleri sırtlarının arkasında bağlı delikanlıları ve kızları da tüm ürkütücülüğüyle birçok kez görmüştü; göğüslerinde Rusça yazılar iliştirilmişti, "Vatanıma döndüm" gibi, ya da başka aşağılayıcı, alaycı sözcükler. Tüm bunları biliyordu. Kendisi gibi Kızıl Ordu'ya ait bir askerin, – bundan gurur duyuyordu – kayıp olduğunda yakalanmaması ve savaşmayı sürdürmesi gerektiğini de biliyordu. Aynı zamanda savaşmaktan yorgun düşmüştü: Yorgun ve boşlukta gibiydi; eşinden, yurdundan, arkadaşlarından koparılmıştı. Göğsünde genç bir insanın, bir askerin canlılığını artık duyumsamıyordu, bunların yerini yorgunluk, boşluk, karakışta yağan kar gibi boş bir beyazlık ile sükûnet arzusu almıştı. İntikam susuzluğunu tatmış, doyuramamış ve susuzluk duygusu da gitgide azalarak tükenmişti. Savaştan ve yaşamaktan yorgun düşmüştü; damarlarında askerlere özgü kızıl kan yerine, terzi, tüccar, hancı, köy kemancıları... Âdem'in geldiği, iyi huylu ve bir sürü evlat sahibi ataların, mistik hahamların soyunun solgun renkli kanının damarlarında aktığını hissediyordu. Yürümekten ve saklanmaktan da, Mendel olmaktan da yorulmuştu: Hangi Mendel'di? Nachman'ın oğlu Mendel kimdi? Müfrezenin listesinde Rusça yazıldığı gibi Mendel Nachmanovič mi, yoksa, bir zamanlar, 1915 yılında iki saati olan hahamın Strelka'nın kayıt defterine yazdığı üzere, Mendel ben Nackman mıydı?

Yine de böyle yaşamayı sürdüremeyeceğini biliyordu. Özbek'in sözcük ve hareketlerindeki bir şeyler, onun ormanlardaki partizanlar hakkında açığa vurmak istediğinden daha çok şey bildiğini anlamasına yol açmıştı. Bir şeyler biliyordu ve Mendel ruhunun derinliklerinde, ruhunun iyice araştırılmamış bir köşesinde sıkıştırılmış yay misali bir dürtü hissediyordu: Yapılacak bir şey, hem de hemen, ışığın onu Samogònun verdiği uyuşukluktan koparmış olduğu o gün yapılacak bir şey vardı. Özbek'ten bu birliklerin nerede olduğunu, kim olduklarını öğrenmeliydi ve karar vermeliydi. Seçim yapmalıydı. Seçim yapmak ise zor işti: Bir yanda bin yıllık bir yorgunluk, korku ve gömüp yanında getirdiği silahların yarattığı iğrenme duygusu, diğer yanda ise az şey vardı. Belki de "Pravda"da "Onur ve görev bilinci" diye adlandırılan, ancak "Ölçülü olmaya duyulan sessiz gereksinim" diye tanımlamanın daha uygun olabileceği o küçük, sıkıştıran mandal vardı. Tüm bunlardan o arada uyanmış olan Leonid'e söz etmedi. Özbek'in uyanmasını bekledi ve ona belirli sorular yöneltti.

Yanıtları çok kesin değildi. Birlikler vardı, evet, ya da olmuştu; partizanlara ya da haydutlara ait, o bilemezdi ki, kimse bilemezdi. Silahlıydılar tabii, ama kime karşı? Hayalî birlikler, gezgin birlikler: Bugün bir demiryolunu havaya uçurmak için burada, yarın bir *Kolhoz*'un silolarını yağmalamak için kırk kilometre ötedeydiler: Ve asla aynı yüzlere sahip değildiler. Kimbilir nereden gelen Rusların, Ukraynalıların, Polonyalıların, Moğolların yüzleri; Yahudiler de vardı, evet, birkaç tane; kadınlar da, tam bir üniforma curcunası sergiliyordu. Almanlar gibi giyinmiş, polis üniformalı Ruslar; üstü başı yırtık, Kızıl Ordu üniformalı Ruslar; birkaç Alman asker kaçağı bile vardı...Kaç kişi mi? Kimbilir! Elli kişi burada, üçyüz kişi orada, oluşan ve

dağılan gruplar, birleşmeler, çatışmalar ve karşılıklı açılan ateşler.

Mendel üsteledi: Demek ki o, Peyami, bir şeyler biliyordu; — "Hem biliyor, hem de bilmiyorum" – diye yanıtladı Peyami; bunlar herkesin bildiği şeylerdi. O yalnızca bir kez, aylar önce, oldukça düzenli bir birlikle bağlantı kurmuştu. Nivnoe'de, bataklıkların ortasında, Beyaz Rusya sınırında. İş içindi: Uçağın telsiz tesisatını satmıştı, ona göre iyi de bir alışveriş olmuştu, çünkü alet paramparçaydı ve o insanların onu yeniden adam edebileceğini hiç sanmıyordu. İki kalıp peynir ve dört küçük kutu aspirin ile karşılığını iyi vermişlerdi, çünkü hâlâ kıştı ve romatizma ağrıları çekiyordu. Sonra Nisan ayında ikinci bir yolculuk yapmıştı: Ölen Almanın paraşütünü de birlikte götürmüştü. Evet, Peyami oraya ulaştığında pilot hâlâ oradaydı, kimbilir kaç günden beri ölüydü, kargalar ve sıçanlar tarafından kemirilmişti bile; pilot kabinini temizleyip düzene sokmak zor bir iş olmuştu. Paraşütü yanında götürmüş, ancak Nivnoe'de başka insanlar, başka yüzler, başka yöneticiler bulmuştu, ona pek yüz vermedikleri gibi, paraşütünü de alıp ruble ile ödemişlerdi. İşte dalga geçmek buna denir; o ne yapabilirdi ki, bu rublelerle? Oysa o paraşütten en az yirmi gömlek çıkabilirdi. Kısacası, berbat bir alışverişti, yolculuk bir yana, çünkü Nivnoe'ye kadar üç ya da dört gün yürümek gerekiyordu. Hayır, bir daha oraya dönmemişti, hem zaten başka bir yere gitmek üzere olduklarını da söylemişlerdi, kimbilir nereye, henüz bilmiyorlardı ya da ona söylemek istememişlerdi. Kendisine Almanca sözlüğü hediye eden onlardı: Ellerinde bir kutu dolusu sözlük vardı, belli ki Moskova'da oldukça çok sayıda basılmıştı.

İşte, birlikler hakkında bildiği her şey buydu, tuz olayının yanı sıra, tabii. Tuzları vardı, onlara paraşütle atı-

yorlardı, yalnızca tuz da değil. Öyle ya, işte bu nedenden Almanın paraşütüne daha ince bezden yapılmış olmasına karşın o kadar düşük değer biçmişlerdi. Kısacası, ticarete atılmak daima bir risk, ancak ortamın şartları bilinmezse önemli bir risk oluveriyor; ya orman nasıl bir ortam, yanında birilerinin olup olmadığını, kim olduklarını, neye gereksinimleri olduğunu bilmiyorsan?

— Her durumda, siz benim konuğumsunuz. Hemen yola devam etmek istediğinizi sanmıyorum; burada kalın, planlarınızı yapın, yarın daha dinlenmiş bir şekilde yeniden yola koyulun. Tabii çabuk gitmeniz için bir neden yoksa. Günümü paylaşacaksınız: Siz dinleneceksiniz, ben de bir gün için yalnız olmayacağım.

Tuzakları kontrol etmek üzere, ormandaki belli belirsiz patikalardan birlikte geçtiler ancak tavşan yoktu. Düğümlenmiş ipin tam olarak boğamadığı bir gelincik vardı, hâlâ canlıydı; dahası öylesine canlıydı ki, çırpınışlar içindeki ısırıklarından korunmak zordu. Özbek pantolonunu indirdi, kalınlığını iki kez arttırmak için kıvırdı, bir çift eldivenmişcesine içine ellerini geçirdi ve hayvanı saldı. Yılan gibi atik olan hayvan, ormanın bitki örtüsünde çabucak kayboluverdi. Peyami, melankolik bir şekilde, — İnsan gerçekten açsa onları da yer, – dedi. — Benim kasabamda, bu sorunlar yoktu; en yoksul kişi bile en azından peynirle haftanın her günü kamını doyurabiliyordu. Biz hiç yokluk çekmedik, kentte sıçan yendiği en kötü yıllarda bile. Oysa burada durum farklı, açlığını gidermek kolay değil; mevsimine göre mantar, kurbağa, salyangoz ve göçmen kuşlar bulunabiliyor, ancak her mevsim elverişli olmuyor. Köylere gidilebilir, tabii, ancak eli boş değil; dikkatli olmak da gerekir, çünkü hemen ateş ediyorlar.

Onlara uçaktan yüz metre kadar ilerideki Almanın mezarını gösterdi. İyi bir iş yapmıştı. Bir metreyi aşan derinlikte bir mezardı, taşsızdı, çünkü bölgede taş yoktu ama dallarla örtülüydü, topraktan kubbe biçiminde bir mezardı ve üstünde asker künyesinden çıkarılmış "Baptist Kipp" adı yazılı bir haç bile vardı.

Leonid, — Bir gâvuru gömmek için bu kadar sıkıntı niye? Üstelik bir Alman'ı? – diye sordu.

Özbek yanıtladı: — Geri dönmesin diye. Günler uzun, onları bir şekilde geçirmek gerek. Ben satranç oynamaktan hoşlanıyorum ve oldukça da başarılıyım. Kasabamda kimse beni yenemezdi. Eh işte, burada kendime tahtayı keserek taşlar ve huş ağacı kabuğundan satranç tahtası yaptım ancak tek başına oynamanın keyfi yok. Pozisyonlar uydursam da kendi kendine aşk yapmaya benziyor.

Mendel kendisinin de satranç oynamaktan hoşlandığını söyledi: Hava daha uzun süre aydınlık kalacaktı, niçin bir parti oynamasınlardı? Özbek kabul etti, ancak uçağa vardıklarında ilk oyunu ikisinin, Mendel ve Leonid'in oynamasını arzu ettiğini söyledi. Neden mi? "Ev sahibine özgü kibarlıktan", dedi Peyami, oysa iki müstakbel rakibinin nasıl oynadıkları konusunda fikir edinmek istediği açıktı. Kazanmak için oynayanlardandı.

Beyaz taşlar Leonid'e düştü ve bembeyazdılar, hâlâ taze kereste kokuyorlardı. Siyahlar ise koyu kahverenginin değişik tonlarındaydı, ateşte kavrulmuş, tütsülenmişlerdi. Satranç tahtası düz değil, dalgalı ve girintili çıkıntılı olduğundan, taşlar da pek sabit durmuyordu. Leonid oyuna vezirle başladı, ancak açılışın nasıl yapılacağını bilmediği çok geçmeden anlaşıldı; eksik bir piyon ve yanlış oynanmış taşlar yüzünden güç duruma düştü. Oyunla ilgili

bir şeyler mırıldandı, Mendel de ona aynı alçak ses tonuyla ancak Yidiş dilinde yanıt verdi:

— Sen de gözünü ondan ayırma. Hiç belli olmaz. Mitralyöz ve tabanca kabinde. Şah. Sinsice bir hamleydi, piyonların arkasındaki beyaz şah kötü kıstırılmıştı. Leonid yararsız bir savunma girişimiyle bir fili feda etti ve Mendel üç hamleyle onu mat ettiğini söyledi. Leonid şahı teslimiyet ve kendini yenene saygı belirtisi olarak eğdi, ancak Mendel: — Hayır, sonuna kadar gideceğiz, – dedi. Leonid anladı: Peyami hoşnut edilmeliydi, hiçbir uzaklaşma tehlikesi yoktu, arena karşılaşmalarına düşkün insanlara özgü profesyonel ve vahşice bir ilgi ile oyunu izliyordu; onu yaralıları öldürmek için yapılan son merhamet hamlesi gösterisinden yoksun bırakmamak daha iyi olurdu. Son hamle de yapıldı ve Özbek Leonid'e bir parti önerdi. Leonid isteksizce kabul etti.

Özbek vezirle kışkırtıcı bir şekilde oyunu açtı: Açık mavi denecek kadar berrak göz akına sahip gözleri daha da kışkırtıcı bir hâl almıştı. Abartılı ve gülünç jestlerle oynuyor, sanki oynadığı taş bir düzine kilo ağırlığındaymışcasına, her hamlesinde omzunu ve kolunu öne uzatıyordu; taşı satranç tahtasına mıhlarcasma vuruyor ya da vidalamasına bastırarak döndürüyordu. Leonid hemen rahatsız oldu, hem bu hareketten, hem de düşmanın görünür üstünlüğü yüzünden. Peyami'nin onu olabildiğince çabuk aradan çıkararak Mendel'in karşısına çöreklenmekten başka bir şey istemediği besbelliydi. Hamleleri düşünmekle zaman kaybetmeden küstah bir çabuklukla hareket ediyor; Leonid'in duraksamaları karşısında kaba bir sabırsızlık gösteriyordu. On dakikadan kısa bir süre içinde onu mat etti.

Mendel'e hemen, — Sıra ikimizde, – deyiverdi. Öylesine kararlı bir havası vardı ki, Mendel hem için için güldü, hem

de huzursuzluk duydu. Bu kez Mendel de kazanmak için oynuyordu, sanki ödül bir yığın altın veya güvenli yaşam ya da sonsuz mutlulukmuşcasına. Yalnızca kendi adına değil, bir şeyin ya da birisinin şampiyonu sıfatıyla oynadığını karmaşık bir şekilde algılıyordu. Karşısındakinin tavrı yüzünden sinirlerini bozmamaya şartlanarak, dikkatlice ve temkinle oyunu açtı: Zaten karşısındaki de, satranç tahtasındaki oyuna yoğunlaşmak üzere rahatsız edici davranışlarından çabucak vazgeçti. Mendel düşünceliydi, Peyami ise korkusuz ve gösterişli bir oyun oynamak eğilimindeydi: Her hamlesinin ardında düşünülmüş bir planın mı, şaşırtma arzusunun mu, maceraperest bir insanın hayalci cesaretinin mi saklandığını anlamakta Mendel güçlük çekiyordu. Yaklaşık yirmi hamlenin sonunda her ikisinin de kaybı yoktu, durum dengedeydi, satranç tahtası korkunç derecede karışıktı ve Mendel eğlenmekte olduğunu fark etti. Özbek'in niyetini anlamak amacıyla, bilerek bir hamle kaybetti ve karşısındakinin sinirlendiğini gördü: şimdi hamlelerden önce duraksayan oydu, gizlediği sırrı çözmek istercesine Mendel'in gözünün içine bakıyordu. Özbek çok kötü olduğu hemen anlaşılan bir hamle yaptı, onu yeniden oynamak için izin istedi. Mendel de izin verdi. Ardından Özbek ayağa kalktı, sudan çıkmış köpek gibi silkindi ve konuşmadan uçağa doğru yöneldi. Mendel Leonid'e bir işaret çaktı. Leonid anladı, onu yakından izledi ve arkasından kabine girdi, ancak Özbek'in silahları düşündüğü yoktu, yalnızca Samogòn'u almaya gelmişti.

Gökyüzü kararmaya başlayıp serin günbatımı rüzgârı çıkarken üçü de içmeye koyuldu. Mendel zamanın ve mekânın dışında gibiydi, kendisini tuhaf hissediyordu. O dikkat isteyen ve ciddi oyun, anılarında, çok farklı zaman ve mekânlarla birleşiyor, ona kuralları öğreten, onu ilk iki yıl boyunca kolayca, sonraki iki yıl boyunca ise güçlükle

yenen ve sonra rahatsızlık duymadan yenilgileri kabullenen babasını; satranç tahtasının önünde onunla birlikte kurnazlık ve sabır eğitimi alan Yahudi ve Rus arkadaşlarını; yitik evinin huzurlu sıcağını anımsıyordu.

Herhalde Özbek fazla içmişti. Taşların karşısına yeniden geçtiğinde, öyle bitmek bilmez bir dizi değişiklik yapıverdi ki, ortaya karmaşık olmaktan uzak, basite indirgenmiş bir durum çıktı: Bir piyonu eksilmişti, Mendel ise oyuna hâkimdi ve rakibini sıkıştırmıştı. Özbek tekrar içti, gülünç bir karşı atak girişimi ile sonunu hazırladı, yenilgiyi kabul etti ve rövanş isteğini açıkladı. Zayıflık etmişti, oyun oynarken içilmemesi gerektiğini biliyordu, çocuk gibi kötü alışkanlığına yenik düşmüştü. Artık hava iyice kararmıştı, ancak rövanş istiyordu: Yarın sabah, hemen, gün ağarır ağırmaz. Veda etti, kabine giden bağlantı yerlerinden tamamen kopuk küçük portatif merdivende tökezleye tökezleye yukarı çıktı. Beş dakika sonra horlamaya başlamıştı bile.

İki adam birkaç saniye sustular. Serin rüzgârın sarstığı dalların hışırtısının ötesinden daha az tanıdık sesler geliyordu: Böcek veya küçük hayvanlara özgü keskin, gıcırtıya benzer sesler ve uzaktaki bir kurbağa korosu. Mendel:

— Bize gereken yol arkadaşı bu değil, ne dersin? – dedi.

Leonid, — Yol arkadaşına gereksinimimiz yok ki, – dedi. Uğradığı yenilgiden dolayı hâlâ suratı asıktı.

— Göreceğiz; yine de gece iyice bastırmadan yola koyulmanın tam zamanı.

Özbek'in horultuları düzenli bir hâle gelene kadar beklediler, kabinden sırt çantalarını alıp yola koyuldular. Önlem olarak önce güneye yöneldiler, sonra ani bir yön değişikliği yaptılar ve kuzeybatıya doğru ilerlediler: Ancak toprak kuruydu ve üzerinde iz kalmıyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

Temmuz – Ağustos 1943

Mendel, Özbek'ten koparttığı belirsiz bilgiler doğrultusunda Nivnoe'ye gitmek istiyordu. Leonid ise hiçbir yere gitmek istemiyor; nereye gitmek istediğini, herhangi bir şey yapmak isteyip istemediğini de bilmiyordu. Mendel'in önerilerini reddetmiyor ya da kararlarına karşı çıkmıyordu ama, her aktif öneri karşısında belli belirsiz bir pasif direniş gösteriyordu: Mendel içinden, "Saatlerdeki toz gibi", diye düşünüyordu. Genç olmasına karşın içine toz kaçmış olmalıydı: Gençlerin güçlü olduğunu söylemek saçma. Birçok şey yirmiden çok otuz yaşında daha iyi anlaşılıyor, o zaman da onlara dayanmak kolay oluyor. Zaten Mendel, kaç yaşında olduğu sorulsa ve tüm içtenliğiyle yanıtlamak istese, nasıl yanıtlamalıydı? Belgelerde yirmisekiz; eklemler, akciğerler ve kalp açısından birkaç yaş daha büyüktü, hele sırtı söz konusu olduğunda çok

daha yaşlıydı. Nuh ve Methusaleh'den de büyüktü. Evet, onlardan büyüktü, Methusaleh 187 yaşını doldurduğunda Lamec'i doğurmuştu ve Nuh, Sam, Ham ve Jafet'i dünyaya getirdiğinde yüz; gemisini inşa ettiğinde altıyüz yaşındaydı. İlk kez sarhoş olduğunda ise, bundan birkaç yıl daha büyüktü; iki saati olan hahamın görüşüne göre, bu nedenle dördüncü bir çocuk doğurmak istemişti, tabii Ham'la o çirkin olay meydana gelmeseydi.[8] Hayır, o, Mendel, ormanlarda dolaşan saatçi, onlardan daha yaşlıydı. Tanrı bile emretse artık ne çocuk yapmak, ne bağcılık yapmak, ne de gemi inşa etmek arzusuna sahipti; ama o zamana kadar Tanrı onu ve ailesini kurtarmak için pek çaba sarfetmiş görünmüyordu. Bu, belki de Nuh kadar dürüst olmadığı içindi.

Leonid'in suskunluğu canını sıkıyordu. İçgüdüsel bir şekilde Leonid'den hoşlanıyordu: Ona güvenilecek biriymiş gibi geliyor, ancak pasifliği canını sıkıyordu. Bir saatin içi tozlandığında bu çok eski olduğunun ya da tam kapanmadığının göstergesiydi; o zaman tümünü sökmek ve parça parça inceltilmiş benzinle temizlemek gerekir. Leonid yaşlı değildi; o hâlde mekanik kısmında boşluklar olmalıydı. Leonid'in dişlilerini temizlemek için ne tip benzin gerekli olabilirdi? Defalarca onu konuşturmayı denemiş, bazı çocuk oyunlarındaki gibi, sonradan sabırla içice geçirerek bir araya getirmek üzere, sözlerinden mozaik taşları, parçacıklar oluşturmuştu. Tamam, Almanların toplama kampı rahat bir yer olamazdı, ancak orada az kalmıştı ve sağlığını iyi kötü koruyabilmişti. Dahası, şansı yaver gitmişti, niçin

8 Nuh, inanışa göre, dünyada şarabı ilk üreten kişidir. Günün birinde sarhoş olur ve çırılçıplak vaziyette çadırına girip yatar. Ham bu durumu kardeşlerine bildirir, Sam ve Jefet ise bir örtü alarak babalarının üstünü örterler. Nuh ayılınca Ham'ın davranışına çok kızar ve onu lanetler. Sam ve Jefet'i ise kutsar (ç.n.).

bunu itiraf etmek istemiyordu ki? Eğer onlar ellerinde bir Yahudi paraşütçü olduğunu anlamış olsalardı, sonu hiç de böyle olmazdı. Şanslı olmak iyi bir şey, gelecek için bir garanti; şanslı olduğunu yadsımak ise bir küfür sanki. Çalınan saat ve hapishane: Tanrı büyük, günah işlemiş ve cezasını çekmişti. Keşke tüm günahkârlar cezalarını çekmek, hesapları sıfırlamak şansına sahip olsalardı. Başka bir şey olmalıydı Leonid'in gövdesinde, içinde bir yara, bir çürük izi, belki de bir insan yüzünün, portresinin çevresinde hüzün veren bir hâle: Mendel'in aklına gri belirsiz bir hâlenin ortasında aile büyüklerinin görkemli suretlerini taşıyan, geçen yüzyıla ait büyük oval fotoğraflar geldi. Söz konusu olan ailesiydi; Mendel, Leonid'in kısa ve sabırsız yanıtlarına değil de, sessiz bakışlarına dayanarak bundan emin olmuştu. Zaten bir araya getirilmesi gereken mozaiğin büyük bölümü kara taşlardan oluşuyordu: Kaçamak veya hiç verilmeyen ya da düpedüz terbiyesiz yanıtlardan. Sabır gerekiyordu, yavaş yavaş tablo belirecekti: Mendel de sabırlı bir insandı. Yürüyüşleri boyunca, her gece, arkadaşının itiraz dolu yanıtlarına, öfkeli, sert savunmalarına bozulup umutsuzluğa kapılarak kendini incelemeye koyuluyordu. Kuşkusu yoktu, kendisi, Mendel, çok erdemli bir insan değildi ama sabırlıydı. İyi ya, sabrı olan sabrını kullanmalıydı.

Nivnoe bataklıklarına ulaşmak için Özbek'in söz ettiği o üç gün yetmedi. Mendel ve Leonid'e altı, daha doğrusu yedi gece gerekti, çünkü gündüzleri durup dinlenmeyi yeğliyorlardı. Yollar, ıssız patikalar, bir demiryolu (Mendel, "Gomel – Brjansk ayırımı olmalı" diye hesapladı), ekili olmayan tarlalar, susuzluklarına ve yorgun ayaklarına ilaç gibi gelen, sığ ve berrak dereler aştılar. Köy ve çiftliklerden geçmiyorlardı: Onları bu seçim yollarını değiştirerek uzatmaya zorluyordu, ama ne aceleleri vardı ki?

Böylece, yalnızca karanlıkta yer değiştirip, yerleşim bölgelerinin çevresinden dolaştıkları için az kişiye rastlıyorlardı: Onlarla ilgilenmeyen çobanlara, tarlalardaki köylülere, yoldan geçen, bir yerlere geç kalmış insanlara. Yine de bir karşılaşmayı önleyemediler. Dördüncü gün, şafağın ilk ışıklarıyla, bir askerî aracın izinden giderken toprağın kıvrımını kesen bir sipere gizlenmek zorunda kaldılar: Siperin diğer ucundan orta yaşlı bir adamın sürdüğü, yaşlı ve yorgun bir atın çektiği bir araba ilerliyordu. Mendel tabancasına davrandı. Arabacının kolunda Ukraynalı yardım birliklerine özgü mavi bant vardı. Mendel ona:

— Ne taşıyorsun? – diye sordu.

— Un, görüyorsun ya.

— Nereye götürüyorsun?

— Almanlara. Mglin deposuna.

— Aşağı in ve çek git. Evet, çek git: yoluna yürüyerek devam et.

Ukraynalı omuzlarını silkti; bu tür olaylarla ilk kez karşılaşmıyor olmalıydı:

— Durumumu nasıl açıklamalıyım?

— Nasıl istersen. Haydutların seni durdurduğunu söyle.

Ukraynalı çekip gitti. Arabada altı çuval un ile bir balya taze kesilmiş ot bulunuyordu. Mendel tabancasını yerine koymuştu ve şaşkın bir hâli vardı.

Leonid, — Şimdi ne yapmak niyetindesin? – diye sordu.

— Bilmiyorum. Ne yapacağımızı bilmiyorum, ancak yapmak istediğim doğruydu. İki seçenekten birinde karar kılmak istedim; insanın arkasındaki köprüleri attığı ve bunun doğru mu yanlış mı olduğunu bilmediği, ama karar verdiğinde köprülerin artık olmadığı ve başka seçeneği

kalmadığı, artık geriye dönemediği zamanlarda olduğu gibi. Haydi, atı çözelim ve kaç çuval taşıyabildiğine bakalım.

— Niçin arabayı da elimizde tutmuyoruz?

— Çünkü şu andan itibaren bizi arayacaklardır ve ana yollardan uzak durmamız gerekecek.

At pek işe yarayacağa benzemiyordu. Başı ve kulakları düşmüştü, sırtında sineklerin doluştuğu yeni açılmış yaralar vardı. Arabada buldukları halât parçalarıyla boynuna iki çuval asabildiler: Daha fazlası akılsızlık olurdu. Hayvanın sıska kalçalarından kötü bir biçimde sarkan çuvalların üstüne ot balyasını yerleştirdiler.

— Peki ya araba? Ya diğer çuvallar?

— Onları olabildiğince iyi saklayalım.

Kolay olmadı ama sonunda başardılar, hem de güneş tam tepeye varmadan: Arabayı erik ağaçları ile dolu bir hendeğe, çuvalları da altına gizlediler. Sonra ana yoldan ayrıldılar ve sürekli alçak dallara takılan, tembel ve yürümeye isteksiz olmasının yanı sıra, üzerine kötü yerleştirilmiş yükler yüzünden çok yer kaplayan atı arkalarından çekiştirerek yeniden yürümeye koyuldular. Uzun süre sessizlik içinde yürüdüler, sonra Leonid:

— Ben ne istediğimi bilmiyorum, ancak bilmediğimi de biliyorum. Sen ise ne istediğini bilmiyorsun, oysa bildiğini sanıyorsun, dedi.

Önde olan ve atı geminden çeken Mendel dönmedi ve yanıt vermedi; ancak Leonid ona çok geçmeden yeniden saldırdı:

— Kasabanda sinema yoktu, peki at da mı yoktu?

— Vardı, ama ben hiç onlarla uğraşmak zorunda kalmadım ki. Başka iş yapıyordum.

— Ben de başka iş yapıyordum; ama onun gibi bir at böyle bir yükü taşıyamaz ya da uzun süre taşıyamaz. Kim olsa bunu anlar.

Buna karşı söylenecek pek bir şey yoktu, zaten hava da yola devam edemeyecekleri kadar aydınlanmıştı. Bir derenin kenarında, ağaçların sık olduğu bir yerde durdular, ata su ve ot verdiler, bir ağaç gövdesine bağlayıp uyudular. İkindiye doğru uyandıklarında ot balyası bitmiş, at erişebildiği seyrek çalılıkları yemişti ve biraz daha uzağa ulaşabilmek için halatı çekiştiriyordu; gerçekten çok aç olmalıydı. Ne yazık ki çuvallarda yulaf değil, un vardı. Ancak hayvan gözlerine kadar yüzünü çuvala batırıp boğulma tehlikesi içinde öksürmeye başladı. Ağzını, bumunu derede yıkamak zorunda kaldılar, ardından yeniden yürüyüşe koyuldular. Havada yeni, taze ve baygın bir koku vardı: Bataklıklar pek uzakta olmamalıydı.

Nivnoe'den yarım yürüyüş günü uzaklıkta yaşlıca bir köylü kadına rastladılar ve konuyu açmaya karar verdiler. At ne kadar mı ederdi? Kadın anlayan gözlerle ona fiyat biçti:

— Pek de zavallı bir hayvan. Tabii çok etmez: Yaşlı, yorgun, aç ve bence hasta. Un başka, ancak ben bir teklifte bulunamam, çünkü karşılık olarak sunabileceğim hiçbir şey yok.

Aptal değildi herhalde. Aynı bilmiş gözlerle ikisini inceledi; o zaman, âdeta söylenmeden anlaşılan bir soruyu yanıtlarmışcasına şu sözleri ekledi:

— Korkmayın, buralarda sizin gibisi çok. Belki fazla bile, ancak burada Almanlar az sayıda ve pek tehlikeli değil. Ata ve una gelince, söyledim ya, size verecek hiçbir şeyim yok, ama bu konuyla ilgili köyün ihtiyarıyla konuşabilirim: Tabii kabul ederseniz.

Mendel hayvandan bir an önce kurtulmak istiyordu; onlara yararı azdı veya hiç yoktu. Dahası, yalnızca varlığıyla bile Leonid'in sinirini bozuyor, eleştirici ruhunu ve kavga etme isteğini kamçılıyordu. Ona kısaca danıştı. Hayır, aracıya gerek yoktu, kadının alışverişten az ya da çok bir çıkar sağlamaya çalışacağı belliydi. Ancak her ikisi de köye girmeye çekiniyorlardı.

— Tamam – dedi Mendel. — Söz ettiğin ihtiyarla bir buluşma ayarlamaya bak, yarı yolda, ıssız bir yerde, olur mu? — Olabilir, – dedi kadın.

Köylü kadının göstermiş olduğu bir kulübeye ihtiyar gün batımında gecikmeden geldi. Altmış yaşlarındaydı, az konuşuyordu, bembeyaz saçlıydı ve gücü kuvveti yerindeydi. Evet, onun ya da daha doğrusu köyün karşılık olarak ödeyebileceği yumurtası, domuz yağı, tuz ve elması vardı ancak at pek para etmezdi.

— Mendel, — Yalnızca at yok, – dedi. — Küçük bir araba ve altı çuval un da var; ikisi burada ve diğer dördü biraz uzakta, arabayla birlikte saklı.

İhtiyar, – Bu pazarlıktan ben bir şey anlamadım – dedi. – Atla iki çuval ortada, ancak ormanda saklı, nerede bulunduğunu, hâlâ orada olup olmadığını bile iyice bilmediğin bir araba ile dört çuval ne kadar eder ki? Ulaşamayacağın hazinenin değeri nedir ki?

Leonid ileriye doğru bir adım attı ve sertçe lafa karıştı:

— Bize ve sözümüze güvenmiyor musun? Eğer sen...

İhtiyar soğukkanlılığı elden bırakmadan ona baktı. Mendel elini Leonid'in omzuna koydu ve araya girdi.

— Mantıklı kişiler sonunda hep anlaşırlar. Bak, mal yola yakın, er geç biri onu bulacak, bedavadan alıp götürecek ve bize de, size de yararı olmayacak. Yeniden yağ-

mur yağmaya başlarsa un çok fazla dayanmaz. Hem biz burada kalıcı değiliz; yola devam etmek için acele ediyoruz.

İhtiyarın küçük ve uyanık gözleri vardı. Gözlerini sırasıyla ata, çuvallara ve Mendel'e dikti. Ardından şöyle dedi:

— İnsanın acelesi olması ve yavaş gitmek zorunda kalması kötü. Atı elinizde tutarsanız, onun gibi ağır ilerlersiniz. Onu ve iki çuvalı satmazsanız, her birinizin sırtında ellişer kilo yük olacak, bu durumda ne hızlı, ne de uzağa gidersiniz. Üstüne üstlük, başka birisiyle pazarlığa girmeniz gerekecek. Pek fazla seçeneğiniz yok.

Mendel, Leonid'in hızla, ancak fesat bir sevinçle attığı bakışı yakaladı: Satrançtaki yenilgisinin rövanşıydı bu. İhtiyar söylediklerinde haklıydı ve Mendel acelelerinden söz etmeseydi, daha iyi olurdu. Kabullenmekten başka yapacak şey yoktu:

— Tamam, ihtiyar. Sadede gelelim. Gördüklerine ne veriyorsun? Yüz kilo un ve ata?

İhtiyar beresini gözlerinin üstüne düşürüp başını kaşıdı:

— Ha, attan söz etmesek daha iyi. Beş para etmez, kesilecek et olarak bile. Belki yalnızca derisi, gerektiği gibi tabaklanırsa. Una gelince, nereden geldiği belli değil: Bana bir şey söylemediniz. Siz rahatça söyleyebilirsiniz de, ben inanırım ya da inanmam; ticaret yapan yalan söyleme hakkına sahiptir. Rus ya da Alman malı, satın alınmış ya da çalıntı olabilir. Bu konuda hiçbir şey bilmek istemiyorum ve size karşılığında sekiz kilo domuz yağı ile bir örgü tütün teklif ediyorum, alın ya da almayın. Fazla ağırlığı olmayan mallar, güçlük çekmeksizin beraberinizde taşıyabilirsiniz.

— On olsun – dedi Mendel.

— On kilo, ancak o zaman tütün yok.

— On kilo ve atın derisi karşılığında tütün.

— Dokuz kilo ve tütün – dedi ihtiyar.

— Tamam. Peki, şu anda burada bulunmayan mallara ne veriyorsun? İkiyüz kilo un ve arabaya?

İhtiyar beresini daha da aşağı indirdi:

— Hiçbir şey vermiyorum. Ortada olmayan mal yok sayılır. Eğer varsa, sen nerede olduğunu söylemesen bile biz buluruz. Sen söylesen ve söylediklerin gerçek de olsa, belki gideriz ve artık hiçbir şey bulamayız. Ormanda dolaşan çok insan var; yalnızca insan değil, tilkiler, sıçanlar, kargalar da var: Başka birinin bulabileceğini sen kendin söyledin. Sana bu konuda fiyat versem, köyde arkamdan gülerler.

Mendel'in aklına bir fikir geldi:

— Sana bir teklifte bulunayım: Bir habere karşılık bir haber, görülmeyen mala karşılık görülmeyen başka bir mal. Biz sana arabanın nerede olduğunu söyleyelim ve sen de bize...anlayacağın, yolda bazı şeyler duyduk: Nivnoe'de ya da Nivnoe yakınlarında ya da bataklıklarda, bazı insanlar var ya da varmış...

İhtiyar beresinin siperliğini yeniden geri itti ve Mendel'e dik dik baktı; bu, o ana kadar henüz yapmamış olduğu bir şeydi. Mendel ısrar etti:

— İyi bir pazarlık, değil mi? Sana hiçbir şeye mal olmaz: Araba ve un hediyemiz olsun; seni kandırıyor değiliz, asker sözü. Mendel ve Leonid'i şaşırtan biçimde ihtiyarın dili daha da çözüldü, âdeta konuşkanlaştı. Evet, bir grup vardı, gerçekten vardı: bir birlik. Elli kişi ya da belki yüz, oranın yerlisi olan ve olmayan. Bazıları, yarım düzine kadarı, köyün gençleriydi: Soluğu Almanya'da almaktansa,

ormana kaçıp savaşmak daha iyiydi, değil mi? Silahlıydılar, evet, üstelik iyi savaşçıydılar, bazen fazla bile iyiydiler. Ancak birkaç günden beri, silahlarını, eşyalarını ve hayvanlarını alarak ortadan kaybolmuşlardı. Gitmiş olmaları herkes için daha iyiydi. Nereye doğru mu? Hayır, bunu kesin olarak bilmiyordu, hiçbir şey görmemişti; ama birileri onları yürürken görmüştü. Gomel ya da Žlobin yönünde ilerledikleri sanılıyordu. Žurbin patikasından giderlerse, bu yol kestirmeydi; belki de onlara yetişebilirlerdi. Gitti, yarım saat sonra domuz yağı, tütün ve ağırlığı doğru ölçebilmeleri için bir terazi ile döndü. Ölçme işlemi bittiğinde, Mendel ona arabanın nerede saklı olduğunu tam olarak anlattı. İhtiyar beklenmedik bir şekilde heybesinden bir düzine katı yumurta çıkardı: bunun fazladan bir şey olduğunu, cana yakın insanlar oldukları için kendilerine armağan ettiğini söyledi; aynı zamanda bir telâfi hareketiydi, çünkü yatacak yer sunmak ev sahibi olarak onun görevi olmalıydı, ancak köy meclisi karşı çıkmıştı. Onlara patikaya kadar öncülük etti ve üzerinde iki çuval yük olan atı arkasından çeke çeke oradan ayrıldı.

Leonid, — Yahudi olduğumuzu anlamasaydı, bu gece yatacak bir yerimiz olurdu – diye söylendi.

— Olabilir. Ancak bize teklif etseydi, kabul etmemiz doğru mu olurdu, bir düşünmek lazım. Bu köy hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. İçinde kim yaşar, ne düşünür, yalnızca korku mu duyuyorlar, yoksa Almanlar için mi çalışıyorlar? Bilmiyorum, yalnızca bir izlenim, ancak ihtiyar kadına bu adamdan daha çok güven duyabilirdim: Bana dost gibi değil de, sahtekâr biri gibi geldi. Bizi başından atmak için acele ediyordu; bu yüzden bize yumurtaları verdi ve yolu gösterdi. Hem zaten artık karar verdik, değil mi? Leonid düşmanca, — Ne kararı? – diye sordu.

— Birliğe katılma kararı, vermedik mi?

— Bu senin aldığın bir karar. Bana hiçbir şey sormadın ki.

— Sormaya gerek yoktu. Günlerdir bundan söz ediyoruz ve sen hep suskun kaldın.

— Artık suskun kalmıyorum işte. Birlikle gitmek istiyorsan, yalnız başına gidersin. Ben savaştan bıktım usandım. Silahlar sende, domuz yağı da bende: Böylesi işime geliyor. Köye dönerim, yatacak bir yer bulurum, hem de tek gece için değil.

Mendel döndü ve duruverdi. Hırçınlıkla mücadele etmeye hazırlıklı değildi, üstüne üstlük zayıf birinin hırçınlığıyla. Leonid'de bir zayıflık seziyordu. Üstelik, o ana kadar öylesine sessiz kalmış olan Leonid'in haykırdığı sert sözlere de hazırlıklı değildi:

— Yeter! Yeter! Sana ormanda rastladım, nikâhına girmedim ya. Senin de, benim gibi, canına tak ettiğini sandım. Yanıldım, ne yapalım. Ama artık canıma yetti, bir adım daha atmıyorum. Sen git oraya, bataklıklara. Köyde uyumaya korktun ve şimdi ne dil konuştuklarını, bizi yanlarında isteyip istemediklerini, nereden gelip nereye gittiklerini bile bilmediğin insanların yanına beni götürmek istiyorsun. Ben Moskovalıyım ancak gücüm kuvvetim yerinde, üstelik kafam da sağlam; açlıktan ölmem, bir *Kolhoz*'da ya da Almanların fabrikalarında çalışmaya giderim, daha iyi. Bir adım daha atmam ve artık asla elime silah almam. Doğru değil, doğru değil birinin... Hem sonra sen de bilmiyorsun ne istediğini: Sana söyledim ya, bildiğini sanıyorsun ama bilmiyorsun. Kahramanlık taslıyorsun, ama sen de benim istediklerimi istiyorsun: Bir ev, bir yatak, bir kadın, anlamı olan bir yaşam, bir aile, sana ait bir toprak. Partizanlara katılmak istiyorsun, istediğini sanı-

yorsun, ancak ne istediğini ve ne yaptığını bilmiyorsun, at olayında fark ettim. Kendi kendini kandıran birisin. Benim gibisin. Bir *nebech*sin, talihsiz birisin ve bir *meschugge*sin. Leonid yavaşça iki büklüm oldu ve sanki ruhunu teslim etmiş de ayaklarının üstünde duracak hâli kalmamış gibi yere yığılıverdi.

Mendel olduğu yerde kalakalmıştı. Öfkelenmekten çok, meraklanmış ve şaşırmıştı. Böylesi bir patlamayı epeyce zamandır beklediğini fark etti. Leonid'e biraz sakinleşmesi için zaman tanıdı, sonra yanına çöktü. Omzuna dokundu, ancak delikanlı etine kızgın demir değmişçesine ânî bir hareketle geri çekiliverdi. *Nebech* değersiz, savunmasız, kimseye yararı olmayan, acınacak adam demek, neredeyse adamdan bile sayılmayan biri; *meschugge* ise deli demek, ancak Mendel ne alınmıştı, ne de karşılık vermek niyetindeydi. Ana dili Rusça olan Leonid'in bu durumda niçin zar zor konuştuğu Yidiş'i kullandığını sormaktaydı kendine. Ne var ki Yidiş, herkesin bildiği gibi, her biri özel nüansa sahip, renkli, gülünç ya da küçültücü ve terbiyesiz sözler içeren muhteşem bir hazine: Bu bir açıklama olabilirdi. "Yahudi senin suratının ortasına yumruğu atar, sonra da 'İmdat' diye bağırır" diye düşündü, ancak atasözünü yüksek sesle söylemedi. Bunun yerine, kendisini bile şaşırtan sakin bir sesle, — Doğru, benim için de kolay bir seçim değil, ancak sanırım en iyisi bu. İnsan seçeneklerini iyi değerlendirmeli – dedi. Sözcüklerin üstüne basa basa, – Sözlerini de – diye ekledi. Leonid yanıt vermedi.

Artık neredeyse hava kararmıştı. Mendel gece yürümeyi yeğlerdi, ancak o patika düzgün ve belirgin değildi. Akşam ılık, gece kısa olduğundan orada konaklamalarını önerdi. Leonid başıyla kabul ettiğini belirtti. Battaniyelerine sarıldılar. Mendel neredeyse uykuya dalmıştı ki Leonid,

uzun zaman önce başlamış bir konuşmayı sürdürürcesine, birdenbire şöyle dedi:

— Babam Yahudiydi, ancak dinî inançları kuvvetli değildi. Demiryollarındaymış, daha sonra Parti'ye kabul edilmiş. 1920'de Beyazlara karşı savaşa katılmış. Ardından ben dünyaya gelmişim. Sonra onu hapse tıktılar, daha sonra da Solovki Adaları'na gönderdiler ve bir daha dönmedi. İşte durum böyle. Doğumumdan önce Çar'ın hapishanelerinde yatmış, ancak oradan sağsalim çıkabilmeyi başarmış. Onu Solovki'ye gönderdiler, çünkü demiryolunu sabote ettiğini söylüyorlardı: Trenler hareket etmiyorsa, suçlu oydu. İşte böyle.

Leonid bunları söyledikten sonra, sanki konu bitmiş gibi, Mendel'e sırtını çevirerek öte yana döndü. Mendel bunun tuhaf bir özür dileme tarzı olduğunu düşündü ve hemen bunun bir tür özür dileme olabileceğine kendisini inandırdı. Birkaç dakika geçmesini bekledi, sonra çekingen çekingen Leonid'e, – Ya annen? – diye sordu. Leonid homurdandı: – Artık beni rahat bırak. Lütfen beni rahat bırak. Bu seferlik yeter. – Sustu ve bir daha hareket etmedi. Ancak Mendel onun uyumadığını çok iyi anladı: Yalnızca numara yapıyordu. Devam etmesi için ısrarda bulunmak yararsız, dahası zararlı olurdu, henüz yeni bitmiş bir mantarı koparmak gibi. Büyümesi engellenir ve eve eli boş dönülür.

İki hafta boyunca bazen gündüz, bazen gece, yağmurda ve güneşli havada yürüdüler. Leonid bir daha konuşmadı, ne bir şeyler anlatmak için, ne de Mendel'e karşı çıkmak için: İsteksiz bir uşak gibi Mendel'in kararlarını asık suratla kabul ediyordu. Bazı kişilere, yanmış bir köye, önlerinden giden birliğin giderek artan izlerine rastladılar. Yol kenarlarında kamp ateşinden kalma küller, kurumuş çamurda

izler, mutfak artıkları, birkaç çömlek ve birkaç paçavra vardı; bu insanlar fark edilmemek için pek fazla önlem alıyor sayılmazdı. Kamp kurulan yerlerden birinde kurşun yağmuruna tutulmuş bir ağaç bile gördüler: Birileri atış talimi yapmış olmalıydı, belki de aralarında yarışmışlardı. Nadiren yöredeki insanlara gidecekleri yön hakkında sorular sormak zorunda kaldılar: Evet, oradan geçmişlerdi, falanca tarafa doğru. Değişik bakış açılarına göre, bunlar birlikten ayrılan insanlar, kaçak, partizan veya haydut olabilirlerdi. Öyle ya da böyle, her görüşteki insana göre, bunlar fazla sıkıntı vermeden ve köylülerden fazla talepte bulunmadan yollarına giden kişilerdi.

Bir akşam onlara ulaştılar: Neredeyse aynı anda onları görüp seslerini duydular. Mendel ve Leonid küçük bir tepenin doruğundaydılar: Büyük bir nehrin, kuşkusuz Dinyeper'in, tembel koylarını gördüler. Kıyıdan biraz uzakta, onlardan üç veya dört kilometre uzaklıkta, bir ateş yanmaktaydı. Tepeden aşağı inmeye başladılar. Düzenli olmayan tüfek ve tabanca sesleri duydular; el bombalarınınkinden daha şiddetli patlamaların izlediği kızıl şimşekler gördüler. Bu bir çarpışma mıydı? Kime karşıydı? O hâlde niçin ateş yanıyordu? Ya da fraksiyonlar arasındaki bir çatışma mıydı? Atışlar arasındaki bir sessizlikte bir ağız armonikasının sesi ile neşeli bağrışmalar duyuldu: Bu bir çatışma değil, bir eğlenceydi.

Dikkati elden bırakmadan yaklaştılar. Gözcü yoktu, kimse onları durdurmadı. Ateşin çevresinde sakallı, genç ve orta yaşlı, değişik giysiler içinde, silahlı oldukları hemen göze çarpan otuz kadar adam vardı. Ağız armonikası ile kıvrak ritmli bir şarkı çalınmaktaydı, bazıları el çırparak şarkıya eşlik ediyordu; bazıları ise topuklarının üstünde dönerek veya durdukları ya da çömeldikleri yerde, üstlerinde

bütün silahları olduğu hâlde, kendilerinden geçmişcesine dans ediyorlardı. Birileri onları görmüş olmalıydı; peltekleşmiş bir ses kükrercesine: – Alman mısınız? – diye, anlamsızca bağırdı. İkisi birden, – Rusuz, – diye yanıt verdi.

– O hâlde gelin! Yiyin, için ve dans edin! Savaş bitti! – Konuşmayı, adamın sözlerini doğrularcasına, bir parabellum ateşi ve dumandan kızarmış havaya doğru açılan uzun süreli bir yaylım ateşi izledi. Aynı ses, birdenbire öfkelenerek ve aksi yöne doğru, – Stiooopka, salak, itoğluit, şişe ve kap getir, konuklarımız olduğunu görmüyor musun? – diye haykırdı.

Artık hava kararmıştı, ama kampın kabaca üç merkezde yoğunlaştığı seçilebiliyordu: Çevresinde eğlenen adamların gürültülü bir şekilde gidip geldiği ateş; önünde iki direğe bağlı iki atın uyukladığı büyük bir çadır; daha ötede bir şeylerin etrafında silahlarıyla oynayan üç ya da dört sessiz gencin bulunduğu yer.

Kükreyen sesli adam elinde bir şişe votka ile onlara doğru geldi. Saçları fırça gibi kesilmiş, kıvırcık sakalı göğsünün yarısına kadar inen, devasa, sarışın bir gençti. Düzgün, belirgin, derin çizgilere sahip güzel, oval bir yüzü vardı ve ayakta durmakta zorluk çekecek kadar sarhoştu: Üzerindeki Kızıl Ordu üniformasında rütbe yoktu. Şişenin ağzından bir yudum içerek, – Şerefinize, – dedi.

– Şerefinize, kim olursanız olun. – Sonra votkayı iki adama uzattı, içtiler ve aynı sözlerle karşılık verdiler. – Stiopka, salyangoz kılıklı aptal, şu çorbayı getiriyor musun? – Sonra, aydınlık ve içten bir gülümseme ile onlara dönerek, sözlerini sürdürdü: – Onu bağışlamak gerek, belki de biraz fazla içti ama iyi yoldaştır. Ahçı olduğu düşünülürse, cesur da sayılabilir; ancak uyanık değil, yok, pek uyanık değil. Ah, işte burada. Umarım gelirken çorba

soğumamıştır. Haydi yiyin, başka haber olup olmadığını dinlemeye gideriz daha sonra.

İri yarı adamın görüşünün aksine, Stiopka ne o kadar ağırkanlıya ne de o kadar aptala benziyordu. — Hayır Venjamín İvanovič, artık hiç başaramıyoruz. Herkes sırayla biraz denedi, ama ses gittikçe zayıflıyor. Artık hiçbir şey anlaşılmıyor, yalnızca cızırtılar duyuluyor.

— Hiçbir işe yaramaz adamlar bunlar, yüzlerini şeytan görsün! Bugün radyoyu bozmanın tam sırasıydı sanki! Düşünün bir kere: Savaş bitiyor, hepimizin eve gideceğini söylemek için Stalin'in çıkıp bir konuşma yapması an meselesi ve bu orospu çocukları radyoyu bozuyor... Nasıl olur, haberiniz yok mu? Amerikalılar İtalya'ya çıktı, biz Kursk'u geri aldık, Mussolini hapiste. Hapiste, evet, karatavuk gibi kümeste, onu Kral hapse tıktırdı. Haydi, yoldaşlar, bir kez daha için: Barışa!

Leonid içti, Mendel içermiş gibi yaptı, sonra Venjamín'i radyonun bulunduğu yere kadar izlediler.

Mendel, Leonid'e, – Şuna bak, Özbek'in radyosunun ta kendisi! – dedi. Fener ışığında aletin üzerindeki yazı ve işaretleri görüp tanımıştı: Pillerle bu kadar uzun süre çalışamayacağı besbelliydi. Şimdiye dek çalışmış olması bile mucizeydi. Mendel hakaretler, boş tehditler savurmaya devam eden Venjamín ile dinleme işinde görevli üç gencin arasına sokulmayı başardı. Birkaç dakika devam eden, Venjamín'in ve ne olduğunu görmeye, konuyla ilgili düşüncelerini söylemeye gelen diğer sakallıların ölçüsüz hareketleri ile sık sık kesilen hararetli bir teknik tartışma başladı. Mendel Leonid'e, — Ben radyodan pek anlamam, ama bunlar hiç mi hiç anlamıyor, – diye mırıldandı. Sonunda pillerin içindeki kimyasal sıvı yerine su ve tuz koyma önerisi ağırlık kazandı. Venjamín öneriyi hemen ken-

dine maletti. Stiopka'yı çağırdı, anlaşılması güç emirler verdi: Su ve tuz geldi, dikkat kesilmiş insanların katıldığı beklenti dolu, âdeta dinsel bir ortamda işlem tamamlandı ve piller yeniden bağlandı. Ne var ki radyo yalnızca birkaç saniye süreyle aptal bir müzik sesi çıkarttıktan sonra derin bir sessizliğe gömüldü. Venjamín'in keyfi kaçmıştı ve herkese bağırıp çağırıyordu. Leonid'e döndü, sanki onu ilk kez görüyormuşçasına:

— Ya siz ikiniz, nereden çıktınız? Rus musunuz? Bence pek de Rusa benzemiyorsunuz; ama radyoyu bozmuş olsanız bile üstünde durmayalım, çünkü bugün eğlence günü. Mendel Leonid'e, — Yarın sarhoşluğu geçtiğinde göreceğiz, ama bence olaya pek de iyi yaklaştığı söylenemez, – dedi.

Ertesi sabah kampların barış zamanına özgü sesleriyle uyandılar. Atlar nehrin kıyısında otlamaktaydı, çıplak adamlar sığ suda yıkanıyor ya da suyun içinde şakalaşıyordu; bazıları giysilerini onarıyor ya da yıkıyor, bazıları ise güneşte yatıyordu. Sanki hiç kimse yeni gelenlerle ilgilenmiyordu. Çoğunluk Rustu, ancak Mendel'in anlayamadığı birbirinden farklı dillerde haykırış ve şarkılar da duyuluyordu. Sabahın ilerleyen saatlerinde Stiopka onları çağırmaya geldi:

— Bana yardım edebilir misiniz? Bir hasta var; orada, çadırın içinde. Sayıklıyor, ateşi var, bense ne yapacağımı bilemiyorum. Benimle gelebilir misiniz?

Leonid, — İyi de, biz doktor değiliz ki...– diye karşı çıktı.

— Ben de doktor değilim, hastabakıcı bile değilim ama birliğin en yaşlısıyım; üstelik Klintsy İstasyonu'na yaptığımız saldırı sırasında silahlarımı kaybettim. Bu yüzden bana her işi yaptırıyor, savaşmaya ise artık göndermiyorlar. Rehberlik de yapıyorum, çünkü buraları herkesten,

hatta Venja'dan bile iyi tanıyorum. 1918 yılında da buralarda Kızıl partizanlara rehberlik yapıyordum, defalarca geçmediğim patika, geçit ya da yol yok. Anlayacağınız, bana hasta bakımı da yaptırıyorlar, sizin de bana yardım etmeniz gerek: Ateşi var ve kamı tahta bir masa gibi sert.

Mendel, — Niçin özellikle bize ısrar ettiğini anlamıyorum. Ben bu işten bir başkasından daha iyi anlıyor değilim ki, – dedi.

Stiopka utana sıkıla:

— Çünkü...sizlerin yüzyıllardır bu konuda iyi olduğunuz söyleniyor... – dedi.

— Biz sizden farklı değiliz. Doktorlarımız sizinkiler gibi, ne daha iyi, ne de daha kötü; doktor olmadığı hâlde hasta tedavi etmeye kalkışan bir Yahudi, bir Hristiyan kadar onu öldürme riskine sahiptir. Sana tüm söyleyebileceğim, topçu olduğum ve bombardımanların ardından kamı delik deşik birçok insan gördüğüm; bir de kamı parçalanmış birinin içmemesi gerektiği: Ancak bu ayrı konu.

Leonid araya girdi:

— Başkanınız yetkin birine benziyor: Niye bu işi ona bırakmıyorsun? Yakınlarda bir köy ya da kasaba vardır elbet; hastayı oraya götürün, orada kampta olduğundan daha rahat edecektir, eninde sonunda da doktor bulunacaktır.

Stiopka omuzlarını silkti.

— Venjamín İvanovič başka konularda iyidir. Bir şeytan gibi cesurdur, birçok numara bilir, birçoğunu da yaratır; kendini saydırmayı ve korkutmayı bilir, asla cesaretini yitirmez ve bir ayı kadar güçlüdür: Ancak yalnızca savaşta iyidir. İçmeyi de sever ama içince dakikası dakikasına uymaz.

Mendel bir an duraksadı:

— Çünkü birliğinize katılmak istiyoruz.

— Silahlarınız var mı?

— Evet, bir mitralyöz, bir Alman yapımı tabanca ve bir miktar da mermi.

Venjamín ses tonunu değiştirmeksizin, Leonid'e döndü.

— Peki ya sen, niçin konuşmuyorsun?

Leonid utanarak, hem yaşça daha büyük, hem de silahların sahibi olduğu için sözü Mendel'e bıraktığını söyledi.

Venjamín, — Silahlar onun değil, – dedi. — Silahlar herkese aittir, onları kullanmayı bilen herkesindir. – Tepki beklermişcesine bir dakika sustu, ancak Leonid ile Mendel sessiz kaldılar. Sonra sözüne devam etti:

— Niçin birliğe katılmak istiyorsunuz? Ayrı ayrı yanıtlayın. Sen!

Hazırlıksız yakalanan Leonid, dilinin tutulduğunu hissetti. Okul sorgulamaları dönemini, daha da kötüsü, onu Lubjanka'da tutuklayıp hapse attıklarında başından geçen alçaltıcı sorgulamayı yeniden yaşadığı izleminine kapıldı. Askerin görevleri ve bu kayıp asker konumundan kurtulup normale dönmek için duyduğu istek hakkında bir şeyler mırıldandı.

Venjamín, — Sen Almanların tutsağı oldun, – dedi.

— Nereden biliyorsun? – diye Mendel şaşırarak araya girdi.

— Soruları ben sorarım. Suratından okunuyor. Ya sen, topçu: Niçin bize katılmak istiyorsun?

Mendel sanki bir terazinin üstünde tartılmaktaydı ve bundan huzursuzluk duyduğunu hissediyordu. Şöyle yanıt verdi:

Stiopka'yı memnun etmek için onu hastanın döşeğine kadar izlediler. Alman polis teşkilâtından kaçmış bir Tatar'dı, hâlâ üstünde üniforması vardı. Mendel'e hastanın durumu çok ağır gözükmedi: Evet, kamı biraz gergindi ancak dokununca acı duymuyordu, ateşi de çok yüksek olmamalıydı. Beslenme durumu iyiydi; Mendel Stiopka'yı hastanın durumunun çok kötü olmadığına ikna etmeye çalıştı, onu bir gün aç tutmalarını ve ilaç vermemelerini tavsiye etti.

— Hiçbir tehlike yok, – dedi Stiopka. – İlacımız zaten yok. Biraz aspirinimiz vardı, onu da bitirdik.

Çadırdan çıkarken Venjamín'le karşılaştılar. Tanınmayacak hâldeydi: Artık ne votka ve zafer sarhoşu, geçinmesi kolay bir ev sahibiydi, ne de bozuk radyodan dolayı hayal kırıklığına uğramış koca bir bebekti. Korku saçan bir insan örneğiydi. Çevik ve ne yaptığını bilen genç bir savaşçıydı; zeki yüzlüydü ve keskin, ancak anlaşılmaz bakışlara sahipti. Mendel içinden "Bir kartal", diye geçirdi, "Dikkatli olmak gerekecek".

Venjamín sakin, otoriter bir tavırla, – Benimle gelin, – dedi. Onlarla çadırın bir kenarına çekildi. Kim olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini sordu; kendisine boyun eğildiğini bilen insanlara özgü alçak ve emin bir ses tonuyla konuşuyordu.

— Ben topçuyum, o ise paraşütçü. Kayıp askerleriz, rastlantı sonucu Brjansk ormanlarında birbirimizi bulduk. Birliğinizin varlığından haberdar olduk, sizi aradık ve size ulaştık.

— Bunları kimden öğrendiniz?

— Sana radyoyu satan Özbek'ten.

— Niçin bizi izlediniz?

— Çünkü bir yıldır yitiğim; bir kurt gibi yaşamaktan yorgunum. Çünkü görülecek bir hesabım var ve savaşımızın haklı olduğuna inanıyorum.

Venjamín'in sesi daha da alçaldı:

— Bizi dün hem güzel hem de kötü, garip bir günde yakaladınız. Güzel bir gündü, çünkü duyduğunuz haber doğru, radyo iki kez yineledi, Mussolini yakalandı. Ancak savaşın yakında biteceği kesin değil. Dün akşam birbirimizin kulağına bu haberi haykırdık, her birimiz diğerini ikna etmeye çalışıyordu; zaten ikna olmaya hazırdık, çünkü umut kolera gibi bulaşıcıdır. Dün akşam kendimize izin vermiştik. Ne var ki biz Almanları iyi tanırız: Bu konuyu gece boyunca etraflıca düşündüm, sanırım savaş daha çok uzun sürecek. Dün aynı zamanda kötü bir gündü, çünkü radyo bozuldu. Durum düşündüğünüzden daha ciddi; radyosu olmayan bir birlik, yetim bir birliktir, sağır ve dilsiz. Onsuz cephenin nerede olduğunu bilemeyiz, Moskova'dakiler de bizim nerede olduğumuzu bilemezler. Havadan yardım alma işlemi için uçakları çağıramayız. Her şey radyo aracılığıyla geliyor: İlaçlar, buğday, silahlar, hatta votka bile. Radyo haberleriyle cesaret de geliyor. Ve buğdaysız yaşanmadığı için, olmayınca onu köylülerden almak gerekiyor. Böylece bu cihazdan yoksun bir birlik, bir haydut çetesine dönüşüveriyor. Bunları bilmenizde ve karar vermeden önce düşünmenizde yarar var. Başka bazı şeyleri de bilmeniz gerek: Sekiz ay önce yüz kişiydik, şimdiyse kırktan azız. Savaşta hiçbir gün bir diğerine benzemez: Hem zengin, hem yoksuluz, bir gün tok, bir gün açız. Sinirleri zayıf olan birine göre bir savaş değil bu: uzaktan geliyor ve uzağa gidiyoruz, zayıflar ya öldü ya da çekip gitti. Bu konuyu iyice düşünün; size bir yanıt vermeden önce ben de düşüneceğim.

Metalik bir düdük sesi işitildi. Öğlen çorbası hazırdı ve Stiopka bir kez daha asılı demir parçasına taşla vurarak herkesi çağırdı. Kazanın önünde hepsi, Venja, Mendel ve Leonid de sıraya girdi. Stiopka dağıtımı yaptı. Neredeyse herkes yemeğini bitirmişti ve birçoğu sigara içmek için güneşe serilmişti ki kıyıdan, — Kütükler geliyor! – diye haykıran bir ses işitildi. Gerçekten de dalsız koca kütükler akıntı doğrultusunda ağır ağır seyrederek aralıklarla geliyordu. Venjamin suya yaklaştı ve dikkat kesildi. Stiopka'ya:

— Nereden geliyorlar? – diye sordu.

— Genellikle Smolensk iskelesinden, 300 kilometre uzaktan, tepelerden. Hep böyle yaparlar, demiryoluyla yollamaktan daha ucuza geliyor. Aşağıya Ukrayna'ya gidiyorlar, madenleri silâhlandırmak için.

Venjamin çenesini kaşıyarak, — Hep böyle yapıyorlar ama, şimdi madenler Almanlar için çalışıyor – dedi. O anda, nehrin dönemecinde, daha iri bir şey göründü. Ağaçlarla kaplı bir toprak uzantısının arkasından birbiri ardından ortaya çıkan, iple bağlı on kadar saldan oluşan bir konvoydu bu. Venjamin, — Onları yakalamak gerek, – dedi.

Stiopka, — Hiç yapmadığım, ama nasıl yapıldığını gördüğüm bir iş, – dedi. Daha aşağıda, bir kilometre uzaklıkta, akıntının yavaşladığı bir ayrım var; çabuk davranırsak, zamanında yetişiriz. Ancak uzun sırıklar gerekecek.

Bir anda Venja durumu kontrol altına aldı. Kampta on nöbetçi bıraktı, baltalı on adamı küçük ağaçları budayıp dallarını kesmeye gönderdi ve aralarında Leonid ve Mendel'in de bulunduğu geride kalanlarla birlikte hızla kıyıya indi. Kütüklerden önce ayrıma ulaştılar ve az sonra sırıklı on adam da yanlarına geldi. Konvoy gözükmüştü bile. — Çabuk, en iyi yüzen kim? Sen, Volodia! – Ancak

Volodia, gerçekten çıkarması zor olduğundan mı, yoksa isteksizliğinden mi bilinmez, zamanında çizmelerinden kurtulamadı: Yere çömelmiş, iki büklüm olmuştu, gösterdiği çabadan dolayı yüzü kıpkırmızıydı ve Venja'nın sabrı taştı.

— Hiçbir işe yaramaz, aylak herif! Haydi, ver bana o sırığı. – Bir anda ayakkabısız ve çıplak kalmıştı. Biraz yürüyerek, biraz tek eliyle yüzerek durgun suyu geçti ancak nehrin iki kıyısını ayıran yeşilliklerle kaplı buruna vardığında, sal konvoyu orayı geçmekteydi. Küfür ettiği ve yeniden akıntıya daldığı duyuldu; diğerleri de sırıklarla onu izledi. Venja sallara doğru hızla yüzdü, öndekileri yakalayamadı, sonuncunun üstüne atlayabildi ve buruna doğru yönünü değiştirecek biçimde hemen sırığıyla manevra yaptı. Bataklık bölgede durduysa da orada uzun süre kalamayacağı hemen anlaşıldı, akıntının ağır ağır getirdiği diğer sallar onu sürüklemekteydi ve tek başına bir adam buna karşı koyamazdı. Soluksuz kalan Venja haykırarak adamlarından her birinin bir sala atlamasını emretti. Adamlar çamurlu dibe sırıklarını kuvvetle daldırarak konvoyu kıyıdan uzaklaştırmayı, akıntıdan yukarı, geri çıkmayı, bumu dönmeyi ve ayırımın durgun sularına kütükleri zafer edasıyla sürüklemeyi başardılar. — Böyle iyi, – dedi Venjamín, yeniden giyinerek. — Bakalım, belki onları sonra kıyıya çeker, ateşe veririz; yeter ki madenlere ulaşmasınlar. Kampa dönelim.

Kısa dönüş yürüyüşü sırasında Mendel yanına gitti ve onu kutladı. Venjamín,

— Biliyorum, Almanlar için büyük bir kayıp olmadı, – diye yanıtladı. — Ancak böyle insanlar için hareketsiz durmaktan daha kötü bir şey yok. En iyisi de onlara örnek olmak. Siz ikiniz kurulanın, sonra yanıma, çadıra gelin.

Çadırda Venjamín hemen konuya girdi:

— Durumunuzu düşündüm de, karar vermek kolay değil. Bakın, kendimizce uzman kişileriz: Bu bölgeyi tanıyoruz, eğitimliyiz. Yanımızda olmanız bize sorumluluk getirir. İyi savaşçılarsınız, kabul. Bizse savaşçı olmaktan çok, geri hizmette bulunan insanlarız; düşmanı engelliyor, kuvvetlerim bölüyoruz. Her birimizin üstüne düşen, birkaç günde öğrenilemeyecek görevler var. Hem sonra...

Mendel, — Ama sabah böyle konuşmuyordun – dedi. Venja gözlerini indirdi.

— Hayır, böyle konuşmuyordum. Yani, aslında size karşı değilim. Çocukluğumdan beri Yahudi arkadaşlarım oldu, bazılarıyla Voronez'de, eğitim merkezinde birlikteydik ve biliyorum ki siz de herkes gibisiniz, ne daha iyi ne daha kötü. Dahası, belki biraz daha...

Leonid, — Bu kadarı bana yetti – dedi. – Bizi istemiyorsan gideriz, böylesi hepimiz için daha iyi olacağa benzer. Sana yalvaracak değiliz...

Mendel sözünü kesti:

— Ben bu sabahla şimdi arasında neler olduğunu bilmek istiyorum.

— Hiçbir şey. Hiçbir şey olmadı, olay falan yok. Yalnızca birilerinin konuştuğunu duydum ve...

— Sen de, ben de askeriz. Aynı üniformayı taşıyoruz ve ben kimin konuştuğunu, ne söylendiğini duymak istiyorum.

— Konuşanları sana söylemeyeceğim: Yalnızca bir kişi değil. Bana kalsa, sizi kabul ederim ancak adamlarımın konuşmalarını engelleyemem. Dahası, güvencede olur muydunuz, bilemem. Burada farklı görüşlere sahip ve eline çabuk insanlar var.

Mendel ısrar etti. Venjamín'in duyduğu her sözcüğü bilmek istiyordu ve Venjamín, bozuk bir lokma yiyeceği tüküren kişi edasıyla, ona şu sözleri yineledi:

— Yahudilerden pek hoşlanmadıklarını söylüyorlar, özellikle de silahlı olduklarında.

Leonid söze karıştı:

— Biz gidiyoruz ama sen o adamlarına Yahudilerin Almanlara, Varşova'da 1941 Nisanında Kızıl Ordu'dan daha uzun süre karşı koyduklarını söyle. Üstelik iyi silahlanmamışlardı. Açtılar, ölülerin arasında savaşıyorlardı, müttefikleri de yoktu.

— Venjamín, — Bunları nereden biliyorsun? – diye sordu.

— Varşova o kadar uzak değil, haberler radyo olmadan da çabuk ulaşır.

Venjamín çadırdan çıktı, Stiopka ve Volodja'yla alçak sesle konuştu, sonra çadıra döndü ve:

— Silahlarınızı almam gerekir, oysa almıyorum. Kim olduğumuzu ve nerede olduğumuzu gördünüz, gitmenize izin vermemem gerekir, yine de sizi bırakıyorum: Bizimle geçirdiğiniz bir gün sizin için çok kısa süre, ama gördükleriniz işinize yarayabilir. Gidin, gözünüzü açık tutun, Novoselki'ye gidin – dedi.

— Niçin Novoselki'ye? Novoselki de nerede?

— Ptıç koyunda, yüzyirmi kilometre batıda, Polesiye[9] bataklığının ortasında. Öyle görünüyor ki orada, kadını ve erkeği silahlı bir Yahudi köyü var. Bize onlardan korucular

9 Rusya'nın batısında bulunan, bir bölümü Ukrayna Cumhuriyeti'nde, bir bölümü ise Beyaz Rusya'da kalan, çok geniş bataklıklarla kaplı düzlük bölge (ç.n.).

sözetti, onlar her tarafta dolaşıp her şeyi bilir, bizim telgrafımız ve gazetemizdir. Orada silahlarınız işinize yarayacaktır. Bizimle kalamazsınız.

Mendel ve Leonid veda ettiler, dört kütüğün birbirine bağlanmasıyla oluşmuş bir salla Dinyeper'i geçerek yeniden yola koyuldular.

On gün boyunca yürüdüler. Hava bozmuştu, sık sık yağmur yağıyordu. Kâh bardaktan boşanırcasına kâh ince ince insanın içine işleyen, tozu süpüren sis gibi bir yağmurdu. Patikalar çamurluydu, ormanlar ise daha şimdiden sonbaharın gelişini haber veren keskin bir mantar kokusu yayıyordu. Yiyecekleri azalmaya başlamıştı; toprak altından patates ve pancar çıkarmak için geceleri birbirinden uzak çiftliklerde durmaları gerekiyordu. Ormanda bol miktarda yabanî mersin yemişi ve çilek vardı; ancak onları toplayıp yedikten bir ya da iki saat sonra açlık azalacağına, çoğalıyordu. Tıpkı Leonid'in açlığı ve öfkesi gibi.

— Bunlar, tatildeki okul çocukları için iyi. Mideyi doldurmacağına, kazıtıyor.

Mendel Venjamín'in kampında öğrendiği haberleri kendi kendine düşünüp duruyordu. Ne önemleri olabilirdi ki? Yorumsuz, genel bir değerlendirme yapılmaksızın, bu şekilde anlatıldıklarında mersin yemişi gibi huzursuz ediciydiler, üstelik zihni de bir o kadar aç bırakıyorlardı. Mussolini hapiste, Kral yeniden iktidardaydı. Kral dediğin nedir ki? Bir tür Çar, sofu ve rüşvetçi, eski devirlere ait biri, kordonlu giysili, tüylü şapkalı ve kılıçlı, kendini beğenmiş ve alçak ruhlu bir masal kahramanı. Oysa bu İtalya kralı, Mussolini'yi yakalattığına göre, bir müttefik, bir dost olmalıydı. Yazık ki Almanya'da artık Kayzer yoktu. Olsaydı,

Venjamín'in sarhoşken söylediği gibi, belki de gerçekten savaş sona ererdi. İtalya'da faşizmin yenilgiye uğramış olması tabii ki iyi bir haberdi, ancak ne önemi olabilirdi? Bu konuda görüş sahibi olmak zordu: "Pravda"nın makalelerinde faşist İtalya çok kez tehlikeli ve güvenilmez bir düşman ya da Alman canavarının gölgesindeki aşağılık çakal olarak tanımlanmıştı. Gerçekten de Don Nehri üzerindeki İtalyan askerleri pek direniş gösterememişlerdi. Kötü donatılmışlar, kötü silahlandırılmışlardı ve savaşmaya istekli değildiler. Herkes biliyordu. Belki onlar da Mussolini'den bıkmışlardı ve Kral halkın isteğine uymuştu. Ancak Almanya'da kral yoktu, yalnızca Hitler vardı: İnsanın kendini kandırmaması daha doğruydu.

Bir kralı masal kahramanı kabul edersek, İtalya Kralı bunun iki katı masal kahramanıdır, çünkü İtalya'nın kendisi bir masal ülkesidir. Olay hakkında kesin bir tablo çizmek olanaksızdı. Vezüv'ü ve gondolları, Pompei'yi ve Fiat marka arabayı, Scala Tiyatrosu'nu ve "Krokodil"deki Mussolini karikatürlerini, hani o sırtlan çeneli, fiyonklu fesli, kapitalist göbekli, eli bıçaklı haydut bozuntusunu insan nasıl aynı görüntüde birleştirebilirdi ki? Yine de o kralın ta kendisi değil miydi...Ne bileyim, anlamak olanaksızdı. Mendel bir radyoya sahip olmak için bir servet verebilirdi, ancak bu yalnızca sözün gelişiydi: Mitralyöz ve tabanca dışında değiş tokuş yapabilecekleri pek az şeyleri kalmıştı, onları da elde tutmak daha iyiydi.

Kimbilir, İtalya'da Yahudi var mıydı? Varsa, tuhaf Yahudiler olmalıydılar: Gondolda ya da Vezüv'ün doruğunda bir Yahudiyi nasıl hayal edebilirsin ki? Ancak olmaları gerekirdi. Hindistan'da ve Çin'de bile Yahudiler var, orada iyi yaşamadıkları da söylenemez. Yahudilerin yalnızca İsrail topraklarında rahat edebileceklerini ve İtalya, Rusya,

Hindistan ve Çin'den çıkıp gelerek portakal toplamak, İbranice öğrenmek ve hep beraber daire oluşturarak hora tepmek üzere orada, o topraklarda bir araya gelmeleri gerektiğini vaaz eden Kievli ve Kharkovlu siyonistlerin haklı olup olmadıklarını düşünmek lazım.

Belki yorgunluktan, belki nemden, Mendel'in saçlarının arasındaki yara izi kaşınmaya başladı. Leonid'in çizmelerinin dikişleri atmıştı; ayakları su ve çamur içindeydi. Mendel omuzlarında Leonid'in olumsuz varlığını, sessizliğinin yükünü hissediyordu: Bu duygular yürüyüşünü çamurdan daha fazla engelliyordu. Bu, gökten gelen, bereketli ve mevsiminde sevinçle karşılanan yağmurun yarattığı çamur değildi, yalnızca: Batıya doğru yavaş yavaş ilerledikçe gitgide daha sık olarak gökten değil, yerden gelen ve âdeta o yörelerin efendisi olan, farklı ve kalıcı bir çamurla karşılaşıyorlardı. Orman seyrelmişti; geniş, ağaçsız alanlar göz alabildiğine uzanıyordu, ancak insan izi yoktu. Toprak artık ne kara, ne de killiydi, bir kadavra kadar solgundu; nemli olmasına karşın inceydi, kumluydu ve kendi bedeninden su salgılar gibiydi. Yine de bereketsiz değildi: Mendel'in hiç görmemiş olduğu leziz bitkileri, kamış tarhlarını ve gökyüzünden canları sıkılmışcasına yere dönmüş, yapışkan yapraklı geniş çalılıkları besliyordu. İnsan toprağa ya da çürük yapraklara bileğine kadar batıyordu: Leonid artık gereksiz olan çizmelerini çıkardı, kısa süre sonra Mendel de ona uydu. Onunkiler daha iyi durumdaydılar ancak çizmeleri eskitmek yazık olurdu.

Yürüyüşün yedinci gününde, yağmur dinmiş olmasına karşın, geceyi geçirmek için kuru bir toprak parçası bulmak sorun hâline geldi. Sekizinci günde yön tayini de zorlaştı: Pusulaları yoktu, gökyüzü ender olarak açılıyordu, patika derin olmayan, ancak yine de onları sinir bozucu

yön değişikliklerine zorlayan su birikintileri ile gitgide daha sık kesintiye uğruyordu. Su durgun, berraktı ve kömürümsü kokuyordu; yüzeyinde kalın ve yuvarlak yapraklar, dolgun yapraklı çiçekler ve birkaç kuş yuvası vardı. Boş yere kuş yumurtası aradılar: Yumurta yoktu, yalnızca kabuk parçaları ve sudan çürümüş tüyler vardı. Yumurta yerine kurbağa buldular, hem de çok sayıda: Bir karış büyüklükte erişkin kurbağalar, kurbağa yavruları, kurbağa yumurtasından oluşmuş yapışkan halkalar. Kolaylıkla birkaçını yakaladılar, dallar üzerinde kızarttılar. Leonid yirmi yaşındaki aç gencin hayvansal iştahıyla, Mendel ise yasak etlere karşı duyulan, atalarından kalma bir tiksinti duygusuna sahip olduğunu şaşkınlıkla fark ederek yedi.

Mendel bir konuşma başlatmak için:

— Musa'nın zamanında Mısır'da olduğu gibi – dedi.

— Ancak neden günah olduklarını hiç anlayamadım. Mısırlılar da, bizim yaptığımız gibi, onları yiyebilirlerdi.

Leonid, çiğneye çiğneye, — Kurbağa eti yemek günah mı? – diye sordu.

— İkinci günah: *Dàm, tzefardéà. Tzefardéà*, kurbağa.

— Peki ya birincisi neydi?

— Mendel: — *Dàm*, yani kan, – diye yanıtladı.

Leonid, dalgın dalgın, — Birinci günahı işledik, – dedi. – Peki ya diğerleri ne? Ondan sonrakiler?

Mendel, hafızasına yardım etmek için, Paskalya'da çocukları eğlendirmek amacıyla söylenen tekerlemeyi mırıldanmaya başladı: — *Dàm, tzefardéà, kınım, 'arov*.... — Sonra Rusçaya çevirdi: — Kan, kurbağalar, bit, vahşi hayvanlar, uyuz, veba, dolu, çekirgeler... — Ama sıralamayı bitirmeden Leonid'e sormak için durdu: — Sen ço-

cukken hiç Paskalya görmedin mi?

Sorduğuna pişman oldu hemen. Leonid, yemeğe ara vermeden yüzünü öbür tarafa çevirmişti; bakışı sabitleşmiş ve tersleşmişti. Birkaç dakika sonra, hiç ilgisi yokken:

— Babamı Solovki adalarına gönderdiklerinde, annem onu beklemedi. En azından uzun zaman beklemedi. Beni bir kimsesiz çocuklar yurduna koydu, başka biriyle yaşamaya başladı ve bir daha benimle ilgilenmedi. O adamla yılda iki ya da üç kez beni görmeye gelirdi. O da demiryolcuydu ve hep alçak sesle konuşurdu. Belki o da adalara gönderilmekten korkuyordu; her şeyden korkuyordu. Bildiğim kadarıyla, hâlâ birlikteler. Artık canıma tak etti. Belirsizliğe doğru yürümekten bıktım. Kandan ve kurbağadan bıktım, durmak ve ölmek istiyorum.

Mendel yanıt vermedi: Arkadaşının konuşmayla sıkıntısı dağılanlardan olmadığını fark ediyordu; belki de omuzlarında onunki gibi bir öykünün ağırlığını taşıyan hiç kimse sözcüklerle iyileşemezdi. Yine de kendini ona karşı borçlu, suçlu ve yetersiz hissediyordu. Derin olmayan suda boğulmak üzere olan birinin yardım istemediğini görerek, bu yüzden dibe gitmesine göz yumar gibiydi. Ona yardım etmek için onu anlamak gerekiyordu, onu anlamak içinse kendisinin konuşması gerekliydi. O da ancak böyle konuşuyordu: Bakışlarını kaçırarak söylenmiş dört sözcük ve sonra sessizlik. Yaralamaya ve yaralanmaya hazırdı. Acaba o, Mendel, üstüne mi gitmeliydi? Bu tehlikeli olabilirdi: Bir vidayı deliğe yanlış sokup direnci hissedince tornavida ile zorlamak vidayı bozar ve vida atılacak hâle gelir. Ama sabırlı olunup baştan başlanırsa, kolayca vidalanır, sonra da sağlam kalır. Sabrı olmayana da sabır gerekir. Özellikle de olmayana. Sabrını kaybedene. Ona hiç sahip olmamış olana. Sabırlı olmak için zamana ve gerekli özelliklere sa-

hip olmayana. Leonid'e neredeyse şöyle yanıt verecekti: "Gerçekten ölmek istiyorsan, buna çok fırsatın olacak." Oysa: — Uyuyalım. Hiç değilse bu akşam karnımız tok, – dedi.

Yürüyüşün dokuzuncu gününde patika tam anlamıyla yok olmuştu: Gölcükler arasında kıvrım kıvrım uzanan kum öbeklerinin üzerinde ara sıra fark edilebiliyordu, bu gölcükler de gitgide daha genişliyor, birbirine karışıyordu. Orman tek tük makilere dönüşmüş, onları çevreleyen ufuk tüm yolculukları boyunca hiç bu kadar geniş olmamıştı. Geniş ve hüzünlüydü, sazlıkların yas dolu ağdalı kokusu ile bezeliydi. Gökyüzünde hareketsiz duran yuvarlak, ak bulutlar durgun sulara berrak bir şekilde yansıyordu. İki adamın sudaki ayak seslerini duyan ördekler kamışların arasından gürültüyle havalanıyordu. Ama Mendel, mermi harcamamak ve yerlerini belli etmemek için ateş etmek istemedi. Uzaktan ahşap bir bina göründü. Oraya ulaştıklarında, terkedilmiş ve yarı yarıya yıkılmış bir su değirmeni olduğunu gördüler; paslanmış çarkı bataklıklar arasından kıvrım kıvrım geçen çamurlu suya batıp çıkıyordu. Bu Ptıç olmalıydı: Novoselki pek uzakta olamazdı.

Nehrin öbür tarafında zemin daha sertti: İlerde koyu renkli ağaçlar, kayın ya da kızılağaçlar ile bezenmiş sıradan bir tepe seçiliyordu. Böğürtlen ağaçları ve ölü yapraklarla kaplı, odunculardan kalma eski bir yol izi buldular. Mendel yeniden çizmelerini giydi, Leonid ise ayağına dikenlere karşı korumak için sardığı bezlerle çizmesiz yürümeye devam etti. Yarım saatlik yürüyüşten sonra, — Gel de bak! – diye haykırdı. Mendel döndü ve Leonid'in elinde bir oyuncak bebek gördü: Pembe, çıplak, bir ayağı kopuk zavallı bir bebekti. Onu burnuna yaklaştırdı ve çocukluğuna ait bir koku, kâfurun, selüloidin duygulandırıcı kokusu-

nu algıladı. Kızkardeşleri, sonradan karısı olacak kızkardeşlerinin arkadaşı, Strelka ve çukur acımasız bir şiddetle bir an gözlerinin önünde canlandı. Sustu, yutkundu, ardından Leonid'e alçak sesle, — Bu tür şeyler ormanlarda bulunmaz – dedi.

Yolun sağında ekili olmayan bir alan vardı, orada bir adam gördüler. Uzun boylu, zayıf, solgun ve dar omuzluydu; onları fark edince beceriksizce kaçmaya ya da saklanmaya çalıştı. Seslendiler, adam da yaklaşmalarına izin verdi. Üstü başı paçavralar içindeydi ve ayaklarında araba kılıflarından yapılmış bir çift sandalet vardı; elinde bir demet ot tutuyordu. Köylüye benzemiyordu. Ona,

— Yahudilerin köyü burada mı? – diye sordular.

Adam, — Burada köy möy yok, – diye yanıt verdi.

— Peki sen Yahudi değil misin?

— Mülteciyim, – dedi. Ancak aksanı onu ele veriyordu.

Leonid oyuncak bebeği gösterdi: — Ya bu nereden çıktı?

Adamın bakışları biraz yana kaydı: Leonid'in arkasından birisi yaklaşmaktaydı. Esmer, ufak tefek bir kız çocuğuydu; bebeği elinden aldı, ciddi ciddi: — O benim. Onu bulduğun için aferin sana, – dedi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ağustos – Kasım 1943

Adamın gururla Mendel'e açıkladığına göre, burası tam anlamıyla bir kasaba değil, bir "Bataklıklar Cumhuriyeti"ydi. Daha çok bir kamp, bir sığınma yeri ve bir kaleydi. Geldikleri iyi olmuştu, çünkü çalışabilecek güçteki kolların sayısı yeterli değildi, eli silah tutabilen ise daha da azdı. Adı Adam'dı; karanlık çökmek üzere olduğundan çorak toprakta ot arayan çocukları çağırdı ve Mendel ile Leonid'e onu izlemelerini söyledi. Erkekli kızlı çocuklar bir düzine kadardı, beş ila on iki yaş arasındaydılar; her biri küçük destelere ayrılmış birer demet ot toplamıştı. — Bizde herkes yararlı bir şeyler yapmak zorundadır, çocuklar bile. Çiğ ya da pişmiş yenebilen veya hastaları iyileştirmek için kullanılan şifalı otlar, küçük orman meyveleri ve kökler var. Çocuklara onları ayırt etmeyi öğrettik; tabii, burada onlara daha fazla bir şey öğretemiyoruz.

Yürümeye koyuldular. Çocuklar iki askere güvensiz bir merakla bakıyordu: Herhangi bir soru yöneltmediler, aralarında da konuşmadılar. Huzursuz bakışlı, çekingen ve vahşi hayvancıklardı; Adam onlara söylemeden, kendiliklerinden ikişer kişilik sıralar oluşturdular ve sanki iyi tanıdıkları bir izden gidermişcesine tepeye doğru yürümeye başladılar. Onların da araba kılıflarından yapılma sandaletleri vardı. Yırtık, bedenlerine uymayan eski asker kıyafetleri giymişlerdi. Bebeğini bulan kız çocuğu onu korumak istercesine göğsüne sıkı sıkı bastırıyor, ama ne bebeğe bakıyor ne de bir şeyler söylüyordu: Kuşları anımsatan bakışlarla iki yanına bakmaktaydı.

Oysa Adam konuşmaya ve dinlemeye çok hevesliydi. Ellibeş yaşındaydı, kampın en yaşlısıydı, bu yüzden de çocuklara bakmakla yükümlüydü. Kadınlar vardı, evet, ama az sayıdaydılar ve daha güç işlere yarıyorlardı, bunlardan biri kendi kızıydı. Sorulara yanıt vermeden önce, yeni gelen iki adamın öyküsünü öğrenmek istedi: Mendel onun bu isteğini seve seve ve ayrıntılarıyla yerine getirdi, Leonid ise kısaca geçiştirdi. Adam uzaktan geliyordu: Minsk'te tekstil işçiliği yapmış, Yahudi sendika teşkilâtı Bund'da onaltı yaşından beri etkin olmuştu. Çar'ın hapishanelerinde yatmış ama Birinci Dünya Savaşı'nda cephede savaşmaktan kurtulamamıştı. Ancak Bund üyesi Menşevik'tir[10] ve Menşevik olarak 1930 yılında yargılanmış, yeniden hapse atılmıştı. Bu hoş olmamıştı, onu önce buz gibi soğuk, ardından da aşırı sıcak ve havasız hücrelere koymuşlardı; yabancılardan rüşvet almış olduğunu itiraf etmesini istiyorlardı. İki sorgulamaya dayanmış, sonra da damarlarını kesmişti. Ancak damarlarını dikmişlerdi, çünkü itiraf etmesi gerekiyordu: Bir saat uyku uyumasına izin verilme-

10 Bolşevik karşıtı (ç.n.).

den iki hafta hücrede kalınca yargıçların istediği her şeyi itiraf etmişti. Birkaç ay daha hapis yatmış, sonra da üç yıl Moskova – Arhangelsk arasında bulunan Vologda'ya sürgüne gönderilmişti. Hapiste olmaktan daha iyiydi; bir *Kolhoz*'da çalışıyordu; işte orada yenilebilir otları tanımayı öğrenmişti. Bu otlar kentte yaşayanların bildiğinden çok daha fazla: demek ki, insan sürgünde bile iyi bir şeyler öğrenebiliyor. Yazın otlar önemli, hiçbir şey katmadan yenilebildikleri hâlde besin değerleri var. Tabii kış bambaşka bir şey: en iyisi kışı düşünmemek.

Sürgün cezasını çektikten sonra, onu eve geri göndermişlerdi ancak savaş gelip çatmıştı ve Almanlar birkaç gün içinde Minsk'e varmışlardı. Aslında, Adam vicdanında da bir yük hissediyordu. Çünkü o ve onun gibi yaşlı olup önceki savaşta Almanları tanımış olanlar, herkesi sakinleştirmeye çalışmışlardı: Almanlar iyi askerdi ama uygar insanlardı, saklanmak ya da kaçmak da neyin nesiydi? En kötüsü, toprakları köylülere geri verirlerdi. Oysa, aynı Almanlar Minsk'te onun anlatamayacağı bir şey yapmışlardı. Anlatamazdı, anlatmak istemiyordu, anlatmamalıydı. — Cumhuriyetimizin ilk kuralı. Gördüklerimizi birbirimize anlatmaya devam etsek deliririz, oysa hepimiz, çocuklar bile, akıllı olmak zorundayız, ister istemez. Otları tanımanın yanı sıra, onlara yalan söylemeyi de öğretiyoruz, çünkü her tarafta düşmanlarımız var, yalnızca Almanlar değil.

O böyle konuşurken, kampa varmışlardı. Gerçekten de burasını tek bir sözcükle tanımlamak zor olurdu, çünkü Mendel ne daha önce böyle bir yer görmüştü ne de böyle bir yerin var olabileceğini tahmin edebilirdi. Ne olursa olsun, savunmadan çok, sığınmaya yönelik bir yerdi. Kamp, uzaktan seçmiş oldukları ve düzlükten en fazla yirmi metre yükseklikteki tepenin üzerinde, sık ağaçların arasına

gizlenmiş eski bir manastırdı. Bir karenin üç tarafı üzerine ve toprağın iki kat üstüne oturtulmuş kerpiç bir binaydı; iki köşesinde iki küçük ve basık kule yükseliyordu. Bunlardan biri, bir çan kulesinin kalıntılarını ayakta tutuyordu, yıkılmış ve tahtadan yeniden inşa edilmiş olan diğeri ise bekçi kulesi olarak kullanılmış olmalıydı. Biraz uzakta manastırı oluşturan karenin boş tarafının önünde manastır sakinlerinin yaşadığı bölüm yer alıyordu: Arabaların girebileceği ana kapısı ve ufak pencereleri olan, az yontulmuş kütüklerden bir yapıydı.

Manastır ağaçlar tarafından gizlenmiş olmaktan çok, kuşatılmış gibiydi. Üç kanadından yalnızca biri sağlamdı; diğer ikisi uzak ve yakın tarihli tahribatların izlerini taşıyorlardı. Kiremitten yapılmış olan çatı, yer yer çökmüş, hasırlar ve kamışlarla olabildiğince tamir edilmişti. Dış duvarlarda da büyük oyuklar görünüyor, bunların arasından yıkıntılarla dolu iç bölmeler seçiliyordu. Hepsi uzun yıllar önce, belki de iç savaş zamanında terk edilmiş olmalıydı, çünkü duvarların üzerinde kızılağaçlar, kayınlar ve söğütler yetişmiş, bazıları yıkıntıların tepelerinde kök salarak ve çatıdaki oyukların arasından ışığı arayarak iç kısımlarda bile büyümüştü.

Artık hava neredeyse kararmıştı. Adam dışarıda, çiğnenmiş otların sardığı avluda, iki genci bekletti. Az sonra döndü ve onları döşemesi hasır ve ayçiçeği sapları ile örtülü, birçok insanın oturarak ve yatarak çoktandır beklediği bir yatakhaneye götürdü. Çocuklar da geldi ve alacakaranlıkla herkese bir ot çorbası dağıtıldı. Işık yoktu; iki kadın çocukları yatmaya hazırladı; Adam da geldi ve yeni gelen bu iki kişiye kibrit yakmamalarını tembih etti. Mendel ile Leonid kendilerini bakıma alınmış ve korumada hissediyorlardı. Yorgundular: Yalnızca birkaç dakika için

çevrelerindekilerin fısıltılarını ayırt edebildiler, sonra uykunun bilinçsizliğine yuvarlanıverdiler.

Mendel sabah uyandığında başka bir dünya ve başka bir zamanda yaşamakta olduğuna ilişkin hoş, aynı zamanda da rahatsız edici bir izlenime kapıldı: Belki çölün ortasında, vaad edilmiş topraklara doğru yapılan kırk yıllık bir yürüyüşte; belki Romalıların kuşattığı Kudüs surlarının içinde; belki de Nuh'un gemisindeydi. Yatakhanede, ikisinin dışında, iki erkek ve bir kadından başkası kalmamıştı. Üçü de orta yaştaydı, hasta gibiydiler. Konuştukları ne Rusça, ne de Yidiş'ti, bir Polonya lehçesiydi. Çocuklar, belki de bir gece öncekiler, merakla, sessiz sessiz eşikte belirliveriyorlardı. Küçük ve sıska, boynunda mitralyöz asılı bir kız içeri girdi, iki yabancıyı gördü ve soru sormaksızın hemen dışarı çıktı. Farelerin çatıda çıkardığına benzer, sessiz bir kargaşa duyulmaktaydı. Kısa haykırışlar, bir çekiç vuruşunun sesi, kuyu zincirinin gıcırtısı, bir horozun boğuk ötüşü. Açık pencerelerden içeri giren hava, bataklıkların ve ormanın nemli soluğunun yanı sıra, baharatçı dükkânlarını, yanan yiyecekleri, dükkân arkalarındaki odaları ve sefaleti çağrıştıran keskin ve alışılmamış bazı kokuları da beraberinde sürüklüyordu.

Az sonra Adam geldi ve onlara kendisini izlemelerini söyledi: Liderleri Dov onları bekliyordu. Adam kumanda merkezinde beklendiklerini gururla belirtti; yani duvarları çam levhalarla kaplı, yarısını bir sobanın işgal ettiği küçük odada, manastır sakinlerinin yaşadığı bölümü oluşturan büyük kulübenin ortasında. Sobanın üstünde ve yanında üç döşek, kapının yakınında ise rendelenmeden birbirine çakılmış tahta parçalarından yapılma bir masa vardı, başka da bir şey yoktu. Dov'un üzerine oturduğu iskemle sağlam, ama kaba gözüküyordu; usta, ancak aletlerden

pek destek alamamış ellerin ürünüydü. Dov orta yaşlı, kısa boyluydu ama iri kemikli ve geniş omuzluydu. Tam kambur sayılmasa da, sırtı düz değildi ve üstünde bir yük taşıyormuşcasına başı eğik duruyordu. Bu yüzden konuştuğu kişilere olmayan gözlüklerinin üstünden bakar gibi aşağıdan yukarıya doğru bakıyordu; zamanında sarı olduğu anlaşılan saçları neredeyse beyaz ama hâlâ gürdü: Özenle taranmış, düzgün bir şekilde ayrılmıştı. İri ve güçlü elleri vardı; konuşurken onları oynatmıyordu, âdeta dirseklerinden aşağı sarkıyorlardı. Dov arada bir onlara sanki başkasının elleriymiş gibi bakıyordu. Kare bir yüzü, sabit bakışlı gözleri, dürüst insanlara özgü yıpranmış, ama enerjik yüz hatları ve ağır bir konuşması vardı. İki adamı sobanın yanında duran döşeğe oturttu ve şöyle dedi:

— Sizi, ne olursanız olun kabul ederdim ama asker olmanız bir şans. Kamp sığınma amacıyla gelen insanlarla dolup taşıyor. Haksız da sayılmazlar, bir kilometrelik alanda bir Yahudinin bulabileceği en emin yer burası, ancak buranın çok da emin bir yer olduğu anlamına gelmez. Değil de, zaten: Zayıfız, kötü silahlanmış durumdayız, ciddi bir saldırıya karşı kendimizi savunacak olanaklara sahip değiliz. Üstelik oldukça kalabalığız: Hem ne kadar olduğumuzu bile her an bilemiyoruz. Her gün gelen ve giden insanlar oluyor. Bugün elli kadarız; hepsi Yahudi değil, iki ya da üç Polonyalı köylü aile de var: Ukraynalı milliyetçiler erzaklarını ve hayvanlarını çalıp evlerini yakmışlar, dehşet içinde buraya geldiler. Yahudiler gettolardan veya Almanların zorunlu çalışma kamplarından kaçıp geliyorlar. Her birinin başından korkunç şeyler geçmiş. Aralarında yaşlılar, kadınlar, çocuk ve hastalar var. Yalnızca bir düzine genç silah kullanmayı biliyor.

Mendel, — Ne tür silahlarınız var? – diye sordu.

— Sayıları az. Bir düzine el bombası, az miktarda tabanca ve mitralyöz. Ancak beş dakikalık ateşe yetebilecek kadar mermisi bulunan bir ağır makineli tüfek. Şansımıza, şimdiye dek burada Almanlar ender olarak görüldü. En seçme birliklerinin yüzlerce kilometre uzaktaki cephede canları çıkıyor. Bu yörede ise erzak ve el işçiliğine el koymak, yollarla demiryollarını gözetlemek için yalnızca birkaç kıta oraya buraya dağılmış durumda. Ukraynalılar daha tehlikeli: Almanlar onları askere alarak silahlandırdılar ve beyinlerini yıkıyorlar: Sanki buna gerek varmış gibi! Zaten Polonyalıları ve Yahudileri hep doğal düşmanları olarak gördüler. Kamptaki en emin korunma yeri bataklıklar. Onlarca kilometre boyunca, her yöne doğru alabildiğince yaygın durumdalar; onları aşmak için iyi tanımak gerek. Bazılarında su dize kadar geliyor, bazılarında ise insan boyunu aşıyor. Geçitler ise az sayıda ve onları bulmak güç. Almanların hoşuna gitmiyor, çünkü bataklıklarda kısa süreli savaş yapılamaz. Tanklar bile orada batıyor: Ağırlık ne kadar çoksa, o kadar kötü.

— ...ama kışın buz tutacaklar!

— Asıl korkumuz, kışın bastırması. Kışın orman ve bataklık düşmanlarımız hâline geliyor; gizlenmiş insanların en kötü düşmanları bunlar. Ağaçlar yapraklarını kaybediyor, bu da çıplak kalmak gibi bir şey: Gözetleme uçakları tüm olup biteni görebilir. Bataklıklar donuyor ve artık bir siper oluşturamıyor. Karda izler seçilebiliyor. Soğuğa karşı yalnızca ateşle savunulabilir, ne var ki her ateş duman yapar, duman da uzaktan gözükür.

— Daha size yiyecekten söz etmedim. Yiyecek konusunda da belirli bir düzenimiz yok. Köylülerden, iyilikle ya da başka yollarla elde edilmiş bir şeyler geliyor: Ne var ki köyler yoksul ve uzak, üstelik Almanlarla haydutlar on-

ları soyup soğana çeviriyor. Partizanlardan da bir şeyler geliyor, ancak kışın onlar da aynı sorunlarla uğraşıyorlar. Bazen paraşütlerle erzak yardımı alıyorlar, o zaman bize de bir şeyler düşüyor. Bir de ormandan bir şeyler geliyor: Otlar, kurbağalar, sazanlar, mantarlar, küçük orman meyveleri, ancak yalnızca yazın. Kışın ise hiçbir şey yok, korku ve açlık dışında.

— Partizanlarla daha iyi bağlantı kurmanın yolu yok mu?

— Şimdiye dek düzensiz bağlantılarımız oldu. Partizan yaşamından daha düzensiz ne var ki zaten? Geçen kışa kadar onlarla birlikteydim, sonra beni çürüğe çıkarttılar; çünkü onlara göre yaşlıydım. Üstelik yaralanmıştım ve artık koşamıyordum. Bölgedeki birlikler cıva damlaları gibi: Birbirine karışıyor, ayrılıyor, yeniden birleşiyor; yok ediliyor ve yenileri oluşuveriyor. En büyük ve sürekli olanların telsizi var ve Anayurt ile bağlantı kuruyorlar.

— Anayurt da neresi?

— Biz de onlar için aynı adı kullanıyoruz: Cephenin ötesinde, Nazi işgali altında olmayan Sovyet toprakları. Telsiz kan gibi, onun sayesinde emir, takviye, eğitmen, silah ve yiyecek alıyorlar. Yalnızca paraşütle değil; imkân olursa, Anayurt'un uçakları Partizan bölgesine iniyor, asker ve eşya bırakıyor, hasta ve yaralıları alıyor ve geri dönüyor. Burada ise kışın işler daha iyi gidiyor, çünkü uçaklara bir havaalanı gerek; ya da hiç değilse düz ve boş bir arazi parçası. Ne var ki böyle bir arazi yukarıdan gözüküyor ve Almanlar görür görmez orayı bombalayıp işe yaramaz hâle getiriveriyorlar. Oysa kışın, herhangi bir göl, bataklık ya da nehir işe yarayabilir, yeter ki üstündeki buz tabakası kalın olsun.

— Ancak düzenli bir hizmet aklınıza gelmesin. Tüm eşya atışı ve yere indirme operasyonları her zaman iyi sonuç vermiyor, kaldı ki tüm birlikler de ellerindekileri bizimle paylaşmaya hazır değil. Birçok birlik komutanı savaşmadığımız için bizi boşuna doyurulacak boğazlar olarak görüyor. Bu yüzden bir işe yaradığımızı göstermeliyiz; bunu yapmanın da değişik yolları var. Öncelikle burada yürüyebilecek ve ateş edebilecek durumda olan herkes kendini partizan saymalı, savunmaya katkıda bulunmalı, partizanlar talep ettiğinde de onlara katılmalı. Aslında birlikler ve manastır arasında sürekli bir alışveriş var ve manastırın kendisi de, Almanlar onu keşfedene dek, yaralı ve yorgun partizanlar için mütevazı bir sığmaktı. Ancak başka şeyler de yapılabilir, biz de yapıyoruz. Onların giysilerini yamıyor, çamaşırlarını yıkıyor, kayın kabukları ile deri tabaklıyor ve derilerden çizme yapıyoruz. Evet, bu duyduğunuz tabaklama sıvısının kokusu; çizmelerin derisinin yumuşak kalması ve suya dayanması için huş ağacı kabuğundan zift imal ediyoruz. Mendel'e dönüp, — Senin mesleğin var mı? – diye sordu.

— Mesleğim saatçilik, ama bir *Kolhoz*'da tamircilik yapıyordum.

— İyi, sana hemen bir iş buluruz. Ya sen, Moskovalı?

— Muhasebecilik okudum.

Dov, — Bu bize daha az yarar – diye güldü. — Hesap tutturmak hoşuma giderdi, ancak olacak iş değil. Geleni gideni bile sayamıyoruz ki. Buraya SS katliamlarından mucize eseri kaçmış Yahudiler, korunma arayan köylüler, dikkatli olmamız gereken şüpheli insanlar geliyor. Casus da olabilirler, ne yapabiliriz ki? Yüzlerine bakıp güvenmekten başka yapacak bir şey yok, tıpkı şimdi benim size güvendiğim gibi: Bir gizli servisimiz yok. Birçok kişi geliyor,

bazıları sonra gidiyor ya da ölüyor. Gençler benim iznimle veya iznim olmaksızın buradan gidiyor: Bu cumhuriyette açlık ve korku içinde bitkisel hayat yaşamaktansa, gidip partizanlara katılmayı yeğliyorlar. Yaşlılar ve hastalar zaten ölüme yenik düşüyor, genç ve sağlıklı insanlar ise umutsuzluktan ölüyor. Umutsuzluk hastalıktan beter. Bekleyiş günlerinde, haber ve bağlantı olmadığında, Alman birliklerinin veya Ukraynalı ve Macar paralı askerlerin harekâtları duyulduğunda insanın üstüne çöker: Aslında beklemek, dizanteri gibi ölümcüldür. Umutsuzluğa karşı yalnızca iki savunma vardır: Çalışmak ve savaşmak, bunlar da her zaman yeterli olmaz. Bir de üçüncüsü var, bu da birbirinize yalanlar anlatmak. İşte bunu hepimiz yaparız. Evet, konuşma bitmiştir. Silahlı gelmiş olmanız iyi, bir de yanınızda telsiz cihazı getirmiş olsaydınız, daha da iyi olurdu. N'apalım, insan her şeye sahip olamaz, Novoselki'de bile.

Hemen nöbet sırasına girdiler. Toplulukta en önemli hizmet buydu ve manastırın iki küçük kulesi bu işe uygundu. Kurala göre, her sağlam adamın on iki saat çalışması, sekiz saat uyuması ve iki saatlik iki vardiya hâlinde, toplam dört saat nöbet tutması gerekliydi. Bu durum karışıklık yaratsa da Dov kesin bir saat uygulaması yapıyor ve buna uyulmasını istiyordu. O gece Mendel yatakhanede gözüne ilişen sıska kızla nöbet tutmaya kuleye gitti; her biri bir kuledeydi. Yalnızca kızın adının Line olduğunu öğrenebildi, daha fazla bir şey öğrenemedi. Aşağı indiğinde ona, — Pantolonumda bir yırtık var. Rica etsem onarabilir miydin? – diye sordu. Line soğuk bir sesle, — Sana iğne, iplik vereyim de, başının çaresine bak. Benim zama-

nırn yok – diye yanıt verdi. Feneri kaldırdı ve neredeyse aşağılayıcı bir ilgi ile Mendel'in yüzüne baktı: — Nerede yaralandın? Mendel yanıt verdi: — Cephede. – Line ısrar etmedi ve uyumaya gitti. Leonid ise koca gözlüklü ve neredeyse hâlâ çocuk sayılabilecek, kendisi gibi ağzından lâf çıkmayan Ber ile aynı vardiyaya düştü.

Tabakhanede işler, dumanlar arasında, yalnızca varillerin çalkalanma sesi ve kısa mırıldanmalar ile bölünen bir sessizlik ortamında yapılıyordu. Erkekler ve kadınlar, ifadesiz suratlarla, derileri üstlerine yapışan et parçalarından ve tüylerden arıtmak için kazıyorlardı: Bunlar tavşan, köpek, kedi ve keçi derileriydi. Hiçbir şey ziyan edilmiyordu: Henüz yüzülmüş derilerden kalan et parçacıkları gübre olarak kullanılmak üzere, özenle bir kenara ayrılıyordu. Bazıları ağaç kabuklarını kaynatıyor veya tahta tezgâhlara derileri yayıyordu.

Sanki her birinin sürekli çabası ve inadıyla ayakta duran o yaşam biçimine, saplantılar ve çelişkilerle dolu o düzene kısa sürede ayak uydurdular. Yemekler toplu hâlde yenmiyordu: Öğlen ve akşam mutfak kazanlarının önünde sıraya giriliyor, sonra herkes payına düşeni sessizce tüketmek üzere bir köşeye çekiliyordu. Genellikle içinde birkaç patates parçası olan yağsız bir ot çorbası, ender olarak biraz et veya peynir, bir kaşık yabanî mersin yemişi ve bir bardak süt oluyordu.

Adam, belki de en yaşlıları olduğu için, anlatma zevkini yitirmemiş tek kişiydi:

— Dov mu? Pes etmeyen biri. O olmasa kavgaları nasıl yatıştırırdık? Dov'un başından çok şey geçmiş ve uzaklardan geliyor. Orta Sibirya bozkırındaki ufak bir köyden, adını hiç aklımda tutamıyorum. Daha Çarlık döneminde nihilist dedesini oraya sürmüşler, babası da orada doğ-

muş. Savaş çıktığında onu havacılık hizmetlerinde kullanmışlar. Daha 1941 yılı Temmuz ayında esir düşmüş. Almanlar onları dikenli tel ile çevrili bir hektarlık topraktan ibaret, içi boş, ne barakası, ne kulübesi olan, yalnızca bitkin, yaralı, açlık ve susuzluktan çıldırmış onbin kadar askerin bulunduğu bir toplama kampına kapatmış. O karışıklıkta Yahudi olduğunu anlamamışlar, böylece öldürmemişler. Birkaç gün sonra onu binlerce kişi ile birlikte bir trene tıkmışlar. Bindiği vagonun döşeme tahtalarının çok ıslak olduğunu fark etmiş, tekmelerle çökertmiş ve hareket hâlinde olan trenden kendini atmış. Bunu yalnızca o yapabilmiş, vagondaki diğer seksen kişi cesaret edememiş. Bir bacağını kırsa da demiryolundan uzaklaşmayı ve onu ele vermeksizin aylarca konuk eden, bacağını bile tedavi eden köylülerin evine ulaşmayı başarmış. Yeniden yürüyebildiğinde, hemen partizanlara katılmış, ancak geçen kış dizinden yaralanmış; o zamandan beri de topallıyor. Partizanlar ona yardım etmişler ve bir avuç Yahudiyle buraya yerleşmiş. Bu dik kafalı Sibiryalı bir kalıntı yığını olan manastırı diğerleri ile birlikte birkaç ayda yaşanabilir hâle getirmiş.

Kendi girişimleriyle bir Alman deposunu ateşe verip yağmalamış olan Kızıl Ordu'ya bağlı dokuz kaçağın Ozariči'den gelmesi dışında, tüm Ağustos ayı boyunca Bataklıklar Cumhuriyeti'nde kayda değer bir şey olmadı. Beraberlerinde patates çuvalları, dört kısa namlulu tüfek, yirmi el bombası ile yüklü iki katır ve geriye kalanların tümüyle eşdeğerde bir haber getiriyorlardı: Ruslar Kharkov'u ele geçirmişti. Novoselki vatandaşları arasında hemen ateşli bir tartışma başladı: Kharkov ne kadar uzaktaydı? Kimi beşyüz, kimi altıyüz, kimi sekizyüz kilometre diyordu. Bu sonuncular birincileri hayalci olmakla suçlu-

yor, birinciler ise sonunculara moral bozucu, dahası hain muamelesi yapıyordu.

Ozeričili askerler peşlerinde bir de doktor sürüklemişlerdi. Novoselki için bir doktor çok değerli olabilirdi; ancak kırk yaşlarındaki bu yüzbaşı çok hastaydı. Ateşi vardı, yolun sonunu âdeta sürünerek tamamlamış ve arada bir kendini katıra taşıtmak zorunda kalmıştı. Manastıra varır varmaz yatması gerekti, çünkü artık ayakta duramıyordu. Yüzünde morumsu lekeler belirmişti, dili felç olmuş gibiydi, yalnızca dudaklarını oynatarak zar zor konuşabiliyordu. Kendi kendine hastalığına teşhis koydu: Benekli tifo hastalığına yakalanmıştı; ölmek üzere olduğunu ve kimseye hastalığını bulaştırmadan, huzur içinde ölmek istediğini söyledi. Dov ona nasıl tedavi edilebileceğini sordu ve o, "Tedavisi yok", diye yanıtladı, biraz su istedi, sonra da konuşmadı. Onu binanın dışında yere yatırdılar ve bir battaniye ile örttüler: Ertesi sabah ölmüştü. Temas etmemek için önlem alınarak defnedildi. Haham akademisinde öğrenci olan gözlüklü genç Ber, Kadiş[11] okumak için mezar başına gitti. Hastalığın bulaşmasını önlemek için ne yapılmalıydı? Yoksa tifo yalnızca bitle mi bulaşıyordu? Kimse bilmiyordu. Her ihtimale karşı Dov, kıymetli battaniye de dahil olmak üzere, hastanın değmiş olduğu tüm eşyaları yaktırdı.

Eylül geldi, ilk yağmurlar yağdı, ilk yapraklar sararmaya başladı. Mendel, Leonid'de bir şeylerin değişmekte olduğunu fark etti. Novoselki'ye yeni geldiklerinde, uzun, sinirli sessizliklerden, özellikle ona yönelik öfke nöbetlerinden oluşan, artık alıştığı davranış tarzından vazgeçmemişti: Sanki Almanlarla anlaşmayı yapan, savaşı başlatan, ülkeye dehşet saçan Mendel'di; onu paraşütçülerin arasına

11 Kadiş: Ölüler için okunan bir dua (ç.n.).

koyup bataklıklara atan da Mendel'miş gibi davranıyordu. Ama artık Leonid, Mendel'i giderek daha seyrek arıyordu. Dahası, karşılaşmamaya çalışır gibiydi ve karşılaşmamayı başaramadığında, gözlerine bakmamaya özen gösteriyordu. Öyle bir zaman geldi ki, Mendel onu tabaklama varillerinin çevresinde göremez oldu: Leonid'in artık kokuya dayanamadığını ve Line'yle iki kızın katran yapmak için huş ağacı tahtasını arıttıkları yere gönderilmeyi istediğini Dov'dan öğrendi. Başka bir gün de Dov Mendel'e arkadaşının işe gelmediğinden yakındı, bu Dov'un kendi kendine açıklayamadığı ciddi bir hataydı. Mendel, Leonid'in yaptıklarından ya da yapmadıklarından kendisinin sorumlu olmadığını belirtti; ancak bunları söylerken içinin sızladığını hissetti, çünkü ağzından çıkan sözcüklerin, Kabil'in Tanrı ona Habil hakkında hesap sorduğunda söyledikleri sözler olduğunu farketmişti. Bu ne aptallıktı! Leonid onun kardeşi miydi sanki? Kardeşi filan değildi: Kendisi ve diğer herkes gibi bir bahtsızdı; sokakta bulunmuş kimsesiz bir çocuktu. Tabii ki hayır, Mendel onun bekçisi değildi, hele hele kanını hiç dökmemişti. Kendi toprağının ortasında onu öldürmemişti. Yine de içi sızlamaya devam ediyordu. Belki de gerçekten böyle işte, belki her birimiz bir Habil'in Kabil'iyiz; yaptıklarımız, söylediklerimiz, söylememiz gerektiği hâlde söylemediklerimizle, bilmeden, onu kendi toprağının orta yerinde öldürüyoruz.

Mendel, Leonid'in zor bir yaşam geçirmiş olduğunu Dov'a söyledi; ancak Dov gözlerine dik dik bakarak ona kısaca yanıt verdi:

— Ee n'olmuş? Novoselki'de bu geçerli bir mazeret değildi. Kimin geçmişteki yaşamı güç olmamıştı ki? — *Partisanščina* için mazeret geçerli değil, – dedi Dov, katı bir şekilde. *Partisanščina neydi?* Dov, – Partizan anarşi-

si, – diye açıkladı. Disiplin eksikliği, ciddi bir tehlikeydi. Kanunların dışında yaşamak, kanunsuz olmak anlamına gelmezdi. Faşistlerce öldürülmekten kurtulmak için faşistlerin uyguladığından da katı bir disiplini kabul etmek gerekti. Daha katı ama daha âdil bir disiplini, çünkü isteyerek seçiliyordu. Bunu kabul edemeyecekler, gitmekte serbestti ve Mendel ile Leonid bu konuyu düşünmeliydi. Dahası, bunu hemen düşünmeleri gerekiyordu, çünkü onlara uygun bir iş vardı: Acil, önemli ve pek de tehlikeli sayılmayacak bir iş. Bir demiryoluna sabotaj yapma emri gelmişti. İyi ya, Cumhuriyetin vatandaşlığını elde etmek için tam onlara göre bir işti. Zaten partizan âdeti de buydu; yeni gelenlerden fabrikada işe başlandığındaki gibi, deneme mahiyetinde bir çalışma isteniyordu.

Ertesi gün Dov Leonid'i de çağırdı ve ayrıntılara girdi:

— Güney Ukrayna'daki Alman cephesini besleyen Brest-Rovno-Kiev hattı havaya uçtu. Bundan böyle, savaştaki tüm ulaşım Brest – Gomel demiryolu hattından gerçekleştirilecek: Novoselki'nin güneyinden, yaklaşık otuz kilometre uzağından tek hat olarak geçiyor. En kısa zamanda bu hattı kesmek gerek. Yapmanız gereken iş bu: Öneriniz var mı?

— Patlayıcınız var mı? – diye sordu Mendel.

— Evet, ama az ve pek işe yarayacak cinsten değil: Onları bataklığa saplanan ve patlamayan bazı şarapnellerden çıkarıp aldık.

Leonid, Mendel'saygıdan uzak bir bakış fırlatarak sözünü kesti:

— İzin verirsen, komutan, bu işlerde patlayıcı yararlı olmaktansa zararlıdır. Demiryolu sabote etmek bildiğim bir iş: Paraşütçülük kursunda tüm sistemleri bize açıkladılar.

Bir İngiliz anahtarı çok daha iyidir, daha güvenlidir, gürültü çıkarmaz ve iz bırakmaz.

Mendel öfke içinde, — Kursta size teori dışında başka uygulama da öğrettiler mi? – diye sordu.

— Bu işte sorumluluğu ben üzerime alıyorum. Sen bir kez olsun kendi işine bak.

Mendel sözcüklerin üzerine basa basa, – Tamam, – dedi. – Bir itirazım yok. Ben eşyaları havaya uçurmaktan çok, tamirde başarılıyım.

Dov kapışmalarından eğlenen bir tavırla tartışmayı dinlemekteydi.

— Durun bir dakika, – dedi. — Hatların sabotaja uğratılması işlemini bir trenin raydan çıkartılması ile aynı zamanda gerçekleştirmek iyi olur. Raylardaki arıza birkaç saat içinde tamir edilir, oysa devrilmiş bir tren, tatsız bir kayıp olmanın yanı sıra, günlerce hattı işlemez hâle getirir. Ancak bunu Almanlar da biliyor. Son zamanlarda, katar önemli bir yük taşıyorsa, onu korumaların bulunduğu bir vagonla gönderiyorlar.

Dov ve Leonid arasında kısa bir teknik tartışma geçti ve sonuçta kesin plan ortaya çıktı. Koptseviči yakınında, yani tam Novoselki'nin güneyindeki bölgede demiryolunu sabote etmek, düşüncesiz bir hareket olurdu: bu, Gestapo'ya sığındıkları yerin izini açıkça belli etmek demekti. Daha uzağa gitmek daha iyiydi; Žitkoviči yakınlarında, batıya doğru elli kilometre uzaklıkta demiryolu, bir köprüyle bir kanalın üzerinden geçiyordu: En uygun yer burasıydı.

Dov, — Hazırlanın, – dedi. — İki saat sonra hareket edeceksiniz. Buraları iyi bilen bir rehberiniz olacak. Silah taşımayın. Hatları kesme konusunda aranızda anlaşın. Sen, Leonid, birtakım hileler biliyorsan, çok daha iyi. Sizi

uyarıyorum, görev boyunca kavga yok. Uygun ölçüde iki İngiliz anahtarını demirhanede şu anda hazırlıyorlar.

Mendel böyle bir rehber olmaksızın da idare ederdi, hem de seve seve; ancak bölgeyi, özellikle, de geçitleri iyi bildiği tartışılmazdı. Adı Karlis'di, Letonyalı'ydı ve 22 yaşındaydı. Uzun boylu, zayıf ve sarışındı; sessiz bir kıvraklıkla hareket ediyordu. Nasıl oluyordu da, bu kadar uzakta doğmuş olduğu hâlde, Polesiye bataklıklarını bu denli iyi tanıyordu? Rusça'yı oldukça kötü konuşan Karlis, "Alman işgali sırasında", diye yanıt verdi. Karlis'in kasabasında Almanları Ruslara yeğliyorlardı, o da Almanları yeğliyordu, en azından başlangıçta. Saflarına geçmişti ve ona partizanların nasıl yakalandığını öğretmişlerdi. Evet, o topraklarda: Bölgede neredeyse bir yıl kalmıştı ve karış karış tanıyordu. Ancak aptal değildi, Stalingrad'dan sonra Almanların savaşı kaybedeceklerini anlamış ve bir kez daha ordudan kaçmıştı: Destek beklercesine, yarım yamalak sırıttı. Hep kazanandan yana olmak daha iyiydi, değil mi? Ama şimdi Hitler'in de Stalin'in de eline düşmemek için dikkatli olmalıydı. Leonid ona bu nedenle mi Novoselki'ye sığındığını sordu. Evet, kesinlikle bunun içindi: Şahsen Yahudiler'e karşı bir şeyi yoktu.

Mendel Leonid'e, — Bizim de dikkatli olmamız gerek, – diye fısıldadı.

— Bunun ellerine *Dàm Israél*, İsrail kanı bulaşmış.

Karlis yeniden çarpık çarpık gülümsedi: — Yidiş konuşmanız yararsız: Onu da Almanca'yı da anlıyorum.

Mendel, — Yani sen Novoselki Yahudilerinin mi galip geleceğini sanıyorsun? – diye sordu.

Letonyalı, — Böyle bir şey söylemedim, – diye yanıt verdi. — Dikkat, burada su derinleşiyor. Daha sağdan gidelim.

Şafakla birlikle bataklıklardan çıktılar, otlaklarda ve ekili olmayan arazilerde birkaç saat ilerlediler. Öğleden sonraya kadar dinlendiler ve gece geç vakit demiryoluna ulaştılar. Karlis'e göre, kanalı geçmeden önce batıya doğru sekiz ya da on kilometre demiryolunu izlemeleri gerekliydi. Rayların arasındaki çakıllı yoldan gitmeyip, demiryolunu gözden kaybetmeksizin birkaç yüz metre uzağından paralel yürümek akıllıca olurdu. Ay çıkmıştı: Yürüyüşü kolaylaştırıyordu. Ne var ki hiç çıkmasaydı, üçü de daha huzurlu olacaktı. Artık yorgundular; yine de Leonid hızla ilerliyor ve başta olmaya özen gösteriyordu. Oysa Letonyalı en arkada kalacak şekilde davranıyor, bu da Mendel'i sinirlendiriyordu. Bir an geldi, ona soğuk bir sesle, — Sen önden yürü. Ben en arkadan geleceğim, – dedi.

Leonid güneş doğarken köprüyü uzaktan seçebildi. İşe başlamak için en uygun saat değildi, ama ortada kimsecikler görünmüyordu ve yalnızca birkaç metre uzunluğunda olan köprüyü koruyan da yoktu. Leonid'in yönetimi ele almayı amaçladığı açıkça gözüküyordu: Kısık ama heyecanlı ve sinirli bir sesle emirler yağdırıyordu. Mendel'in yardımıyla, köprünün hemen başındaki iki hattın birleşme noktasında bulunan çeneleri ve levhaları traverslere bağlayan tüm vidaları söktü; tahta ıslaktı ve vidalar kolaylıkla çıkıyordu. Karlis yumuşak bir sesle yardım etmeyi önerdiyse de kimsenin oraya yaklaşmaması için gözcülük yapmakla yetindi. İki ray boşta kalınca, Leonid onları yerlerinden oynatmadı ve yaklaşık otuz metre uzunlukta bir halatla enine bağladı: Ne yazık ki Novoselki'de daha uzunu yoktu. Halatın boşta kalan bölümü, yumuşak toprak ve

dal parçacıkları ile yere gömüldü. Leonid, gururla, — Bitti, – dedi. Artık treni beklemekten başka yapacak şey yoktu. Eskort vagonun geçmesine izin vermek ve sonra, tam lokomotifin önünde, rayları yerinden çıkarmak için halatı çekmek gerekti. Çok erken yapılmamalıydı, aksi hâlde makinist arızayı fark edebilirdi.

Tüm günü nöbetleşe uyuyarak geçirdiler: Akşama doğru, kırın sessizliğinde, trenin gürültüsü duyuldu. Her üçü de halatın ucuna yapıştı ve görülmemek için ağaçların arasına uzandı. Eskort vagonu yoktu; katar otuz kadar kapalı yük vagonundan oluşmuştu ve hızla ilerliyordu ilerlemesine, ama köprüyü görünce yavaşlamaya başladı. Mendel birdenbire yoğun bir dua etme arzusu duyduysa da bunu bastırdı, çünkü çocukluğunda bildiği dualardan hiçbiri duruma uygun düşmüyordu ve yukarıdakinin, dualarımız onunla olsun, demiryolları üzerinde yetkin olduğundan da emin değildi. Tren, bağlantısı kopmuş bölümün önüne geldiğinde, artık ağır ağır ilerlemekteydi.

— Şimdi! – diye Leonid emir verince, üçü de ayağa fırlayıp var güçleriyle halatı çekti. Hesapta olmayan bir direnişle karşılaştılar, sonra bir şey boşanıverdi ve halat onların büyük çabalarına karşı koyamadı. Ne var ki raylar, çok fazla değil, yalnızca bir karış kadar yerinden oynamıştı.

Lokomotif ani bir fren sesi çıkarttı ve tekerleklerden kıvılcımlar çıktı. Makinist bir şey görüp treni durdurmuş olmalıydı, ama çok geç kalmıştı. Öndeki vagon raylardan çıkıp yerdeki iri taşların üzerine devrildi. Lokomotif ve diğer vagonlar itiş gücü sayesinde, sağır eden bir gürültüyle ve toz bulutları içinde, daha on metre kadar ilerledi, sonra her şey duruverdi. Lokomotif yalnızca trenin ön kısmı ile birlikte köprünün üstünde kalmıştı ve hafifçe eğik duruyordu. Köprünün korkuluklarına çarpmış olma-

lıydı ve patlayan bazı borulardan, kulakları delecek bir düdük sesiyle buhar fışkırıyordu. O denli ki üç adam birbirinin sesini duyamıyordu. Bir kadavra kadar solgun olan Leonid, diğer ikisine birinci vagona doğru kendisini izlemelerini işaret ediyordu: Belki de ganimet arayışı içindeydi. Ne delilik! Katar boyunca insan siluetlerinin aşağı yukarı koşuştuğu görülüyordu. Mendel ortaya atıldı, Karlis'in yardımıyla Leonid'i zorla en yakın koruluğa doğru sürükledi. Nefes nefese birbirlerine baktılar; tam sonuç alınmamış bir raydan çıkarma işlemi, yarım kalmış bir başarı sayılırdı. Lokomotif bölümü hasar görmüş, ancak parçalanmamıştı; hat kesilmişti ama birkaç gün içinde tamir edilebilir durumdaydı; köprü ve vagonlar ise neredeyse hiç hasar görmemişti. Leonid kendi kendine lanet okuyordu; trenin köprüde yavaşlayacağını önceden düşünmesi gerekirdi. Demiryolu hattını bir kilometre daha ilerde kesmiş olsaydı, hasar on kat daha büyük olurdu.

Sayıları altıyı geçmeyen korumalar ve görevli askerler arızaya neden olanları aramaya gerek duymadan, lokomotifin çevresinde koşuşup duruyorlardı. Üç adam saklanarak karanlığın bastırmasını bekledi, sonra acele etmeksizin dönüş yolunu tuttu. Leonid yenilgiye uğramış gibiydi. Mendel ona moral vermeye çalıştı: Suç onun değildi, aletleri yetersizdi. Sonuçta, öyle ya da böyle, tren durdurulmuştu ya. Leonid ona sırtını dönerek uzun süre sustu; sonra:

— Sen anlamıyorsun. Niyetim bir armağan vermekti, – dedi.

— Bir armağan mı? Kime?

— Line'ye. Evet, seninle nöbet tutan o mitralyözlü kıza. O benim kadınım; önceki geceden beri. Tren ona bir armağanım olacaktı.

Mendel'in içinden hem gülmek hem de ağlamak geldi. Leonid'e Novoselki'nin aşk için uygun bir yer olmadığını söylemek üzereydi ki, kendini tuttu. Sessizlik içinde ilerlediler; gece yarısı Karlis'in arkada kalmış olduğunu fark ederek beklemek üzere durdular. Bir saat geçti ve Karlis ortalıkta görünmedi. Gitmişti. Gitgide artan karanlıkta yeniden yola koyuldular.

Kampa varınca rapor verdiler. Dov yorum yapmadan ve anlatılanlardan vardığı sonucu açıklamadan dinledi: Böylesi girişimlerin bazen nasıl sonuçlanabileceğini biliyordu. Karlis'in kaçması kötüydü, ancak ne önceden tahmin edilebilir ne de önlenebilirdi. Hem zaten bu ilk olay değildi; Novoselki bir toplama kampı değildi, isteyen çekip gidebilirdi. Acaba konuşur muydu? Polisin ortaya koyduğu ödül cazipti, her ele verilen Yahudi başına on ruble: Almanlar cömert insanlardı, doğrusu. Öte yandan Karlis'in Almanlarla bazı hesaplan bitmemişti, hem sonra manastırda ona hep iyi davranılmıştı, üstelik ekmeğini kazanmak için başka yollar da biliyordu. Ne olursa olsun, çare yoktu: Özellikle ilk günler, yalnızca tetikte beklemek ve bir saldırı olursa, savunma yapmak gerekliydi.

Hiçbir saldırı olmadı. Bunun yerine, Eylül ortalarına doğru, Dov'un esrarengiz istihbaratçılarından İtalya'nın teslim olduğu haberi geldi ve kamp birbirine girdi. Hep iyi olan ve zaferi müjdeleyen savaş haberleri Novoselki'nin temel özelliklerinden biriydi: Hafta geçmiyordu ki Müttefikler Yunanistan'a çıkartma yapmasın, Hitler öldürülmesin ya da Amerikalılar yeni ve muhteşem bir silahla Japonlar'ı püskürtmesin. Sonra her haber bunaltıcı bir kısır döngüye dönüşüyor, abartılıyor, ayrıntılarla zenginleştiriliyor, günler boyunca sıkıntıya karşı bir kale oluşturuyor, bu haberlere inanmayı reddeden az sayıdaki kişiye de

küçümseme ile bakılıyordu. Sonra haber yok oluveriyor, iz bırakmaksızın unutulup gidiyordu. Öyle ki bir sonraki haber, doğruluğu tartışılmadan, kabul görüyordu.

Ancak bu kez durum farklıydı. Teslim olma haberi iki kaynak tarafından onaylanıyordu: Moskova Radyosu'nca yayınlanıyor ve genellikle kuşkucu olan Dov tarafından da doğrulanıyordu. Yorumlar çelişkiliydi ve kampta başka bir şey konuşulmuyordu. Öyleyse Mihver Devletleri'nin[12] güçleri yarı yarıya azalmıştı. O hâlde savaş bir, en çok iki ay içinde bitecekti. Müttefiklerin bu durumdan yararlanmamaları imkânsızdı. İtalya'ya çıkmamışlar mıydı zaten? Müttefik orduları için İtalya yalnızca bir basamak oluşturabilirdi. Üç gün içinde sınıra varacaklar ve Almanya'nın göbeğine kadar gireceklerdi. Hangi sınır mı? Avrupa coğrafyası, okuldan kalma ve efsanevî sayılabilecek anılar vasıtasıyla, heyecanla yeniden çizildi. İtalya'da gerçekten bulunmuş olan tek Bataklıklar Cumhuriyeti vatandaşı Pavel sürekli değişen bir dairenin ortasında kâhin edasıyla oturuyordu.

Pavel Jurevič Levinski babadan gelen adına çok önem verse de, soyunu fazlasıyla belli eden soyadını pek benimsemiyordu: O Yahudi olan bir Rustu, Rus olan bir Yahudi değil. Otuzbeş yaşında olmasına karşın çok yönlü bir kariyer edinmişti: Halterci, amatör ve profesyonel aktör, şarkıcı; birkaç ay Leningrad Radyosu'nda sunuculuk bile yapmıştı. Kâğıt oynamayı, zar atmayı ve şarabı seviyor, gerektiğinde de bir Kazak gibi küfür ediyordu. Novoselki'nin bitkin görünümlü sakinleri arasında atletik yapısıyla göze çarpıyordu: Hiç kimse Pavel'in insanı do-

12 İkinci Dünya Savaşı sırasında komünizme karşı Almanya, İtalya ve Japonya arasında kurulan ittifak; sonradan Romanya, Macaristan ve Bulgaristan da katıldı (ç.n.).

yurmayan o tayınlardan kasları için nasıl besin çıkartabildiğini anlamıyordu. Orta boylu, kaslı ve kanlı canlıydı. Sürekli düzelttiği sakalı gözlerinin altına dek uzanıyor ve öyle hızlı uzuyordu ki, edildikten birkaç saat sonra yüzüne maviye çalan siyah bir gölge yayılıveriyordu. Saçları, kaşları siyahtı ve çalı gibiydi. Derin ve yüksek oktavlı, tam Ruslara özgü bir sesi vardı; konuşmayı veya şarkı söylemeyi bitirdiğinde ağzı çelik bir kapan gibi sertçe kapanıveriyordu. Yüzü belirgin biçimde girinti ve çıkıntılarla doluydu, dağlar ve vadiler gibi; elmacık kemikleri çıkık, burun kemiğinden üst dudağına giden hat oyuktu; o hattın dudakla birleştiği yer ise iki dolgun kabartı ile belirlenmişti. Kuvvetli ve aralık dişleri, büyüleyici gözleri vardı. O gözleriyle, küt ve sert elleriyle eklem ve sırt ağrılarını, bazen de, birkaç saatliğine de olsa, açlığı ve korkuyu bile yok edebiliyordu. Disipline pek yatkın değildi, ancak manastırda sözcüklere dökülmeyen bir ayrıcalığa sahipti.

Dinleyicileri onu İtalya hakkında soru yağmuruna tutuyordu.

— Gayet tabii, yıllar önce Moskova Yahudi Tiyatrosu'nun ünlü turnesinde orada bulundum. Ben şanssızlıkların peygamberi Jeremya'ydım: Omzumda boyundurukla sahneye geliyor, Yahudilerin Babil'e sürüleceklerine ilişkin kehanette bulunuyor ve bir öküz gibi sesler çıkarıyordum. Mor bir peruğum vardı; daha iri gözükmek için içime kalın giysiler giyiyordum. Ayakkabılarımın tabanları ise bir karış kalınlığındaydı, çünkü peygamberlerin boyu uzun olur. Sahnede İbranice ve Yidiş konuşuyorduk: Milano'da, Venedik'te, Roma'da, Napoli'de İtalyanlar tek sözcük anlamıyor, yine de çılgın gibi alkışlıyorlardı.

Haham okulu öğrencisi Ber, — Yani sen İtalya'yı ciddi ciddi gördün, ha? – diye sordu.

— Tabii ki, trenden gördüm. İtalya'nın tümü Leningrad – Kiev arası kadar uzun, bir günde Alpler'den Sicilya'ya gidiliyor: Şimdi İtalyan ordusu teslim olduğuna göre, Müttefikler bir çırpıda Alman sınırına ulaşacaklar. Zaten, teslim olmadan önce de, İtalyanlar hiç tam anlamıyla faşist olmadılar. Öyle ki bizzat Mussolini Moskova Tiyatrosu'nu Roma'ya getirtmişti. Ukrayna'da da İtalyan askerleri direniş göstermediler. Denizleri, gölleri ve dağlarıyla İtalya çok güzel bir ülke; yemyeşil ve çiçekli. İnsanlar nazik ve dost canlısı; iyi giyimliler ancak biraz elleri uzun. Kısacası, garip bir ülke, Rusya'dan çok farklı.

Peki ya sınırlar? Müttefikler nereye kadar ulaşabileceklerdi? Bu konuda Pavel Jurevič'in kesin bir fikri olmadığı görüldü. Tarvisio'yu hayal meyal anımsıyor, ötesinde Almanya mı, yoksa Yugoslavya veya Macaristan mı olduğunu bilmiyordu. Bunun yerine Milano'da birlikte bir gece geçirdiği kara gözlü kızı anımsıyorsa da, bu macera dinleyicilerini ilgilendirmiyordu.

Ekim geçti, soğuk kendini hissettirmeye ve aralarındaki dayanışma ruhunu azaltmaya başladı. Çelişkili haberler ulaşıyordu: Ruslar Smolensk'i geri almışlardı, ancak Almanlar yenilmemişlerdi. İtalya'da savaşılıyordu, ama sınırda ya da Alpler'de değil: Adı duyulmamış ülkelere yapılan Müttefik çıkartmalarından konuşuluyordu. İngilizlerin ve Amerikalıların bütün o ellerindeki petrol ve altınla Almanlara son darbeyi indirememesi mümkün müydü? Peki ya Tanrı, duacısıyız ama, niçin halkının yardımına koşmak yerine, Polesiye'nin gri bulutlarının arkasında saklanmış duruyordu ki? "Bizi tüm uluslar arasından sen seçtin": Niçin özellikle biz? Neden Tanrı'dan korkmayanlar refah içinde, savunmasızlar niçin katlediliyor, açlığın, toplu mezarların, tifonun nedeni ne ve korku içindeki ço-

cuklar tıkıştırıldıkları in gibi yerler niçin SS'lerin alev makineleri ile yakılıyor? Peki ya niçin Macarlar, Polonyalılar, Ukraynalılar, Litvanyalılar, Tatarlar, Yahudilerle ortak düşmana karşı birleşecek yerde, ellerindeki silahları alıyor ve eziyet ederek onları katlediyor?

Ve işte Novoselki'de mahsur kalanlar için zalim bir düşman olan Rus ordularının dostu ve müttefiği kış geldi. Sibirya rüzgârı bataklıkların kara yüzüne saydam bir buz tabakası yaymakta gecikmemişti: Yakında sertleşecek ve insan avcılarının ağırlığını taşıyabilecekti. Karın üstündeki adımların izleri, havadan ve karadan kutsal kitabın yazıları gibi görülebilecekti. Odunları vardı, ancak her ocak bir casus gibiydi. Manastırın bacalarından yükselen duman sütunları onlarca kilometreden görülebilecek, toprağa yönelik bir işaret parmağı gibi, "Kurbanlar işte burada" diye işaret edebilecekti. Dov, hizmet dışı tutulan herkesin gün boyunca tek bir yerde bir arada bulunmasını ve gece aynı yatakhanede uyumasını emretti. Tek bir ateş yakılmalıydı. Bacanın boru sisteminin ucu, duvar boyunca büyümekte olan kocaman bir kayın ağacının dalları arasında kalacak şekilde değiştirildi; böylece çıkan is çevredeki karın tümünü karartmak yerine, dallarda kalacaktı. Bütün bunlar işe yarayacak mıydı? Yetecek miydi? Belki evet, belki de hayır, ancak herkesin ortak çıkarları için bir şeyler yapılması, bir şeylere karar verildiği ve bunların gerçekleştirildiği duygusunun yaşatılması önemliydi. Tabakçı ve ayakkabıcılar köylülerin vermeye razı olduğu tüm derileri – kedi ve köpek derileri de dahil olmak üzere – kullanarak her ölçüde çizme yapmaya başladılar: Bunlar kalın iple dikilmiş, içi tüylü, kaba saba çizmelerdi. Yalnızca kendi kullanımları için yapılmıyorlardı. Dov, Baptist inançlı Ukraynalıların köyü Rovnoe'ye bir parti çizmeyi yiyecek ve yün karşılı-

ğında pazarlamaları için heyet gönderdi. Baptistler, hem Almanlar hem Ruslar tarafından hor görülüp izleniyorlardı; Yahudilerle iyi ilişkiler içindeydiler.

Birkaç gün sonra heyet az bir mal ve Dov'a bir mesajla Rovnoe'den döndü. Mesaj, Kossovo gettosunun ayaklanmasını yöneten ve yaşamı bir keman sayesinde kurtulmuş olan efsanevî komutan Gedale'in imzasını taşıyordu. Artık Mendel'i sağ kolu gibi gören Dov, mesajı ona okuyarak onunla tartıştı. Mesaj iki konu içeriyordu: İlk olarak Gedale, artık nüfusu azalmış olan Soligorsk gettosunda Almanların alaycı, kendilerine özgü ve aldatıcı üsluplarıyla kaleme alınmış bir "Af" bildirgesi astırdıklarını Dov'a bildiriyordu: *Umsiedlungen*, yani zorunlu transferler (bir de bunlara transfer diyorlardı!) belirsiz bir süre için durdurulmuştu. Bölgede saklanan Yahudiler, özellikle de zanaatkârlar gettoya geri dönmeye çağrılıyordu. Kaçtıkları için cezalandırılmayacaklar ve kendilerine kame verilecekti. Dov, kışı göz önünde bulundurarak en akla yatkın biçimde davranmalıydı.

İkinci olarak Gedale, Dov'u bir av partisine davet ediyordu. Bu, avcılara karşı bir av olacaktı ve bir daha ele geçirilemeyecek bir fırsattı. Öteden beri büyük bir toprak ağası olan Kont Daraganov, Almanlar eşliğinde topraklarına geri dönmüştü ve Novoselki'den bir yürüyüş günü uzaklıkta bulunan Červonoe Gölü kıyılarındaki arazisinde onlar için bir av partisi düzenliyordu. *Wehrmacht*'ın[13] bir düzine kadar yüksek rütbeli subayı orada olacaktı. Haber sağlam kaynaktan alınmıştı, partizanlarla işbirliği yapan ve istihbaratla görevlendirilmiş bir Ukraynalı'dan geliyordu. Gedale'in geçici olarak bağlı bulunduğu birlik güçlüy-

13 1935-1945 yılları arasında Alman Silahlı Kuvvetleri'ne verilen ad (ç.n.).

dü ve iyi örgütlenmişti; daha çok 1941 kışının gönüllülerinden, yani Sovyet partizan aristokrasisinden oluşmaktaydı. Gedale ava Yahudilerin katılmasının uygun olacağını, bunun takdirle karşılanacağını, üstelik belki de silah veya başka şeylerle ödüllendirileceğini düşünüyordu.

Dov ilk konuyu, daha sonra karar vermek üzere beklemeye aldı. İkinci konudaki seçimi ise hemen yaptı. Yahudilerin de savaşmayı bildiklerini ve istediklerini Ruslara göstermek önem taşıyordu. Mendel gönüllü oldu: Askerdi, ateş etmeyi biliyordu. Dov birkaç saniye olayı değerlendirdi: Hayır, Mendel de Leonid de özellikle deneyimli askerler oldukları için uygun değildiler. Gedale'in önerdiği eylem propaganda açısından önemliydi, karşı tarafı küçük düşürücüydü, askerî açıdan ise pek bir şey ifade etmiyordu ve tehlikeliydi. Partizan mantığı acımasızdı: En iyi askerlerin ciddi operasyonlar, ani baskın ve saldırılar düzenlemenin yanı sıra savunma için de bir kenarda tutulmasını öngörüyordu. Ber ve Vadim'i, iki *nebech*'i, iki deneyimsiz askeri, özellikle de deneyimsiz oldukları için gönderecekti. — Acımasız davrandığımı mı düşünüyorsun? Evet öyle: Güç bir seçim yapması gereken herkes gibiyim, ben de.

Leonid'le nöbet tutan koca gözlüklü genç, Ber ve Vadim korkusuzca yola koyuldular; üstelik ihtiyatsız, konuşkan ve dalgın olan Vadim neşeli bir gurur içindeydi: — Madalyalarla örtülü o koca göbeklerini delik deşik edeceğiz!

Yanlarında birer tabanca ve ikişer el bombasından başka bir şey yoktu. İki gün sonra Vadim, yalnız başına, bitkin, kireç gibi bir yüzle ve omzunda bir kurşun yarasıyla olanları anlatmak üzere geri döndü. Bir oyun değil, bir kargaşa, bir katliam yaşanmıştı. Herkes herkese ateş ediyor, her yönden mermi sesleri geliyordu. Çatışmayı Rus partizanlar başlatmıştı; çalıların arasına iyi yerleşmişler; tek bir

yaylım ateşiyle Alman subayların dördünü öldürmüşlerdi; albay mı, general mi olduklarını bilmiyordu. Sonra Ukraynalı yardım kuvvetlerinin ortaya çıktığını görmüştü. Partizanlara, havaya, hatta birbirlerine bile ateş ediyorlardı. İçlerinden biri, gözlerinin önünde, tüfeğin dipçiğiyle vura vura bir Alman subayını yere yıkmıştı. Ber hemen ölmüştü; kimbilir kim tarafından, belki de kaza kurşunuyla öldürülmüştü: Ayakta, çevresine bakınırken. Zaten gözleri pek iyi görmezdi. Vadim, yani kendisi, el bombalarını, dağılacak yerde birleşen ve âdeta bir kare oluşturan Almanlara doğru fırlatmıştı; biri patlamış, diğeri patlamamıştı.

Dov Vadim'i dinlenmesi için gönderdi, ancak genç dinlenmedi. Şiddetli öksürük nöbetlerine tutulmuştu ve ağzından kanlı bir köpük şeklinde tükürükler geliyordu. Gece ateşi çıktı ve bilincini kaybetti; sabah ölmüştü. Niçin ölmüştü? — Yirmi iki yaşındaydı, – dedi Mendel Dov'a ve sesindeki sitemi gizleyemedi. — İleride bu biçimde ölenleri kıskanmayacağımız ne malum, – diye yanıt verdi Dov.

Vadim, ani bastıran bir kar fırtınasının ortasında, bir kızılağacın dibine gömüldü. Dov, mezarın üzerine bir haç koydurttu, çünkü Vadim din değiştirmiş bir Yahudi'ydi. Kimse Ortodoks dualarını bilmediği için, bizzat kendisi Kadiş okudu. Mendel'e: — Hiç yoktan iyi, – dedi. — Ölen değil, hayatta kalan ve inananlar için gerekli. – Gökyüzü o denli karanlıktı ki, hem yerdeki hem havada dönerek düşen karın rengi gri gibiydi.

Dov Rovnoe'ya, Gedale ile birliğini araması ve hemen takviye kuvvet istemesi için bir haberci yolladı; ancak haberci yanıtsız geri döndü. Hiç kimseyi bulamamıştı ama, meydanda Rovnoe köylülerini, kadınlı erkekli, elleri bağlı olarak görmüştü. Üzerlerine silahlarını yöneltmiş bir SS takımı onları bir at arabasına bindiriyordu. Bir barakadan

elleri, kolları küreklerle dolu çıkan ve onları at arabasına yükleyen Ukraynalı veya Litvanyalı yardım kuvvetlerinin askerlerini ve şakalaşıp sigara içen SS'ler eşliğindeki arabanın kasabanın güneyindeki büyük vadiye yöneldiğini de görmüştü. İşte anlatacakları bu kadardı.

Novoselki'de ve tüm işgal edilmiş topraklarda küreğin anlamını bilmeyen yoktu. Dov Mendel'e, Ber'i tehlikeye atmış olmaktan pişmanlık duyduğunu söyledi:

— Operasyon kesin bir zaferle sonuçlanmış olsaydı, iki adamımı riske atmakta haklı olabilirdim. Oysa, oldukça kötü gitti ve şimdi haksız duruma düştüm. Ber, ölü bile olsa, bir Yahudi: Kim olursa olsun bunu anlayabilir. Onu seçmekle hata ettim. Kuşkusuz Gestapo kadavrası ile ilgilenecek. Ava katılışımız belki Gedale'in Ruslarının gözünde itibarımızı artırdı ama Almanların misillemesini de üzerimize çekecek. Karlis'in kaçışı, Rovnoe'daki kürekler, Ber: Tüm bunlar gözdağından başka bir şey değil. Almanlar yerimizi saptamakta gecikmeyecekler. Bugüne kadar kurtuluşumuzu sağlayan o mucize sona erdi.

Dov'un Almanlar tarafından vaad edilen "Af"tan söz etmiş olduğu kampın yaşlıları da böyle düşünmüş olmalıydılar. Soligorsk'a dönmek niyetindeydiler: Gitmeyi, gettoya geri götürülmeyi istediler. Novoselki'de kaçınılması olanaksız kar ve ölümle yüz yüze gelmektense, Nazilerin vaadlerine kanmayı yeğliyorlardı. Zanaatkârdılar, gettoda çalışabilirlerdi; hem Soligorsk'ta evleri, evlerinin yanı başında da mezarları vardı. Düşmana hizmet etmeyi ve onun katıksız ekmeğini yemeyi yeğliyorlardı: İnsan nasıl onlara hak vermezdi ki? Mendel'in beyninde üçbin yıl öncesinden korkunç bir ses, Mısır Firavunu'nun kuvvetleri tarafından izlenen Yahudilerin Musa'ya yönelttikleri isyan dolu sözcükler çınladı: "Mısır'da mezar mı yoktu da bizi burada öl-

meye getirdin? Mısırlılara hizmet etmek, çölde ölmekten daha iyi bir yazgı olurdu bize." Tanrımız Dünyanın Efendisi, Kızıldeniz'in sularını bölmüş ve Mısırlı askerlerin arabaları ters dönmüştü. Novoselki Yahudilerinin önündeki suları kim bölecekti? Kim bıldırcın ve kutsal yiyecek ile onların aç karınlarını doyuracaktı? Kapkara gökyüzünden kutsal yiyecek değil, acımasız kar yağıyordu.

Herkes kendi yazgısını kendi seçmeliydi. Dov askerî görevleri olmayan ve gettoya dönmeyi yeğleyen yirmiyedi yurttaşını Soligorsk'a götürmesi için üç kızak hazırlattı. Tüm çocuklar bu gruba dahildi, Adam ise kalmayı yeğlemişti. Ozaričili askerler tarafından getirilmiş olan katırlar yalnızca iki taneydi: Biri iki kızak çekmek zorundaydı. Kendilerine daha birkaç hafta yaşam hakkı tanındığı umuduna kapılarak paçavralara, hasır ve battaniyelere sarılı bir biçimde, sessizce, vedalaşmadan yola koyuldular. Böylece kar perdesinin ardında hemen gözden kaybolurken, öykümüzden de çıkıp gittiler.

Dov soğuğa karşın henüz donmamış olan çıplak toprakta üç korugan, daha doğrusu üç sığmak kazdırdı. Yarı yarıya yıkılmış olan Rovnoe'de bir garnizon kurmuş olan Almanların gelmesi beklenen yönde, manastırdan yaklaşık ikiyüz metre uzaktaydılar; her korugan iki kişi alabiliyordu ve kısa sürede karla kaplanıveren çalı çırpıyla gizlenmişti. Dov, — Kürek bize de lazım, – dedi ve Rovnoe'den manastıra giden en geniş yol boyunca, iki metre derinliğinde, dört köşe bir çukur kazılması için bir ekip daha gönderdi. Üzerini hafif kereste levhalarla kapattırdı, bunların üstüne de çevredeki toprağı kaplayan karın düzeyine ulaşıncaya dek çalı çırpı koydurttu: Bir gecelik kar yağışından son-

ra düzey farkı pek göze batmıyordu. Arkalarında taşlarla ağırlaştırılmış iki kürek sürükleyen iki adamı yolun ve bu şekilde hazırlanmış olan tuzağın üzerinden defalarca ileri geri dolaştırdı; amaç, kısa süre önce geçen bir at arabasına ait izleri yaratabilmekti. Herkese silâh dağıttı ve sağlam kuleye ağır makineli tüfeği yerleştirtti.

İnsan avcıları iki gün sonra oraya ulaşmıştı. Elli kişiden fazlaydılar; birileri kendilerini savunabilecek durumda olanların sayısını abartmış olmalıydı. Hâlâ yoğun yağmaya devam eden kar perdesi arasından bir şeyler görünmeden önce paletlerin gıcırtısı duyuldu. Dov'un önceden hazırlamış olduğu yolu izleyen hafif zırhlı bir araç, birliğin önünde yol alıyordu: Ağır ağır ilerledi, tuzağa doğru yaklaştı, kenarında dengesini kaybetti ve onu çökerterek içine düştü. Dov Mendel'in mitralyözle hazır beklediği kuleye çıktı ve onu engelledi: — Mermi harcama, ancak birisinin çukurdan çıkmaya çalıştığını görürsen, ateş et. – Fakat kimse çıkmadı, belki de zırhlı araç ters dönmüştü.

Hafif zırhlı aracın ardından daha ağır bir diğeri, sonra da yola ve ağaçların arasına yelpaze misali yayılmış piyadeler geliyordu. Ağır zırhlı araç çukurun çevresini döndü ve ateş açtı; aynı anda Mendel de savaş hummasına tutulup kısa aralıklarla yoğun şekilde ateş etmeye başladı. Birkaç Almanın düştüğünü gördü ve aynı anda altında iki şiddetli patlama duydu: İki tanksavar mermisi manastırın çatısına düşmüştü; çatı yıkıldı ve yanmaya başladı. Bunu izleyen atışlar da binanın duvarlarını birçok noktadan çökertti. Dov duman ve gürültünün ortasında, Mendel'in kulağına şöyle haykırdı: — Şimdi hiç kısıtlamadan tüm cephaneni harca. Tarih kitaplarına geçecek üç satır için savaşmaktayız.

Dov da İtalyan yapımı hafif silahlardan biriyle aşağıya doğru ateş etmekteydi. Mendel bir an onun sallandığını gördü: Arkaya doğru düşmüş, ancak hemen doğrulmuştu. Aynı anda, koruganlardan başka hafif silah sesleri de geldi: Koruganlarda bulunan savaşçılar, Dov'un emrine uyarak, Almanları arkadan vuruyorlardı. Gafil avlanan Almanlar sırtlarını manastıra dönerek düzenlerini bozdular. Mendel Dov ile birlikte, yuvarlanırcasma, merdivenlerden aşağı, yıkıntıların ve alevlerin arasına indi. İnsanların hareket ettiğini gördü ve onu izlemelerini haykırdı. Binanın karşı tarafındaki açıklığa çıktılar ve kendilerini ağaçların arasında buldular. "Güvendeyiz" diye, saçma bir düşünceye kapıldılar. Diğer yanda çatışma yeniden başlamıştı. El bombası patlamaları ve bir megafondan haykırılan emirler duydular; yıkıntılardan elleri havada erkek ve kadınların çıktığını gördüler. Üstlerini gülerek arayan insan avcılarını da gördüler; onları sorguluyor ve duvara karşı diziyorlardı. Ancak Novoselki manastırının avlusunda olanlar anlatılmayacak. Bu öykünün anlatılma nedeni, katliamları canlandırmak değil.

Saydılar. Onbir kişiydiler: Mendel, Dov, Leonid, Line, Pavel, Adam, Mendel'in adını bilmediği başka bir kadın ve Ozariĉili askerlerin dördü. Adam baldırının üst kısmındaki bir yaradan kan kaybetmekteydi. Yara o denli yukarıdaydı ki, bağlamak mümkün olmadı; kara uzandı ve sessizce öldü. Dov yaralı değildi, yalnızca sersemlemişti. Şakağında bir ezik vardı; belki de geri tepen bir mermi ya da patlamaların fırlattığı bir taş yüzünden. Almanlar manastırdan arta kalanları havaya uçurmak için geceye kadar oyalandılar; karın çoktan örtüp sakladığı kaçakların izlerini takip etmediler ve ölüleriyle birlikte mitralyözü de alarak çekip gittiler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kasım 1943 – Ocak 1944

Silahları ve cephaneleri azdı, yiyecekleri ise hiç yoktu. Sersemlemiş ve hareket yeteneklerini yitirmişlerdi; kurşun gibi ağır bir tepkisizlik içindeydiler. Savaş hep sürecek, ölüm, av, kaçış asla bitmeyecekti; asla kar yağışı kesilmeyecek, asla gün doğmayacaktı. Adam'ın bedeninin çevresindeki karın üzerindeki kan lekesi asla temizlenmeyecek, hiç kimse barışı, insanların iyi işler yaptığı o tatlı ve hoş ortamı bir daha göremeyecekti. Mendel'in henüz adını bilmediği, tatlı, aydınlık yüzlü ve köylülere özgü sağlam bir yapısı olan kadın kara oturdu ve sakin sakin ağladı. Mendel onun Adam'ın kızı Sissl olduğunu öğrendi.

Kendini ilk toparlayan Pavel oldu. — Evet, hayattayız işte, Almanlar da gitti. Geceyi burada geçiremeyiz. Yer

altındaki sığınaklara gidelim: Hepsini havaya uçurmamışlardır herhalde.

Dov da toparlandı. Öyle ya, manastırın altında birkaç yüz metrelik bir tünel ağı vardı. Biraz erzak da vardı, hem ne olursa olsun, geçici sığınak olarak işe yarayabilirdi. İki giriş bulunuyordu; ancak en büyüğü koca bir yıkıntı yığını ile örtülmüştü. Mutfak döşemesi altında bulunan ve daha küçük olanı daha müsait sayılırdı. Küçük, portatif bir merdivenden hepsi el yardımıyla aşağı indikten sonra, saman ve odun bulup bir ateş yaktılar. Köknar dallarından yapılmış desteler de buldular; orada hazırlayıverdikleri meşalelerin ışığında patates ve mısır depolarının olduğu gibi durduğunu gördüler. Cephanelik de aynı durumdaydı. Birbirlerine akıl danıştılar.

Pavel, — Birkaç gün burada durup dinlenebilir ve açlığımızı giderebiliriz; sonrasına bakarız – dedi. Ancak Dov ve Mendel karşıt görüşteydi. Dov:

— Almanlar Rovnoe'de bir garnizon kurdular ve burada ölü verdiler. Kesinlikle döneceklerdir, asla işi yarım bırakmazlar. Bizim ise artık ağır silahımız yok, sayımız az ve yorgunuz; böyle bir mahzende yaşayamayız; ya soğuktan, ya da dumandan ölürüz, – dedi.

Mendel, — Gedale ile yeniden birleşmeliyiz, – dedi. — Gedale nerede?

Dov, — Bilmiyorum, – diye yanıt verdi. – Ondan aldığım son haberlere göre deneyimli eski partizanlardan oluşan iyi düzenlenmiş bir birliğin komutan yardımcısıymış. Deneyimli oldukları için iz bırakmayacaklardır; bu yüzden onları bulmak zor olacak.

O ana kadar konuşmamış olan Line:

— Ama Rovnoe'de habercileri olmalı; manastıra yapılan Alman saldırısından haberleri vardır: Ne olduğunu

görmek için birisini göndereceklerdir, – dedi. Meşalelerin titrek ışığında Mendel ona bakmak için döndü. Ufak tefek ve narindi; kara gözleri, kısa kesilmiş koyu renk saçları, talebe gibi kemirilmiş tırnakları vardı ve Leonid'in yanında, yerde oturuyordu. Alçak, ancak kararlı bir sesle konuşmuştu. "Anlaşılması kolay olmayan bir kadın", diye düşündü: "Basit değil, açık değil. Leonid için nasıl olacağı önceden kestirilemeyecek bir eş. Birbirlerinden güç alabilirler ya da birbirlerini yok edebilirler". Sonra Sissl'e baktı ve birdenbire yalnızlığın sessiz ağırlığını duyumsadı: Yalnız olan erkeğin vay hâline. Yanında bir kadın olsaydı, hangi kadın olursa olsun, onun için de bu yürüyüş farklı bir anlam taşırdı.

Pavel, Line'nin gözlemini onayladı ve — Gönderirlerse, kısa zamanda gönderirler, – diye ekledi.

Gerçekten de ertesi sabah bir köpek uluması duydular. Pavel dışarıya tırmandı ve duvardaki çatlaklardan yaşlı koru bekçisi Oleg'in manastırın kalıntıları arasında dolaştığını gördü. Güvenilir bir insandı; bu özelliğini birlikler arası bağlantıyı sürdürmek ve haber götürüp getirmek için teftiş turlarından yararlanarak defalarca kanıtlamıştı. Evet, Gedale'in birliğinin komutanı Ulybin tarafından gönderilmişti: Birlik yetmiş kilometre batıda, Turov yakınlarında bir kampta kışı geçirmekteydi. Ulybin yalnızca deneyimli ve eğitimden geçmiş kişileri kabul ediyordu, başkalarını değil; ona ulaşmak zor olmayacaktı.

— Ormandaki patikalardan gidin ve anayollardan uzak durun. Daha fazla zorluk çekeceksiniz ama, devriyelere rastlama riskine girmeyeceksiniz.

Orman bekçisinin öğüdüne uydular ama yürüyüş zorlu oldu. Kar yüksek bir tabaka oluşturmuştu ve yumuşaktı. En önde yürüyen dizine kadar kara gömülüyor, bazı kere-

ler rüzgârın üstüste yığdığı kar yığınlarıyla karşılaşıyor ve o zaman kalçalarına kadar batıyordu. Sırayla başa geçtiler ancak böyle de saatte iki ya da üç kilometreden fazla yol katetmeyi başaramadılar. Nedeni, hem sığınakta buldukları yiyecek ve cephanenin ağır olması, hem de Dov'un sık sık durmak zorunda kalmasıydı.

Kar yağışı durmuştu, ancak gökyüzü alçak ve tehditkâr olmaya devam ediyordu; öylesine donuktu ki, yön tayin etmek imkânsızdı. Akşama doğru doğuda ve batıda aynı grilik ve donukluk vardı. Ağaçların gövdelerindeki yosunlara baka baka Oleg'in önerdiği yönde kalmaya çalışıyorlardı; ancak orman daha ziyade huş ağaçlarından oluşmuştu ve beyaz kabuklarının üzeri yosun tutmuyordu. Öte yandan, ağaçlar seyrekleşmeye başlamıştı; çıplak ve inişli çıkışlı araziler yerlerini gitgide daha yaygınlaşan düz alanlara bırakıyordu; bunlar belli ki bataklıklar ya da donmuş göllerdi. Hiçbiri bölgeyi iyi bilmiyordu ve kısa zaman sonra kendilerini Pavel'in yönetimine bıraktılar. Pavel'in güçlü ve güven dolu olduğu gözleniyordu. Yaralı dizi ile yaptığı uzun yürüyüşten yorgun düşen ve Alman saldırısı sırasında almış olduğu darbe sonucu hâlâ zayıf olan Dov'a karşı koruyucu bir tavrı vardı. Yürümesine yardım ediyor, ona destek veriyordu. Yükünün büyük bölümünü kendi üzerine aldı; kısacası karar ve emir konusunda onun yerini alma eğilimindeydi. — Bu taraftan, öyle değil mi Dov?

Pavel, bir su arayıcısının suyu hissetmesi gibi, nasıl olduğunu bilmeksizin, kuzeyi hissettiğini söylüyordu. Diğerleri güvensizlik ve dayanıksızlık belirtileri göstermeye başlamışlardı. Fakat gerçekten de, tek tük rastladıkları kayınlara baktıklarında, yosunun Pavel'in tahmin ettiği tarafta olduğunu görüyorlardı; Pavel'in kabaca bir tahminle bile olsa seçtiği yön doğruydu. Yorgunluğun yanı sıra,

susuzluk da çekiyorlardı. Hepsi kar yemenin yararsız ve tehlikeli olduğunu bilecek kadar iyi tanıyordu Rusya'daki kışı: Kar, susuzluğu gidermekten çok ağzı tahriş eder ve dili şişirir. Susuzluğa çare sudur, ne kar, ne de buz; ancak su elde etmek için ateş gereklidir, ateş içinse odun. Köylülerin terkettiği istiflenmiş odun yığınlarına sık sık rastlıyorlardı, ancak Pavel bunlara el sürdürtmüyor, daha doğrusu Mendel, Dove ve kendisi arasında geçen görüş alışverişlerini emir şeklinde söylüyordu:

— "Gün ağarıncaya kadar ateş yakmak yok," diyor Dov. Sıkı durun, susuzluğa dayanın, susuzluktan bir günde ölünmez. Duman gündüz uzaktan görünebilir. Gece ateş yakacağız; ateş de uzaktan görünebilir ama onu karla veya bedenlerimizle gizleyeceğiz, böylece biraz da ısınmış olacağız. Kısa sürede sığınacak bir yer bulacağımızı sanıyorum. Böyle yerlerde birkaç kulübe bulunur.

İçgüdü mü, ileri görüş ya da şarlatanlık mı bilinmez, Pavel'in tahmini doğru çıktı. Akşama doğru ıssız ovada bir dalgalanma farkedildi; bir iskelenin asfalt kaplı parlak siyah uçları ve bir kulübenin çatısı kar üstünde kalmıştı. Kapının önündeki karı kazdılar ve o dar alanda itişip kakışarak hepsi içeri girdi. Kırık dökük bir soba ve çinko bir kova dışında, içeride başka hiçbir şey yoktu. Karın altında, arka duvara dayalı büyükçe bir odun yığını vardı. Sobanın ateşinde patates pişirerek karı kovada eritmeyi başardılar. Kulübenin arkasında, karda oydukları bir çukurda ateş yaktılar ve karavana kaplarında mısır haşladılar. Böylelikle pek de hoş olmayan tatsız, tuzsuz bir yemek yedilerse de yedikleri onları ısıttı, açlık ve susuzluklarını biraz giderdi. Sonra uyumak üzere, erkekler döşemeye, iki kadın ise sobanın tepesindeki şilteye uzandılar; Dov dışındaki herkes birkaç saniyede uyuyuverdi. Dov'un dizindeki

eski yara ve çatlamış olan kemikleri yeniden sızlamaya başlamıştı. Uykuyla uyanıklık arasında inliyor, ağrısının yeniden kendisini hissettirmeyeceği bir pozisyon arayışı içinde sürekli dönüp duruyordu.

Gecenin ortasında Mendel de heyecanla yerinden sıçrayarak uyanıverdi: Herhangi bir gürültü duyulmuyordu ancak küçük pencereden içeri yoğun bir ışık huzmesi giriyor ve kulübeyi araştırma yaparcasına bir uçtan diğerine tarıyordu. Mendel pencereye yaklaştı: Işık huzmesi bir an için onu içine aldı ve sonra söndü. Gözünün kamaşması geçince, karın aydınlığında üç insan figürü fark etti: bunlar, beyaz tulumlar giymiş, ayaklarında kayaklar olan silahlı üç adamdı. Birinde namlusuna elektrik feneri bağlanmış bir mitralyöz vardı; o an namlu ve fener kara doğrultulmuştu. Üçü aralarında fısıldaşıyor, ancak kulübenin içinden hiçbir şey duyulmuyordu. Sonra ışık huzmesi yeniden küçük pencereden içeri süzüldü, bir el silah sesi duyuldu ve bir ses Rusça "Etrafınız sarılı. Hareket etmeyin. Ellerinizi başınızın üstünde tutun. Biriniz elleri yukarıda ve silahsız olarak dışarı çıksın" diye haykırdı. Sonra aynı ses, kötü bir Almancayla uyarıyı yineledi. Dov kapıya gitmek üzere kıpırdandı, ancak Pavel önce davrandı. Daha Dov ayağa kalkmadan o kapıyı açmış ve elleri havada dışarı çıkmıştı.

— Kimsiniz? Nereden geliyorsunuz ve nereye gidiyorsunuz?

— Askeriz, partizanız ve Yahudiyiz. Bu bölgeden değiliz, Novoselki'den geliyoruz.

— Sana nereye gittiğinizi de sordum.

Pavel duraksadı; Mendel de elleri havada dışarı çıkarak onun yanına geldi.

— Yoldaş, elli kişiydik; onumuz sağ kalabildi. Savaştık ve kampımız tahrip edildi. Kaçağız ve yorgunuz ancak işe

yarar durumdayız; bizi kabul edecek bir grup arıyoruz. Sizin de savaşınız olan savaşımızı sürdürmek istiyoruz.

Beyaz giysili adam yanıt verdi:

— İşe yarayıp yaramadığınızı daha sonra göreceğiz. Yararsız kişileri doyuramayız; bizde yalnızca savaşan yemek yer. Burası bizim bölgemiz, hem şansınız da varmış: Sobanın üstünde kadınlarınızı gördük de ateş etmedik. Genelde böyle yapmayız. Hem attığımızı da vururuz. Adam biraz güldü ve, – Pek de yanılmayız, – diye ekledi. Mendel'in içi rahatladı.

Şafak sökmekteydi. Adamlardan ikisi kayaklarını çıkarıp kulübeye girdi; onlarla konuşmuş olan üçüncüsü, silahını onlara doğrultmuş olarak dışarıda kaldı. Uzun boyluydu, çok gençti, kısa siyah bir sakalı vardı. Her üçü de kamuflaj kıyafetlerinin altındaki giysileri yüzünden hareketlerinin çevikliği ile ters düşen semiz bir görünüme sahipti. İkisi, ellerinde tabancaları, kimsenin kıpırdamamasını emrederek birkaç şakacı özür cümlesi ile, iki kadın dahil, hepsinin üstünü hızlı ve deneyimli hareketlerle aradı. Herkese ayrı ayrı adlarını ve nereli olduklarını sordular, buldukları silah ve cephaneyi bir köşeye yığdılar, sonra yeniden dışarı çıkarak komutanlarına içeriden anlaşılamayan sözcüklerle kısaca rapor verdiler. Sakallı genç silahını indirdi, kayaklarını çıkartarak girdi ve samimi bir tavırla yere oturdu.

— Bizim için tehlikeli değilsiniz. Benim adım Piotr. Başkanınız kim?

Dov söze başladı: — Görüyorsun, biz düzenli bir birlik değiliz. Ailelerin bulunduğu bir kamptan hayatta kalanlarız; aramızda yaşlılar, çocuklar ve gelip gidenler de vardı. Ben en yaşlılarıydım ya da başlarıydım, diyebilirim. "Ok" lâkaplı Manuíl ve Vanka Dayı ile savaştım; geçen Şubat

Bobruisk'te yaralandım. Havacıydım. Vanka Dayı'nın yanında Gedale de vardı, arkadaştık. Gedale'i tanıyor musunuz?

Piotr cebinden kısa bir pipo çıkararak yaktı.

— Bizim için tehlikeli değilsiniz, ancak olabilirsiniz. Onca zaman partizanlık yapmış, saçını ağartmışsın. Partizanlara soru sorulmayacağını bilmiyor musun?

Hakarete uğrayan Dov sustu: Evet, savaş zamanı insan çabuk yaşlanıveriyor. Bileklerinden hareketsiz sarkan koca ellerine bakarak, arada bir dizini ova ova, başı eğik, öylece kaldı.

Piotr konuşmasını sürdürdü: — ...Ancak sizi, savaşsanız da savaşmasanız da bırakmamaya çalışacağız. En azından, bir süre için. Sonrası ne olur bilemeyiz; başımızdakiler de, hiç kimse de bilemez. Zaman tavşan gibi, hızla ve zigzaglar çizerek ilerliyor, âdeta. Bir sonraki gün için plan yapan ve bunu gerçekleştirebilen başarılı sayılır; bir sonraki hafta için plan yapan ise, deli ya da Alman casusudur.

Birkaç dakika daha sakin sakin piposunu içti ve sonra şöyle dedi:

— Kampımız uzak değil, oraya yarın akşamdan önce ulaşabiliriz. Silahlarınız sizde kalsın, ancak boş olarak. İzin verin de cephane bizde kalsın. Şimdilik. Sonra birbirimizi daha iyi tanıyınca çaresine bakarız.

Üç kayakçı önde ve diğerleri arkada olmak üzere yürümeye koyuldular. Kar derindi ve ufalanıyordu, üçünün ağırlığı karı sıkıştırıp sertleştirmeye yetmiyordu; on piyade her adımda bata çıka ve yürüyüş temposunu giderek düşürerek güçlükle ilerliyordu. En ağır ilerleyenleri Dov'du; yakınmıyordu ancak zor durumda olduğu görülüyordu.

Piotr ona batonlarını verdiyse de fazla bir faydası olmadı: nefes nefeseydi, solgundu ve boncuk boncuk terliyor, sık sık durması gerekiyordu. Sıranın başında olan Piotr, ara sıra dönüp arkasına bakıyordu; huzursuzdu: Arazi açık, ağaçsız ve sığınacak yerlerden yoksundu. Arada sırada donmuş bataklıkların yerini alçak ve çıplak yükseltiler alıyor, buralardan bakıldığında, geride bıraktıkları izler seçiliyordu; bu izler büyük bir yarık gibi derin ve bir boylam kadar düzdü. İzlerin bitiminde onlar, yani karınca gibi görünen onüç kişi vardı: Bir Alman keşif uçağı gelseydi, kaçmaları olanaksızdı. Havanın kapalı oluşu bir şanstı, ancak bu uzun süre böyle kalamazdı. Piotr bir polis köpeği gibi havayı kokluyordu: Kuzeyden hafif bir rüzgâr esiyordu. Bir süre sonra karı kaldırıp izleri yok edebilirdi, ancak hava bundan önce açılacaktı. Kampa ulaşmak için acele ediyordu.

Grubun başından ayrıldı ve diğerlerinin onu geçmesine izin verdi. Kendini Dov'un yanında bulunca, ona:

— Alınma ama, biraz yorgunsun galiba, dayı. Buraya gel, kayaklarımın arkasına bin ve bana sarılarak tutun; daha az yorulursun, – dedi. Dov konuşmadan söyleneni yaptı ve ikili yeniden başa geçti. Herkes için iyi oldu: Çifte ağırlık altında kar daha iyi sıkışıp sertleşiyor ve piyadeler artık neredeyse hiç kara batmıyorlardı. En hafifleri olan Line, kocaman bir çift asker postalı giymişti ve ayaklarında raket varmışcasına, karın üstünde batmadan duruyordu. Leonid ondan bir adım bile ayrılmıyordu. Gece oluncaya dek yürüdüler, Piotr'un bildiği bir kamp yerinde gecelediler ve ertesi sabah yeniden yola koyuldular. İkindiye doğru, parlak bir güneş altında, doğal sayılamayacak sıcaklıkta bir havada, umduklarından daha önce kamp uzaktan göründü. "Göründü" sözü yanlış anlaşılmasın,

yalnızca kampın nerede ve nasıl bulunduğunu bilenler için bu mümkündü. Piotr onlara güneybatıda, ince bir fırça ile çizilmiş ufuk çizgisine benzeyen, karın beyazını gökyüzünün kışa özgü mavisinden ayıran, geniş bir ormanlık alan gösterdi. Orada, ağaçların arasında bir yerlerde, Ulybin'in çetesinin kampı vardı; oraya gece varacaklardı, ancak tek hat üzerinden gitmeyeceklerdi. Bu onlara pahalıya patlamış olan bir tecrübeydi: Açık ve rüzgârsız havada asla çok belirgin izler bırakmamak gerek. Birkaç yol değişikliği yapmalıydılar; ardından ağaçları siper alarak yeniden doğru yöne gideceklerdi.

Bataklıklar Cumhuriyeti'nin eski vatandaşları rüya gördüklerini sandılar. Novoselki yaşamı geçici bir kurtuluş ve şartları zekice değerlendirme sayılabilirdi: Girmekte oldukları kamp ise üç yılın birikimi ile savunmaya uygun bir hâle getirilmiş bir uzman işiydi. Mendel ve Leonid, Ulybin'in birliğinin örgütlü yapısını Venjamín'in gezici birliğinin cesur ve keyfî girişimleriyle karşılaştırabiliyorlardı.

Ormanın sık olduğu yerde, dikkatsiz bir gözün güçlükle seçebileceği, hemen hemen tümüyle toprağın altında olan ve bir eşkenar üçgenin kenarları boyunca yerleştirilmiş, üç ahşap kulübenin oluşturduğu bir yapı grubu buldular. Üçgenin ortasında, evler kadar az görülebilen, mutfak ve kuyu vardı. Dumanı dalların karmaşasında dışarı veren baca, Novoselki'ye özgü bir buluş değildi: Burada da aynısı yapılmıştı. Zamanı gelince bazı buluşlar değişik yerlerde filizleniverir ve öyle durumlar vardır ki, sorunlara yalnızca tek çözüm bulunabilir.

Novoselki'de Dov, Leonid'in mesleğiyle alay etmişti: Bir muhasebeciye gereksinimi yoktu. Turov'da ise bir tane

vardı; daha doğrusu, görevlerini tam olarak yerine getiren bir sayman çavuştu bu. Aynı zamanda NKVD[14] temsilcisi ve politik komiserdi; aceleci ve işbilen bir tavırla onlarla ilgilendi. Ad, baba adı, asker olanların bağlı bulundukları birlikler, yaş, meslek, kimliklerin kaydı (Ancak içlerinde pek azının kimliği vardı). Ardından haydi herkese yatağa, geri kalan işlemler ertesi sabaha. Yatağa, evet: Her kulübenin içinde bir soba ve temiz hasırla örtülü bir ranza vardı, zemin yer seviyesinin yaklaşık iki metre altında olmasına karşın, hava kuru ve sıcaktı. Mendel karışık izlenimlerden oluşan bir girdabın içinde uykuya daldı. Kendini bitkin, yerinden yurdundan uzak olmakla birlikte koruma altında; baba olmaktan çok oğul; daha güvende ama daha az özgür; hem evde, hem kışlada hissediyordu. Ne var ki uyku, başına inen iyiliksever bir balyoz gibi, hemen bastırıverdi.

Kamp, ertesi sabah, kendisine sığınanlara, mutfakların olduğu yere yerleştirilmiş bir küvette, kadınlar ve erkekler için usulünce birbirinden ayrı, sıcak bir banyo olanağı sundu. Bunu, bitlerden kurtulma işlemi, daha doğrusu, bilinçli bir kendini tarama işlemine davet ve yeni olmayan, sert ancak temiz iç çamaşırlarının dağıtımı izledi. En son olarak gerçek alüminyum tabaklarda gerçek kaşıklarla hep birlikte yenen, besleyici ve sıcak, olağanüstü lezzetli bir *kaša*[15], ardından da miktarı bol ve tatlı bir çay sunuldu. Gün sakin geçeceğe benziyordu: o mevsim için fazlasıyla yumuşak bir hava vardı; güneş altındaki bölgelerde karın çözülmeye yüz tutmuş olması, belli bir huzursuzluk yaratıyordu. Ev sahipliği yapan Piotr, Mendel'e: — Don bizim işimize gelir, – dedi. — Buzların çözülmesiyle, dikkat et-

14 Sovyet Gizli Servisi (ç.n.).

15 Kara buğday ezmesiyle yapılan bir Rus yiyeceği (ç.n.).

mezsek, kulübelerimizi su basar ve çamurda boğuluruz. – Onlara gururla elektrik tesisatının nasıl çalıştığını anlattı. Yetenekli bir tamirci eski bir değirmenin konik dişlisini bir Alman kamyonunun vites koluna uydurmuştu: Gözleri bağlı bir at ağır ağır daireler çizerek dönüyor ve dişli sistemi vasıtasıyla bir pil grubuna elektrik yükleyen dinamoyu harekete geçiriyordu. Her şey yolunda gittiğinde, pillerden elektrik enerjisi ve telsiz için gerekli enerji sağlanıyordu. — Sonbaharda, at yerine yedi günlüğüne dört Macar tutsak kullandık.

— Sonra da onları öldürdünüz mü? – diye sordu, Mendel.

— Biz yalnızca Almanları öldürürüz, ama her zaman değil. Almanlar gibi değiliz; öldürmek hoşumuza gitmiyor. Onları gözleri bağlı olarak nehrin öte yakasına götürdük ve istedikleri yere gitmelerine izin verdik. Biraz başları döndü, hepsi bu.

Piotr onlara kamptan çıkmaya kalkışmamalarını, daha sı kulübelerden yaklaşık otuz metreden fazla uzaklaşmamalarını tembihledi. — Tüm çevrede orman mayın döşeli. Toprağın üç parmak altına gömülü mayınlar ve karın altından gerilerek uzatılan bir iple birbirine bağlı mayınlar var. İyi bir iş yaptık: Bir Alman kampının mayınlarını her gece yavaş yavaş çıkardık, mayınları aldık ve buraya yerleştirdik. Bir adam bile kaybetmedik. Ardından Almanlar bizi rahat bıraktı. Ama biz onları o kadar rahat bırakmıyoruz.

Piotr kulübede bulduğu ve az daha öldüreceği on kişilik gruba ilgi duyuyor, onları merak ediyor gibiydi; özellikle Mendel'e çok dostça davranıyordu. Ona, telsizci Michaíl'in fikri olan ve kimsenin yardımı olmaksızın gerçekleştirdiği ufak bir hünerini gösterdi. Kulübesinin bir köşesinde Kiril

ve Latin harflerinden oluşan küçük bir donanıma sahip, pedalla çalışan eski bir baskı makinesi vardı. Michaíl baskı ustası değildi ama o işi de becerebiliyordu. İşgal altındaki Rusya'nın tüm kent ve köylerinde Almanların dağıttıklarına tıpatıp benzeyen, iki bitişik sayfada ve iki ayrı dilde bir propaganda afişi hazırlamıştı. Almanca metin özgün Alman afişlerinden kopye edilmişti. Özel mülkiyet hakkının geri verileceğini ve kiliselerin yeniden açılacağını vaad ediyor, gençlere İş Teşkilâtı'na yazılma çağrısında bulunuyor ve partizanlarla sabotajcıları ağır cezalarla tehdit ediyordu. Karşısındaki Rusça metin ise Almanca metnin çevirisi değildi, dahası, onu çürütüyor ve şöyle diyordu:

Genç Sovyet vatandaşları! Yurdumuzu işgal eden ve insanlarımızı katleden Almanlara inanmayın. Onlar için çalışmayın; Almanya'ya giderseniz, açlık çekecek ve kırbaçlanacaksınız, sizi hayvanlar gibi damgalayacaklar; geri döndüğünüzde (Eğer geri dönebilirseniz!) sosyalist adalete hesap vermek zorunda kalacaksınız. Hitlerci cellatlara bir tek adam, bir kilo buğday, en ufak bir bilgi vermek yok! Bizimle gelin, partizan ordusuna katılın!

Her iki çeviride de birçok yazım hatası vardı ancak bunlar telsizcinin suçu değildi: Dizgide *a* ve *e* harfleri azdı, dolayısıyla onlara en yakın olanları kullanıvermişti. Baranoviči, Rovnoe ve Minsk çevresine varıncaya kadar dağıtılan ve asılan birkaç yüz kopya basmıştı.

Tamir edilecek ve yağlanacak bir hayli silah vardı: Turov'da Mendel hemen kendine göre bir iş buluverdi. İşi olmadığı saatlerde Piotr ondan ayrılmıyordu.

— Onunuz da Yahudi mi?

— Hayır, yalnızca altı kişi: Ben, iki kadın, hep ufak kızın yanında olan genç, kayaklarının arkasında taşıdığın o ihtiyar ve en iri yarı olan Pavel Jurevič. Diğer dört kişi, Almanlar kampımızı tahrip etmeden az önce bize ulaşan, birliklerinden ayrılmış kişiler.

— Niçin Almanlar hepinizi öldürmek istiyor?

Mendel: — Açıklaması güç, – diye yanıt verdi. — Almanları anlayabilmek gerekir, ben bunu hiç başaramadım. Almanlar bir Yahudinin bir Rustan ve bir Rusun bir İngilizden daha az değerli olduğunu, bir Almanın ise hepsinden üstün olduğunu düşünüyorlar. Ayrıca, bir insan başka bir insandan daha değerli ise, ona istediğini yapma, dahası onu köleleştirme ve öldürme hakkına da sahiptir, diye düşünüyorlar. Belki de hepsi buna inanmıyor, ancak onlara okulda böyle öğretiliyor ve propagandasını yaptıkları şeyler de bunlar.

Piotr, düşünceli düşünceli: — Ben bir Rus'un bir Çinliden daha değerli olduğuna inanıyorum, – dedi. – Ama Çin Rusya'ya bir haksızlık yapmadığı takdirde, tüm Çinlileri öldürmek aklıma bile gelmez.

Mendel şöyle dedi: — Bense, bir insanın bir diğerinden daha değerli olduğunu söylemenin pek mantıklı olmadığına inanıyorum. Bir insan bir diğerinden daha güçlü ama daha bilgisiz, ya da daha çok eğitilmiş ama daha az cesur, ya da daha cömert ama daha aptal olabilir. Yani kişinin değeri, kendinden beklenene bağlıdır; kişi kendi mesleğinde çok başarılı olsa da ona başka bir iş verildiğinde hiçbir işe yaramayabilir.

Piotr, tüm yüzü aydınlanarak: — Tamamen dediğin gibi, – dedi. — Ben *Komsomol*'ün[16] saymanıydım ancak

16 Genç Komünist Örgütü (ç.n.).

dalgındım, hesaplan yanlış yapıyordum ve herkes arkamdan gülüyor, hiçbir işe yaramaz biri olduğumu söylüyordu. Sonra savaş geldi çattı, hemen gönüllü yazıldım; işte o zamandan beri daha değerli olduğumu sanıyorum. Tuhaf bir şey ama, öldürmektense ateş etmek hoşuma gidiyor; onun için de öldürmenin beni pek etkilemediği zamanlar oluyor. Başlangıçta durum farklıydı, çekiniyordum, bir de aptalca bir fikre kapılmıştım. Almanların, bizimki gibi bir deriye sahip olmak yerine, içlerinin çelik kaplı olduğunu ve onlara sıkılan kurşunların geri sekeceğini sanıyordum. Artık buna inanmıyorum. Şimdiye kadar epeyce Alman öldürdüm ve etlerinin bizimkiler gibi, belki de daha yumuşak olduğunu gördüm. Peki ya sen, Yahudi, kaç Alman öldürdün?

Mendel, — Bilmiyorum, – diye yanıtladı. — Ben topçuydum; biliyor musun, bu tüfekle savaşmaya benzemez. Top mermisi yerleştirilir, nişan alınır, ateş edilir ve hiçbir şey görülmez. İyi gittiğinde, beş ya da on kilometre uzaklıkta varış patlaması görülür. Benim elim vasıtasıyla kaç tanesinin öldüğünü kim bilebilir ki? Belki bin kişi, belki de bir kişi bile değil. Sana emirler telefon ya da telsiz vasıtasıyla, kulaklık aracılığıyla gelir: Üç derece sola, bir dereceden biraz yukarı. Sen emre uyarsın, hepsi bu. Bombardıman uçaklarının yaptığına ya da karıncaları öldürmek için yuvalarına asit dökmeye benzer: Yüzbin karınca ölür ve sen hiçbir şey duymaz, farkına bile varmazsın. Ama benim kasabamda Almanlar Yahudilere bir çukur kazdırdı, sonra hepsini kenarına dizdi ve kurşunladı: Çocukları ve Yahudileri saklayan birçok Hristiyanı da. Kurşunlananlar arasında karım da vardı. İşte o zamandan beri öldürmenin çirkin olduğunu, ancak Almanları öldürmezlik edemeyeceğimizi düşünüyorum. Uzaktan veya yakından, topla veya tüfek-

le. Çünkü öldürmek anladıkları tek dil, onları ikna eden tek mantık. Eğer ben bir Almana ateş edersem, o benim, yani bir Yahudinin ondan daha değerli olduğunu kabul etmek zorunda: Bu onun mantığı, anlıyor musun, benim değil. Onlar yalnızca kaba kuvvetten anlar. Tabii, ölen birini ikna etmek bir şey ifade etmez, ancak uzun vadede silah arkadaşları da eninde sonunda bir şeyler anlayabiliyorlar. Almanlar ancak Stalingrad'dan sonra bir şeyler anlamaya başladılar. İşte, bunun için Yahudi partizanların olması ve Kızıl Ordu'da Yahudilerin yer alması önemli. Önemli, aynı zamanda da dehşet verici; ben ancak bir Almanı öldürürsem diğer Almanları insan olduğuma inandırabilirim. Yine de bizim "Öldürme!" diyen bir yasamız var.

—...Amma da tuhafsınız. Tuhaf insanlarsınız. Ateş etmek başka, mantık yürütmek başka şey. İnsan çok fazla mantık yürütürse, artık doğru dürüst ateş edemez hâle gelir; siz de sürekli çok fazla mantık yürütüyorsunuz. Belki de bu yüzden Almanlar sizi öldürüyor. Bak, örneğin ben çocukluğumdan beri *Komsomol*'dayım; Stalin uğruna, babam gibi ben de canımı veririm; annemin inandığı gibi dünyanın kurtarıcısı İsa'ya inanırım; votkayı, kızları ve ateş etmeyi severim; burada ovalarda faşist avlayarak gönlümce yaşıyorum ve bu konuda çok fazla mantık yürütmüyorum. Fikirlerimden biri bir diğeriyle uyuşmuyorsa, hiç umurumda değil.

Mendel, kulakları ve beyninin yarısı ile onu dinlerken, diğer yarısı ve elleriyle, sökmüş bulunduğu bir otomatik tüfeğin vida ve yaylarının pasını bezinle temizlemekteydi. O andaki samimiyetten yararlanarak kendisi ve Dov için önemli olan bir soruyu Piotr'a yöneltti:

— Komutan yardımcınıza ne oldu? Burada sizinle birlikte, Kossovo'da savaşmış olan, yarı Rus, yarı Polonyalı

bir Yahudi, Gedale, Gedale Skidler diye biri yok muydu? Uzun boylu, gaga burunlu ve geniş ağızlı biri?

Piotr hemen yanıt vermedi: Sanki yıllardan beri silinmiş olan anıları çağrıştırmak istercesine yukarı bakıyor ve sakalını kaşıyordu. Sonra:

— Evet, evet. Gedale, tabii. Ama hiç komutan yardımcısı olmadı; yalnızca arada bir emir verirdi, Ulybin olmadığında. Görevde, Gedale. Dönecek, evet. Bir ya da belki iki veya üç hafta içinde. Belki de başka yere gönderilmiştir: Partizanlıkta asla kesin olan bir şey yoktur, – dedi.

Mendel, "Bu Piotr kayaklarla hızlı gitmeyi yalan söylemekten daha iyi beceriyor", diye içinden geçirdi. Sonra gülerek:

— O da fazla mantık yürütenlerden miydi? – diye sordu.

— Pek fazla mantık yürütmezdi: Hatası bu değildi, ama o da tuhaftı. Sana söyledim ya, gerçekten de siz Yahudiler öyle ya da böyle biraz tuhafsınız, bunu sizi yargılamak için söylemiyorum. Bu Gedale neredeyse benim kadar iyi ateş ediyordu; kimden öğrenmişti, bilmiyorum; ancak şiir yazardı ve her zaman yanında bir kemanla dolaşırdı.

— Şarkı besteleyip kemanla mı çalardı?

— Hayır, şiirle keman ayrı şeylerdi. Kemanı akşam çalardı; Ağustosta, Almanlar Luninets çevresindeki büyük tarama harekâtını gerçekleştirdiklerinde kemanı üstündeydi. Kuşatmadan dışarı sızmayı başardık, ama keskin bir nişancı ona ateş etti. Kurşun kemanı bir taraftan bir tarafa delip geçti, böylece etkisini kaybetti ve ona bir şey olmadı. Delikleri reçina ve revirden aldığı yara bantlarıyla tamir etti, o zamandan itibaren de kemanını hep üstünde taşıdı. Eskisinden daha iyi çaldığını söylüyordu; bu ka-

darla da yetinmeyip kemanına ölü bir Macar'ın üstünde bulmuş olduğumuz bronz madalyayı taktı. Görüyorsun ya, gerçekten tuhaf adamdı.

— Hepimiz aynı olsaydık, dünya sıkıcı bir yer olurdu. Bizim diğerlerinden farklı birini, örneğin bir cüceyi, bir devi, bir zenciyi, siğillerle kaplı bir adamı gördüğümüz zaman Tanrı'ya yönelttiğimiz özel bir duamız var. Şöyle deriz: "Evrenin hâkimi olan Efendimiz, yarattıklarına değişik görünümler verdiğin için sana şükürler olsun". Tanrı o siğilli kulları için övülüyorsa, keman çalan bir partizan için çok daha fazla övgü görmeli, elbet.

— Sen haklısın, ama aynı zamanda insanı öfkelendiriyorsun. Gedale de böyleydi. Her zaman kendi görüşünü söylemek isterdi ve Ulybin'le, hatta Maksím'le bile anlaşamazdı. Maksím sayman, daha doğrusu hesapları tutan ve NKVD'den gelen o yazıcı adam. Disiplini sağlaması için Moskova'dan onu buraya paraşütle indirdiler: Sanki disiplin en önemli şeymiş gibi. Zaten, ben bile Maksím'le o kadar anlaşamıyorum.

Mendel fırsatı kaçırmamak niyetindeydi:

— Uzun lafın kısası, Gedale ile komutan arasında ne olup bitti?

— Aman işte, bir kavga çıktı, kışın başında. Bir süredir Ulybin'le Gedale anlaşamıyorlardı. Hayır, keman yüzünden değil, daha ciddi nedenler vardı. Gedale ormanlarda ve bataklıklarda dolaşmak ve bir Yahudi partizan birliği oluşturmak niyetindeydi. Ulybin ise Moskova'nın emirlerinin farklı olduğunu söylüyordu; Yahudi savaşçılar yavaş yavaş Rus birliklerine kabul edilmeliydiler. Gedale bir mektup yazıp Ulybin'in izni olmaksızın onu Novoselki'ye gönderince fırtına koptu. O mektupta neler olduğunu bilmiyorum, ikisinden hangisinin haklı olduğunu da sana

söyleyemem. Sonuçta Ulybin öfkelenmişti. Öyle bağırıyordu ki, sesi kampın her yanından duyuluyor, yumruklarını masanın üstüne peşpeşe indiriyordu.

— Ne diye bağırıyordu?

Piotr kıpkırmızı kesilerek, — Pek iyi anlamadım, – diye yanıtladı.

Mendel, — Ne diye bağırıyordu? – diye üsteledi.

— Bağırarak, birliğinde şairlerden söz edildiğini artık duymak istemediğini söylüyordu.

Mendel, — Tam olarak "Şairler" demiş olamaz – dedi.

— Evet, "Şairler" demedi. – Piotr bir an sustu, sonra sözlerini sürdürdü:

— Yahu söylesene: Sizin İsa'yı çarmıha gerdiğiniz doğru mu?

Novoselkili mülteciler Turov kampında güvenliğe ve belli bir maddî rahatlığa kavuşmakla beraber, huzursuzdular. Ozaričili dört kişi oradaki birlik kadrosuna sürekli olarak dahil edildiler; iki kadınla birlikte diğer altı kişiye de değişik görevler verildi. Ulybin, gelişlerinden birkaç gün sonra, onları mesafeli bir nezaketle kabul etmiş, sonra da bir daha ortalarda görünmemişti.

Hava yavaş yavaş soğuyordu; Ocak ortasına doğru hava sıcaklığı eksi 15 dereceydi, Ocak sonunda ise eksi 30 dereceye ulaştı. Erzak bulma ya da düşmanı yıpratma ve sabote etme eylemleri için küçük kayakçı devriyeleri kamptan hareket ediyor, Mendel bunlardan Piotr aracılığıyla bölük pörçük haberdar oluyordu.

Bir gün Ulybin aralarında kimin Almanca konuştuğunu sordurdu. Altı Yahudi'nin hepsi de, az çok düzgün şekilde

ve belirgin sayılabilecek bir Yidiş aksanıyla Almanca konuşuyordu: Bu talebin nedeni neydi? Konu neydi? Ulybin, Maksím aracılığıyla, en iyi aksana sahip olan erkekle konuşmak istediğini bildirdi: Kadınlar olmazdı, o iş için uygun değildiler.

O akşam, iyice ısıtılmış kulübede, özel bir karavana dağıtıldı. Gün batımından az sonra kampa bir kızak gelmiş, bir kasa bırakıp hemen dönmüştü; akşam yemeğinde sayman her birine alışılagelmişin dışında bir teneke kutu verdi. Mendel tenekeyi elinde şaşkınlıkla evirip çevirdi: Ağırdı, etiketi yoktu ve kalayla kaynak yapılmış kapağı tenekenin dış çapından daha ufaktı. Birlikte yemek yediği kişilerin bıçağın ucuyla kapağın çevresindeki yuvarlak alana iki delik açtıklarını gördü: Deliklerden biri küçük, diğeri ise büyüktü. Büyük deliğe biraz su döküyorlar, sonra da ekmek içi ile ağzını tıkıyorlardı. Giderek daha meraklandı ve onları taklit etti, bir yandan da açık kalan delikten asetilenin bildik kokusu çıkarken küçük kutunun elini yakacak kadar ısındığını hissetti. Diğerleri gibi, tenekeye yanan bir kibriti yanaştırdı ve kısa sürede masa bir peri masahndaki gibi küçük alevlerden oluşan neşeli bir çember ile çevrildi. Küçük kutunun içinde et ve bezelye, aradaki boşlukta ise karpit vardı, suyla reaksiyona girip kutunun içindekileri ısıtıyordu.

Pavel, dışarıda kar fırtınası eserken alevlerin titrek ışığında bir gösteri yaptı. Şakacıktan kızmış gibi görünüyordu:

— Nasıl olur? Beni unuttunuz mu? Yoksa tanımazdan mı geliyorsunuz? Tabii ya, anlaşılıyor, *ganz bestimmt!* Ben Avusturyalı olan Hitler'den de iyi, bir Alman gibi Almanca konuşurum, eğer istersem; Hamburg, Stuttgart ya da Berlin aksanıyla konuşurum, patron nasıl isterse öyle. Ya da

aksansız, radyo gibi. Alman aksanıyla Rusça ya da Rus aksanıyla Almanca da konuşurum. Komutana söyle. Aktörlük yapmış ve dünyayı gezmiş olduğumu; radyoda sunuculuk yapmış ve güldürü skeçleri hazırlamış olduğumu da söyle; sırası gelmişken, ringa balığı kafalarını yiyen o Yahudi'nin öyküsünü biliyor musunuz?

Öyküyü, Yidiş vurgularla renklendirilmiş bir Rusça'yla anlattı. Gerçeküstü ve ince olan dinsel gelenekleri doğru biçimde dengeleyen bir o kadar gerçeküstü ve ince Yahudi özeleştirisinin sınırsız dağarcığını ortaya çıkardı: Bu, Aşkenaz[17] Yahudiliğinin karmaşık dünyasının süzgecinden yüzyıllar boyunca geçmiş olan uygarlığın en nadide ürünüydü belki de. Arkadaşları utana sıkıla gülümsüyorlardı, Ruslar göbeklerini tutuyor ve gümbürtülü kahkahalar koyuveriyorlar, gösteriyi sürdürmesi için Pavel'in geniş sırtına gürültülü şaplaklar indiriyorlardı. Zaten onun da başka bir şey istediği yoktu: Kaç yıldır, kimbilir, seyircisiz kalmıştı.

— ... *Jeschiva Bucherim*'lerin, orduya kayıtlı haham okulu öğrencilerinin öyküsünü bilmiyor musunuz? Çarlık dönemiydi ve o zaman da, Litvanya'dan Ukrayna'ya kadar, çok sayıda haham okulu vardı. Haham olmak için en az yedi yıl gerekiyordu ve öğrencilerin hemen hepsi yoksuldu. Ancak yoksul olmayanlar da solgun ve sıskaydı, çünkü bir *Jeschiva Bucher* yalnızca tuz ekilmiş ekmek yemeli, su içmeli ve okul sıralarının üzerinde uyumalı. Öyle ki bugün bile "*Nebech*, zavallıcık, bir Jeschiva Bucher kadar sıska" deniyor. Evet; orduya asker kaydeden subaylar aniden bir haham okuluna gidiyor ve tüm öğrencileri piyade olarak askere alıyorlar. Bir ay geçiyor ve eğiticiler bu gençlerin tümünün hatasız nişan aldıklarını

17 Ortaçağın başlarından itibaren Almanya Yahudilerine ve bunların sonradan Doğu Avrupa'ya (Polonya, Litvanya, Rusya) dağılan soylarına "Aşkenazi" adı verildi (ç.n.).

fark ediyorlar: Hepsi de seçkin nişancılar oluveriyor. Niçin mi? Nedenini size söyleyemiyorum, bu öyküde yok. Belki Talmud'u okumak görüşü keskinleştirdiği için. Savaş başlıyor ve Talmudçu alay cepheye gidiyor, hem de ön saflarda. Siperdeler, tüfeklerini doğrultmuşlar ve işte düşman ilerliyor. Komutan "Ateş!" diye bağırıyor: Yok, hiç kimse ateş etmiyor. Düşman giderek yaklaşıyor. Komutan yine "Ateş!" diye haykırıyor ve yine kimse emre uymuyor; artık düşman bir taş atımı uzaklıkta. "Ateş, dedim, pis orospu çocukları! Niçin ateş etmiyorsunuz?" diye subay haykırıyor...

Pavel sözünü kesti. Ulybin içeri girmiş ve masaya oturmuştu; dinleyicilerin heyecanlı mırıldanması hemen kesilivermişti. Ulybin otuz yaşlarındaydı, orta boylu, kaslı ve esmerdi. İfadesi değişmeyen, her zaman lı oval bir yüzü vardı.

Ulybin: — Ee, neden devam etmiyorsun? Bakalım öykü nasıl sona eriyor, – dedi. Pavel kendine olan güvenini ve şevkini biraz yitirmiş olarak yeniden anlatmaya koyuldu:

— O zaman öğrencilerden biri şöyle demiş: "Görmüyor musunuz, yüzbaşım? Kartondan yapılmış insan figürleri değil, bizim gibi canlı bunlar. Onlara ateş ederek canlarını yakabiliriz".

Masanın çevresindeki partizanlar, bir Pavel'e bir Ulybin'e bakıp çekine çekine hafifçe gülüştüler. Ulybin şöyle dedi: — Başını duymadım. Kimlerdi o ateş etmek istemeyenler?

Pavel öykünün baş kısmını oldukça karışık biçimde özetledi ve Ulybin buz gibi bir sesle:

— Peki ya siz olsaydınız, ne yapardınız? – diye sordu. Kısa bir sessizlik oldu, sonra Mendel'in kısık sesi duyuldu:

— Biz Jeschiva Bucherim değiliz.

Ulybin yanıt vermedi, ancak az sonra Pavel'e:

— Sen misin Almanca konuşan? – diye sordu.

— Benim.

— Yarın benimle geleceksin. İçinizde elektrikten biraz anlayan var mı?

Mendel elini kaldırdı: — Kasabamda radyoları ben tamir ederdim.

— İyi, sen de geleceksin.

Ulybin ertesi sabah dörtte, karanlığın en derin olduğu zamanda, Mendel ve Pavel'i uyandırttı. Hızlıca bir şeyler atıştırırlarken harekâtın amacını anlattı. Partizanlardan biri, ormanda keşif yaparken, Almanların Turov köyü ile Žitkoviči istasyonu arasında bir telefon hattı kurmuş olduklarını görmüştü: Direk dikmemişler, teli basitçe ağaçlara çivilemişlerdi. Partizan bir ağaca çıkmış ve teli kesmişti. Sonra yaptığından gurur duyarak kampa geri dönmüşse de Ulybin ona eşeklik ettiğini söylemişti: Telefon bağlantıları kesilmez, ancak dinlenirdi. Turov kampında hiç kullanılmamış bir kamp telefon tesisatı vardı. Hattı yeniden döşemek ve Almanların konuşmalarını duyacak şekilde üstüne kendi hatlarını çekmek mümkün müydü? — Evet, – diye yanıt verdi Mendel. Mümkündü, yeter ki bir mikrofon olsun. Ulybin, Almanlar hattın kesildiğini fark edip kuşkuya düşmeden önce, hemen harekete geçmek gerektiğini söyledi.

Dört kişi, Ulybin, Mendel, Pavel ve teli bulup kesmiş olan genç Fedja yola koyuldu. Fedja onyedisinde bile değildi; kampa yürüyerek bir saat uzaklıktaki Turov'da doğ-

muştu ve çocukken kuş yuvası aramak için geldiği yıllardan bu yana o ormanları iyi biliyordu. Arada bir diğer üçünü beklemek üzere dura dura, bir vaşak gibi sessiz ve kendinden emin, kayaklarının üstünde âdeta uçuyordu. Ulybin de oldukça iyi kayıyordu; az deneyimli olan ve kayak bağlarının aşırı geniş olması yüzünden rahat hareket edemeyen Mendel güçlükle ilerliyordu; Pavel hayatında ilk kez ayağına kayak geçirmişti; keskin soğuğa karşın terliyor, sık sık düşüyor ve alçak sesle küfürler savuruyordu. Ulybin sabırsızlanıyordu; gün ağarmadan hattı tamir etselerdi, iyi olurdu. Neyse ki, Fedja'nın dediğine göre, hattın kesildiği yer çok uzak değildi.

Bir saatlik yürüyüşten sonra oraya ulaştılar. Mendel beraberinde birkaç metre iletken tel getirmişti; kayaklarını çıkardı ve Pavel'in sırtına çıkarak karda sallanan telin iki ucunu birkaç dakikada birleştiriverdi. Bu işlemi yapabilmesi için eldivenlerini çıkartması gerekmişti ve parmaklarının aşırı soğuktan hızla uyuşmakta olduğunu hissetti. Ulybin ağarmaya başlayan gökyüzünü inceleyerek sabırsızlık içinde ayaklarını yere vururken Mendel de yaptığı işe ara vererek ellerini uzun uzadıya karla ovalamak zorunda kalıyordu. Sonra havadaki tele mikrofonun tellerinden birini bağladı, indi, toprağa küçük bir kazık dikti ve oraya diğer teli bağladı. Ulybin mikrofonu elinden koparırcasına aldı ve kulağına götürdü.

Mendel alçak sesle, — Ne duyuyorsun? – diye sordu.

— Hiçbir şey. Yalnızca bir hışırtı.

Mendel, — Tamam, – diye fısıldadı. — Bu, bağlantıların çalıştığına işaret.

Ulybin mikrofonu Pavel'e uzattı: — Almanca bildiğine göre sen dinlemede kal. Konuşulduğunu duyarsan, bana işaret et. – Sonra Mendel'e, — Aramızda konuşursak, bizi

duyabilirler mi? – diye sordu.

— Fazla yüksek sesle konuşmamak ve mikrofonu eldiven ile kapamak yeterli. Ama gerekirse kazıktaki bağlantı çıkartılabilir: Bir dakikalık iş.

— İyi. Gün ağarıncaya dek bekleyelim, sonra da gidelim. Yarın akşam döneriz. Pavel, üşüyorsan, yerini ben alayım.

Sonuçta dinleme işini nöbetleşe yaptılar; üşüyen, el ve ayaklarını çırpmak için mikrofondan uzaklaşıyordu. Saat yediye doğru Fedja başıyla heyecanlı bir işaret yaptı ve mikrofonu Pavel'e verdi. Ulybin onu kenara çekti:

— Ne duydun?

— Bir Alman'ın "Turov, Turov" diye bağırdığını duydum, ancak Turov'dan hiç kimse ona yanıt vermiyordu. Aynı anda, Pavel eldivenli elini salladı ve başıyla defalarca "Evet" anlamına gelen bir işaret yaptı: Birisi yanıt vermişti. Birkaç dakika durup dinledi, sonra:

— Görüşmeyi bitirdiler, yazık! – dedi.

Ulybin, — Ne diyorlardı? – diye sordu.

— Önemli bir şey değildi, ama eğleniyordum. Midesindeki kramplar yüzünden uyuyamadığından yakınan bir Alman vardı, başka bir Alman'a belli bir ilacı olup olmadığını soruyordu. Krampı olanın adı Hermann'dı, diğeri ise Sigi'ydi. Sigi'de ilaç yoktu, esniyordu, sıkılmışa benziyordu ve bağlantıyı kesiverdi. Tam da bizde iyi bir ilaç olduğunu söylemek üzereydim: Beni duyar mıydı acaba?!

Ulybin, — Buraya şaka yapmak için gelmedik, – dedi. Sonra, tehlikeye karşın, birkaç saat daha orada kalmalarına karar vermiş olduğunu söyledi: Bu güzel bir fırsattı.

Gerçekten de, az sonra daha da ilginç bir konuşma dinlediler. Bu kez Hermann'ı Turov'dan arayan Sigi'ydi: Medvedka gamizonuyla defalarca bağlantı kurmayı denemiş olduğunu, ancak Medvedka'dan kimsenin yanıt vermediğini bildiriyordu. Hâlâ acı içinde olan Hermann, Medvedka'daki dört askerin yürüyüşe gitmiş olabilecekleri yanıtını verdi; Sigi endişe duymamalıydı. Ancak Sigi olayı açıklığa kavuşturmak için ısrar ediyordu. Çevrede 'Çeteciler' [18] olduğundan söz edildiğini duymuştu. Rütbesi, belki de yalnızca yaşı daha büyük olan Hermann ona bir öğüt vermişti: Adamlarından birini eline halatlar ve balta vererek oduncu kılığına sokmalı ve ne olup bittiğini yakından görmek üzere onu Turov'dan Medvedka'ya göndermeliydi.

Ulybin Fedja'ya, — Medvedka ne kadar uzak? – diye sordu.

— Buradan altı ya da yedi kilometre olmalı.

— Peki Turov'dan Medvedka'ya kaç kilometre var?

— Bunun yaklaşık iki katı.

— Medvedka çok mu büyük?

— Medvedka bir köy değil: Bir kolektif çiftlik, yalnızca. Orada otuz kadar köylü çalışıyordu, ama sanırım şimdi terk edilmiş durumda.

Ulybin, Fedja ve Mendel'e, — Siz ikiniz yola çıkın – dedi. — Oduncuyu bana canlı getirin. Biz sizi burada ya da biraz ileride bekleyeceğiz.

Mendel ve Fedja, sağ salim ancak korku içindeki tutsakla birlikte öğleye doğru döndüler; ellerini telefon teliyle arkadan bağlamışlardı. Ulybin'i sabırsızlıktan yerinde duramaz bir hâlde buldular. Sigi Hermann'ı yeniden aramıştı; huzursuzdu, oduncu hâlâ dönmemişti. Hermann kar ve

18 Metinde *Banditen* sözü geçiyor. Anlamı,"Haydutlar" (ç.n.).

ormanla ilgili bir şeyler homurdanmış, sonra Sigi'ye köylü kılığında başka bir adam göndermesini, adamın nehir boyundaki patikadan gitmesini söylemişti. İnandırıcı olmak için yanında iki de tavuk götürmeliydi. Ulybin, Mendel ve Fedja'nın hemen nehrin dönemecine doğru hareket etmeleri ve köylüyü beklemeleri gerektiğini söyledi.

Bu kez bekleyiş daha uzun sürdü: İki adam, ikinci tutsak ve iki tavukla birlikte ancak gün batımında gelebildiler. İki tutsak Alman değil, yardımcı polis kuvvetlerine mensup Ukraynalılardı ve onları konuşturmak zor olmadı. Turov'da yalnızca yedi ya da sekiz kadar Alman vardı. Bunlar artık pek genç olmayan, kasabadan çıkmaya az, partizanlarla bir maceraya atılmaya ise hiç gönlü olmayan geri hizmetlilerdi. Žitkoviči'de durum farklıydı; Ekim ayında birileri küçük kentten pek uzak olmayan demiryolu hatlarını sabote etmiş, bir yük treni köprüye zarar vererek raydan çıkmıştı ve o zamandan beri kentte istasyon ile demiryolunu kontrol altında tutan, güçlü ve donanımlı bir garnizon bulunuyordu. Burada ufak bir silah deposuna sahip bir *Wehrmacht* müfrezesi ile yirmi Ukraynalı ve Litvanyalı'dan oluşan bir yardımcı kuvvet vardı. Ayrıca yiyecek ve tahıl ambarı ile bir Gestapo bürosu da bulunuyordu.

Kampa doğru yola koyulmadan önce Ulybin, Almanlara bir mesaj göndermeye karar verdi. Pavel'e direktifler yağdırdı, o da "Bu işi bana bırak" diye yanıtladı: Mikrofona geçti ve bir ses yanıt verinceye dek aralıklarla Turov ve Žitkoviči'yi aradı. Yanıt gelince Pavel şöyle dedi:

— İç cephe ve işgal bölgeleri kıtasından, Kızıl Ordu'nun onüçüncü tümeni üçüncü alay komutanı, Albay Kont Heinrich von Neudeck und Langenau konuşuyor. Garnizondaki en yüksek rütbeli kişiyle konuşmak istiyorum.

Pavel rolüne bayılmıştı. Dizlerine kadar kara batmıştı, artık kapkaranlık olan, buz gibi rüzgârın yaladığı ormanda, üstleri kar dolu dalların karmaşasında telleri gözden kayboluveren gülünesi bir telefon ahizesini elinde tutuyor, *r* leri ve *ch* leri boğazının derinliklerinde yuvarlanarak çınlayan, genizden gelen, askerce, otoriter ve yüksek oktavlı bir Almanca ile geveliyordu: İçten içe kendisini takdir ediyordu: "Aferin sana, Pavel Jurevič, helâl olsun, değme Prusyalıdan daha Prusyalısın!"

Açıklama isteyen korkmuş ve şaşkın bir ses ona yanıt verdi: Davíd-Gorodòk garnizonundan geliyordu.

Pavel, — Açıklama yok, – diye gürleyen bir sesle yanıt verdi. — İtiraz da yok. Yarın beşyüz askerle olduğunuz yere saldıracağız: Orayı boşaltmanız için dört saat veriyoruz, size ve size ihanet eden yardakçılarınıza! Hiç kimse kalmasın: Orada bulduğumuz herkesi asacağız. Kapatıyorum. — Ulybin'in bir işaretiyle Mendel bağlantıları koparttı ve dört adam iki tutsak ile birlikte kampa doğru yürümeye koyuldu. Ağzından zorla laf, özellikle de övgü çıkan asık suratlı Ulybin bile, gözlerine yansımayan ancak soğuktan solmuş dudaklarını kıvrımlandıran asimetrik ve kuru bir gülümsemeyi bastıramadı. Belirli bir kişiye hitap etmeden, yüksek sesle düşünürcesine: — İyi. Bu akşam Gestapo'da tartışacak konuları olacak. Kaçak kontun kim olduğunu ortaya çıkarmak için Berlin'e telefon edecekler, – dedi. Mendel Pavel'e,

— Albay fikri senin miydi? – diye sordu.

— Hayır, albay fikri Ulybin'den, ancak kont fikri benden çıktı. Ona güzel bir de isim bulmadım mı?

— Çok güzel. Nasıldı?

— Ee, nasıl anımsayabilirim ki? Ama istersen sana başka bir isim bulayım!

Ulybin, tutsakların orada oluşuna aldırış etmeksizin,

— Beşyüz askerle Davíd-Gorodòk'a değil, elli askerle Žitkoviči'ye saldıracağız. Almanların bunu yuttuklarını sanmıyorum ama kuşkulanarak Žitkoviči'den Davíd-Gorodòk'a takviye göndereceklerdir; biz de daha az direniş ile karşılaşacağız, – dedi.

Artık hava tamamen kararmıştı. Ulybin sırt çantasından bir elektrik feneri çıkardı, onu mitralyözün namlusuna bağladı, ancak yakmadı. Yürüyüşe koyuldular. En önde ayağında kayaklarla Fedja, sonra iki Ukraynalı ve sırasıyla Pavel, Mendel ve Ulybin vardı. Sık ormanın bir bölümünü geçerken, oduncu kılığındaki Ukraynalı birdenbire sıradan ayrıldı ve derin kar yığınlarına kalçalarına dek bata çıka ağaç gövdelerinin arkasına siper almaya çalışarak sola doğru kaçmaya çabaladı. Ulybin feneri yaktı, dar ışık huzmesini kaçağa doğrultarak bir el ateş etti. Ukraynalı öne doğru büküldü, birkaç adım daha attı, sonra ellerinin üstüne düştü. O pozisyonda, bir hayvan gibi dört ayak üstünde, karda kan lekeleriyle kaplı derin bir iz bırakarak, birkaç metre daha ilerleyebildi, sonra kalakaldı. Diğerleri yanına geldiler: Baldır kemiğinden vurulmuştu. Görünüşe bakılırsa, kurşun kemiği parçalayarak bacağı delip geçmişti.

Ulybin, tek kelime etmeden, tüfeği Mendel'e uzattı.

Mendel, — Ben mi...? – diye geveledi.

Ulybin, — Haydi, *Jeschiva Bucher*, – dedi.

— Yürüyemez ve onu bulurlarsa, konuşur. Casus dediğin, değişmez: Hep casus kalır.

Mendel ağzının acı bir tükürükle dolduğunu hissetti. İki adım geriledi, dikkatlice nişan aldı ve ateş etti. Ulybin, —

Gidelim, – dedi. — Tilkiler bunun icabına bakarlar. — Sonra yeniden Mendel'e döndü, onu feneriyle aydınlattı: — İlk kez mi başına geliyor? Aldırma, zamanla alışılıyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ocak – Mayıs 1944

Žitkoviči saldırısı asla gerçekleşmedi. Haftalardır yalnızca Almanların harekâtları ile ilgili bilgiler ve cepheden haberler veren kamp radyosu, Ulybin'in müfrezesinin geri döndüğü akşam, "Dinlemede kal" anlamına gelen şifreli cümleyi defalarca yayınladı. Ulybin ve Maksim arasında bir tartışma geçti ve birlik nezdinde hükümetin ve Parti'nin temsilcisi sayılan Maksím'in görüşü ağırlık kazandı: Herhangi bir girişimde bulunulmamalı, beklenmeliydi. Özel bazı operasyonlar için emir gelebilirdi.

Ulybin kabuğuna çekildi. Ender olarak ortaya çıkıyor, o zaman da yalnızca insanları eleştiriyor ya da azarlıyordu. *Kaša* fazla tuzlu olduğu için ahçıya çatıyordu: Acaba tuz gökten kar gibi bedava ve bol mu yağıyordu? Telsizciyi not aldığı bilgiler deşifre edilemediği, Pavel'i ise fazla yemek yiyip konuştuğu için azarlıyordu. Herkese bağırıp

çağırıyordu, çünkü, ona göre, kamp yeterince temiz ve düzenli değildi. Mutfağa kapanmış iki kadına kuşku ile bakıyordu. Nedeni çekingenlik ya da küçümseme olabilirdi; onlarla görevleri dışında, gerekmedikçe, tek kelime konuşmuyordu.

Dov'a gelince, Ulybin ona rütbece daha üstün olan kişinin yaşlılara gösterdiği ve kolaylıkla öfke ya da kabalığa dönüşebilen asabî bir saygı gösteriyordu. Dov son yürüyüşün yorgunluğunu üstünden atamamıştı. Yaralı dizi sürekli ağrıyordu; gece onu rahat uyutmuyor, gündüz ise hareketlerini kısıtlıyordu. Novoselki'de, savunma konumundaki kapalı bir toplulukta, deneyiminin telâfi ettiği kısıtlı fiziksel verimliliğine katlanılabiliyordu. Yalnızca gençlerden oluşan Turov kampında ise Dov bir yük olduğunu biliyor ve kendini kandırmıyordu. Mutfakta, temizlik ve ufak tefek bakım işlerinde yararlı olmaya çalışıyordu: Kimse yardımını reddetmese de o kendisini fazlalık hissediyordu. Suskun biriydi artık; üzüntü ve yılgınlığın ne denli bulaşıcı olduğu bilindiğinden, pek az kişi onunla konuşuyordu. Telsiz işi ile belli bir popülerlik kazanmış olan Pavel, Dov'a deli dolu ve alışılagelmiş içtenliğiyle davranıyordu: Soğuk ve nemli havalarda tabii ki kemikler sızlardı, bu Moskova'da bile insanın başına gelirdi, hele burası gibi, bataklıkların ortasında, yarısı yerin altında yarısı üstünde olan bu barakalarda böyle olması çok doğaldı. Ne var ki ilkbaharın gelmesi yakındı ve ilkbaharla birlikte, kimbilir, belki barış da gelecekti: Görünüşe bakılırsa, Ruslar Dinyeper'i geçmişti ve savaş Krivoj Rog taraflarında sürmekteydi...

Dov, yalnızca Mendel ve Sissi ile kendini rahat hissediyordu. Mendel onu yüreklendirmeye çabalasa da içgüdüsel bir ölçülülük ile moralman çökmüş olmasına ve yorgunluğuna değinmekten kaçınıyordu. Dikkatini dağıt-

maya çalışıyor, ona akıl danışıyor, sanki Dov radyonun yayınladığından daha fazlasını bilebilirmiş gibi, savaşın gidişatına ilişkin yorumlarını soruyordu. Sissl'in varlığı Dov için daha dinlendiriciydi. Konuşmaları ve davranışları uysal olan Sissl, becerikli ve bir erkeğinkiler kadar iri elleriyle patates soyarken ya da daha önceden alelacele yamalanmış pantolon ya da ceketleri yeniden yamalarken, Dov'un yanında oturuyordu. Karşılıklı güvenden doğan o derin ve doğal sessizliğin tadını çıkararak uzun süre suskun kalıyorlardı: İnsanların ortak ciddi deneyimleri olduğunda konuşma gereği duyulmaz. Yeterince aydınlatmayan elektrikli lambanın insanın içini ısıtan ışığı altında işiyle ilgilenen Sissl'in yüzüne bakmak için Mendel de seve seve onlara katılıyordu. Kadının yüzü, iri ve olgun gövdesi ile çelişki yaratıyor, anlaşılması güç, karmaşık bir soydan geldiğini ortaya koyuyordu. Sissl'in cildi solgundu, alnının ortasında düz bir hat ile ayrılan ve ensesinde yuvarlak bir topuz oluşturan düz sarı saçları vardı. Kaşları da sarıydı; Moğollara özgü bir kıvrımla burnuyla birleşen badem biçimindeki gözleri Baltıklardaki insanları anımsatan gri bir tona sahipti. Ağzı geniş ve yumuşak, elmacık kemikleri çıkıktı, soylu ve belirgin bir çene yapısı vardı. Sissl, çevresine neşe değil, geniş omuzları her kötülüğe kalkan olabilirmişcesine güven ve huzur saçıyordu.

Babasından hiç söz etmezdi. Dov'a ormanda geçen av öykülerini, vaşakların kurnazlıklarını, sürü hâlinde gezen kurtların taktiklerini, Sibirya kaplanına hazırlanan tuzakları anlattırırdı. Dov'un Tunguska üzerindeki Mutoraj'da bulunan, buradan üçbin kilometre uzaklıktaki kasabasında kış dokuz ay sürer, toprağın üzerinde oluşan bir metre kalınlığındaki buz hiç çözülmezdi; Dov yine de oradan özlemle söz ederdi. Mutoraj'da avcı olmayan erkek sayıl-

mazdı. Mutoraj yeryüzünde eşi olmayan bir yerdi. 1908'de Dov on yaşındayken, 80 kilometre uzaklığa bir yıldız veya bir meteor ya da bir kuyruklu yıldız düşmüştü; dünyanın her yerinden bilim adamları gelmiş, ancak hiç kimse bu sırrı çözememişti. Dov, o günü iyi anımsıyordu: Gökyüzü bulutsuzdu, ancak yüzlerce gökgürültüsünü çağrıştıran bir patlama olmuş, ormanda yangın çıkmıştı. Öyle ki duman güneşi bile karartmıştı. Çok büyük bir krater açılmış ve altmış kilometre çapındaki bir bölgede tüm ağaçlar yanmış ya da devrilmişti. Yazdı ve yangın tam kasabanın eşiğinde sönmüştü.

Mendel, Pavel, Leonid, Line ve Ozaričili askerler yürüyüş ve atış talimleriyle çevredeki çiftlik ve köylere yapılan erzak bulma seferlerine katılıyorlardı. Bu seferler genellikle köylülerle sürtüşmeden veya bir direnişle karşılaşmadan gerçekleşiyordu. Partizanlara yiyecek sağlamak, bir zamanlar yaptırım niteliğinde olan, şimdi ise kazanmış oldukları bir haktı. Doğa ürünleriyle ödemesi yapılan bir tür vergilendirmeydi. Köylüler, kolektivizmden en fazla hoşnutsuzluk duyanlar bile, hangi tarafın kazanacağını artık anlamıştı. Üstelik Ulybin'in partizanları, el işçiliğine çok gereksinim duyan Almanların zorunlu çalışma kampları için köylüleri toplama girişimlerine karşı onları koruyorlardı.

Pavel, bu seferlerin birinden, şık tüylü beresini ters giymiş olarak, at üstünde, ukalâ bir edayla döndü. Bu bir binek atı değil, gösterişli ama yaşlı bir yük atıydı; Pavel onu ormanda kaybolmuş ve açlıktan ölmek üzereyken bulduğunu söylediyse de, kimse inanmadı: Hayvan hiç de öyle sıska değildi. Pavel onu tapulu malı gibi görüyordu; ikisi de birbirine alıştı: At çağrıldığında bir köpek gibi koşuyor, tırıs vaziyette, ağır ağır ve nefes nefese geliyordu. Pavel

ömründe hiç ata binmemişti, üstelik atın sırtı binicisini doğal olmayan bir pozisyonda oturmaya zorlayacak kadar genişti. Yine de Pavel'e, işi olmadığı saatlerde, barakaların çevresinde binicilik talimleri yaparken sık sık rastlanıyordu. Ulybin, Pavel'in atının dinamoyu döndüren diğer atla nöbetleşe çalışması gerektiğini söyledi. Pavel buna karşı çıktı. Birçok partizan onun tarafını tuttu ve Pavel'e açıklanması güç bir zaaf gösteren Ulybin de olayın üstünde durmadı.

Komutan, Leonid söz konusu olduğunda daha az toleranslı davranıyordu. Line'yle ilişkisine iyi gözle bakmıyordu. Bu ilişki, duruma göre, herkesin iyi ya da kötü niyetli yorum ve alaylarına açık bir konuydu, zaten: Leonid, denize düşen ve suyun üstünde yüzen bir kütük parçası bulan kişinin gözüdönmüş hırsıyla kıza yapışmıştı. Onu tüm diğer insanlardan korumak ve dünyadan soyutlamak için sımsıkı sarıp sarmalamak ister gibiydi. Artık kimseyle konuşmuyordu, Mendel'le bile.

Ulybin bir gün Mendel'i durdurdu: — Benim kadınlara karşı bir şeyim yok ve bu işler beni ilgilendirmez; ancak korkarım arkadaşın kendi başını ve başka birilerinin daha başını belaya sokacak. Birbirinden ayrılmayan çiftler barış zamanında iyidir: Burada durum farklı. Burada iki kadın ve elli erkek var.

Mendel, Dov'a Eylül ayında verdiği yanıtı Ulybin'e tekrarlamak, yani Leonid'in hareketlerinden sorumlu olmadığını söylemek üzereydi. Ne var ki Ulybin'in kişiliğinin Dov'unkinden daha sert olduğunu hissediyordu. Kendini tuttu ve onunla bu konuda konuşacağı yolunda geçiştirici bir yanıt verdi, ama yalan söylediğini biliyordu. Line'yle ilişkisi konusunda Leonid'e hiçbir şey söylemeye cesaret edemezdi; Turov'dan beri boşuna çözmeye çabaladığı,

çelişkili duygulardan oluşan bir yumağın varlığını hissediyordu içinde.

Leonid'i kıskanıyordu: Bundan kuşkusu yoktu ve aslında bu duygudan biraz da utanç duyuyordu. Leonid'in henüz ondokuz yaşında oluşuna karşı da, yaşamakta olduğu ani ve içgüdüsel aşka karşı da kıskançlıkla karışık bir imrenme duyuyordu. Bu aşk ona, altı (ya da altmış, yoksa altıyüz mü?) yıl önce, dosdoğru hedefe giren bir ok gibi, kendisini Rivke'nin kollarına atan aşkı anımsatıyordu acı acı: Rivke! Line tarafından yayılan etki alanına Leonid'i çekmiş olan şansa da imreniyordu: Onun gibi bir genç herhangi bir tuzağa düşebilirdi, ancak Line tuzak kuracak bir kadına benzemiyordu. Line Leonid'de ne bulmuş olabilirdi ki? Mendel bunu kendisine soruyordu. Belki de yalnızca boğulmakta olan birini bulmuştu: Başkalarını kurtarmak için doğmuş olan kadınlar vardır, belki Line de bunlardan biriydi. "Ben de bir kurtarıcıyım" diye düşünüyordu Mendel; "Bir teselli ediciyim. İyi meslek bu: karın, çamurun ve ateş etmeye hazır silahların ortasında üzgün insanları teselli etmek. Belki de durum farklı; Line kurtaracak birisini değil, aksine, daha çok aşağılamak için, boğulmakta olan bir adam arıyor; bir tramplene çıkar gibi üzerine çıkmak, biraz daha yukarıda olmak ve daha uzağı görebilmek için. Böyle insanlar yok değil: Farkına varmadan diğerlerinin felaketini hazırlarlar. Leonid'in dikkatli olması gerekir. Ona imreniyorum ama aynı zamanda onun için korkuyorum da."

Turov'da hareketsiz günler birbirini izliyordu ve Mendel ile Sissl arasında bir ilişki başladı. Sözcüklere gerek olmadı; yeryüzü cennetindeki gibi doğal, çok hızlı ve elverişsiz bir ortamda oluşuverdi. Hava güneşliydi, tüm erkekler battaniyeleri çırpmak ve silahları yağlamak için

dışarı çıkmıştı. Mendel Sissl'i aramak için mutfağa girdi, ona "Benimle gelir misin?" diye sordu. Sissl ayağa kalktı ve "Geliyorum" dedi. Mendel onu aynı zamanda iki at için ahır görevi yapan odunluğa, oradan da ambara giden duvara dayalı küçük merdivenden yukarı götürdü. Soğuktu, yarı çıplak soyundular ve Mendel Sissl'in kadın kokusu ve cildinin parlaklığı karşısında âdeta sarhoş oldu. Sissl bir çiçek gibi açıldı, yumuşak ve sıcaktı, Mendel iki yıldır suskun duran gücün ve arzunun içini kapladığını duyumsadı. Kadının içine girdi; ancak kendini bırakmıyordu, dikkatli ve tetikteydi: Her şeyin tadını çıkarmak, hiçbir şeyi kaçırmamak, her şeyi kaydetmek ister gibiydi. Sissi belli belirsiz titreyerek, rüya görüyormuşçasına gözleri kapalı, ona karşılık verdi ve her şey hemen olup bitiverdi: Yakından konuşmalar ve ayak sesleri duyuluyordu. Mendel ve Sissl birbirlerinden ayrıldılar ve samanları üstlerinden atarak giyindiler.

O zamandan sonra buluşmak için pek fazla fırsatları olmadı. Gizliliği koruyamadılarsa da, ölçülü davranmaya çaba gösterdiler. Partizanlar Mendel'e Sissl'den "Kadının" diye söz ediyorlardı, Mendel de bundan hoşnuttu. Sissl ile huzurlu ve rahattı, ancak onu sevdiğinden emin değildi. Yüreğinde pek çok anının ağırlığını taşıyor, duygularının körelmiş olduğunu hissediyordu ve Line'nin varlığı onu allak bullak ediyordu. Line'nin karşısındayken onun değerli ve sıradışı, ancak huzursuz ve huzursuzluk veren bir varlık olduğu izleniminden kurtulamıyordu. Sissl güneşteki bir palmiye gibiydi, Line ise dalları birbirine geçmiş, geceye özgü bir sarmaşıktı. Leonid'den yalnızca birkaç yaş daha büyük olmalıydı, ama gettoda çektiği yokluklar mat ve yorgun gözüken, erken oluşmuş kırışıklıklarla dolu yüzünden gençliği alıp götürmüştü. Kül rengi göz çukurlarındaki

gözleri iri ve birbirinden uzaktı, burnu küçük ve muntazamdı; ona hem üzgün, hem de kararlı bir ifade veren yüz hatları, taşa oyulmuş gibi inceydi. Hareketleri kendinden emin ve hızlı, bazen ani ve sertti.

Line talimlere kabul edilmesi için Ulybin'e ısrar etmişti: Partizan'dı, parazit değil. Mendel, Novoselki'de onun silah kullanmadaki çabukluğuna, kar üstündeki yürüyüş sırasında ise en azından Leonid'inkine eşit olan zorluklara dayanma gücüne hayran kalmıştı. "Bu doğa vergisi değil", diye düşünüyordu: "Her gün yenilenmesi gereken bir cesaret ve güç deposu, hepimiz onun gibi yapmalıyız. Bu kız istemeyi biliyor; belki her zaman ne istediğini bilmiyor, ancak bildiğinde de onu elde edebiliyor." Leonid'e imreniyor, aynı zamanda onun için endişeleniyordu: Line tarafından sürükleniyordu sanki, halat da fazla gergindi. Gergin bir halat kopabilirdi, peki ya o zaman ne olacaktı?

Line az konuşuyordu, ama asla gereksiz yere konuşmuyordu. Gözleri konuştuğu kişinin yüzüne sabit bakarken, alçak ve hafifçe buğulu bir sesle önceden düşünülmüş ve abartısız sözcükler söylerdi. Mendel'in o zamana dek rastlamış olduğu, Yahudi ve Yahudi olmayan kadınlarınkinden farklı bir davranış biçimi vardı. Çekingen değildi ve yapmacık bir namusluluk taslamıyor, rol ya da kapris yapmıyordu; birisiyle konuştuğunda, tepkisini yakından incelemek istercesine yüzünü yüzüne yanaştırıyor, kemirilmiş tırnaklı küçük ve güçlü elini genellikle karşısında duranın omuzuna ya da koluna dayıyordu. Bu davranışın ne denli kadınsı olduğunun acaba bilincinde miydi? Mendel bu kadınsılığı yoğun biçimde duyumsuyor ve Leonid'in Line'yi, bir köpeğin sahibini izlediği gibi izlemesine şaşırmıyordu. Belki de uzun süre kadınsız kalmış olmasının sonucuydu.

Ancak Line'yi gözlemlediğinde, Mendel'in aklına Erihalı [19] fettan Rahab[20] ve Talmud destanının diğer fettan kadınları geliyordu. Haham olan hocasının eski bir kitabında bunlara rastlamıştı: Yasaklanmış bir kitaptı, ancak Mendel kitabın yerini biliyordu ve haham yüksek arkalıklı koltuğunda, boğucu öğleden sonra sıcağında uykuya daldığında, onüç yaşında bir ergenin merakı ile sayfalarını defalarca, gizlice çevirmişti. Her göreni büyüleyen Michàl. Düşman generalinin şakaklarını bir çivi ile delen, ama diğer yandan da tüm erkekleri yalnızca sesinin titreşimleri ile büyüleyen bir zamanların acımasız partizanı Yael. Kendisini aklından geçiren herkesi baştan çıkaran bilge kraliçe Abigail. Ancak Rahab hepsinden baskındı. Kim olursa olsun, onun yalnızca adını anmakla bir erkeğin dölü anında boşalıveriyordu.

Hayır, Line adı bu kadarını çağrıştırmıyordu. Novoselki'de herkes Line'nin ve ne Rusça ne Yidiş, ne İbranice olan adının öyküsünü biliyordu. Her ikisi de Rus Yahudisi ve felsefe öğrencisi olan Line'nin anne ve babası, devrimin ve iç savaşın kavurucu yıllarında onu fazlaca düşünmeden dünyaya getirmişlerdi. Babası orduya gönüllü yazılmış ve Volinia'da Polonyalılara karşı yapılan savaşta yok olmuştu. Annesi işçi olarak bir dokuma atölyesinde iş bulmuştu. Daha önce Ekim Devrimi'ne katılmıştı, çünkü Yahudi ve kadın olarak kurtuluşu devrimde görüyordu; meydanlarda toplantı düzenleyip Sovyetler'de aktif faaliyetlerde bulunmuştu: İngiliz kadınları için oy kullanma

19 Kudüs yakınlarında eski bir kent. (ç.n.)

20 İbranilerin Eriha kentini ele geçirmeden önce kente gönderdikleri iki casusu evinde barındıran ve Kenaan ülkesinin kralına onları teslim etmemek için kenti terk etmiş olduklarını söyleyen fahişe. İbraniler kente girdikten sonra Rahab ve ailesini kendi kamplarına götürürler ve Rahab'ın soyundan gelenler yüzyıllar boyunca İbraniler arasında yaşarlar (ç.n.).

hakkını 1918'de kopartırcasına elde eden zarif ancak ele avuca sığmayan bayan Emmeline Pankhurst'un takipçisi ve hayranıydı; bu olaydan birkaç ay sonra dünyaya bir kız çocuk getirmiş olmaktan mutluluk duymuştu; böylece ona, sonradan ana okulundan başlamak üzere herkesin Line diye kısaltacağı, Emmeline adını verebilmişti. Ancak Line'nin anneannesi, Anna Kaminskaja bile mutfak, çocuklar ve kilise üçgeni ile kendini kısıtlayan bir kadın olmamıştı. 1858'de, bayan Pankhurst ile aynı yıl, ay ve günde doğmuştu; Zürih'te ekonomi okumak üzere evden kaçmıştı. Daha sonra mülkiyet haklarından ve evlilikten feragat edilmesi gerektiği konusunda ve Hristiyan ya da Yahudi, erkek ya da kadın, tüm çalışanların eşitliği üzerine söylevler vermek üzere Rusya'ya geri dönmüştü. Bu yüzden, Line'nin annesinin doğmuş olduğu Omsk'a sürülmüştü. Line ve annesinin Čemigov'da oturduğu küçük odada Line annesinin bir dergiden kesmiş olduğu bayan Pankhurst'un çerçevelenmiş, sobanın arkasında asılı duran resmini anımsıyordu: 1914'te tutuklanan bu ufak tefek devrimci kadın, uzun eteği ve deve kuşu tüylü şapkası ile yağmurdan pırıl pırıl olmuş Londra asfaltından iki adım yüksekte, sıska sırtı onu sıkı sıkı tutan bir İngiliz polisinin koca göbeğine dayalı vaziyette, mağrur ve ifadesiz bir yüzle havada yarı asılı duruyordu.

Line, Čemigov'da ve öğretmenlik eğitimi görmek için gittiği Kiev'de hem siyonist çevrelerle hem de oradaki *Komsomol* ile sık sık görüşmüştü: Sovyet komünizmi ile siyonistlerin vaad ettiği tarım kolektivizmi arasında bir fark görmüyordu; ancak 1932'den itibaren siyonist organizasyonların faaliyetleri giderek zorlaşmış, sonunda da resmen feshedilmişlerdi. Üzerinde gelenek ve göreneklerine göre bir düzen kurup yaşayabilecekleri kendilerine ait bir toprak isteyen Yahudilere Stalin, Doğu Sibirya'da

hiç de cazip olmayan bir arazi sunmuştu: Birobigiàn. Pazarlık yoktu, Yahudi gibi yaşamak isteyen Sibirya'ya gidecekti; Sibirya'ya gitmeyi kabul etmeyen Rus olmayı yeğliyor, demekti. Üçüncü bir seçenek yoktu. Peki ama, Ruslar onu üniversiteye kabul etmez, ona *žid*[21] derler, üstüne canileri[22] salarlar ve Hitler'le ittifak kurarlarsa, Rus olmak isteyen Yahudi ne yapmalıydı veya ne yapabilirdi? Hiçbir şey yapamazdı, özellikle kadınsa. Line, Čemigov'da kalmıştı; Almanlar gelmiş ve Yahudileri gettoya kapamışlardı: Gettoda, Kiev'deki siyonist arkadaşlarından bazılarına rastlamıştı. Onlarla birlikte, bu kez Sovyet partizanların yardımlarıyla, az sayıda ve kalitesiz silah satın almış ve kullanmayı öğrenmişti. Line teoriye yatkın değildi; gettoda açlık, soğuk ve sıkıntı çekmişti, ancak karmaşık ruhunun bir dengeye kavuştuğunu hissetmişti: Dişi, Yahudi, siyonist ve komünist Line, tek bir düşmanı olan tek bir kişiye dönüşmüştü.

Şubat sonunda uzun zamandır beklenen radyo mesajı geldi ve kampı birbirine kattı. Almanlar, Davíd - Gorodòk yakınlarında, dört aydır buz tutmuş olan Stviga bataklıklarında, gece havadan yapılan yardım ve erzak atışları için bir alanı donatmışlardı: Yalnızca karlarla kaplı bir üçgenin üç köşesine ateş yakılarak belirlenmiş bir araziden ibaretti; çalı çırpıdan oluşan kümeler, radyo belirli bir sinyal verdiğinde tutuşturuluyordu. Ulybin'in müfrezesine Turov'dan pek uzak olmayan, Alman kampına ise on kilometre mesafede buna benzer bir alan hazırlama görevi veriliyordu:

21 Rusça "Yahudi" (ç.n.).

22 Metinde "Pogromistler" olarak geçiyor. Özellikle Polonya ve Rusya'daki Yahudi katliamlarını gerçekleştirenler kastediliyor (ç.n).

Yeri Ulybin saptayacaktı. Haber sinyali duyulduğunda, bir ekibin sahte alanın ateşlerini tutuşturması gerekiyordu, bir diğeri Almanları yanıltacak ve gerçek alanın ateşlerini söndürecekti. Böylece, ovanın tekdüzeliğinde, Alman uçaklarının partizanlar tarafından hazırlanan alan dışında dikkatlerini çekecek başka bir işaret olmayacaktı ve paraşütleri oraya atacaklardı. Yiyecek, kışlık giysiler ve hafif silahlardan oluşan atışlar bekleniyordu.

Ulybin, Alman üçgeninin ölçülerini ve yönünü saptamaları için gece iki kayakçı gönderdi. Az sonra geri döndüler: Her şey radyonun bildirmiş olduğu gibiydi. Alan, üç köşesine kümelenmiş çalı çırpıyla, batıdan doğuya doğru hazırlanmıştı; yanından bir köy yolu uzanıyordu ve bu yol, üzerinden bir kar temizleme aracı geçirilerek kullanılır hâle getirilmişti. Yolda atlara, arabalara ve tekerleklere ait eski ve yeni izler vardı. Yolla atış alanı arasında küçük bacasından duman çıkan bir tahta baraka bulunuyordu: İçinde on ya da oniki askerden fazla kişi barınamazdı. Atılan malzemeler, yalnızca Davíd-Gorodòk garnizonuna değil, Polesiye ve Pripyat bataklıklarında yer yer kurulmuş olan Alman garnizonlarına da gönderiliyor olabilirdi: O bölgelerde partizanların varlığı kendini hissettiriyordu ve havayolu yalnızca en hızlı değil, aynı zamanda en emin yoldu.

Almanlar tarafından donatılmış olana benzer bir arazi bulmak zor olmadı: Aksine, ona benzemeyeni bulmak, daha zor olurdu. Ulybin, yine arabaların geçebileceği yola paralel olan ve kamptan yirmi dakika yürüyüş mesafesinde bulunan, suların yumuşattığı büyük bir arazi seçti; üzerine Almanlarınkine benzer konumda, keresteden bir baraka inşa ettirdi. Almanların gündüz atış yapması söz konusu değilse de arazinin fotoğrafını çekmek üzere bir keşif uçağı gönderebilirlerdi. Daha sonra, Alman radyo-

sunun sinyalini beklerken iki ekip belirledi. Almanları kışkırtmak ve yaktıkları ateşi söndürmekle görevli, Leonid, Piotr ve Pavel'in de yer aldığı ilk ekipte dokuz kişi vardı. Sahte alanda ateşleri yakacak olan ve içinde Mendel'in de bulunduğu ikinci ekip, altı kişiden oluşuyordu. Tüm diğerleri hazırolda beklemeliydi. İş bittiğinde, radyo aracılığıyla Partizan Harekât Komutanlığı haberdar edildi.

Soğuk hava devam ediyordu. 5 Marta doğru bir kez daha kar yağdı; kuru, ince, aralıklı yağan bir kardı, bir serpinti ile diğeri arasında gökyüzü sisle kaplanıyordu. Almanlar, erzak ve diğer malzemeleri atmak için kuşkusuz gökyüzünün tamamen bulutsuz olmasını bekleyeceklerdi. Buna karşın, bir sabah uçak gürültüsü duyuldu: Bir uçak havada tur atıyor, çok yüksekten uçmuyordu; bulutların üzerindeydi ve görülmüyordu, sanki inecek bir alan arıyor gibiydi. Atış yapmak için fazla alçaktan uçuyordu; üstelik malzeme atışını haber veren radyo mesajı da gelmemişti. Ulybin ağır makineli tüfeği hazırlamalarını emretti: Bir kızağın üzerindeydi, yerinden söküldü ve eller üzerinde havaya doğrultuldu. Uçak gidip gelmeye devam ediyor, ancak gürültü giderek azalıyordu. Partizanlar, aydınlık olmakla birlikte sisle kaplı göğe bakmak üzere barakalardan dışarı çıktılar; bir harenin çevrelediği güneş aralıklı olarak seçilebiliyor, daha sonra hemen yok oluveriyordu.

Ulybin: — Herkes barakalara, aptallar, aylaklar! – diye haykırdı. — Bulutların altına inerse, hepimizi tarar.— Gerçekten de uçak, ağaç tepelerinin biraz üzerinde birdenbire beliriverdi: Onları hedef almıştı. Ağır makineliyi tutan adamlar nişan almak için manevralar yaparken birkaç kişi bağrıştı: — Bizimkilerden biri, ateş etmeyin! — Gerçekten de kanatlarının altında Sovyet Hava Kuvvetlerinin armasını taşıyan küçük bir avcı uçağıydı: Barakaların üzerinde

dolaştı ve "Selam" anlamına gelen işaretler veren bir kol göründü. Yerdekiler malzemenin indirileceği alanın yönünü göstermek için ona el – kol işaretleri yaptılar, uçak o tarafa yöneldi ve ağaçların arkasında kayboldu.

— Yere inmeyi başaracak mı?

— Altında kayaklar var, tekerlek değil; yönü doğru tayin ederse, başaracak.

— Gidelim, onu izleyelim.

Ancak Ulybin ağırlığını koydu: Kendisi, Maksim ve iki kişi daha kayakları taktılar; önce mayınlı alanın dışında kalan zikzaklı yolu dikkatlice izlediler, daha sonra dümdüz ilerlediler. Başarılı koşucuların uzun ve atik adımlarıyla yol alıyorlardı.

Bir saat sonra döndüklerinde yalnız değildiler. Yanlarında genç, güzelce olmuş, güler yüzlü, harika kapitone tulumlar ve parlak deri botlar giymiş Kızıl Ordu mensubu bir teğmen ile bir yüzbaşı vardı. Herkesi içtenlikle selamladılar ve Ulybin ile komutanlığa tahsis edilen küçük odaya vakit kaybetmeden çekildiler. Saatlerce konuştular; arada bir Ulybin ekmek, peynir ve votka almak için birini gönderiyordu.

Beklenmeyen iki habercinin gelişi kampta memnuniyet, umut, güvensizlik ve biraz da alayla karışık biçimde uzun uzadıya yorumlandı. Anayurttan ne getiriyor olabilirlerdi? Kuşkusuz haber, yeni düzenlemeler, emirler. Peki ya, radyo ile bildirmeden aniden gelmelerinin nedeni neydi? — Orduda da böyledir, – diye yanıt verdi bir diğeri: — Teftişler önceden haber verilmeksizin yapılır, yoksa teftiş olmaktan çıkarlar.

— Anayurttaki beyefendilerin keyfine diyecek yok, – diyordu, bir üçüncüsü: — Bahse girerim ki geceyi yastıklı,

çarşaflı yataklarında belki de karılarıyla geçirdiler. Kimbilir, belki de propagandanın yanı sıra, sabunu da getirmişlerdir!

Her dönemde ve her yerde partizanların birçok ortak noktası vardır: Merkezî otoritelere itaat ederler, ancak memnuniyetle onlarsız da olabilirler. Tıraş sabununa gelince, bu kamp esprileri arasında ilk sıradaydı. Turov'da sakal bırakmak pek tavsiye edilmiyordu; başka birliklerde tamamen yasaktı, çünkü sakallı bir gencin partizan olduğu kolayca anlaşılıyordu. Yine de, yasaklara ve tehlikeye karşın, orman ve bataklıklardaki birçok partizan gür sakallıydı. Sakal partizanlığın, ormandaki özgürlüğün, kural tanımayan cesaretin, bağımsızlığın disipline ağır basmasının sembolü olmuştu. Sakalın uzunluğu, az çok bilinçli biçimde, bir asalet unvanı ya da hiyerarşik derece gibi, partizanlık yaşı ile orantılı olarak değerlendiriliyordu. — Moskova sakal bırakmamızı istemiyor ama bize sabun ve jilet göndermiyor. Ne ile olmamız gerekiyor? Balta ve süngüyle mi? Sabun yoksa da yok: Sakallarımız böylece edilmeden kalıyor.

İki subay tarafından getirilen malzemeyi ayırmak üzere çağrılmış olan Piotr, — Kimseye zarar vermeyecek şeyler, – diye bildirmeye geldi. — Ne silah var, ne cephane; yalnızca basılı kâğıt ve uyuz pomadı. Hayır, sabunu da, çamaşır sabunu da yok. Kendiliğinden, çamaşırhanede işi başından aşkın olan iki kadına haberi yetiştirmeye gitti. — Sabırlı olun, hanımlar. Ninelerimizin yaptığı gibi, küle ve küllü, sodalı suya kuvvet. Önemli olan bitlerin ölmesi: Zaten savaş da bitmek üzere.

İki subay aynı akşam hareket etti. Onlar uçuş tulumları üstlerinde, uçağın küçük penceresinden cakalı bir sabırla dışarı bakarlarken, Ulybin'in Dov'la bir kenara çekildi-

ği ve ona kısık sesle bir şeyler söylediği görüldü. Sonra Dov bir sırt çantasına az sayıdaki öte berisini tıkıştırdı ve herkese usulca veda etti; yalnızca Sissi ile kucaklaşırken bir an gözleri nemlendi. İki haberci ve rahatsızlandığı için ateşi çıkan bir partizanla birlikte topallayarak dışarı çıktı, alacakaranlığın morumsu ışığında onlarla birlikte gözden kayboldu. Piotr:

— Endişelenmenize gerek yok. Onları Anayurtta hastaneye götürecekler: Burada olduklarından daha rahat edecekler, iyi bakılacaklar, – dedi. Mendel ona yanıt vermeden, sırtına eliyle hafifçe vurdu.

O ziyaretten sonra, Ulybin daha da sessiz ve kolay öfkelenen biri oluverdi. İlişkileri olabildiğince aza indirgemek istercesine, partizanların arasından kendisine bir yardımcı seçti: Bu kişi Zachàr'dı. Değnek gibi uzun, zayıf ve kendisinden de sessiz biri olan Zachàr, hem ilettiği emirler, hem de ortaya çıkan itirazlar konusunda tampon görevi görüyordu. Artık pek genç olmayan, hemen hemen hiç okuma yazma bilmeyen, Kubàn kazağı ve koyun yetiştiricisi Zachàr, âdeta anadan doğma diplomattı. Zıtlıkları ortadan kaldırmada, öfkeleri yatıştırmada, disiplini ve birlik ruhunu korumada yeteneğini hemen gösterdi. Ulybin'in komuta odasında sarhoş oluncaya dek içtiği yolunda bir söylenti yayılmıştı. Zachàr bunu yalanlıyordu, ancak dolu ve boş şişelerin trafiğini örtbas etmek zordu.

Sahte alan hazırdı, partizanlar da hazırdı ancak hareket emri gelmiyordu. Mart ayı neredeyse tamamen hareketsiz geçti; bu durum yalnızca emredecek bir şeyi olmayan komutan için değil, herkes için zararlı oldu. Açlık kendini hissettiriyordu: Leonid ve diğerlerinin Almanların işgal bölgelerindeki toplama kamplarında yaşamış oldukları insanı dehşete düşüren açlık değil, nostaljik bir açlıktı: Taze

sebzeye, henüz pişmiş ekmeğe, sıradan, ancak anlık bir arzuya göre seçilen bir yiyeceğe duyulan, dinmek bilmeyen bir istekti. Herkes için güç, Yahudi topluluğu için son derece acı verici olan sıcak bir yuva özlemi kendini hissettiriyordu. Ruslar için ev özlemi mantıksız değil, dahası gerçekleşebilecek bir umuttu: Bir yuvaya dönüş arzusu, neredeyse bir çağrıydı. Yahudiler içinse yuva özlemi bir umut değil, o ana kadar daha acil ve ciddi acılar yüzünden geri plana atılmış olan gizli bir umutsuzluktu. Artık yuvaları yoktu: Silinip gitmiş, savaş veya katliam sonucu yıkılmış, insan avcılarının kana buladığı külden yapılmış mezar evlerdi bunlar; düşünmemek daha iyiydi. Hâlâ niçin yaşıyorlar, ne uğruna savaşıyorlardı ki? Hangi ev, hangi vatan, hangi gelecek için?

Fedja'nın evi ise oldukça yakındaydı. Fedja Mart ayının otuzunda onyedisini bitiriyordu. Ulybin'den doğumgününü evinde, Turov köyünde geçirme izni koparttı ve bir daha geri dönmedi. Üç gün sonra Ulybin, Zachâr aracılığı ile onun bir kaçak olduğunu duyurdu: İki kişi onu aramaya gitmeli ve birliğe geri getirmeliydi. Fedja'yı bulmakta güçlük çekmediler, evindeydi, hareketsiz bir dönemde üç günlük yokluğun bu denli ciddi olduğunu aklının ucundan geçirmemişti. Ancak daha kötü bir şey olmuştu: Fedja evde, bazı gençlerle birlikte içki içip sarhoş olduğunu, sarhoşken de konuştuğunu herkesin önünde itiraf etti. Nelerden söz etmişti? Barakalardan, sahte malzeme atış alanından da mı? Yüzü kireç gibi olan Fedja daha fazlasını bilmediğini, anımsamadığını, büyük olasılıkla gizli şeylerden söz etmediğini, hayır, hayır, kesinlikle söz etmediğini söyledi. Ulybin Fedja'yı odunluğa hapsettirdi. Zachâr'la ona karavana ve çay gönderdiyse de şafakta herkes Zachàr'ın odunluktan ayakkabısız döndüğünü gördü ve tabanca se-

sini duydu. Elbiselerini ve çizmelerini çıkarıp almak üzere delikanlıyı soyma işi Sissi ve Line'ye; çözülen buzların ve karın suyu ile vıcık vıcık olmuş toprağa çukur kazma görevi ise Pavel ve Leonid'e düştü. Niçin özellikle Pavel ve Leonid?

Birkaç gün sonra, Mendel Sissl'in huzursuzlandığını fark etti. Onu sorguladı: Hayır, nedeni Fedja olayı değildi. Zachàr onu bir kenara çekip, "Yoldaş, dikkatli olmalısın. Hamile kalırsan, işimiz iş; burası klinik değil, Anayurt'tan da her gün uçak gelmiyor. Bunu erkeğine söyle", demişti. Zachàr aynı konuşmayı Line'ye de yapmış, ancak Line omuzlarını silkmişti. Yine bu dönemde, kurşun kalemle ve güzel bir yazıyla yazılmış, Ulybin tarafından imzalanmış günlük bir emir komutanlığın camına asıldı: Yakında buzlar çözülmeye başlayacaktı, barakalara su baskınını önlemek için çevrelerine acilen bir oluk kazılmalıydı. Bu iş önemliydi ve öncelikle gerçekleştirilmeliydi. Bu yüzden, bir aydan beri erzak ve malzeme atışı operasyonu için hazır olan iki ekibin kadrosu değiştiriliyordu. Leonid ve Mendel artık iki ekipte de yer almıyorlardı; tüfeklerini bir kenara bırakmalı ve ellerine kazma – kürek almalıydılar. Pavel hariç: Pavel Almanların ateşlerini söndürecek birinci ekipte aktif görevdeydi. Mendel, Leonid ve dört adam kazma işine başladılar. Kar ve zemin gece boyunca donuyor, günün en sıcak saatlerinde ise yapış yapış ve kırmızımsı bir çamura dönüşüyordu. Koca koca kargalar sanki merakla, yaptıkları işi denetlemek istercesine, çam ağaçlarının dallarına sayıları giderek artarak, birbirlerine kenetlenmiş gibi konuyorlardı. Bir an geliyor, ağırlıkları bindikleri dalı büküyordu; o zaman hepsi birden gürültülü sesler çıkararak havalanıyor ve başka bir dala konmaya gidiyorlardı.

Emir, kimsenin artık ummadığı bir anda geliverdi: Dinlenmekte olan Alman radyosunun sinyalleri, erzak ve malzeme indiriminin yakında gerçekleşeceğini bildiriyordu. Üstelik önemli bir atış olmalıydı, çünkü sinyaller defalarca yinelenmişti. Nihayet Nisanın onikisinde kesin haber geldi. Atış o gece bekleniyordu. İki ekip derhal harekete geçti. Pavel, her olasılığa karşı, kimbilir hangi nedenden ötürü Drožd, yani Ardıç adını verdiği atını Leonid'e emanet etti.

Kampta kalanlar o gece için hazırlandılar; özel bir emir olmamasına karşın herkesin, özellikle de telsizci Michaíl'in ve ona dinlenmesi için zaman tanımak üzere onunla dönüşümlü çalışan Mendel'in kulağı tetikteydi. Telsizle çok güç alınan mesajlar cızırtı ve çıtırtılarla kesiliyordu; duyulabilen az sayıdaki mesaj ise heyecanlı bir sesle çok kez yineleniyordu. Michaíl ve Mendel Almanca'yı oldukça iyi anlasalar da, mesajların deşifre edilmeleri neredeyse olanaksızdı.

Sabahın ikisinde, batıda bir motor gürültüsü duyuldu ve herkes ayaklandı. Gökyüzü bulutsuzdu ve ay yoktu; motor sesleri giderek yoğunlaşıyordu, iyi akord edilmemiş bazı müzik enstrümanlarının birkaç telinin birlikte titreştiklerinde çıkarttıkları sesi çağrıştıran bir biçimde, kesik kesik ton değiştiriyorlardı. Kuşkusuz bunlar tek bir uçağa değil, en azından iki ya da üç uçağa ait olmalıydı. Görünmeden barakaların kuzeyine doğru gittiler, sonra motor sesleri giderek azaldı ve yok oldu.

Bir saat sonra, ikinci ekipteki partizanlardan birisi nefes nefese geldi. Her şey yolunda gitmişti: Tam zamanında tutuşturulan ateşler, dört uçak ve inen otuz, kırk ya da daha fazla paraşüt. Atılan erzak ve malzemenin çoğu hazırlanan alana, bazıları ağaçların arasına düşmüş, bir kısmı da dallara takılıp kalmıştı. Hemen takviye kuvvet, bir de kı-

zak gönderilmeliydi, mal çoktu. Herkes gitmek istiyordu, ancak Ulybin'i ikna edemediler. Haberi getiren partizanın bile olay yerine geri dönmesini istemeyerek Maksim ve Zachàr ile birlikte kendisi oraya gitti. Ardıç, partizan atı olarak ilk kez işe yaradı: Ulybin onu, buzların çözülmesi ile yoğunlaşan ve gece buz tuttuktan sonra kırılgan bir tabaka ile kaplanan karın üzerinde yola çıkan bir kızağa koştu.

Bu arada ilk ekip de eksiksiz, ancak kolundan yaralı bir adam ile geri dönmüştü. Piotr ve Pavel operasyonun genelde iyi gittiğini anlattılar. Barakanın yakınlarında pusu kurmuşlar, uçakların gürültüsünü duymuşlar ve üç Alman'ın çalı çırpı kümelerine dökülecek benzin bidonları ile dışarı çıktığını görmüşlerdi. Onları ateşleri yakmadan öldürmüşler, aynı anda da barakanın çatısına tırmanan bir partizan bacanın içine bir el bombası atıvermişti. Almanların bir kısmının ölmüş olması gerekirdi, ancak sağ kalanlar çökmüş barakadan çıkmış ve ateş açmışlardı. Bir partizan yaralanmış ve bir Alman ölmüştü; içlerinden iki ya da üç kişi sepetli bir motorsikleti çalıştırabilmişse de oradan uzaklaşamadan öldürülmüşlerdi. Barakada hafif silahlar ve az sayıda konserve yiyeceğin dışında ilginç bir şey bulamamışlardı. Radyo vardı ama patlamadan ötürü tahrip olmuştu. Partizanlar yolun iki yanına pusu kurmuşlardı, çünkü atılan malzemeleri yüklemek üzere kentten bir aracın gelmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Ne var ki öğleye kadar hiçbir hareket görmeyince, geri dönmüşlerdi. Haberci abartmış olmalıydı, yine de kızak dolu olarak geri geldi: Paraşütle gönderilen kolilerin sayısı yaklaşık yirmiydi, daha fazla değildi. Ulybin onlara el sürdürtmedi. Hepsini odasına yığdırdı, Zachàr'ın yardımıyla açtı ve içindekileri gördükten sonra kaydedilmelerine izin verdi. Her şeyden biraz vardı, hayır kurumlarının piyangoların-

da olduğu gibi: Değerli, yararsız, gizemli ve gülünç şeyler. Mendel ve arkadaşlarının daha önce hiç görmedikleri lüks maddeler vardı. Gelecek Paskalya için yerli çikolatadan yapılmış yumurtalar: Kuzu, böcek ve fare şeklinde kocaman çikolatalar; puro ve sigaralar, teneke kutularda saf alkolden yapılma içkiler ve konyak. Belki de yere çarpmaya karşı dayanıklı ve Alman teknisyenler tarafından özel çalışılmış bir paketleme sistemiydi, kimbilir? Bekçilerin ayaklarının ısınması için gönderilmiş olsa gerek, pişmiş kilden yapılma ısıtıcılar; ilgili diplomalarla birlikte askerî madalyalar ve dizi dizi nişanlarla dolu bir kutu; gazete ve dergi paketleri; içinde *Führer*'in[23] portreleri olan bir paket; bölgedeki çeşitli garnizonlara gönderilen özel yazışmaları içeren diğer bir paket ile Ulybin'in bir kenara ayırttığı resmî yazışmalardan oluşan bir koli vardı. İki küçük kasa *Wehrmacht*'a ait makinalı tabanca[24] cephanesi ile doluydu; diğer iki küçük kasa ise kimsenin tanımlayamadığı bir çeşit mitralyöz şarjörü içeriyordu. Başka bir küçük kasada bir yazı makinası ve çeşitli kırtasiye malzemeleri vardı. Birkaç kasada ise Turov'da hiç kimsenin bilmediği ve ne işe yaradığını anlamadığı bir âletten altı adet bulunuyordu: Bir tava büyüklüğündeydi, parçalar hâlinde ve sökük vaziyette, uzun bir tutacağı olan yassı bir silindirdi. Ulybin Mendel'e, — Bu nesne senin için saatçi, – dedi. — Onu incele ve bize ne işe yaradığını söyle.

Akşam, Ulybin olayı ölçülü bir eğlenceyle kutlamaya izin verdi. Ardından ele geçen evrakları incelemek üzere Pavel'le bir köşeye çekildi: Belgeler şifreli değildi; kayda değer bir şey yoktu, pek çok ayrıntı içeren listeler, kopyalar hâlinde faturalar ve levazım komutanlığına ait sayman

23 Hitler (ç.n.).

24 Metinde *Maschinenpistole* olarak geçiyor (ç.n.).

belgeleriydi. Ulybin çabucak sıkılıverdi ve daha ilginç olan özel mektupları Pavel'e çevirtmeye başladı. İmalı olmaları gereken sözcüklerle şifreli yazılmışlardı, ancak öylesine basittiler ki Pavel gibi konuya yabancı bir okuyucu bile güçlük çekmeden çözebiliyordu. Tüm anne ve babaların yakındığı "Kötü hava", müttefik bombardımanlarının aralıksız saldırısı; "Kuraklık" ise açlık anlamına geliyordu, besbelli. Bu, istenç dışı yapılan caydırıcı propagandaydı: Ulybin Pavel'e bazı bölümleri herkesin önünde çevirmesini söyledi.

Pavel Rusça, ancak öylesine kararlı ve özentili bir Alman aksanıyla okuyordu ki, herkes gülmekten kırılıyordu. Birdenbire karanlık gökyüzünden önceki akşam duyulan motor sesleri dalgalar hâlinde gelmeye başladı. Ulybin: — Çabuk! – diye bağırdı. — İkinci ekip kayaklarını taksın ve hemen ateşleri yakmaya gitsin: Bunlar bize ikinci bir parti malzeme armağan ediyorlar! — Ekipteki altı adam dışarı fırladı ve Ulybin saatine baktı: Hızlı gidebilirlerse, uçaklar karanlıkta atış alanını aramaktan usanmadan, çeyrek saat içinde oraya varabilirlerdi. Gerçekten de alanı arıyorlardı. Motorların gürültüsü yakınlaşıp uzaklaşıyordu; bir an geldi, uçak filosu barakaların tam üzerinden geçti, sonra yeniden uzaklaştı. Ulybin'in saatiyle tam yirmi dakika geçmişti ki bir dizi patlama duyuldu. Herkes ne olduğunu anlamadan dışarı fırladı: Gümbürtüler barakaların çevresindeki mayınlı alanlardan geliyor olamazdı; çok uzaktan ve derinden yankılanıyordu. Kuzeydoğuda alevler görünüyor; her alevden altı saniye sonra da bir patlama duyuluyordu. Kuşkusuz sahte alan bombalanıyordu. Almanlar her şeyi anlamışlar ve intikam almaya gelmişlerdi.

Ekip döndü. Yalnızca dört adam sağ kalmıştı. Ekip başı olup biteni kesik sözcüklerle anlattı. Oraya rekor sayıla-

bilecek bir sürede, tam uçaklar başlarının üzerinden geçerken ulaşmışlardı. İlk çalı çırpı kümesini yakar yakmaz, bombalar tepelerine yağmaya başlamıştı: En azından ikiyüz kiloluk, koca koca bombalardı. Buz, Ocak ayındaki kadar kalın olsaydı, belki dayanabilirdi, ancak çözülmeden ötürü zayıflamıştı, bombalar onu delip geçiyor ve havaya büyük buz parçaları savurarak dipte patlıyorlardı. Geri gelmeyen iki adam bataklık tarafından yutulup yok olmuşlardı: Onları aramaya gitmenin yararı yoktu.

Turov'daki insanlar için güç bir dönem başladı. Buzlar çözülmeye yüz tutmuş ve her şey kışa göre daha güçleşmişti. Ulybin sahte alanın durumundan emin olmaları için adam göndermişti: Alan kullanılamaz hâldeydi; uçakların iniş yapamaması bir yana, malzeme atışı talebinde bulunmak bile olanaksızdı. Kışın derin olan buz, patlamalarla paramparça olmuştu. Gece yeniden buz tutuyordu, ancak bu tabaka öylesine inceydi ki, insan ağırlığını taşıyamıyordu. Buz tabakası diğer bataklıklarda daha kalındı, çünkü kar onu güneşin doğrudan doğruya gelen ışınlarından korumuştu. Ancak kar da rüzgâr ve buzların çözülmesinden olumsuz etkilenmiş, sert ve kıvrımlı bir kabuğa dönüşmüştü; normal bir uçak, kayakları olsa bile, çakılmadan iniş yapamazdı.

Ulybin telsiz kullanılmaması yolunda bir yaptırım uygulamak zorunda kaldı: Onların malzeme atışı yönünü değiştirme girişimi, Alman hava kuvvetlerinin faaliyetini canlandırmışa benziyordu. Uçuşlar tüm kış boyunca çok az sayıda ve görünüşte normal düzeyde olmuştu. Şimdi ise hava açık olduğunda çevrede bir keşif uçağının görülmediği gün hemen hemen yoktu, genellikle de hava açıktı. Atılan lüks yiyecekler uzun süre dayanmamış, un, domuz yağı ve konserveler tükenmeye başlamıştı. Ulybin bir tayın

sistemi oluşturdu ve herkesin morali bozuldu: Önceki kışlara özgü bir karabasan olan açlık yeniden başgöstermek üzereydi. Sanki zaman her şeyin, yiyeceğin, silahların, barakaların, eylem planlarının, savaşma ve yaşama cesaretinin bir avuç insanın umutsuz girişimleri sonucunda sağlanabildiği, partizan savaşının başlangıcındaki o korkunç aylara geri dönmüş gibiydi. Adamlar köylere düzenlenen yiyecek toplama seferine yeniden başlamak için ısrar ediyorlardı. Açlık çekmektense, güçlüklere katlanmayı ve riske girmeyi yeğleseler de, Ulybin karşı çıkıyordu. Hâlâ çok kar vardı; zaten barakaların yerini keşif uçaklarının henüz nasıl saptayamamış olduklarını anlamak zordu. Onları aradıkları apaçık ortadaydı: İyi gizleniyorlardı ve belki de aramalardan yine paçayı kurtarabileceklerdi, ama yeni bırakılmış bir iz Almanları artık yanıltamazdı.

Ne yapılmalıydı? Bir süre beklemek gerekiyordu: Bu, tek olası çözümdü, yine de son derece kötüydü. Karın çözülmesini beklemek gerekiyordu; çünkü, çamurlu bile olsa, çıplak arazide izler daha az görünür. Keşif uçaklarının başka yerlerde dolaşmalarını beklemekte yarar vardı. Radyodan yayınlanan haberler de sessizlik içinde dinlenmeliydi: Almanlar Odessa'yı boşaltmıştı, ancak Odessa uzaktaydı. Telsiz yasağı, bir uzvun kesilmesi gibi dayanılması güç bir şeydir; yardım isteyeceği anda insanın ağzının tıkanması gibidir: Hele bir de açlıkla birleşince, Turov barakalarına kuşatma altında bulunma duygusu çökmüştü. Bu insanlar yokluklara, güçlüklere, elverişsiz koşullara ve tehlikeye yabancı değildiler ancak dünyayla ilişkilerinin kesilmesi ve dışarı çıkma yasağı, onları hazırlıksız yakalamıştı. Orman hayvanlarına özgü uçsuz bucaksız alanlara ve sınırsız özgürlüğe alışık olduklarından, kıstırılmış ve kafese kapatılmış olma duygusu onları eziyor, tüketiyordu.

Ulybin içmeyi sürdürüyordu; bu biliniyor ve Zachàr dışında herkes tarafından alçak, bazen de yüksek sesle eleştiriliyordu. Yalnız başına içiyordu ama ne zihin açıklığını ne de sert otoritesini yitirmişti. Mendel ondan Dov'un bu alelacele gidişi hakkında bir açıklama istemiş, Ulybin de şöyle yanıt vermişti:

— Yaralı veya hasta savaşçılar olanak dahilinde tedavi edilir. Arkadaşınız da tedavi edilecek, bütün söyleyeceklerim bu kadar. Belki savaşın sonunda onun hakkında bir şeyler öğrenirsiniz, ancak savaşta bireysel yazgıların önemi yoktur.

Ulybin yine de bir şeylerin yapılması gerektiğini anlayacak kadar zeki ve partizanlık yaşamında deneyimliydi. Bıraktıkları izler tehlikeliyse de sıkıntı daha beterdi. Barakalardan başlayan tek bir iz bile Almanları yanıltmadan barakalara götürürdü; ama iz, barakaları gizleyen küçük ormandan geçse, kampın yerinin saptanması daha çok zaman alırdı. Bu durumda Ulybin, bir yerine iki yiyecek arama seferinin yapılmasına istemeye istemeye izin verdi; aynı gece zıt yönlerde farklı köylere doğru hareket edeceklerdi.

Ekipler gideli ve şafak sökeli çok olmamıştı ki, Yahudiler için yeni ve ürkütücü, Turov'un eski sakinleri için güven verici ve kolaylıkla ayırt edilebilir bir gürültü duyuldu. Motorsiklet sesine benziyordu; hafif bir sesti, uzaktan geliyordu ancak yaklaşmaktaydı. Önce motor sesi yükseldi, sonra durdurulan bir gramofon plağı gibi tonu düştü ve kesik sesler çıkararak tamamen durdu. Ulybin'in adamlarının tümü yerlerinden fırlayıverdi: — Bir P2! Buraya, düzlüğe indi! Gidip görelim!

Piotr: — Belki de ekipleri boşuna gönderdik, – dedi.

Mendel: — P2 de neyin nesi? – diye sordu.

— P2'ler partizan uçaklarıdır. Tahtadan yapılır, yavaş uçarlar ama her yere inip kalkabilirler. Gece ışıksız uçarlar; Almanların üstüne bomba atar ve erzak getirirler. Az sonra tersyüz edilmiş kuzu kürkünden yapılma bir uçuş tulumu giymiş olan tıknaz ve şekilsiz pilot barakaya girdi. Tulumu ve alnındaki büyük gözlükleri çıkartınca geniş yüzlü, sakin ifadeli, evcimen havalı, ufak tefek, tombulca bir kız olduğu görüldü. Bir çizgiyle ayrılan ve iki kısa örgü şeklinde toplanmış olan saçları ensesinin arkasında siyah bir sicimle bağlanmıştı. Onu karşılamaya giden iki kişinin elinde pazardan dönenlerinki gibi iki heybe vardı. Partizanlar etrafını almış, onu kucaklıyor, soğuktan sertleşmiş yuvarlak yanaklarını öpüyorlardı: — Polina! Aferin Polina! Hoşgeldin, canım, nihayet seni yeniden görebildik! Bize ne getirdin?

Yirmisinden fazla göstermeyen genç kız, gülerek, köylülere özgü çekingen bir zarafet ile kendini savunuyordu: — Yeter, yoldaşlar! Telsiziniz yanıt vermediğinden ne olduğunu öğrenmem için beni gönderdiler; bırakın da hemen geri döneyim. Bir yudum votka yok mu? Komutan nerede?

Kız Ulybin ile komutanlık odasına çekildi.

Piotr gururla ve mutlu bir şekilde, — İşte o, Polina Michàjlovna, - dedi. - Kadın Asker Alayı'ndan, Polina Gelman. Bilmiyor musunuz? Hepsi kadın ve P2'leri kullanıyorlar. Hepsi de başarılı, ancak Polina içlerinde en iyisi. Gomelli; babası haham, dedesi ayakkabı tamircisiydi. Şimdiye kadar yediyüzden fazla görevde bulunduysa da buraya, bize, yalnızca bir kez, altı ay önce gelmişti. Birkaç gün kalmıştı ve arkadaşlık etmiştik, ama anlaşılan bu kez acelesi var. Yazık.

Polina veda etti ve hafif uçağına binerek yeniden yola çıktı. Biraz yiyecek, ilaç ve de kötü haberler getirmişti. Zırhlı birliklerin harekete geçmesi gündemdeydi; Turov çevresindeki birçok köyde partizanlara karşı savaşta uzmanlaşmış Alman ve Ukrayna birlikleri toplanmaktaydı. Turov kampının savunma olanaklarına kıyasla çok güçlü araçlarla yapılacak tek merkeze yönelik bir tarama harekâtı hazırlanmaktaydı; bölgede başka birlikler yoktu. Herhangi bir nedenden dolayı Almanlar partizan güçlerini gözlerinde büyütmüşlerdi. Belki de tüm Pripyat bataklıklar bölgesinde veya tüm Polesiye'de geniş çaplı bir operasyon söz konusuydu. Novoselkili yaşlı ve hastaların kurtulmak için sığındıkları Soligorsk gettosu kuşatılmış, orada bulunan herkes kurşuna dizilmişti. Soligorsk garnizonuna, gizlenmiş insanların aranması işinde eğitilmiş köpeklere sahip uzman bir SS birliği de katılmıştı. Turov'daki insanların çoğu bu köpekleri biliyor ve tanklardan çok, onlardan korkuyorlardı. Kısacası, kampın boşaltılması gerekiyordu.

Ulybin Mendel'i kendisine rapor vermesi için çağırdı ve paraşütle atılan malzemeler arasında buldukları o aletlerin ne işe yaradıklarını anlayıp anlamadığını sordu.

Mendel: — Mayın arayıcıları, – diye yanıt verdi. — Veya metal arayıcıları: Gömülü metal eşyaların yerini sinyallerle bildiriyorlar.

— Peki Almanların elinde bu zımbırtılar varsa, bizim mayınlı alanlarımızı bulabilirler mi?

— Tabii ki bulurlar; hemen olmasa bile bulurlar.

Ulybin ters ters baktı: — Yine de ben, Almanlarda o senin mayın arayıcıların olsun ya da olmasın, barakalara mayın döşeteceğim. Dışarıda gömülü mayınları bulsalar bile, burada barakalara döşeyeceklerimizi bulamayacak-

lar. Gör bakalım o orospu çocuklarından birkaçını havaya uçurabiliyor muyum, uçuramıyor muyum.

Mendel korkmuştu. Komutanın içkili olduğu, üstelik her zamankinden fazla içmiş olduğu görülüyor ve ses tonu onu korkutuyordu.

— Ne diyorsun sen, Osíp Ivànovič? Neden benimle böyle konuşuyorsun? Mayın arayıcılarını ben mi icat ettim? Onları ben mi Almanlara armağan ettim?

— Onları kimin icat ettiği umurumda bile değil. Buradan gidiyoruz. Zırhlı araçları beklemek için kalmamızı ve kendimizi katlettirmemizi sanırım istemezsin.

Mendel sersemlemiş bir şekilde dışarı çıktı. Az sonra Ulybin tarafından geri çağrıldı:

— Çalışıyor mu o zımbırtılar?

— Evet, çalışıyor.

— Dimitri ve Vladimir'i al ve onlara nasıl kullanıldıklarını öğret.

— Barakalara bu çevrede gömülü mayınları mı döşemek istiyorsun?

— Zekiymişsin, doğru tahmin ettin. Başka mayınımız yok ki.

— Bak, bu çocuk işi değil. Mayınlardan acemilerden çok, uzmanlar korkar. Hem sonra, ne kadar uzun süre yer altında kalmışlarsa, o denli tehlikelidirler.

— Hemen havalara giriyorsun, öyle mi? Kes! Git de sana söylediğim gibi yap. Komutan benim ve eleştirilmek hoşuma gitmez. Zaten sizler hep aynısınız. Hepiniz tartışmaya bayılırsınız; hepiniz yarı Almansınız, Rosenfeld, Mandelstamm...Ömeğin sen, adın ne? Dajčer değil mi? Mendel Nachmanovič Dajčer: Zaten adın bile Alman.

Mendel mayınlar konusunda olabildiğince titiz bir biçimde eğittiği iki genci emir almak üzere Ulybin'e gönderdi ve içinde bir burukluk, arka planda kalmayı yeğledi. Bir zamanlar, günahların bağışlandığı günde, Yahudiler bir keçi alırdı. Din adamı ellerini keçinin kafasına bastırır ve halk tarafından işlenmiş tüm suçları birer birer sayarak hepsini keçinin üstüne yıkardı: Artık suçlu o, yalnızca oydu. Sonra işlemediği suçlarla yüklü keçiyi çöle doğru kovalarlardı." Tanrı'ya inanmayanlar da böyle düşünüyor, onların da dünyevî günahlarını üstlenip götüren bir keçileri var. Hayır, ben buna inanmıyorum. Günah işlediysem, yükünü taşırım; yalnızca kendiminkileri üstlenirim, bunlar da zaten yeter de artar. Başka hiç kimsenin günahı beni ilgilendirmez. Ekibi gönderip, bombalanmasına neden olan ben değilim. Uyurken Fedja'ya ateş eden de ben değilim. Çöle gitmemiz gerekirse gideriz, ama işlemediğimiz günahları üstlenmeden. Eğer mayınlar Dimitri ile Vladimir'in ellerinde patlarsa, hesabını ben, yani saatçi Mendel mi verecek?"

Oysa iki genç başarıyla işin üstesinden geldiler: Toprağa gömülü mayınlardan sekizi bulundukları yerden çıkartılarak barakaların değişik noktalarına yerleştirildi. Nisan sonunda, üç gün boyunca esen sıcak ve kuru bir rüzgârın gelişini bildirdiği ilkbahar başlayıvermişti. Ağaç dallarının üzerindeki kar, yalnızca geceleri ritmini yavaşlatan sürekli bir yağmura dönüşerek çözülüyordu. Yerdeki kar da hızla eriyor ve uzun süreli dondan yumuşamış ıslak toprakta, otların yere eğik sapları arasından ilk çiçekler çekingen ve inanılmaz bir biçimde beliriveriyorlardı. Keşif uçaklarının uçuşu gitgide sıklaşıyordu; hatta uçaklardan biri, rastlantı

sonucu ya da bazı hareketlerden kuşkulanarak kimseye ve hiçbir şeye zarar vermeksizin kısa bir süre barakaları mitralyözle taradı. Ulybin kampı terk etmeye hazırlanmaları için emir verdi. Artık gereksiz olan kızaklar yakıldı; elde ne araç, ne de onları sağlayacak zaman vardı. Yiyecek ve cephanenin taşınması için iki at ve insanların omuzlan dışında bir şey yoktu: Yer değiştiren bir askerî birlik değil de bir hamal güruhuydu, sanki. Adamların büyük bir kısmı karşı çıkıyor, kampta kalmayı ve Almanlarla hesaplaşmayı yeğlese de Ulybin onları susturdu: Orada kalmak olanaksızdı, hem zaten kampın boşaltılması telsiz aracılığıyla emredilmişti. Telsiz, partizan karşıtı güçlerin kuşatmasının arasından geçmek için en uygun yönü de belirtmişti: Güneybatıya doğru, Stviga boyunca yukarı çıkılacak, ama bataklık bölge terk edilmeyecekti. Buzlar çözülünce bataklıklar, toprak uzantıları, boğaz ve geçitlerin oluşturduğu labirentlerle onlar için yeniden dost bir arazi oluvermişlerdi. Mayıs ayının birini ikisine bağlayan gece hareket etmeleri gerekiyordu. Ne var ki akşam nöbetçiler alarm verdi: Kuzey yönünden gürültüler, insan sesleri ve köpek ulumaları duymuşlardı. Pek çoğu silahına davrandı; karşı koymakla bir an önce geri çekilmek arasında kararsızdılar. Ulybin duruma el koydu:

— Hepiniz yerlerinize, aptallar, budalalar! Hazırlıklara devam edin, çuvalları bağlayın, kasaları kapatın. Toy çocuk musunuz? Almanların köpekleri havlamaz, yoksa nasıl savaş köpeği olabilirlerdi ki?

Nöbetçilere döndü:

— Tetikte olun, ama ateş etmeyin. Bunlar dostlarımız olabilir: Belki de izimizi bulmaları için köpekleri önden, mayınların arasından göndermişlerdir.

Gerçekten de önce köpekler geldi: Savaş için eğitilmiş köpekler değil, heyecanlı ve yönünü kaybetmiş mütevazı iki çoban köpeği. Görevlerini yerine getirmiş olmaktan ötürü gururla, yeni insanların varlığından huzursuz bir şekilde bir barakalara, bir onlara güçlükle yetişen yabancılara doğru sinirli sinirli havlıyorlardı. Sırayla bazen de aynı anda kuyruk sallıyor ve hırlıyorlardı; ileri geri sıçrıyor, arka ayakları üstünde oldukları yerde hoplayıp zıplıyor, heyecanlı bir soluma ile havayı içlerine çekerek, öfke içinde, olanca güçleriyle havlıyorlardı. Arkadan üstü başı yırtık pırtık gençlerin önlerine kattıkları iki inek belirdi: Bu gençler, köpeklerin bıraktığı izlerden hayvanların çıkmamalarına dikkat ediyorlardı.

Sonunda birliğin silahlı ve silahsız, yorgun, üstü başı yırtık ama mağrur, otuz kadar erkek ve kadın savaşçıdan oluşan ana bölümü geldi. Ortalarında gaga burunlu ve yanık tenli bir adam yürüyordu: Omzuna bir parabellumla bir keman asmıştı. Grubun sonunda ise Dov vardı. Mendel içinden, "Ölülere yeniden can veren Tanrıma şükürler olsun" diye geçirdi.

Büyük bir kargaşa doğdu, herkes soru sorsa da kimse yanıt vermiyordu. Sonunda Ulybin'in ve Gedale olduğu anlaşılan uzun boylu adamın sesleri diğerlerini bastırdı. Herkes susacak ve emir bekleyecekti. Ulybin ve Gedale küçük komutanlık odasına çekildiler. Turov'daki adamların çoğu, kış başında ikisi arasında patlak veren tartışmayı anımsıyorlardı. Acaba şimdi, bu yeni buluşmada neler olacaktı? Başlarındaki büyük tehlike onları barıştıracak mıydı? Bir uzlaşma yolu bulacaklar mıydı?

Konuşmanın sonucu beklenirken, yeni gelenler artık boş olan barakalara yerleşmek istediler. Kimi yere oturdu, kimi uzandı ve hemen uykuya daldı, kimi ise tütün

veya ayaklarını yıkamak için su istedi. Bir şeye gereksinimi olan kişilerin alçakgönüllülüğü, aynı zamanda da bunu talep etmeye hakkı olduğunu bilenlerin ağırbaşlılığı ile isteklerini dile getiriyorlardı: Ne dilenci ne de orada burada amaçsızca gezinen insanlardı. Polesiye, Volin ve Beyaz Rusya'da hayatta kalan insanların oluşturduğu, Gedale'in bir araya getirdiği bir Yahudi birliğiydi. Acınası duruma düşmüş aristokratlardı; en kuvvetliler, en kurnazlar, en şanslılar buradaydı. Bazıları ise daha da uzaktan, kanla kaplı yollardan geliyordu; bir çarşaf uğruna bir Yahudi öldüren Litvanyalı kundakçıların katliamlarından, *Einsatzkommando*'nun[25] alev makinalarından, Kovno ve Riga toplu mezarlarından yakayı kurtaranlardı. Aralarında Ružany katliamından kurtulan birkaç kişi de bulunuyordu: Aylar boyunca kurtlar gibi ormanda kazdıkları çukurlarda yaşamışlar, kurtlar gibi sessizce sürü hâlinde avlanmışlardı. Elleri kürek ve baltadan nasırlaşmış Bliznalı Yahudi köylüler; Hitler'in barbarlığı ile tanışmadan önce, Polonyalı patronlarına karşı grev ilan eden, baskı gören ve hapis cezasına çarptırılan Slonim odun işleme ve dokuma atölyelerinin işçileri de aralarında bulunuyordu.

Erkek olsun kadın olsun, her birinin omuzlarında birbirinden farklı, ancak erimiş kurşun gibi ağır ve yakıcı bir yaşam öyküsü vardı. Savaşmaktan ve geçirilen üç korkunç kıştan zaman bulabilse ve nefes alabilse, her biri yüz ölü için gözyaşı dökebilirdi. Yorgun, sefil ve pistiler. Yine de yenik değildiler; tüccarların, terzilerin, hahamların ve ilahi söyleyenlerin soyundan gelen bu insanlar, Almanlardan aldıkları silahlarla donanmışlar, onların yırtık ve rütbesiz üniformalarını zorla ele geçirerek giymişler ve adam öldürmenin o buruk tadını defalarca tatmışlardı.

25 Hücum komandoları (ç.n.).

Her beklenmedik durum karşısında olduğu gibi, Turovlu Ruslar onlara huzursuzluk duyarak bakıyorlardı. O soluk benizli, ancak kararlı yüzler geleneksel *žid*'i, yani insanı kandırmak için Rusça konuşan, ancak başka bir dilde düşünenleri; İsa'yı tanımasa da anlaşılmaz ve gülünç öğretisinden şaşmayanları; yalnızca kurnazlığıyla güçlü, zengin, savaşmayı bilmeyen ve yıllardır bir arada yaşadıkları o Yahudileri hiç çağrıştırmıyordu. Dünya tersine dönmüştü: Bu Yahudiler müttefiktiler ve silahlıydılar. İngilizler gibi, Amerikalılar gibi ve üç yıl önceki Hitler gibi. Öğrettikleri fikirler basit, dünya işleri ise karmakarışıktı. Şu anda müttefiktiler ve onlarla silah arkadaşıydılar. Onları kabul etmeleri, ellerini sıkmaları, birlikte votka içmeleri gerekiyordu. Bazıları, saçı başı darmadağınık, üstlerine uymayan askerî paçavralar giymiş, yorgunluk ve tozdan yüzleri grileşmiş kadınlara utana sıkıla gülümsüyor, çekingen bir tavırla yaklaşmayı deniyordu. Bir önyargıyı kökünden söküp atmak, bir siniri çıkarmaktan daha acı vericidir.

Tüm duvarlar gibi, birbirini anlayamamaktan doğan duvarın da iki yüzü vardır ve anlaşamama utanmayı, rahatsızlık duygusunu ve düşmanlığı doğurur; ancak Gedale'in Yahudileri, o dakikada, kendilerini ne utangaç ne de düşmanca duygularla dolu hissediyorlardı. Aksine, neşeliydiler: Partizanlığın her gün değişen maceralı yaşamında, buz gibi bozkırlarda, karda ve çamurda atalarına yabancı olan yeni bir özgürlük, dostlarıyla, düşmanlarıyla, doğayla ve eylemle tanışma fırsatı bulmuşlardı. Bu durum, Purim kutlamalarında âdet olduğu üzere, insanın ölçülü olmayı bir kenara bırakıp, Tanrı'nın takdisini ve lanetini birbirinden ayıramayacak denli sarhoş olduğu anlardaki gibi, başlarını döndürüyordu. Kafesi açılan hayvanlar, intikam almak üzere ayaklanan esirler gibi neşeli ve yırtıcıydılar. Aslında

intikam duygusu kendilerine çok pahalıya patlamasına karşın, bu duyguyu birçok kez, sabotaj, saldırı girişimleri ve cephe gerisi çarpışmaları sırasında, uzak geçmiş sayılabilecek bir zamanda değil, henüz birkaç gün önce tatmışlardı. O gün onların zafer günü olmuştu: Seksen kilometre kuzeyde bulunan ve tarama yapmak üzere Alman ve Ukrayna birliklerinin bir araya gelmekte olduğu Ljuban garnizonuna başka birliklerden yardım almadan saldırmışlardı. Köyde zanaatkârlardan oluşan bir de getto vardı. Almanlar Ljuban'dan atılmıştı: Demirden yapılmamışlardı, onlar da ölümlüydüler, yenildiklerini görünce, darmadağın olup Yahudilerden bile kaçıyorlardı. İçlerinden bazıları silahlarını bir kenara fırlatarak, buzların çözülmesiyle su seviyesi yükselen nehre kendilerini atmıştı. İnsana mutluluk veren ve yaşam boyu unutulmayacak bir görüntüydü. Yahudiler bu olayı Ruslara sanki hayal görmüşçesine anlatıyorlardı. Evet, *Wehrmacht*'ın koyu yeşil üniformalı sarışın askerleri karşılarında tutunamayarak kaçmışlar, suya atlamışlar, akıntının sürüklediği buz parçalarına tırmanmaya çalışmışlardı. Ne var ki onlar yeniden ateş etmişler ve Almanların gövdelerinin battığını ya da buzdan katafalklar üzerinde nehrin ağzına doğru sürüklendiklerini görmüşlerdi. Ama bu, kuşkusuz, geçici bir zaferdi: Zaten zaferler hep kısa sürer ve kitapta yazılı olduğu gibi, Yahudilerin neşesi korku ile son bulur. Ljuban gettosunun Yahudileri arasında savaşacak durumda olanları beraberlerine alarak ormana çekilmişler, ancak Almanlar dönerek gettoda kalanların hepsini öldürmüşlerdi. Onların savaşma tarzı böyleydi. Bu savaşta geriye bakmak için dönülmüyor ve hiçbir şey hesaba, kitaba sığmıyordu. Bir Yahudi'nin karşısında bin Alman'ın savaştığı, bir ölü Alman'a karşılık ise bin Yahudi'nin öldüğü bir savaştı. Neşe içindeydiler, çünkü onlar için yarın yoktu ve yarını düşünmüyorlardı.

Hem üstün insanların kurbağalar gibi donmuş sularda debelendiğini de görmüşlerdi: Hiç kimse artık onlardan bu armağanı geri alamazdı.

Daha yararlı başka haberleri de vardı: Tarama harekâtı başlamıştı. Turov kampıyla kıyaslanamayacak olan ve bir sığınak görevi gören, geçici ve bakımsız kamplarından çıkartılmışlardı. Ancak bunun büyük bir tarama harekâtı olduğu doğru değildi. Ne tank ne de ağır toplar vardı ve sorgulamış oldukları bir Alman tutsak, kuşatmanın en zayıf noktasının tam Ulybin'in düşündüğü yer olması gerektiğini doğrulamıştı: Bu yer, Stviga boyunca güneybatıda bulunuyordu.

Dov'un sağlığı iyiydi, artık neredeyse hiç topallamıyordu, ama eskiye göre daha kambur duruyordu. Hâlâ özenle taradığı saçları daha seyrek ve daha beyazdı. Sissl ona bir şeyler yemek isteyip istemediğini sordu, o da gülerek: – Hastaya sorulur, sağlam adama sorulmadan verilir, – diye yanıtladı. Aslında yemek yemekten çok, konuşmaya hevesliydi. Çevresinde Yahudiler ve diğer dinleyiciler bir çember oluşturmuşlardı: Anayurttan partizan bölgesine geri dönenler pek fazla olmuyordu.

— O ikisi kaç saattir konuşuyor? Bir saat oldu mu? İyiye işaret: Ne kadar çok konuşurlarsa, o kadar iyi anlaşırlar. Hem de Almanlar'ın henüz uzakta oldukları ya da yollarını değiştirdikleri anlamına gelir. Tabii canım, beni tedavi ettiler, ne sandınız? Kiev Hastanesi'nde. Artık çatısı yok, daha doğrusu henüz yok, çünkü yeniden inşa ediliyor ve biliyor musunuz kimler onu inşa ediyor? Stalingrad'da teslim olan Alman tutsaklar!

— Ne çatı, ne yiyecek, ne de anestezi vardı, ama oradaki doktor hanımlar beni hemen ameliyat ettiler: Dizimden bir şey, bir kemik aldılar, bana da gösterdiler. Sığınaklarda, asetilen ışığında beni ameliyat ettiler, sonra da uçsuz bucaksız bir koğuşa getirdiler. Her tarafa yayılmış yüzden fazla küçük yatak vardı; üzerlerinde iyileşmekte olanlar, can çekişenler ve ölüler yatıyordu. Hastanede yatmak güzel şey değilse de şans yüzüme işte bu koğuşta güldü: Politbüro'dan önemli bir Ukraynalı ziyaretçi geldi. Kısa boylu, şişman, kel kafalı, köylü havalı ve göğsü madalyalarla kaplı biriydi; sürekli gidip gelerek koşuşturanların yarattığı kargaşa arasında tam benim önümde duruverdi. Kim olduğumu, nereden geldiğimi ve nerede yaralandığımı sordu. Arkasında radyo görevlileri vardı ve hepimizin, yani Rusların, Gürcülerin, Yakutların ve Yahudilerin büyük Anayurt Rusya'nın evlatları olduğunu ve tüm sorunların bitmesi gerektiğini vurgulayan bir konuşma yapıverdi.

Piotr'un sesi duyuldu:

— O bir Ukraynalı, hem de kodaman biriyse, temizlik yapmaya kendi evinden başlamasını söyleyebilirdin! Bu Ukraynalılar küçük insanlar: Almanlar geldiğinde, onlara kapılarını açarak ekmekle tuz ikram ettiler. Çetecileri Almanlardan beter. Diğerlerinin sesi Piotr'u susturdu ve Dov'u devam etmesi için yüreklendirdi.

— ...ve bana iyileştiğimde nereye gönderilmek istediğimi sordu. Ben de evimin çok uzaklarda kaldığını, partizan arkadaşlarım olduğunu ve onları yeniden bulmak istediğimi söyledim. Gerçekten de iyileştiğimi ona bildirdiklerinde, elinden geleni yaptı. Belki de örnek bir davranışta bulunmak istiyordu. Gedale'i ve birliğini arayıp buldu. Şahsî hediyesi olan dört parabellum içeren bir kasa ile birlikte beni Gedale'in kampına yakın bir yere paraşütle indirtti.

Paraşütle inmek oldukça korkutucu bir iş. Neyse ki kendimi çamura inmiş buldum da bir yerime bir şey olmadı.

Dov'un Anayurtta geçirdiği nekahat döneminde görüp duyduklarına ilişkin anlatacağı bir sürü şey daha vardı, ama komutanlık odasının kapısı açıldı. Gedale ve Ulybin dışarı çıktı, herkes de sustu.

ALTINCI BÖLÜM

Mayıs 1944

Önce Ulybin resmî bir ses tonuyla konuştu:

— Bendeki bilgilerle bu yoldaşın getirdikleri tam tamına uyuyor. Almanlar Polonya sınırından geliyorlar, kuvvetleri de pek fazla değil. En iyi birliklerini cepheye gönderiyorlar ve bunlar döndüklerinde bu özelliklerini yitirmiş oluyorlar. İtalyanlar ve Macarlar onları terk etmiş durumda; Slovenlere ve Beyaz Polonyalılara ise artık güvenmiyorlar. Bu bataklıkları kuşatmayı ve çemberi yavaş yavaş daraltmayı deniyorlar. Çemberin en zayıf noktası Rečitsa'ya ve Ukrayna sınırına doğru güneyde. Bu noktayı geçmeye çalışacağız, sonra her birlik kendi yoluna devam edecek: İki birliği birleştirirsek bu işten hiçbir kârımız olmaz, hem de çok göze batarız. Zaten yoldaş Gedale'in birliğini Moskova tanıdı ve destekliyor...

Birisi Yidiş konuşarak: — Evet tanıdı, ama fazla desteklemiyor! – diye araya girdi. — Sus, Józek! – dedi Gedale, kuru bir sesle. — Ve birlik istediği gibi hareket etmekte serbest. Kamptaki Yahudiler bir seçim yapabilir: Bizimle kalıp kuşatmayı yarmaya mı çalışacaklar, ve cepheye ulaşmak için doğuya mı yönelecekler, yoksa ...

— ...yoksa bizimle mi gelecekler, – diye Gedale lafa karıştı. – Bizim aldığımız emirler farklı. Eve dönmekte acelemiz yok. Kuşatmayı yarabilirsek, tutsakları özgürlüklerine kavuşturmak ve Almanların geri hatlarını bozguna uğratmaya çalışarak onlarla olan hesabımızı kapamak için batıya gideceğiz. Bizimle gelmek isteyen bu tarafa geçsin. Novoselki'den geldiğinde sahip olduğu silahlar herkeste kalabilir.

Baraka hıncahınç doluydu; ayrılma işlemi düzensizce ve gürültülü bir şekilde gerçekleşti. Mendel, Sissl, Line ve Leonid tereddüt etmeden Gedale'in tarafını seçtiler. Pavel'in çevresinde ise tartışan bir grup oluşmuştu. Pavel de Gedale ile gitmek istiyordu, ancak atından vazgeçmiyordu. Ulybin atı kabul etse, onunla da kalabilirdi. Gedale hiçbir şey anlamıyor ve bir açıklama istiyordu. Kargaşanın arasından Pavel'in boğuk sesi duyuldu:

— Ben senin işine yararım, çünkü Almanca biliyorum. Ama atım bilmiyor. Onu ne yapacaksın?

Ulybin, gülmeden, yorumlanması güç bir şekilde dudak büktü, sonra konuştu: — Tamam, at da sahibi de sizin olsun. – Piotr'un da Gedale'in tarafına geçtiğini görünce ise hoşgörüsü azaldı:

— Peki ya sana ne oluyor? Aklına ne esti? Sen o tarafta n'apıyorsun?

Piotr: — Herkes uzaktan geliyor – diye yanıtladı.

— Kimse araziyi tanımıyor. Yarım saatlik yürüyüşten sonra hepsi boğulup gider.

— Hikâye bunlar. İçlerinden hiçbiri seni rehber olarak istemediki. Kendi başlarının çaresine bakarlar. Attığın adımlara dikkat et: Sonunun Fedja'nınki gibi olmasını istemezsin, herhalde.

Piotr, Dov'u göstererek: — Beni rehber olarak o istedi – dedi. Ancak bunu o anda uydurduğu belliydi. Ardından ekledi: — Bu bir görevden kaçış değil, yoldaş komutan. Her ikisi de partizan birliği. – Bununla birlikte, konuşmasını sürdürürken, Gedale'in grubunu bıraktı ve cezalandırılmış bir çocuk edasıyla Ulybin'in tarafına geri döndü.

Fazlasıyla gecikilmişti, artık gece olmuştu, hareket etme zamanıydı. Ulybin barakalarda saklanan mayınların pimini taktırdı ve herkesi dışarıda meydanda topladı. Sus emri verilmişti ama orkestra üyelerinin uvertürden önce enstrümanlarını akort ettiği zamanlarda olduğu gibi, heyecanlı bir fısıldaşma ve aralarında anlaşamayan seslerden oluşan bir gürültü duyuluyordu. Bunlar anlaşamayan insanların sesleriydi, evet, ancak dikkatli bir kulak, Ruslar ve Yahudiler tarafından farklı tonlarda tekrar edilen tek bir motifi ayırımsayabilirdi: Piotr, yürekli ve saf Piotr, Stien'ka Razin[26] gibi, yabancı bir kadının gözleri uğruna aklını kaçırmıştı. Acaba söz konusu olan Sissl'in gri gözleri mi, yoksa Line'nin koyu kahverengi gözleri miydi, bu noktada görüşler farklılaşıyordu. Dedikodu bir doğa yasasıdır; birçok sıkıntıyı dayanılabilir kılar, bataklıkların, savaşın ve çözülen karların ortasında bile filizlenerek yeşerir.

Tüm gece boyunca Almanların izine rastlamaksızın tek sıralı kol düzeninde yürüdüler. Şafak sökerken Polonya sı-

26 Birçok halk ayaklanmasına katılmış olan ve yabancı bir tutsağına âşık olduğu söylenen efsanevî Kazak lideri (ç.n.).

nırında terkedilmiş bir kulübede dinlenmek için durdular. Öğleye doğru, ileri gözcüler ana yol boyunca Alman kuvvetlerinin geçtiğini gördü; hepsi savunma pozisyonu aldı, ancak yürüyüş kolu kulübeyi kontrol etme gereği duymadan yoluna devam etti. Gece yeniden yürümeye koyuldular. Düz bir alanda iki birlik ayrıldı; Ulybin ile adamları Sovyet arazisine geri dönmek üzere sola kıvrıldı, Gedale'in birliği ise ekilmemiş tarlalar boyunca Rečitsa'ya doğru yoluna devam etti. Gedale onları temin etti: — İşin zor kısmı geride kaldı. Bir gecelik yürüyüşten sonra bunların dışında olacağız.

Ancak Mendel ve arkadaşları, ne açlıktan ne de soğuktan dolayı sıkıntı çekmedikleri Turov kampında kendilerini daha güvencede hissetmişler, orada başlarının üstünde dayanıklı sağlam tahtalardan yapılma bir çatının ve bir otoritenin varlığını duyumsamışlardı. Bu otorite, Ulybin'in kendisi, gökyüzünden gelen haberciler ya da daha uzaktaki bir güç diye nitelendirilebilirdi. Gedalciler – Kendilerini böyle adlandırıyorlardı – gözü kara, yersiz yurtsuz ve yoksul insanlardı. Gedale'in yardımcısı Józek, bir gazete kâğıdı parçasına otlardan bir sigara sardı. Leonid'den bir kibrit istedi, onu uzunlamasına ikiye ayırdı, bir yarısıyla sigarasını yaktı, diğerini ise cebine attı. Leonid'e iki ineğin savaş ganimeti olduğunu söyledi. Onları birkaç gün önce, Ljuban saldırısı sırasında ele geçirmişlerdi, "Çünkü savaşta malı mülkü de düşünmek gerekiyordu." İnekler cılızdı ve ilerlemekte isteksizdiler; bir ot kümesi bulduklarında onu kemirmek için tüm çekiştirmelere karşı inatla direniyor ve yürüyüşün temposunu bozuyorlardı. Ağaçların gölgesinde hâlâ kar birikintilerinin bulunduğu yerlerde, liken arayışı içinde, topuklarıyla toprağı eşeliyorlardı. Józek, kararlı bir ses tonuyla: — İlk fırsatta onları satalım, – dedi.

Józek Rus değil, Bialystoklu bir Polonyalıydı ve mesleği üçkâğıtçılıktı. Diğerlerinden ayrıldıktan sonraki ilk konaklama sırasında başından geçenleri Mendel'e anlattı; Rusların nasıl karşılayacaklarını bilemediği için daha önce anlatmamıştı.

— İyi bir meslek, ama kolay değil. 1928'de delikanlıyken başladım: Amatör litograftım ve sahte pul basıyordum. O zamanlar Polonya polisi başka şeylerle uğraşıyordu ve büyük bir tehlike yoktu, ancak az kazanıyordum. 1937'de sahte belge işine başladım ve pasaport konusunda çok başarılıydım. Sonra savaş çıktı; Bialystok'a önce Ruslar, 1941'de ise Almanlar geldi. Saklanmak zorunda kalsam da iyi şartlarda yaşıyordum: Sahte belgeye talep vardı, özellikle Polonyalılar için kame ve Yahudiler için Ari ırktan olduklarına dair kimlik belgeleri çok revaçtaydı. Savaşın sonuna kadar güzelce idare edebilirdim, ama ücret tarifem fazlasıyla düşük olduğu için bir rakibim beni ele verdi. Üç hafta hapiste yattım; tabii kendi belgelerim de sahteydi. Onlara bakılırsa, iki kuşaktan beri Hristiyandım. Ancak beni soydular, Yahudi olduğumu anlayarak taş kırmaya, Sachsenhausen'de bir toplama kampına gönderdiler.

Józek durdu ve cebine koyduğu yarım kibritle bir sigara daha yaktı. Sarışıncaydı, narin yapılı ve orta boyluydu; tilkimsi uzun bir yüzü ve bakışını keskinleştirmek istercesine hep kısık tuttuğu kirpiksiz sayılabilecek yeşil gözleri vardı. Müfreze ağaçların seyrek bulunduğu bir yerde durmuştu; Józek kırağıdan ıslanmış otların üzerine uzanmış sigara içiyor ve zevkle anlatıyordu. Birçok kişi onu dinlemek için etrafını almıştı. Öyküsünü çoktan bilseler de onu yeniden dinlemek hoşlarına gidiyordu; bazıları ise uyuyordu. Leonid Line'yle birlikte bir kenara çekilmişti. Sissl biraz uzakta durmuş, dinliyordu: İğne iplik çıkarmıştı ve şafağın belirsiz ışığında bir çorap yamıyordu.

Józek: — Dünya bir garip – diye sözlerini sürdürdü. — Sıradan Yahudiler ölüp gidiyor, sahtekâr olanlar ise kendilerini kurtarıyor. 1942'nin sonunda toplama kampına bir duyuru astılar: Almanlar, basımcı ve litograf arıyordu. Başvurdum ve toplama kampının ta bir ucunda bulunan, rüyadaymışım hissini veren küçük bir barakaya beni gönderdiler. Orada benimkinden çok daha iyi donatılmış bir laboratuvar, sahte dolar ve sterlinlerin yanı sıra casuslar için belgeler de üreten bir grup Polonyalı, Çekoslovak, Alman ve Yahudi tutsak vardı. Laf olsun diye söylemiyorum, en iyileriydim ve ince işleri bana veriyorlardı. Gelgelelim, işin tehlikeli olduğunu çabucak anladım, hiçbirimizin buradan sağ çıkmayacağı açıktı. Bu durumda kendimi toplama kamplarında hiç eksik olmayan altın toplama işine verdim ve kendime bir nakil emri çıkarttım.

Mendel: — Peki neden kendine oradan ayrılma emri düzenlemedin ki? – diye sordu.

— Senin bir toplama kampının ne olduğunu bilmediğin besbelli. Bir Yahudi'nin serbest bırakıldığı görülmüş şey değil; özellikle de benim gibi bir Yahudi'nin. Kendime Brest – Litovsk toplama kampı için bir nakil emri hazırladım, çünkü bir Polonyalı için Polonya'ya kaçmak daha akıllıca: 67703 numaralı *Funktionshäftling*, yani görevli tutuklu Józef Treistman adına, imzalı ve mühürlü, SS'lerin kâğıdına basılı, kurallara tamamen uygun olarak düzenlenmiş bir emir. Büyük riske giriyordum, ama seçeneksizlik de bir seçenektir. Beni iki refakatçi eşliğinde bir trene bindirdiler, bunlar geri hizmet birliğinden iki yaşlı askerdi ve kendilerine rüşvet olarak altın verdim; zaten başka bir şey bekledikleri de yoktu; Brest'e varmadan az önce kaçtım, iki hafta gizlenerek yaşadım, sonra da Gedale'i buldum.

Günler geçtikçe ve kişileri daha iyi tanıdıkça, Gedale ve Ulybin arasında bir anlaşma sağlanamamış olması Mendel'e daha doğal geliyordu. Ruslar ve Yahudiler arasında yüzyıllar boyu süregelen farklılık bir yana, yapıları birbirine bu kadar zıt iki insan daha bulmak güçtü: Tek ortak özellikleri cesaretleriydi, bu da garip değildi, çünkü cesur olmayan bir komutan fazla yaşamaz. Ancak cesaretleri de birbirine benzemiyordu: Ulybin'in cesareti inat dolu ve yüzeyseldi; Allah vergisi olmaktan çok, çalışma ve disiplinden kaynaklanan, görev yükümlülüğü dolu bir cesaretti. Her kararı ve her emri Tanrı yasası gibiydi, otorite ve açıkça belirtilmeyen tehditlerle doluydu. Çoğunlukla mantıklı emirlerdi, çünkü Ulybin uyanık bir adamdı. Akla yatkın olmadıklarında dahi kulağa tartışma götürmez geliyorlardı; onlara uymamak güçtü. Gedale'in cesareti anlık ve değişkendi; bir disipline dayanmıyor, kısıtlanmaya gelemeyen ve geleceği düşünmeye pek yatkın olmayan bir yapıdan kaynaklanıyordu. Ulybin'in hesaplı davrandığı yerlerde Gedale bir oyundaymışcasına ileri atılıyordu. Mendel onda, değerli bir alaşımdaki gibi, iyice kaynaşmış heterojen metaller sezinliyordu: Bunlar Talmud'u çalışanların korkusuz mantığı ve hayal gücü; müzisyenlerin ve çocukların duyarlılığı; gezgin tiyatrocuların güldürü gücü ile Rus toprağından özümsenen canlılık gibi özelliklerdi.

Gedale uzun boylu, zayıf ve geniş omuzluydu ancak uzuvları narindi ve göğsü oldukça düzdü. Burnu bir pruva gibi kemerli ve keskin hatlı, siyah saçlarının bitiminde beliren alnı ise dardı. Rüzgâr ve güneşin hışmına uğramış cildi, yanak bölgesinde kırışıklarla doluydu; geniş ağzında ise hiç eksik diş yoktu. Hareketleri hızlıydı ancak yürüyüşü, sirkteki palyaço gibi, kasıtlı izlenimi veren bir kabalığa sahipti. Göğsü akordeon kasasıymışcasına, gerekmedi-

ğinde dahi yüksek ve tiz bir sesle konuşuyor, yerli yersiz bol bol gülüyordu.

Kızıl Ordu'nun hiyerarşisine alışık olan Mendel ve Leonid'i Gedalciler'in tavırları şaşkına çeviriyor ve korkutuyordu. Kararlar gürültülü toplantılarda kolayca alınıveriyor, bazen Gedale, Józek ya da bir başkasının gözü kara planları pek fazla düşünülmeden kabul ediliyordu; ara sıra kavga çıkıyor ancak ortalık çabucak yatıştırılıyordu. Birliğin bünyesinde kalıcı gerginlik ya da uyuşmazlıklar yok gibiydi. Birlik mensupları siyonist olduklarını söylüyorlardı ancak Yahudi milliyetçiliğinin, marksist Ortodoksluğun, dinci Ortodoksluğun, anarşiye dayalı bir eşitlik anlayışının ve ruhun kurtuluşunu bağışlamaya dayandıran Tolstoycu yeniden doğuş görüşünün arasına sıkıştırılabilecek değişik nüanslardan oluşan, çok çeşitli eğilimleri bünyesinde toplayan bir siyonizmdi bu. Gedale de siyonist olduğunu ileri sürüyordu. Günler boyu Mendel onun hangi eğilime dahil olduğunu anlamaya çalıştıysa da sonunda vazgeçti: Aynı anda değişik fikirleri benimsiyor veya hiçbir görüşe katılmıyor ya da sık sık görüş değiştiriyordu. Tabii teoriden çok, eyleme yatkındı ve hedefleri basitti: Hayatta kalmak, Almanlar'a olabilecek en büyük zararı vermek ve Filistin'e gitmek.

Gedale nezaket sınırlarını aşacak derecede meraklıydı. Yeni gelenlere hiçbir kayıtsal veri sormadı, onları resmî olarak birliğe de almadı ama her birinin öyküsünü bilmek istedi ve onları çocuklara özgü saf bir ilgiyle dinledi. Herkese sempati duyar, herkesin erdemlerini takdir eder, zayıflıklarını ise görmezden gelir gibiydi. Öyküsünü dinledikten sonra Pavel'e: — *L'khàyim*! — dedi. — Yaşama! Aramıza hoş geldin, Tanrı sırtını özenmiş de yaratmış. Senin gibi güçlü kuvvetli kişilere gereksinimimiz var. Sen bir

Yahudi bizonusun: Ender rastlanan bir hayvandır, biz de senin değerini iyi bileceğiz. Belki de böyle olmak istemezdin, ama Yahudi doğan Yahudi kalır, bizon doğan da bizon kalır. Tanrı bize katılanları takdis etsin.

Bu, birliğin kuşatmayı yardıktan sonra ilk sakin konaklamasıydı. Geceyi terk edilmiş bir çiftlik evinin ambarında geçirmişler, kuyuda berrak su da bulmuşlardı. Hava hoş kokulu ve hafifti. Tüm yüzler gerginlikten kurtulmuştu ve Gedale'in keyfi yerindeydi.

Leonid öyküsünü iki, en fazla üç dakikalık bir süreye sıkıştırdıysa da Gedale kuşkulanmadı ve daha fazlasını bilmek istemedi. Yalnızca şöyle dedi: — Sen çok gençsin, gençlik ilaçsız da olsa çabuk iyileşen bir hastalıktır, ama yine de tehlikeli olabilir. Onu üzerinden atamadığın sürece kendine dikkat et.

Leonid ona şaşkın ve kuşkulu bir şekilde baktı:

— Ne demek istedin?

— Sözlerimi sözlük anlamlarına göre yorumlama. İsrail'in her evlâdı gibi, ben de peygamber kanındanım ya, arada bir peygambercilik oynarım.

Line ve Sissi ile konuşurken peygamberliği bir kenara bıraktı ve operet oyuncusu tavırlarına büründü. Onları "Benim soylu hanımefendilerim" diye tanımladıysa da kaç yaşında olduklarını, bakire olup olmadıklarını ve erkeklerinin kimler olduğunu sordu. Sissl utana sıkıla, Line ise kararlı bir mağrurlukla yanıt verdi. Her ikisi de sorgulanmayı bitirmekte aceleci davranıyorlardı. Gedale üstelemedi ve Mendel'e döndü. Anlattıklarını dikkatle dinledikten sonra konuştu: — Sen rol yapmıyorsun. Saatçi olarak kaldın, ne tavuskuşu ne de kartal tüyleri takındın. Sen de hoşgeldin, bize yararın dokunacak, çünkü temkinli birisin, denge un-

suru olacaksın. Burada, aramızda, temkin birazcık unutulup gitti. Belleğimiz de zayıfladı, bir konu hariç...

Mendel, — Nedir o? — diye sordu.

— "Siz Mısır'dan çıktıktan sonra, Amalec'in yürüyüş sırasında sana yaptığını anımsa. Sen yoldayken sana saldırdı, geri sallardaki tüm zayıfları, hastaları ve bitkin hâlde olanları öldürdü; Tanrı'dan korkmadı. Bu yüzden Tanrın seni düşmanlarından kurtardığında, sen Amalec'in anısını belleğinden sileceksin, unutma." İşte, biz unutmuyoruz. Ezbere okudum, hem de tam yeri gelmişken.

Mayıs ortasında Gedale'in birliği Gorin Irmağı'nın erken açmış müge ve papatyalarla beyaza bürünmüş kıyılarında kamp kurmuştu. Kısmen ya da tamamen çıplak erkek ve kadınlar ırmağın sakin sularında neşe içinde yıkanıyorlardı. Józek, iki silahlı yoldaş eşliğinde, iki inek ve Pavel'in atıyla birlikte Rečitsa'ya hareket etmişti. Rečitsa'da, Ukrayna sınırı yakınlarında bir pazar vardı. Birkaç saat sonra döndü. İnekleri ekmek, peynir, domuz yağı, et, salata, sabun ile değiş tokuş etmiş, üstünü de işgal bölgelerinde geçerli olan Alman Markı olarak almıştı. Ardıç yükün altında muzaffer bir edayla, ter içinde ilerliyordu. Neredeyse savaş sona ermiş gibiydi, kış ise tamamen bitmişti. Józek küçük kentte Almanların izini görememişti: Eğer oradaysalar da, bir yerlerde saklanıyorlardı. Ne açıklamada bulunmak ne de pazarlık etmek zorunda kalmıştı; köylüler partizanlarla – renkleri ne olursa olsun – ilişkilerinde meraklı ve cimri olmamaları gerektiğini uzunca bir süreden beri öğrenmişlerdi.

Józek döndüğünde, birliğin aşağı yukarı yarısının nehrin kıyısına sessizce toplanmış olduğunu gördü. Gedale,

ayakları suyun içinde, kemanını havada tutarak bir ağaç gövdesine oturmuştu; Bliznalı adamlardan biri olan Izu, ayı gibi kıllı ve çırılçıplak bir hâlde akıntının ortasında bulunan bir kayalığa doğru adım adım, yavaşça ilerliyordu. Herkes ona bakıyor, o ise hareket etmemeleri ve konuşmamaları için işaret ediyordu. Kayalığın dibine geldiğinde, yine olabildiğince temkinli şekilde, tamamen suya girdi. Suyun bir an için dalgalandığı görüldü ve Izu ellerinde debelenen koca bir balığı sıkı sıkı tutarak dışarı çıktı. Balığın ensesini ısırdı ve balık kendini bırakıverdi: İki karış uzunluğundaydı, bronz renkli pulları güneşte parıldıyordu.

Gedale, — Ne tuttun, Izu? – diye sordu.

Izu kıyıdan yukarı geri gelirken, gururla, — Alabalık olduğunu sanıyordum ya, sazanmış! – diye yanıtladı. — Böylesine alçak suda bulunması garip. — Düz bir taşın yanına çömeldi, balığın içini temizledi, akarsuda yıkadı, sırtını bıçakla boydan boya kesti ve içinden etleri çıkarıp çıkarıp yemeye başladı.

— Nasıl yani, onu pişirmiyor musun?

Izu çiğnerken, — Pişmiş balığın vitamini kalmaz, – diye yanıt verdi.

— Ama daha lezzetlidir. Hem sonra daha çok fosfor içerir ve fosfor zekâyı artırır. Anlaşılan siz Bliznalılar balığı hep çiğ yiyorsunuz.

Gedale elini sallayarak Józek'i uzaktan selamladı: — Aferin Józek, bir hafta rahatız. — Sonra keman çalmaya devam etti. Yarı beline kadar çıplaktı ve yüzünde müzikten mi yoksa ayaklarını yıkamasından mı kaynaklandığı anlaşılmayan coşkulu bir ifade vardı, ama Bella ona huzur vermiyordu. Birlikte Turov'a gelmiş olan üç kadından Gedale'e en yakın olan herhalde Bella'ydı: Kendini onun

yasal ve tartışılmaz kadını kabul ediyordu. Oysa Gedale pek öyle düşünmüyor gibiydi; sanki ilişkinin adını tam olarak koymak istemiyordu. Bella diğerleriyle birlikte bir asker çadırı kuruyordu; ancak sık sık çalışmaya ara veriyor, Gedale'in kulağına sağırlara yapıldığı gibi bağırarak onu da engelliyordu. Gedale ona sabırla yanıt veriyor ve çalmaya devam ediyordu. Bella ise sıkıcı ve ısrarlı sorularıyla onu engellemeyi sürdürüyordu:

— Bırak artık şu kemanı da gel yardım et!

Dov uzaktan, — Onu söğüt dallarına assana, Gedale! — diye bağırdı.

Gedale, — Henüz Kudüs'te değiliz ama artık Babil'de de değiliz – diye yanıtlayarak çalmayı sürdürdü. Bella asık uzun yüzlü, narin, ufak tefek bir sarışındı. Kırk yaşlarında gösteriyordu. Gedale ise otuzlarını geçmemiş olmalıydı. Bella, çoğu zaman onu bunu eleştiriyor ve kimsenin uygulamadığı emirler yağdırsa da sonuçtan alınmış görünmüyordu. Gedale ona hafif alaycı bir yumuşaklıkla davranıyordu.

Sabahın ileri saatlerinde nöbetçiler uzaktan "Ateş etmeyin!" diye bağıran bir adam gördüler ve yaklaşmasına izin verdiler. Adamın Piotr olduğu anlaşıldı. Gedale şaşkınlığını belli etmeden onu karşıladı:

— Aferin, bizimle gelmekle iyi ettin. Otur, birazdan yemek yenilecek.

Piotr, — Yoldaş komutan, yalnızca tabancam var, parabellumumu Ulybin'in adamlarına bıraktım, – dedi.

— Yanında getirseydin daha iyi olurdu. Neyse, o kadar da önemli değil.

— Bak, biliyorum iyi etmedim ama Ulybin ile kavga ettim. Fazlaca katı davranıyordu; yalnızca bana değil, her-

kese. Bir akşam aramızda ciddi bir tartışma oldu...politik bir tartışma.

— Gedalcilerden konuştunuz, değil mi?

— Nasıl oldu da tahmin ettin?

Gedale yanıt vermedi, ama bu kez o sordu:

— Seni aramaya adam göndermez mi? Bak, Ulybin'le sorun çıksın istemiyoruz.

— Beni aramaya adam göndermez. Oradan beni o kovdu. Parabellumu yere bırakmamı ve çekip gitmemi söyledi. Size katılmamı da o söyledi.

— Sana kızgınlıkla veya sarhoşken böyle söylemiştir. Belki de sonra fikrini değiştirir.

Piotr, — Kızgındı ama sarhoş değildi – dedi. — Hem şu anda dört veya beş günlük yürüyüş mesafesindeler. Ben de kaçak değilim ki. Size korktuğumdan dolayı değil, birlikte savaşmak için katılıyorum.

O akşam, belirli bir neden olmaksızın, Gedale'in kampında bir eğlence düzenlendi. Nedeni, o günün bataklıklar ve tehlikelerin dışında geçirilen ilk gün olmasının yanı sıra, ilkbaharın da ilk günü olması, ya da Piotr'un gelişinin herkesi neşelendirmesi, belki de yalnızca Ardıç'ın sırtına yüklenmiş diğer gıda maddeleri ile birlikte, Józek'in küçük bir fıçı Polonya votkası da getirmesiydi. İki kum tepesi arasında ateş yakmışlardı ve herkes çevresinde daire şeklinde oturuyordu; Dov ateş yakmanın pek de temkinli bir davranış olmadığını Gedale'e söyledi. Bunun üzerine Gedale ateşi söndürttüyse de kor alevinin parıltısı gönülleri aynı şekilde coşturuyordu.

İlk gösteriyi yapan Pavel oldu. Kimseden talep gelmemişti ama o korlaşmış ateşin yanı başında dikildi, eline bir parça kömür alarak üst dudağına iki küçük bıyık çiz-

di, ıslak bir tutam saçı alnına düşürdü, göz hizasında gergin tuttuğu koluyla herkesi selamladı ve saçmasapan bir şeyler gevelemeye başladı. Gitgide artan bir öfkeyle önce Almanca konuştu. O anda uydurulmuş bir konuşmaydı ve içeriğinden çok, kullandığı ses tonu önemliydi. Ama Alman askerlerini son asker hayatta kalıncaya kadar savaşmaya teşvik ederken, onları kâh "Büyük Almanya'nın kahramanları", kâh "Orospu çocukları", kâh "Gökmavisi köpekler", kâh "Kanımızın ve toprağımızın savunucuları", kâh "Göt delikleri" diye adlandırdığını duyunca herkes güldü. Öfkesi giderek artıyor, sesini ve sözlerini kesik öksürüklerle bölünen boğuk bir köpek ulumasına dönüştürecek kadar hırçınlaştırıyordu. Birdenbire, ani ve şiddetli bir diş ağrısının etkisi altına girmişcesine, Almanca'dan vazgeçti ve sözlerini Yidiş sürdürdü. Herkes gülmekten yerlere yatıyordu: Hitler'in kendini kaybedip, paryaların diliyle konuşarak, birilerini başka birilerini katletmeye yönlendirdiğini duymak olağanüstü bir şeydi. Almanları mı Yahudileri katletmeye yönlendiriyordu, yoksa aksini mi yapıyordu, anlaşılmıyordu. Onu hararetle alkışladılar, gösteriyi yinelemesini istediler ve Pavel, mağrur bir edayla ilk kez 1937'de Varşova'da bir kabarede yaptığını açıkladığı gösterisini tekrarlamak yerine, kimsenin anlamadığı, kendisinin ise İtalyanca olduğunu iddia ettiği bir dilde *O sole mio* adlı parçayı söyledi.

Sonra sahneye Boğazkesen Mottel geldi. Mottel kısa bacaklı ve upuzun kollu bir adamcağızdı ve bir maymun gibi çevikti. Ateşin içinden önce üç, sonra dört, daha sonra da beş korlaşmış tahta parçası alarak çevresinde, başının üstünde ve bacaklarının arasında döndürdü; tahtalar gökyüzünün oluşturduğu mor renge bürünmüş fonda sürekli değişen karmaşık, parabolik figürler çiziyorlardı. Al-

kışlandı, dört bir yana eğilerek selam verip teşekkür etti ve orangutanların aksak yürüyüşünü taklit ede ede çekildi. Adı niçin mi Boğazkesen'di? Mottel'in hiç de öyle önemsiz biri olmadığını Mendel'e açıkladılar. Minskliydi, otuzaltı yaşındaydı ve iki anlamda Boğazkesen'di. Kariyerinin ilk yarısında saygın bir Boğazkesen olmuştu: Dört yıl boyunca *shokhètlik* yapmıştı, yani topluluğun herkesçe kabul edilen kasabı olmuştu. Öngörülen sınavı geçmiş, lisansı almış ve bıçağı sürekli bilenmiş tutma; tek bir darbe ile hayvanın boğazını, nefes borusunu ve şahdamarını kesme sanatında uzman kabul edilmişti. Ancak sonraları – bir kadın yüzünden olduğu fısıldaşılıyordu – yoldan çıkmıştı: Karısını ve evini terk etmiş, yeraltı dünyasına karışmış, ilk mesleğini ve teorik eğitimini unutmaksızın, çanta kapma ve balkonlara tırmanma işinde de beceri kazanmıştı. Uzun ve yuvarlak uçlu geleneksel bıçağını hep saklamıştı. Bununla birlikte yeni statüsünün sembolü olarak, bıçağının uç kısmını yanlamasına keserek keskin bir uç elde etmişti. Bu şekilde değiştirildiği için bıçak başka işlere de yarayabilirdi.

— Bir kadın! Ortaya bir kadın çıksın! – diye bağırdı biri, votkadan çatallaşmış sesiyle. Bella, süpürge sarısı saçlarını tarayarak öne çıktı. Ancak Pavel, bir ayı gibi sallana sallana gelip, Bella'yı kalçasıyla itip, izleyicilerin oluşturduğu daireye geri göndererek yerine geçti. Henüz bitirmemişti; sarhoş muydu, numara mı yapıyordu, belli değildi. Bu kez bir Hasid[27] hahamı olmuştu; tabii ki sarhoş bir hahamdı, aslında kerhane Rusçası kullanarak uyduruk bir İbranice ile *Şabat* dualarını birbiri ardına sıralıyordu. Nefes nefese ve baş döndürücü bir hızla dua ediyordu, çünkü (bir ta-

27 Hasidlik: Doğu Avrupa'da 1700'lerin ikinci yarısında yaygınlaşan, katı ahlâk kurallarına bağlı mistik bir Yahudi hareketi (ç.n.).

rafa geçerek böyle açıkladı) "Bir çitin iki direği arasından bir domuzcuk", yani bir kutsal sözcükle diğeri arasında kâfirce bir düşünce geçmemeliydi. Bu kez aldığı alkışlar daha azdı.

Bella yılmamıştı. Korlaşmış ateşe yanaştı, sol elini zarif bir hareketle kaldırdı, sağ elini kalbine koydu ve *Si me ne andrò lontana*, yani "Eğer uzaklara gidersem" adlı bir romans söylemeye başladı. Ancak pek uzağa gidemedi, çünkü birkaç dizeden sonra sesi detone olmaya başladı ve hıçkırıklara boğuldu. Gedale geldi, onu elinden tutarak bir kenara çekti.

Birçok taraftan Dov'un adının söylendiği duyuluyordu. Piotr, — Sibiryalı, ortaya çıkıp bize Anayurtta neler gördüğünü anlatsana, – dedi. Onu, eğlencenin sunuculuğunu üstlenen Pavel izledi: — Ve içimizdeki en bilge, en yaşlı ve en sevilen kişi David Yavor işte karşınızda! Haydi, Dov, herkes seni görmek ve dinlemek istiyor. — Ay çıkmıştı, neredeyse dolunay vardı ve istemeye istemeye topluluğun ortasına doğru gelen Dov'un beyaz saçlarını aydınlatıyordu.

Dov utangaç bir tavırla gülümseyerek, — Ne yapmamı istiyorsunuz? Ne şarkı söylemeyi bilirim, ne de dans etmeyi. Kiev'de gördüklerimi size zaten defalarca anlattım, – dedi.

— Nihilist dedeni anlatsana! Kasabandaki ayı avından söz etsene! O Alman treninden nasıl kaçtığını anlatsana! Kuyruklu yıldızdan söz etsene! — Ancak Dov'un konuşmaya pek gönlü yoktu:

— Hepsi daha önce anlattığım şeyler; kendini tekrarlamaktan daha sıkıcı bir şey de yoktur. Onun yerine bazı oyunlar oynayalım ya da yarışalım.

Piotr, — Güreşelim! – dedi. — Kim benimle boy ölçüşmek ister?

Birkaç dakika hiç kimse kımıldamadı; sonra Line ve Leonid'in arasında kısa bir tartışma oldu. Leonid bu meydan okumayı kabul etmek niyetindeydi ve Line, anlaşılmayan bir nedenden ötürü, hararetle onu vazgeçirmeye çalışıyordu. Sonunda Leonid kendini Line'den kurtardı: İki rakip parkalarını ve çizmelerini çıkararak güreş pozisyonuna geçtiler. Ayak oyunlarıyla birbirlerini düşürmeye çalışarak sırayla elense çektiler. Birçok kez birbirlerinin çevresinde döndüler; ardından Leonid Piotr'u belinden kavramaya çalıştıysa da başaramadı. Birliğin iki köpeği huzursuzca havlıyor, uluyor ve tüylerini kabartıyordu. Piotr, Leonid'den daha kuvvetli olmanın yanı sıra, daha uzun olan kolları sayesinde de avantajlıydı. Fazlaca dürüst olmayan ve anlaşılması güç bir karşılaşmadan sonra Leonid düştü ve Piotr hemen üstüne çıkarak omuzlarının yere değmesini sağladı. Piotr elleri havada halkı selamladı ve karşısında Dov'u buldu.

Piotr, — Ne istiyorsun, dayı? – diye sordu. Dov'dan neredeyse bir baş daha uzundu.

Dov, — Seninle güreşmek, – diye yanıt verdi. Elleri bileklerinden gevşekçe sarkık, dinlendiği anlara özgü hâliyle, iddiasızca pozisyon aldı. Piotr hayretle bekledi. Dov, — Şimdi sana bir şey göstereceğim – dedi ve aşağıya doğru eğildi. Piotr onu gözden kaçırmaksızın geri çekildi. Ayın cılız aydınlığında Dov'un hareketi iyice seçilemese de hafifçe eğilerek bir eliyle dizini ileri doğru uzattığı ve Piotr'un dengesini kaybederek ayakta sallandığı, ardında da sırtüstü düştüğü görüldü. Piotr ayağa kalktı ve üzerindeki tozu silkeledi. — Bu hamleleri nerede öğrendin – diye bozularak sordu. — Askerde mi öğrettiler? — Dov, — Ha-

yır,—diye yanıt verdi. — Babam öğretti. — Gedale, Dov'un tüm birliği bu şekilde güreşme konusunda eğitmesi gerektiğini söyledi. Dov da memnuniyetle, özellikle de hanımlara öğreteceği yanıtını verdi. Herkes güldü ve Dov bunun Samoyed tarzı güreş olduğunu sözlerine ekledi: Doğduğu yere birçok Samoyed aile sürülüp yerleştirilmişti.

— Ruslar onlara bu adı verdiler, çünkü insan eti yediklerini sanıyorlardı: *Samo-jed*, "Kendini yer" demek, ama bu ad onların hoşuna gitmiyor. İyi insanlar, hem onlardan çok şey öğreniliyor: Rüzgâr varken ateşin nasıl yakıldığı; bir çalı çırpı yığını altında fırtınadan nasıl korunulduğu; köpeklerin çektiği kızakların nasıl idare edildiği gibi.

Piotr, — Bu bize pek yararlı olmaz, – diye düşüncesini belirtti.

Dov, — Ama bu yarayabilir – dedi. Piotr'un parkası ile birlikte çıkarmış olduğu kemerinden bıçağı aldı; ucunu iki parmağıyla tuttu, nişan alırcasına elinde tartıp onu sekiz ya da on metre uzaklıktaki bir akçaağacın gövdesine doğru fırlattı. Bıçak döne döne uçtu ve ağaca oldukça derin bir biçimde saplandı. Aynı şeyi, başta Piotr olmak üzere, diğerleri de şaşkınlık ve kıskançlıkla denediyse de, ağaca olan uzaklığı yarı yarıya düşürenler bile başaramadı: En başarılı denemelerde bıçağın sapı ya da çelik kısmı ağacın gövdesine çarpıyor ve yere düşüyordu. Gedale ve Mendel ise bıçağı ağaç gövdesine isabet ettirmeyi bile başaramadılar.

Ne gösteriye ne de oyunlara katılmış olan Józek, — Çok yazık, akçaağacın yerinde doktor Goebbels yok – dedi. Dov insan öldürmek için herhangi bir bıçağın kullanılamayacağını, bu iş için keskin ancak ağır ve iyi dengeli özel bıçaklar gerektiğini belirtti. Gedale, – Anladın mı, Józek? dedi. — Bir dahaki sefer çarşıya gittiğinde, aklında olsun.

Gedale kemanını alıp şarkı söylemeye başladığında, bazıları çoktan uyumuştu; zaten alkış almak için şarkı söylemiyordu. Her zaman çok gürültülü biçimde konuşan Gedale, şarkılarını nedense alçak sesle söylüyordu. Diğer Gedalciler de gelip katıldı; korodaki seslerin bazıları çok, diğerleri ise az uyumluydu; ancak tüm sesler güven ve duygu doluydu. Mendel ve arkadaşları şarkının canlı, bir marşı andıran ritmini ve sözlerini beğeni ile dinlediler. Şarkının sözleri şöyleydi:

Anımsıyor musunuz bizi? Koyunlanyız gettonun,
Bin yıl boyunca kırkılan ve hakaretlere karşı suskun kalan.
Terzi, kâtip ve hazanlarız,
Solup giden gölgesinde Haçın.
Artık öğrendik ormanın patikalarını,
Öğrendik ateş etmeyi, öğrendik tam isabet ettirmeyi.

Eğer ben kendimi düşünmezsem, kim düşünür beni?
Eğer böyle değilse, nasıl? Ve şimdi değilse, ne zaman?

Göğe yükseldi kardeşlerimiz,
Bir mezar kazdılar kendilerine, havada,
Geçerek Sobibör ve Treblinka'nın bacalarından.
Ancak pek azımız kalabildik hayatta,
Onuru için ezilmiş halkımızın,
İntikam almak ve tanıklık yapmak için.

Eğer ben kendimi düşünmezsem, kim düşünür beni?
Eğer böyle değilse, nasıl? Ve şimdi değilse, ne zaman?

Evlatlanyız Davut'un; direnişçileriyiz Massada'nın[28]
Hepimizin cebinde
Goliath'ın alnını parçalayan taş.
Kardeşler, haydi çıkalım bu mezarlar Avrupası'ndan:
Gidelim, diğer insanlar arasında insan sayılacağımız
toprağa doğru birlikte gidelim.

Eğer ben kendimi düşünmezsem, kim düşünür beni?
Eğer böyle değilse, nasıl? Ve şimdi değilse, ne zaman?

Şarkı söylemeyi bitirdiklerinde, hepsi battaniyelere sarılıp uykuya daldı; yalnızca kampın dört köşesindeki ağaçlara tırmanmış olan nöbetçiler uyanık kaldı. Mendel sabah Gedale'e sordu:

— Dün akşam hangi şarkıyı söylüyordunuz? Yoksa marşınız mı?

— Öyle de diyebilirsin, ama marş değil, yalnızca bir şarkı.

— Sen mi besteledin?

— Müziği benim ama her geçen ay biraz daha değişiyor, çünkü hiçbir tarafa kayıtlı değil. Sözleri bana ait değil. İşte, bak, burada yazılı.

Gedale, parkasının iç cebinden kalın bir iple bağlı, balmumlu teladan yapılmış bir zarf aldı, çözdü ve üstünde "13 Haziran, Cumartesi" yazan, buruşuk, kareli bir kâğıt parçası çıkardı içinden. Bir ajandadan özensizce koparılmıştı ve kurşun kalemle yazılmış Yidiş harflerle doluydu. Mendel kâğıdı aldı, dikkatle baktı, sonra Gedale'e geri verdi:

28 Yahudilerin İ.S. 70 yılında Romalılara karşı direndikleri kent (ç.n.).

— Kitap harflerini zor bela okuyabiliyorum, el yazısını ise hiç okuyamıyorum. Okumayı unuttum.

Gedale şöyle konuştu: — Ben elyazısı okumayı geç öğrendim, 1942'de, Kossovo gettosunda: Bir kez gizli anlaşma dili olarak işe yaradı. Kossovo'da Martin Fontasch da bizimle birlikteydi. Mesleği marangozluktu; sonuna kadar hayatını bu işle kazandıysa da tutkusu şarkı bestelemekti. Her şeyi, besteyi de güfteyi de kendisi yapıyor ve tüm Galiçya'da tanınıyordu; gitarı ile eşlik ettiği şarkılarını düğünlerde, köy bayramlarında, bazen de kahvehanelerde düzenlenen konserlerde söylüyordu. Barışsever bir adamdı, dört çocuğu vardı ama getto ayaklanmasına katıldı ve bizimle birlikte kaçarak ormana geldi. Yapayalnızdı ve artık çok genç de değildi: Tüm ailesi öldürülmüştü. Geçen yılın ilkbaharında Novogrudok taraflarındaydık ve orada kötü bir tarama olayı yaşadık; adamlarımızın yarısı savaşarak öldü, Martin yaralandı ve tutsak düştü. Üstünü arayan Alman, cebinde bir flüt buldu: Flütten çok, bir kavaldı, Martin'in mürver dalından keserek yaptığı değersiz bir oyuncaktı. Şans bu ya, Alman da flüt çalıyordu: Martin'e, "Partizanlar asılır, Yahudiler ise kurşuna dizilir", dedi. O hem Yahudi, hem de partizandı ve bir seçim yapabilirdi. Aynı zamanda bir müzisyendi. Bu durumda, müzik seven bir Alman olarak, ona son arzusunu söyleme hakkını tanıdı; ancak isteği mantıklı olmalıydı.

Martin son bir şarkı bestelemek isteyince Alman ona yarım saat süre tanıyarak bu kâğıdı verdi ve bir hücreye kapadı. Süre dolunca, döndü, şarkıyı elinden aldı ve onu öldürdü. Bize bu öyküyü bir Rus anlattı; önceleri Almanlarla işbirliği yapıyordu, sonra Almanlar onun ikili oynadığından kuşkulandılar ve onu Martin'in yanındaki hücreye kapattılar, ama kaçmayı başardı ve bizimle birkaç ay kal-

dı. Alman'ın Martin'in şarkısından gurur duyduğu anlaşılıyordu; onu etrafa ilginç bir şey gibi gösteriyor ve ilk fırsatta kendi diline çevirteceğini söyleyip duruyordu. Ancak bunu yapacak zamanı olmadı. Biz onu gözaltında tutuyor, izliyorduk. Onu herkesten soyutladık ve bir gece Alman'ın el koyarak oturduğu kulübeye çıplak ayak girdik. Ben adaletten hoşlanırım ve ona son arzusunun ne olduğunu sormak istedim, ama Mottel bana acele ettiriyordu, böylece onu yatağında boğdum. Üstünde Martin'in flütünü ve şarkıyı bulduk: Ona şans getirmedi, ama bizim için bir uğur sanki. İşte, buraya baksana! Şuraya kadar olanlar şarkının biz söylerken duyduğun sözleri, sondaki sözcükler ise şöyle: "Birazdan ölecek olan ben, Martin Fontasch tarafından yazılmıştır. Cumartesi, 13 Haziran 1943." Son satır Yidiş değil, İbranice yazılmış. Bunlar senin de bildiğin sözcükler: "Dinle İsrail, bizim efendimiz, Tanrı'mız tektir." Neşeli ve hüzünlü birçok başka şarkı bestelemiş, en tanınmışını Polonya'ya Almanlar gelmeden yıllar önce, bir Yahudi katliamı dolayısıyla yazmış: O zamanlar, katliamları köylüler yapıyordu; yalnızca Yahudiler değil, neredeyse tüm Polonyalılar bu şarkıyı bilse de hiç kimse onu marangoz Martin'in bestelediğini bilmez.

Gedale zarfı kapattı ve cebine geri koydu:

— Şimdilik yeter, böyle şeyleri her gün düşünmemek gerek. Arada bir iyi oluyor, ama kişi bu düşüncelere kendini kaptırırsa, yaşamı zehir olur ve artık partizan olma özelliğini yitirir. Unutma, ben yalnızca üç şeye inanırım: Votkaya, kadınlara ve parabelluma. Bir zamanlar akla da inanırdım, ama artık inanmıyorum.

Birkaç gün sonra Gedale, yeterince dinlendiklerine ve yeniden yola koyulma zamanının geldiğine karar verdi:

— ...Ancak bu bir gönüllü birliği, Rusya'da kalmayı yeğleyen ayrılabilir; yanlış anlaşılmasın, silahsız olarak tabii. İsteyen cephenin bize kadar ilerlemesini bekler, isteyen de nereye isterse oraya gider. Hiç kimse birlikten ayrılmak istemeyince Gedale Piotr'a sordu:

— Bu kasabayı tanır mısın?

Piotr, — Oldukça iyi tanırım, – diye yanıtladı.

— Demiryolu ne kadar uzaklıkta?

— Oniki kilometre kadar.

Gedale, — Çok iyi, – dedi. — Yolculuğun bu bölümünü trenle yapacağız.

Mendel, — Trenle mi? Ama bütün trenlerde askerî koruma var! – dedi.

— Yine de denenebilir. Korumalarla anlaşabiliriz. Pavel'in itirazı Gedale'e daha ciddi gözüktü:

— Ya at? Herhalde onu terketmek istemiyorsundur. Her şey bir yana, işimize yarıyor, yükün yarısını o taşıyor.

Gedale yeniden Piotr'a döndü:

— Bu hattan hangi trenler geçer?

— Hemen hemen tüm yük trenleri; trende bazen birkaç yolcu da oluyor, örneğin karaborsacılar. Almanlara malzeme taşıyan trenlerde askerî koruma oluyor, ama sayıları genellikle az: Lokomotifin ve son vagonun üstünde ikişer asker bulunuyor. Askerî konvoylar ise buradan hiç geçmez.

— En yakın istasyon hangisi?

— Kırk kilometre güneyde olan Kolki: orada küçük bir istasyon var.

— Yükleme platformu var mı?

— Bilmiyorum. Anımsamıyorum.

Dov söze karıştı:

— Niçin bizi trene bindirmek istiyorsun?

Gedale sabırsızlıkla yanıt verdi:

— Niçin binmeyecekmişiz ki? Bin kilometreden fazla yürüdük; demiryolu da iki adım ötede. Uzun lafın kısası, ben insanların ileride bizi anımsayacağı bir biçimde Polonya topraklarına girmek istiyorum.

Bu konuşmanın üzerine bir dakika kadar düşündü ve şunları ekledi:

— İstasyonda bir trene saldırıp ele geçirmek fazlasıyla tehlikeli. Treni açık arazide durdurmak gerek, ama o zaman da atı bindiremeyiz. Yükün büyük bölümünü biz alalım, ne de olsa yolculuğun bu aşaması kısa sürecek. Pavel sen atla önden git ve bizi Kolki'de bekle.

Pavel ikna olmamıştı:

— Ya gelemezseniz?

— Biz gelemeyecek olursak, sen atla bize doğru gelirsin.

— Ya yükleme platformu yoksa?

Gedale omuz silkti: — Eğer, eğer, eğer! Yalnızca Almanlar her şeyi önceden görebildiklerini sanıyor; savaşları kaybetmelerinin nedeni de bu zaten. Platform yoksa, bir şeyler ayarlamaya çalışırız. Her şey orada belli olacak, elbet bir yol bulacağız. Pavel, git. Köylü olduğunu unutma ve yerleşim birimlerinde fazla görünme: Bu yörede Almanlar atlara el koyuyor.

Pavel dörtnala yola koyuldu, ancak Ardıç her zamanki olağanüstü temposunu bulduğunda, henüz gözden kay-

bolmamıştı. Gedale ve adamları yürüyüşe geçtiler ve iki saati biraz aşan bir sürede demiryoluna ulaştılar. Bir tek demiryolu hattı vardı ve araziyi bir ufuk çizgisinden diğerine bir ışın misali düz bir çizgiyle kesiyordu.

Umut ile olasılığı birbirine karıştırmak kolay. Herkes trenin kuzeyden gelerek Polonya sınırına gideceğini sanıyordu; oysa birkaç saatlik bir bekleyişten sonra güneyden geldiğini gördüler. Gelen bir yük katarıydı ve ağır ağır yol alıyordu. Gedale rayların iki tarafındaki çalılıkların arkasına silahlı adamlar yerleştirdi, sonra parkasız ve silahsız, kırmızı bir bez sallayarak rayların ortasına çıktı. Tren yavaşladı ve durdu. Makinistin bulunduğu bölmeden anında ateş etmeye başladılar. Gedale şimşek gibi fırladı ve bir fındık ağacının arkasına saklandı; Gedalciler ateşe karşılık verdiler. Mendel bir yandan lokomotifin pencerelerine kurşunlarını isabet ettirmeye çalışarak ateş ederken, diğer yandan da Gedalcilerin askerî bilgi ve becerilerine hayran kaldı. O ana kadar gördüklerine dayanarak cesaretli davranacaklarını umabilirdi, gerçekten de öyleydiler; ama bu denli isabetli ve az mermi harcayarak ateş edebileceklerini, böylesine kusursuz bir teknikle mevzi alabileceklerini düşünememişti. Şarkıları terziler, kâtipler ve hazanlardan söz ediyordu, ancak yeni mesleklerine çabuk ve iyi uyum sağlamışlardı. Deneyimsiz ve korkak olan kişi hemen kendini belli eder, çünkü tam siper yatmak için bir kaya ya da iri bir ağaç gövdesi arar. Evet, bu onu korur ama başını kaldırmadan yer değiştirmesini ve ateş etmesini engeller. Oysa hepsi sık çalılıkların arkasına uzanmışlardı ve düşmanı şaşırtmak için sık sık yerlerini değiştirerek yaprakların arasından ateş ediyorlardı.

Metal levhalarla korunan trendeki muhafızlar da isabetli ve yoğun bir ateş açmışlardı: En azından dört kişi

olmalıydılar ve mermiden tasarruf etmiyorlardı. En arka vagonda ise savunma yoktu. Mendel, Mottel'in birdenbire öne fırlayarak trene doğru atıldığını gördü. Bir saniye içinde en sondaki vagonun tepesine tırmandı; orada emniyetteydi. Hem zaten makinistin bulunduğu bölümden onu görmemişlerdi. Kemerine Alman yapımı, zaman ayarlı bir el bombası takmıştı ve vagonların bağlantı yerlerinden atlaya zıplaya, bir vagondan diğerine geçerek lokomotife doğru koşuyordu. İlk vagonun tepesine gelince bombanın pimini çektiği ve birkaç saniye beklediği görüldü. Ardından makinist kabininin camını bombayla kırdı ve bombayı içeri fırlatıverdi.

Bir patlama oldu ve ateş kesildi. Kabinde yalnızca üç Alman askeri olduğunu fark ettiler; biri hâlâ yaşıyordu ve Gedale tereddüt etmeden onun işini bitirdi. Makinist de, ateşçi de ölmüştü. — Yazık, – dedi Gedale, — Onların bu işle ilgisi yoktu ve bize yararlı olabilirlerdi. Ama, ne yapalım, Almanlara hizmet eden riske girer ve bunun da farkındadır. — Çocuk gibi somurtuyordu.

Mottel'in girişimi başarılı olmuş, ama planlarını altüst etmişti:

— Peki şimdi kim treni hareket ettirecek? Kimbilir senin bomban kumanda panosunda ne tahribat yapmıştır; yürüyüşün yönünü de değiştirmek gerek.

Övgü bekleyen Mottel, — Komutan, hem dikbaşlısın hem de hiçbir şeyden memnun olmuyorsun, – dedi. — Ben sana bir tren armağan ediyorum, sen ise beni eleştiriyorsun. Bir dahaki sefer siz saldırıya geçin, ben de pipomu yakıp seyredeyim.

Gedale ona kulak asmadı ve Mendel'e makinist kabinine çıkarak treni harekete geçirmeyi denemesini söyledi. Bu arada diğerleri treni gözden geçiriyorlardı. Hayal kırık-

lığı içinde döndüler: Kıymetli bir şey yoktu, yalnızca çimento, kireç ve kömür çuvalları vardı. Gedale, adamlarını ve atı bindirebilmek için iki vagonda bulunan çimentoyu boşalttırdı: Demiryolu ile kır gezintisi yapma düşüncesinden vazgeçmemişti, çok heyecanlıydı. Tüm çuvalların bıçak ile kesilmesi emrini verdi, sonra yeniden düşündü ve çok sayıda çuvalı lokomotifin önüne, rayların arasına yığdırdı: — Bu kadar acelemiz olmasa, daha iyi bir iş yapılabilirdi. Ancak böyle de, biraz yağmur, biraz da şans yardımıyla güzel bir engel oluşacak. Sonra Mendel'in yanına, makinist kabinine çıktı:

— Ee, bana neler söyleyebileceksin? Mendel, canı sıkkın: — Lokomotif saate benzemez, – diye yanıtladı. — İyi ama, hepsinin de dişli sistemi var, seninki de cevap mı? Lokomotif saat değil, saatçi demiryolcu değil ve öküzle domuz aynı şey değil. Benim gibi biri lider değil, ama bunu elinden geldiğince, en iyi şekilde yapıyor; hatta, haydutbaşılık yapıyor. — Bu noktada Gedale, bir anda havayı yumuşatan o sevimli gülüşüyle güldü. Mendel de gülmeye başladı:

— Şimdi in de deneyelim.

Gedale indi ve Mendel kumandalarla boğuşmaya başladı. — Dikkat, şimdi buhar veriyorum. Bacadan duman bulutları çıktı, tamponlar gıcırdadı ve katar geriye doğru birkaç metre hareket etti. Herkes "Yaşasın" diye bağırdıysa da Mendel şöyle dedi: — Kazanda hâlâ basınç var, ama çok sürmez. Makinist yetmez, ateşçi de gerek. — Gedalciler çarpışmalarda ne denli etkinlerse, barışçı seçimlerde bir o kadar sorun çıkarıyorlardı. Hiç kimse ateşçi olmak istemiyordu. Hararetli bir tartışmadan sonra, Mendel'e erkek gibi güçlü bir kadın yardımcı verildi: Bu, birkaç gün önce silah temizliği sırasında bir tüfeğin yayını kaybetti-

ği için cezalandırılması gereken Kara Rökhele'ydi. Beyaz Rökhele'den ayırt edilebilmesi için Kara Rökhele diye adlandırılmıştı. Yüzü çingene gibi karaydı, zayıf ve uyanıktı ve çok uzun bacakları vardı. Gülen, badem şekilli gözlerinin aydınlattığı küçük üçgen yüzüyle birleşen boynu da uzundu. Siyah saçları topuz biçiminde toplanmıştı. Yirmi yaşından biraz büyük olmasına karşın, o da eski bir Kossovoluydu. Beyaz Rökhele ise sıradan ve iyi huylu bir kadındı. Hemen hemen hiç konuşmazdı; konuştuğunda da bunu öylesine alçak sesle yapardı ki, insan onu anlamakta güçlük çekerdi. Bu nedenlerden ötürü hiç kimse hakkında bir şey bilmezdi, zaten o da hiç kimsenin bir şey bilmesini arzu etmiyor gibiydi: Sessizce birliğin yürüyüşünü izliyor, herkese itaat ediyor ve asla karşı çıkmıyordu. Ukrayna Galiçyası'nın uzak bir köyündendi.

Mendel, kazanın nasıl ateşlenmesi gerektiğini Kara Rökhele'ye gösterdi, diğerleri de boş iki vagona bindi. Vagonlar önden çekilmiyor, âdeta arkadan itiliyordu. Tren hareket etti: Mendel buhar kolunu çok düşük bir hıza kilitledi, çünkü bulunduğu yerden yolu göremiyordu. Jözek mitralyözüyle artık ilk sırada olan son vagonda frencinin yerine yerleşmişti ve yol göstericilik yapıyordu. Arada bir her ikisi de dışarı sarkıyor ve Jözek, Mendel'e yolun boş olup olmadığını işaret ediyordu. Ateşçi oyun oynuyormuşcasma çocuksu bir coşkuyla gülüyor, kömürü kürekliyordu; kısa sürede ter içinde kaldı ve gerçekten de tepeden tırnağa kapkara oldu; öylesine kararmıştı ki, gözleri ve dişleri karanlıkta fener gibi parlıyordu. Mendel içinse durum hiç de eğlenceli değildi. O mekanik canavarı ehlileştirmiş olmanın zevki kısa sürede sönüp gitti. Metal döşemedeki kan onu rahatsız ediyor, trenin körükörüne sayılabilecek bir biçimde yol alışından dolayı huzursuzluk duyuyordu.

Üstelik bu girişim ona tümüyle anlamsız bir çılgınlık, sınırsız bir ihtiyatsızlık gibi geliyordu. Gedale'in uzun vadede neler planladığını anlayamıyordu.

Yolun yarısına gelindiğinde, Gedale'in ender olarak uzun vadeli planlar yaptığını ve her zaman duruma göre davranmayı yeğlediğini kabullenmek zorunda kaldı: Gedale vagondan sarkmış, ona durmasını işaret ediyordu. Durdu ve her ikisi de aşağı indi.

— Dinle, saatçi, bu trene olabildiğince çok zarar vermenin iyi olacağını düşündüm. Ne yapılabilir?

Mendel, — Burada hiçbir şey yapılamaz, – diye yanıt verdi. — Ters gideceğimize düz gitsek, vagonları ayırıp bir şekilde onları kullanım dışı bırakabilirdik. Ama şu anda durum farklı ve yapılabilecek tek şey, açık vagonların kapaklarını indirmek; böylece tüm kireç ve kömür sarsıntıdan yerlere dökülecek.

— Peki vagonlar ve lokomotif ne olacak?

Mendel: — Bunu sonra, sen onlardan bıkınca düşünürüz, – dedi.

Gedale bu sataşmayı duymazdan geldi, kapakları açmaları için üç adam gönderdi ve tren neşeli bir şekilde malzemeyi iki yandan döke saça yeniden hareket etti. Öğleden sonra Kolki'ye vardılar; vagonlar neredeyse boşalmıştı. Pavel atıyla onları yükleme platformunda bekliyordu. Küçük istasyonda, Jòzek'in elindeki mitralyözü görerek bir tür asker selamı çakan ve geri çekilen istasyon şefinin dışında, kimsecikler yoktu. Mendel fren yaptı; bir dakikada Pavel ve Ardıç'ı trene yükleyerek yeniden hareket etti. Gedale mutluydu ve Mendel'e daha çabuk ilerlemesi için işaret etti: "Samy'ye! Samy'ye!" İki vagondan gelen bağırışlar, şarkılar ve ürkmüş olan Ardıç'ın kiş-

nemeleri trenin gürültülü gıcırtılarının arasından Mendel'e kadar ulaşıyordu.

Az sonra, ıssız bozkırı bir çizgi gibi bölen çayırın yakınlarında treni durdurma kararı alıp uygulayan Mendel oldu. Amacı yalnızca dinlenmek ve Rökhele'nin biraz olsun temizlenmesine olanak sağlamak değil, depodaki suyun bitmekte olduğunu haber vermekti. Herkes, eldeki birkaç kapla nehre gidip gelerek çalışmaya koyuldu: Bunlar birkaç tencere ve lokomotifte bulunan bir kovadan ibaretti. Zaman isteyen bir işti ve Mendel Kolki'de gördüklerini anlatmakta olan Pavel'i dinlemek için bu durumdan yararlandı.

— At da ben de hiçbir riske girmedik. Ne bizimle ilgilenen çıktı ne bizimle muhatap olan, yine de köylü olduğuma inandıklarını sanmıyorum. Hiç Alman'a rastlamadım ama orada olmalılar, çünkü belediye binasının önünde propaganda afişleri var. Fakat sokaklarda dolaşmıyorlar. İnsanlar artık konuşmaya korkmuyor ya da eskisinden daha az korkuyor. Bir hana girdim, radyo açıktı ve Moskova Radyosu'nun sesi duyuluyordu: Radyo Rusların Kırım'ı geri aldıklarını; tüm Alman kentlerinin gece gündüz bombardımana uğradığını ve müttefiklerin İtalya'da Roma kapılarına dayandığını söylüyordu. Ah, bir kasabanın sokaklarında gezinmek, çiçek saksıları dizili balkonları, dükkân tabelalarını, küçücük perdeli pencereleri görmek ne kadar da güzel! Bakın size ne getirdim: Bir duvardan söküp aldım, her köşede bunlardan asılı.

Pavel çirkin sarımtrak bir kâğıda, Rusça ve Lehçe olarak iri harflerle basılmış bir afişi çevresindekilere gösteriyordu. Afişte şunlar yazılıydı: "Almanlar için çalışmayın, onlara bilgi vermeyin. Almanlara buğday veren öldürülecektir. Okuyucu, seni gözlüyoruz; bu afişi yırtacak olursan, sana ateş edeceğiz".

Mottel, — Ve sen onu yırttın, ha? – diye sordu.

— Yırtmadım, söktüm: Bu başka şey. Onu saygı ile söküp çıkarttım. Kim olsa, birilerine göstermek için alıp götürdüğümü anlardı. Görüyor musunuz? Kızıl Yıldız alayının imzasını taşıyor: Çevrede onların sözü geçiyor.

Gedale coşkuyla, — Bizim de sözümüz geçiyor – diye konuşmasını kesti. — Samy'ye ileride unutulmayacak biçimde, kendi tarzımıza göre gireceğiz: Samy'yi kim biliyor?

Askerliğini Polonya ordusunda, Samy'de yapmış olan Jòzek orayı biliyordu: Yirmi bin kadar nüfusu olan mütevazı bir kentti. Orada birkaç fabrika, bir iplik imalathanesi ve demiryolu malzemelerinin onarımı için bir tamirhane vardı. İstasyon mu? Jòzek istasyonu çok iyi biliyordu, çünkü savaş başlamadan kısa süre önce orayı korumakla görevlendirilmişti. Samy, sınırdan önceki son Polonya kentiydi; Ruslar ilk olaylardan sonra kenti hiç çarpışmadan ele geçirmişlerdi. Oldukça önemli bir istasyondu, çünkü Lublin ve Varşova'ya giden hat buradan geçiyordu; demiryolu tamirhanesi de vardı. Ayrıca, lokomotifleri tamirhaneye taşımaya yarayan bir döner platforma ve bir hangara da sahipti. Gedale'in yüzü aydınlandı ve Mendel'e şöyle dedi: — Senin treninin istikbali parlak olacak. Mendel kendisinin de aynı akıbete uğramamayı dilediğini söyledi.

Gece Gedale treni demiryollarının kesişme noktasında durdurttu ve herkesi vagonlardan aşağı indirtti. Karanlıktan ürkmüş olan at huysuzlandı: İnmek istemiyor, şaha kalkmaya çalışıyor, sinirli sinirli kişniyor ve vagonun duvarına çifteler savuruyordu. Onu çekiştirdiler, sonunda atlamaya karar verdi, ama ön ayağının birini kırarak, kötü bir şekilde yere yığıldı. Pavel hiç söz söylemeden uzaklaştı ve Gedale ensesine ateş ederek atı vurdu. Samy istasyonu

da ıssız gibiydi: hiç kimse silah sesine tepki göstermedi. Gedale, Mendel'e vagonları kenardaki bir rayın üstüne doğru itmesini; Jòzek ve Pavel'e ise dikkatle ilerlemelerini ve makasları platform yönünde değiştirmelerini söyledi. İşlerini bitirip döndüler ve platform köprüsünün varış istikametine göre enlemesine konumda olduğunu bildirdiler: "Çok iyi", dedi Gedale. Lokomotifi platformun sonundaki çukura doğru göndererek paramparça olmasını sağlayacaklar, böylece tamirhane de en az bir ay devre dışı kalacaktı.

— Aklına yatmadı mı, saatçi? Ona bayağı alışmıştın, ha? Ben de biraz alışmıştım, ama onunla daha fazla ilerlemeyi riskli buluyorum, Almanlara da armağan etmek istemiyorum. Ve sana ormanlarda öğrendiğim bir şeyi söyleyeceğim: En iyi sonuca ulaşan girişimler, düşmanının senin yapabileceğini sanmadığı girişimlerdir. Haydi, vagonları it, lokomotifi çalıştır ve aşağı atla.

Mendel emre uydu. Ateşçi ve makinistten yoksun lokomotif karanlıkta kayboldu, yalnızca bacasından çıkan kıvılcımlar sayesinde görülebiliyordu. Herkes nefesini tutup bekledi; birkaç dakika sonra parçalanan metallerin gürültüsü, gökgürültüsünü andıran bir patlama ile yavaş yavaş sönüp giden keskin ve ince bir ses duyuldu. Bir alarm sireni çaldı. Telaşlı sesler duyuldu ve Gedalciler sessizce kırlara doğru kaçtılar. Karartma altındaki kentte el yordamıyla raylara ve tellere takıla takıla yürürken Mendel'in beyninde, hiç yeri değilken, mucizelere şükreden duanın sözcükleri çınlıyordu: "Tanrımız, efendimiz, dünyanın kralı, bizim için burada bu mucizeyi gerçekleştirdin ya, şükürler olsun sana".

Gedale'in birliği, böylece, uzun süre sonra, insanların yaşadığı bir dünyaya adım atmış oldu.

YEDİNCİ BÖLÜM

Haziran – Temmuz 1944

— Senin için üzgünüm, Pavel. Ama küçük perdeli pencerelerden ve çiçekli balkonlardan, özellikle de demiryollarından birkaç hafta daha uzak durmamız iyi olacak.

Gedale, birliğini sık ormanda gizlenmeye götürürken böyle demişti. Yine de, kamp kurmalarından üç gün sonra, sivil sayılabilecek giysiler giydi, silahlarını bıraktı, hiçbir girişimde bulunmadan onu beklemelerini söyledi ve tek başına gitti. Geride kalanlar ise, Dov onlara bu işten vazgeçmelerini söyleyene kadar, en anlamsızından en akla yatkınına kadar türlü türlü varsayımlarda bulunarak zaman öldürdüler:

—Gedale oynamayı seviyor, hem de iyi bir oyuncu. Bir şey söylemeden gittiyse, geçerli nedenleri vardır. Bunları

bırakın da kendinizi çalışmaya verin: Kampta her zaman yapacak bir iş vardır.

Aylaklık ve huzursuzluk dolu, sıkıcı olmakla birlikte zamanın geçmesini kolaylaştıran günlük kamp işlerinin yapıldığı birkaç gün geçti. Gedale, sanki barış zamanında güzel bir gezinti yapmışcasına, 10 Haziranda gayet sakin bir tavırla geri döndü. Yiyecek istedi, yarım saat kestirmek için uzandı, sonra uyandı, gerindi ve keman çalmak üzere bir köşeye çekildi. Ancak anlatmak isteğiyle yanıp tutuştuğu belliydi: Birisinin lafı açmasını bekliyordu yalnızca. Özel olarak görevlendirilmediği hâlde erzak işinden kendini sorumlu tutan Bella ona bu fırsatı verdi. Bella'nın sözleri serçe gagalaması gibiydi, batan ancak acıtmayan sözler:

— Sen hiçbir şey söylemeden, düşüncelerinin mi ya da, kimbilir, başka bir şeylerin mi peşinden gidiyor, bizi burada aptal gibi bırakıyorsun. Dikkat et, erzak bitmek üzere.

Gedale kemanını bir kenara bırakarak cebinden bir deste banknot çıkarttı: — Baksana şuraya, kadın. Şimdilik açlıktan ölmeyiz. Haydi, herkesi çağır da bir meclis oluşturalım, bunu yapmayalı çok oldu. Zaten böyle iyi haberler almayalı da çok olmuştu.

Herkes Gedale'in çevresinde toplandı ve Gedale şöyle konuştu:

— Benden konuşma beklemeyin, tarzım değil. Soru da sormayın, hiç değilse şimdilik. Size söyleyebileceklerimi söyleyeceğim; kısa ama önemli şeyler. Artık ne yetimiz, ne de sahipsiz köpekler gibi yalnızız. Birisiyle konuştum, kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi biliyordu. Lokomotif olayı düşündüğümden de fazla işe yaramış. Para buldum; daha da verecekler, belki silah ve resmî üniforma da alacağız. Yalnız olmadığımızı öğrendim: Kızıl Ordu'ya kayıtlı birlikler arasında, Ulybin'inki gibi kendiliğinden

oluşmuş köylü birlikleri, aralarında görüş ayrılığı olan Ukrayna ve Tatar birlikleri, haydut çeteleri var; ama bizimki gibi başka Yahudi birlikleri, başka Gedale'ler ve başka Gedalciler de var. Bu konuda az konuşuluyor, çünkü Ruslar ayrılıkçıları sevmiyor ama var oldukları bir gerçek: Az ya da çok silahlı, büyük ya da küçük, gezgin veya yerleşik gruplar. Yahudi komutanların idaresinde Rus birlikleri bile var...Amaçlarımızın ne olduğunu belirttim ve bunlar onay aldı. Yolumuza devam edebiliriz, böyle yapmamız onlara göre de uygun. Cephenin buraya ulaşmasını beklememize gerek yok: Biz öncü birliklerden sayılıyoruz, cephenin ilerisinde olmalıyız. Bizden şimdiye kadar yaptıklarımızı sürdürmemizi, yani gerilla savaşı yapmamızı, sabotajlar düzenlememizi, düşmana saldırarak gücünü bölmemizi istiyorlar. Ama bir şey daha var: Polonya içlerine doğru ilerlemeli ve hâlâ varsa, savaş tutsaklarının ve Yahudilerin bulunduğu toplama kamplarına saldırı girişimlerinde bulunmalıyız. Kayıpları toplamalı, ülkeyi casus ve işbirlikçilerden arındırmalıyız. Batıya doğru ilerlemeliyiz. Ruslar için batıda Rus olarak bulunmamız önemli; bizim içinse Yahudi olarak orada bulunmak önemli ve tarihimizde ilk kez bu iki şey karşıtlık oluşturmuyor. İstediğimizi yapabiliriz, sınırları aşarak intikam alabiliriz.

Line: — Tüm sınırları aşabilir miyiz? – diye sordu.

Gedale: — Soru sorulmamasını söylemiştim, – diye yanıtladı.

Güneşin ve yağmurun altında, hüzünlü Volinia kasabasının tarla ve ormanları arasından geçerek günlerce yol aldılar. Çok işlek yollardan uzak dursalar da bazı kasabalardan geçmemek olanaksızdı. Bu kasabalardan birinin

meydanında, Pavel tarafından sökülüp çıkartılandan farklı bir afiş gördüler; onları yakından ilgilendiren bu afişte şunlar yazılıydı:

Azılı Yahudi haydut Gedale Skidler'i öldürene 2 kilogram tuz, yakalanmasını sağlayacak bilgileri komutanlığa iletene 1 kilogram tuz, onu yakalayan ve canlı teslim edene ise 5 kilogram tuz verilecektir.

Gedale, gayet mutlu, bacaklarına birer şaplak indirdi çünkü afişteki resim kendisinin değil, tüm bölgede çok iyi bilinen Ukraynalı bir işbirlikçinin resmiydi. Gedale oradan bir türlü ayrılamıyordu: — Harika bir fikir, bunu ben akıl etmiş olmayı isterdim. Bu Gedale'i biz yakalayabilsek, daha da güzel olur. — Onu bu fikirden caydırmak ve yola devam etmesini sağlamak için çok ısrar etmek gerekti.

Haziran ortasında sağanak hâlinde yağmur yağmaya başladı, tüm akarsular kabardı ve onları yürüyerek aşmak olanaksızlaştı. Bataklıklar da daha derinleşmişti. Bir yel değirmeni gördüler; iyice araştırınca, boş ve terk edilmiş olduğunu keşfettiler. Boştu, evet: Ne bir çuval ne de bir avuç un vardı, ama mayalı unun ekşi kokusu, yağmuru emmiş tahtanın küf ve mantar kokusuna karışarak yapının her köşesine yayılıyordu. Yine de çatı akmamıştı ve değirmen taşının olduğu yer oldukça kuruydu; duvarlar boyunca koca koca raflar diziliydi; belki de buğday çuvalları için yapılmışlardı. Geceyi geçirmek üzere, Gedalciler'in bir kısmı döşemenin, bir kısmı da rafların üstüne yerleşti: Mekân mum ışığında biraz tiyatroyu, biraz da kulisi çağrıştıran, tablolardaki gibi bir görünüm kazanmıştı. Rahat değilse de herkesin uzanıp yatmasına olanak verecek kadar genişti ve yağmurun ahşap çatıya çarparak çıkardığı ses, neşeli ve tanıdıktı.

Blizna'dan kurtulanlardan biri olan Isidor, bir mumla bir metal parçası bulmuştu: Yüzükoyun uzanmış, karış karış döşemeyi kazıyordu. Birliğin en genciydi, henüz onyedisini bitirmemişti. Gedale'e katılmadan önce, yaklaşık dört yıl boyunca babası, annesi ve küçük kızkardeşiyle birlikte, bir ahırın döşemesinin altına oyulmuş bir çukurda saklanmıştı. Ahırın sahibi olan köylü, babasının elinden tüm parasını ve aileye ait değerli eşyaları almış, sonra da onu Polonya polisine ihbar etmişti. Isidor'un şansı yaver gitmişti: Almanlar geldiğinde dışarıdaydı. Ara ara dördünden biri ormanda temiz hava almak için dışarı çıkıyordu. Geri dönerken Almanları görünce saklanmıştı. Oradan her şeyi görmüştü: SS'ler de gençti, kendisinden biraz daha büyüktüler. Babasını, annesini, kızkardeşini döve döve öldürüyorlardı. Yüzleri vahşi değildi. Üstelik eğlenir gibiydiler; Isidor arkalarında duran yüzleri kireç gibi solgun köylüyü ve karısını görmüştü. O zamandan beri Isidor artık pek mantıklı düşünemiyordu. Dalgın görünüşlü, biraz kambur, kolları ve bacakları uzun bir delikanlıydı; kemerinde hep bir bıçak taşır ve sık sık o köylüyü öldürmek için kasabasına döneceğini sayıklar dururdu.

Mottel uzandığı raftan: — Ne yapıyorsun, Isidor? Paskalya temizliği mi? – diye sordu.

Isidor yanıt vermedi ve kazmayı sürdürdü: Arada bir, bir tutam beyazımsı toz bulduğunda, ağzına götürüyor, çiğniyor, sonra da tükürüyordu.

Mottel: — Yapma, karnın ağrıyacak, – dedi. — Undan çok çürümüş tahta yiyorsun. — Isidor sık sık başını belaya sokuyor, bu yüzden ona göz kulak olmak gerekse de yararlı olmaya çalışıyor, herkes tarafından seviliyordu. Açlık saplantısı vardı, her bulduğunu ağzına atıyordu.

Kara Rökhele ormanda toplamış olduğu bir avuç bektaşi üzümünü ona uzatarak: — Al, bunu ye, – dedi. — Biraz sonra Jözek döner, elbet bir şeyler bulmuştur.

Gerçekten de Jözek az miktarda ve az çeşit yiyecekle döndü. Yöredeki köylüler yoksul ve güvensizdi; ne Rus-lara, ne Yahudilere, ne de partizanlara sempati duyuyorlardı. Onunla alışveriş yapmayı kabul etmişlerdi, çünkü Lehçe konuşmuştu. Ama aşırı yüksek bir fiyattan yalnızca yumurta ve ekmek alabilmişti. Gedale, — Bunlar bugün ve yarın için yeterli; sonrasını düşünürüz, – dedi. — Nasıl bir strateji izleyeceğimizi de düşünürüz.

Rüzgâr çıkmıştı ve bir gemide gibiydiler. Belli belirsiz kabası alınmış iri tahta levhalardan oluşan yapı gıcırdıyor, titriyor ve sallanıyordu. Değirmenin kimbilir kaç zamandan beri çalışmayan, bezi yıpranmış dört kanadı her rüzgâr estiğinde harekete geçiyor, ardından da sert bir çarpma ile duruveriyordu. Boşa giden çabaları ağaçlara ya da dişlilere çarpma ve sarsıntılar şeklinde yansıyor, tüm yapı, zincirlerinden kurtulmak için mücadele eden dev bir köle gibi öne eğilmişe benziyordu. Yalnızca Pavel uykuya dalmayı başarabilmişti ve ardına kadar açık ağzıyla sırtüstü yatmış, horluyordu. Döşemenin bağlantı yerlerini bir dalla eşelemekte olan Isidor, birdenbire:

— Aman, burası kurt dolu! – dedi.

Paniğe kapılan Bella: — Bırak onları, ekmeğini ye ve yatmaya git, – dedi.

Isidor aptal aptal sırıtarak Bella'ya döndü: — Tabii ki bırakacağım. Ben kurt yemem ki, koşer değiller.

Tırnaklarını küçük bir makas ile kesen Bella:

— Aptal, kurtlar pis oldukları için yenmez, koşer olmadıkları için değil, – dedi. Birliğin sahip olduğu tek küçük

makas buydu: Bella makasın kendisine ait olduğunu, onu kullanmak isteyenin kendisinden ödünç istemesi ve kesinlikle iade etmesi gerektiğini iddia ediyordu. Her tırnak kesişten sonra bir ressamın her fırça darbesinden sonra resme baktığı gibi, elinin üstünü ilgi ve beğeni ile seyrediyordu.

Beyaz Rökhele ince bir sesle lafa karıştı: — Kurtlar pis oldukları için *tarefler*[29] Domuz da pis, o yüzden *taref*. Nasıl olur da insan koşer geleneğine inanmaz? Bunun için Yahudi olmamak gerek.

Jòzek, — Bunların hepsi benim için geçmişte kalan öyküler. Domuz pis olabilir ama tavşan ve at temiz, yine de koşer değiller; neden? – dedi. Sorulardan bezmiş olan Beyaz, — İnsan her şeyi bilemez ya – diye yanıt verdi. — Belki Musa'nın zamanında pistiler veya bazı hastalıklar taşıyorlardı.

— Evet işte: Sen kendin söyledin ya, bunlar geçmişte kalmış şeyler. Musa bizimle burada, bu değirmende olsaydı, bir dakika bile düşünmeden kanunları değiştirirdi. Altın dana yüzünden kızdığında yaptığı gibi, üzerine kanunların yazılı olduğu taş levhaları kırar ve yenilerini yapardı. Özellikle de bizim gördüklerimizi görmüş olsaydı. — Hakkında konuşulan konunun önemini azaltmak için onu çarpıtarak tekrarlamaktan oluşan dâhiyane Yidiş yöntemine başvuran Mottel, — Koşer moşer, – diye esnedi: — Koşer moşer, benim bir tavşanım olsa, onu yerdim. Hatta, yarın birkaç tuzak kurayım. Delikanlıyken iyi tuzak kurardım, bu işe yeniden alışmam gerek.

Piotr, ağzı sonuna kadar açık, dinliyordu: Yanında oturan Leonid'e dönerek, — Niçin tavşan yiyemiyorsunuz? – dedi.

29 Yenmesi uygun olmayan şey (ç.n.).

— Bilmem. Yememek gerektiğini biliyorum, ama niçin olduğunu sana açıklayamam. Yasak bir hayvan; Torah'da böyle yazıyor.

Dov araya girdi: — Yasak, çünkü ayağı çatallı değil.

Isidor, — Yani benim kurtların ayağı çatallı olsaydı, yenilebilecekler miydi? – dedi.

Gedale Piotr'un şaşkın yüzünü fark etmişti:

— Aldırma, Rusyalı. Bizimle kalacaksan, bu olaylara alışman gerekecek. Tüm Yahudiler deli, ama biz öbürlerinden biraz daha deliyiz. Şimdiye kadar şansımızın yaver gitmesi bu yüzden; bizimkisi *meschugge* şansı. Dahası, düşünüyorum da millî marşımız var, ama bayrağımız yok. Süslenmekle zaman kaybedeceğine bize bir bayrak hazırlamalısın, Bella. İçinde her renk olmalı; ortasına da orak ya da çekiç veya iki başlı kartal, yahut Davud'un yıldızı yerine, başında çıngıraklı beresi ve elinde kelebek ağı olan bir *meschugge* koymalısın.

Sonra yeniden Piotr'a döndü: — Zaten, bizimle geldiysen, bu senin de biraz deli olduğunu gösterir; başka açıklaması yok. Ruslar ya deli ya sıkıcıdır ve görülüyor ki sen deliler grubuna dahilsin. Yasalarımız biraz karmaşıksa da aramızda rahat edeceksin; endişelenme, yalnızca partizanlıkla çelişmediklerinde onlara uyar, ancak tartışmaktan da zevk alırız. Safla kurnazı, erkekle kadını, Yahudi olanla olmayanı birbirinden ayırmakta başarılıyız; barıştaki yasalar ile savaştaki yasaları da ayırt etmesini biliriz. Örneğin, banş yasası başkasının kadınını arzulamamak gerektiğini söyler...

Kara Rokhele'nin yanına uzanmış olan Piotr, belki de bilincinde olmadan ondan biraz uzaklaştı.

— Yok işte, endişelenmemelisin. Burada herkes herkesi arzuluyor.

Her zaman ciddi konuşan Line: — Komutan, sen hiç ciddi konuşmuyorsun – diye sözünü kesti. Hafifçe boğuk olan kontralto sesi güçlü olmasa da diğer sesleri bastırma özelliğine sahipti. — Başkasının kadını konusunda bizim söyleyecek çok sözümüz var.

Gedale: — Biz kim? – diye sordu.

— Biz kadınlar. Her şeyden önce, niçin bir kadın, o ya da bu erkeğe ait olabiliyor da, bir erkek bir kadına ait olamıyor? Bu size doğru geliyor mu? Bize göre doğru değil ve kabul etmek olanaksız. Hele şimdi tamamen olanaksız; kadınlar bugün erkekler gibi sürgüne gönderiliyor, erkekler gibi asılıyor ve erkeklerden iyi ateş ediyor. Musa'nın koyduğu yasaların tepkisel olduğunu kanıtlamak için bu yeterli olabilir.

Pavel uyanmış, kıkırdıyor ve alçak sesle Piotr'a bir şeyler söylüyordu. Leonid susuyor, ancak endişeli bir havayla Line'ye kaçamak bakışlar fırlatıyordu. Kuvvetli bir rüzgâr esti, doluyla karışık yağmur duvarları dövmeye başladı. Değirmen, bir dönme dolap gibi, toprağın altındaki yuvasına mıhlanmış dev ekseni üzerinde gıcırdadı ve tam bir tur attı. Isidor, diken diken olmuş saçlarını okşayarak onu yatıştırmaya çalışan Beyaz'a sokuldu.

Gedale: — Haydi canım, Line – dedi. — Herhalde birazcık rüzgârdan korkacak değilsin. Bize kendi yasandan söz et; fazlasıyla sıkı değilse, ona uymaya çalışırız.

— Beni korkutan rüzgâr değil, sizsiniz. Alaycı ve ilkelsiniz. Bizim yasamız basit: Evli olmadıkları sürece, erkekler ve kadınlar birbirlerini arzu edip istedikleri kadar sevişebilirler. Aşk, evleninceye dek özgür olmalı. Aslında zaten

öyle, hep de öyle oldu ve bunu kısıtlayabilecek yasa yok. İncil bile farklı bir şey söylemiyor; babalarımız da bizden farklı değildi: Eskiden de şimdiki gibi, yani bizim gibi sevişiyorlardı.

Pavel: — O zamanlar bugünkünden fazla aşk yapılıyormuş, – dedi. İncil boşuna bir sevişme ile başlamıyor ya.

Line, ona kulak asmadan, — Ancak evlilikten sonra durum değişir, – diye sözlerini sürdürdü. — Biz evliliğe inanıyoruz, çünkü evlilik bir anlaşmadır ve anlaşmalara sadık kalınır. Kadın kocasına, koca da karısına aittir.

Gedale: — O hâlde biz evlenmeyelim, değil mi Bella? – dedi.

Bella, — Sussana, – diye yanıtladı. — Herkes rezil biri olduğunu biliyor. Hem benimle evlenmeni hiç istemedim ki senden. Komutan olarak fena olmayabilirsin ama nasıl bir koca olursun, hiç söz etmesek daha iyi.

Gedale: — Çok iyi – dedi. — Görüyorsun ki hep aynı şekilde düşünüyoruz. Zaten bu konuyu düşünmeye zamanımız var. Önce savaşın bitmesi gerek. — Sonra asık bir suratla Line'nin yanında çömelmiş olan Leonid'e döndü:

— Peki ya sen Moskovalı, kadınının teorileri hakkında ne düşünüyorsun?

— Hiçbir şey düşünmüyorum. Beni rahat bırak.

Line, — Ben hiç kimsenin kadını değilim, – diye ekledi.

Jòzek köşesinden, Slonimli adamlardan birine doğru dönerek, — Amma uzattılar! – dedi. — Örneğin, babamız Yakup'un aralarında çok iyi anlaşan dört kadını vardı.

Mottel araya girdi:

— Ancak hiçbirisi başkasının kadını değildi. Yakup haklıydı, çünkü kadınlardan biri yanlışlıkla, daha doğrusu,

Laban'ın bir entrikası[30] sonucu onun olmuştu, diğer ikisi ise köleydi. Gerçek karısı bir taneydi: Her şey yasalara uygundu.

Gedale, — Aferin Mottel! – dedi. — Senin böylesine bilgili olduğunu bilmiyordum. Boğaz kesmeye başlamadan önce Yeşiva'da[31] mı okudun?

Mottel, ciddi bir tavırla yanıtladı: — Pek çok şey okudum. Talmud'u da okudum. Talmud'un kadınlar hakkında ne dediğini biliyor musunuz? Erkeğin eşi olmayan kadınla konuşmaması; eller, ayaklar ve gözlerle işaretler yapmaması gerektiğini söylüyor. Kadının giysilerine, onları giymiyorsa bile, bakmamak gerektiğini; şarkı söyleyen bir kadını dinlemenin onu çıplak görmek gibi olduğunu; iki nişanlı birbirine sarılırsa bunun büyük bir günah olduğunu; kadının bu davranışla âdet görmüşcesine kirleneceğini ve geleneksel banyo ile günahlarından arınması gerektiğini yazıyor.

Henüz konuşmamış olan Mendel, — Bütün bunlar Talmud'da mı yazıyor? – diye sordu.

Mottel, — Talmud'da ve başka yerlerde yazıyor – dedi.

Piotr, — Talmud nedir? – diye sordu. — Kutsal kitabınız mı?

30 Laban, Yakup'un amcası ve kayınpederidir. Yakup, amcasının küçük kızı Rachel'e âşık olur ancak amcası onunla evlenebilmesi için kendisine yedi yıl hizmet etmesi gerektiğini söyler. Yakup kabul eder, fakat düğün günü amcasının kendisine Rachel yerine ablası Lea'yı vermiş olduğunu görür. Laban önce büyük kızının evlenmesi gerektiğini öne sürerek, Yakup'un Rachel için yedi yıl daha çalışmasını ister. Yakup bu isteği de yerine getirir ve ancak ondört yıl sonra Rachel ile evlenebilir. Böylelikle büyük bir ailesi, iki eşinden ve cariyelerinden on çocuğu olur (ç.n.).

31 Talmud eğitimi veren enstitü (ç.n.).

Dov, — Talmud, içinde bir insanın yiyebileceği tüm şeylerin olduğu bir çorba gibidir – dedi. — Ancak içindeki tahıl kepekli, meyve çekirdekli ve et kemiklidir. O kadar lezzetli değil, ama besleyicidir. Yanlışlarla, çelişkilerle doludur ve işte bu özelliğinden dolayı mantık yürütmeyi öğretir ve hepsini okuyan kişi...

Pavel onun konuşmasını kesti: — Talmud'un ne olduğunu ben sana bir örnekle açıklayayım. Dikkatle dinle: İki baca temizleyicisi bir bacadan aşağı düşer; biri kir pas içindedir, diğeri temizdir. Sana soruyorum: İçlerinden hangisi gidip yıkanır?

Bu soruda bir tuzağın varlığından kuşkulanan Piotr yardım ararmışcasına çevresine bakındı. Sonra cesaretini topladı ve — Kirlenmiş olan yıkanmaya gider – dedi.

Pavel, — Yanlış – dedi. — Pis olan, temiz olanın yüzünü görür ve kendisinin de temiz olduğunu sanır. Oysa, temiz olan diğerinin yüzündeki isi görür, pis olduğunu sanır ve yıkanmaya gider. Anladın mı?

— Anladım, evet. Bu iyi bir mantık.

— Dur, dinle! Örnek henüz bitmedi. Şimdi sana ikinci bir soru soracağım. Bu iki baca temizleyici ikinci kez aynı bacadan içeri düşerler ve yine biri pis, diğeri ise temizdir. Kim yıkanmaya gider?

— Anladığımı sana söyledim ya, kirlenmemiş olan baca temizleyicisi yıkanmaya gider.

Pavel, acımasızca, — Yanlış – dedi. — Temiz olan adam ilk kez düştükten sonra yıkanırken, leğendeki suyun kirlenmediğini görür. Kirli olansa, temiz olanın niçin yıkanmaya gittiğini anlar. Bu yüzden de bu kez pis baca temizleyicisi yıkanmaya gider.

Piotr ağzı açık dinliyordu. Hem korkmuş, hem de meraklanmıştı.

— Ve şimdi üçüncü soru geliyor. İki temizleyici üçüncü kez bacadan aşağı düşerler. İkisinden hangisi yıkanmaya gider?

— Artık pis olan yıkanmaya gider.

— Yine yanlış. Hiç iki kişinin aynı bacadan düşüp de, birinin temiz kaldığı, diğerinin ise kirlendiği görülmüş mü? İşte, Talmud buna benzer bir mantıkla yazılmış.

Piotr birkaç saniye aptallaştı, sonra sudan çıkmış köpek gibi silkindi, çekine çekine güldü ve şöyle konuştu: — Kendimi ıslanmış bir civciv, kışlaya yeni gelmiş acemi bir er gibi hissetmeme neden oldun. Tamam, Talmud'unuzun ne olduğunu anladım ama beni ikinci kez bir sınavdan geçirmeye kalkarsanız, buralardan gider, Ulybin'e dönerim. Bu benim tarzım değil, ben savaşmayı, yani saldırıya geçmeyi yeğlerim.

Gedale, — Alınma, Rus yoldaş – dedi. — Pavel'in kötü bir niyeti yoktu, seni alaya almak istemedi.

Line araya girdi, — Yalnızca sana Yahudi olmanın kişiyi nasıl etkilediğini kanıtlamak istedi. Yani, insanın kafasının belirli bir tarzda çalışmasının ve başka tarzda kafası çalışanlar arasında olmanın neler hissettirdiğini, demek istiyorum. İşte, şimdi sen, seninle alay eden, inancı farklı kişiler arasında yapayalnız kalmış bir Yahudisin.

Gedale, — Hem adını değiştirsen iyi edersin. Çünkü seninki fazlasıyla Hristiyanlara özgü bir ad. Piotr Fomič yerine Yeremya, Habakkuk veya daha az gösterişli olan bir isim seç kendine. Ve Yidiş öğren, Rusça'yı unut. Mümkünse kendini sünnet ettir, yoksa biz er ya da geç bir katliam yapacağız. — dedi. Bunları söyledikten sonra Gedale

keyifle esnedi, mumu üfledi, herkese iyi geceler diledi ve Bella ile birlikte çekildi. Diğer iki – üç mum da söndürüldü. Karanlıkta belki de Ružanyli adamlardan birine ait olan uykudan boğuklaşmış bir ses duyuldu:

— ...benim kasabamda domuz etinden yapılmış sosis yemiş olan bir Yahudi vardı. Haham onu azarladı ancak o, bu domuzun geviş getirdiğini, bu yüzden de koşer olduğunu söyledi. Haham, "Saçma, domuzlar geviş getirmez," dedi. Yahudi, "Genellikle geviş getirmezler ama o getiriyordu, hem de tuhaf bir şekilde tıpkı bir öküz gibi geviş getiriyordu" dedi. Artık domuz ortada olmadığı için de Haham susmak zorunda kaldı.

Başka bir ses, — Bizim kasabada on dört kez kendini vaftiz ettiren bir Yahudi vardı – dedi.

— Niçin? Tek bir kez yetmiyor muydu?

— Tabii ki yetiyordu ama bu törenler hoşuna gidiyordu.

Birisinin boğazını temizlediği ve tükürdüğü duyuldu, sonra üçüncü bir ses şöyle dedi:

Bizim kasabada içip içip sarhoş olan bir Yahudi vardı.

Bir başkası, — Ee, bunda tuhaf olan ne? – diye yanıt verdi.

— Hiçbir şey. Tuhaf olduğunu söylemedim ki. Ama bu akşam herkes tuhaf şeyler anlattığı için tuhaf olmayan şeyleri anlatmak tuhaf kaçıyor.

Isidor, — Bizim kasabada... – diye başladı. Bir kadın sesi sözünü kesti, — Yeter artık; uyusana, geç oldu.

Ama Isidor devam etti:

— Bizim kasabada şeytanı görmüş olan bir kadın vardı. Adı Andùschas'tı, tek boynuzlu bir hayvana benzerdi ve bir enstrüman çalardı.

— Ne çalardı?

— Boynuz çalardı.

— Nasıl olur, boynuz alnının üstünde ise onu nasıl çalıyordu?

Isidor, — Bilmem. Hiç sormadım. – dedi.

Yukarıdan boğuk bir esneme sesi duyuldu, — Sessiz olun artık. Uyku zamanı; çok yürüdük. Dinlenmemiz gerek. Tanrı bile dünyayı altı günde yarattı, yedincisinde de dinlendi.

Gedale şöyle yanıt verdi, — Dinlenmesine dinlendi, ama "Umarım yarattığım dünyada işler yolunda gider" demeyi de ihmal etmedi.

Karanlıkta Beyaz Rökhele'nin ince sesi duyuldu. Akşam duasını okuyor, "Ruhumu senin ellerine teslim ediyorum" ve "Merhametli efendimiz, bizi baskı altında tutan boyunduruğu kır ve bizi başımız dik, toprağımıza geri götür" diye mırıldanıyordu; ardından sessizlik çöktü.

Akşam başlayan sağnak, hafif ve ısrarlı bir yağmura dönüşmüş, rüzgâr da azalmıştı. Eski değirmenin iskeleti eskisi gibi olmasa da, sanki yüzlerce ağaç kurdu kemiriyormuş gibi hafif hafif gıcırdıyor ve sert tahtalara uzanmış olan Mendel'i uyku tutmuyordu. Tavan arasında uyuyan arkadaşlarının nefes ve hırıltılarının oluşturduğu fonda birtakım karışık sesler, belki de fare ve sansarların sık ve hafif adımları işitiliyordu. Hava ılıktı; gecenin çağrıştırdığı tutkularla ve bataklık araziye özgü keskin ve tatlımsı kokuyla doluydu. Mendel bedenini yalın, yumuşak, sımsıcak ve belirgin bir ergenlik dönemi arzusunun kapladığını duyumsadı. Hissettiklerini kendi kendine tanımlamaya

çalışıyor, ama başaramıyordu. Bu bir yatak ve bir kadın bedenine duyulan istekti; sokaklardan, silahlardan, korkulardan ve katliamın anılarından uzak, dünyadan soyutlanarak bir kadınla tek bir beden oluşturma ve bu bedende çözülme arzusuydu.

Yanı başında Sissl sakin sakin nefes alıp veriyordu. Mendel karanlıkta elini uzattı ve kadının kaba battaniyeye sanlı kalçasını hissetti. Elini bastırdı, onu kendine çekmeye çalıştı ama uykudan taş kesilmiş olan Sissl direniyordu. Uykuyla uyanıklık arasındaki belirsizliğin oluşturduğu perdede, şimdiki zamana ve geçmişe ait yüzler ardarda görünüp kayboluyordu. Sarışın ve yorgun Sissl. Üzgün kara gözlü Rivke. Ama Mendel bu görüntüyü hemen uzaklaştırdı; onu istemiyordu, onu düşünemiyordu bile. "Rivke, Strolka, çukur: Rivke, ne olur git! Geldiğin yere geri dön, bırak yaşayayım." Mendel inatla uyumaya çalışsa da özellikle bu çabanın uyumasını engelleyen etken olduğunu fark ediyordu. Zihni başka bir yüz ve başka bir adın eşiğine dayandığını anlayamayacak denli karışık değildi, henüz. Yüzü belirsiz bir ad, Rahab, çarpık güçlere sahip fahişe. Evet, bedeninin verdiği mesaj doğruydu, Mendel'in yalnızca zihninden bile o adı geçirmesi, etinin gerilmesi için yeterliydi. Ve ardından adsız bir yüz. Büyük, birbirinden uzak gözlü, genç ama yıpranmış, zayıf bir yüz. Mendel sıçradı: O yüz adsız değildi. Adı vardı, bu ad Line'ydi. Onu birkaç saat önce gördüğü hâliyle canlandırdı gözünde: Tartışırken kendinden emin, tembellik ve kuşkulardan yoksun, neredeyse gülünç derecede ciddi, gerilmiş bir tel gibi enerji doluydu. Battaniyeyi üstünden attı. Ayakkabılarını çıkardı ve uyuyanlara takıla takıla onu el yordamıyla aradı. Uyumak için nereye çekildiğini görmüştü ve tavan arasına giden merdivenin altında onu

kolayca buldu: Karanlıkta saçlarına dokundu ve kanının kaynadığım hissetti. Line'nin yanında Leonid uyuyordu ve ikisi aynı battaniyeye sarılmıştı. Leonid ile Sissl'in görüntüleri bir an için Mendel'i durdurdu. Sonra bunlar, tıpkı Rivke'nin korku veren yüzü gibi, giderek küçülüp saydamlaşarak karanlıkta yok olup gittiler.

Mendel Line'nin omuzuna, sonra da alnına dokundu. Kızın küçük ama güçlü eli battaniyeden çıktı, Mendel'in kolunu buldu ve onu yoklayarak yukarıya çıktı. Gömleğinin açık olduğu yerden girdi, kötü lı yanaklarına değdi; parmakları alnındaki yara izini bularak, saçlarının arasında kaybolduğu yere kadar hassas bir şekilde yavaşça izledi. Diğer el uzandı ve Mendel'in ensesine bastırarak başını aşağıya çekti. Mendel, Leonid uyanmadan Line'nin battaniyeden kurtulmasına yardım etti. Birlikte tavan arasına çıktılar: Küçük merdiven ağırlıkları altında gıcırdadıysa da gürültü rüzgârla yağmurun birlikte çıkardığı sese karışıp gitti.

Tavan arası eşya doluydu. Mendel'in eli önce un boşaltmaya yarayan büyük bir huniye, ardından da yağ artıklarına bulanmış bir dişliye değdi; iğrenerek elini çekti ve pantolonuna silerek temizledi. Ayaklarıyla boş bir alanın varlığını hissetti ve sessizce arkasından gelen Line'yi oraya çekti. Uzandılar ve Mendel, Line'nin üstünden asker giysilerini çıkarttı. Ortaya çıkan beden zayıf ve kaslı, neredeyse erkeksiydi; Line'nin kamı düzdü, kolları ve kalçaları ise kaslı ve zayıftı. Dizleri köşeliydi ve çocuk dizi gibi sertti; Mendel'in eli önce diz kapağı kemiğinin altında şehvetle dolaştı, sonra Line'nin kalçaları boyunca yukarı çıktı. Göğüsleri, küçük olmalarına karşın diri değil, altından kaburgalarının ele geldiği zavallı, boş deri torbacıkları gibiydi. Mendel soyundu ve Line hemen güreşircesine bedenine

dolandı. Erkek bedeninin ağırlığı altında ezilen Line, dayanıklı ve yenilmez bir düşman gibi onu heyecanlandırmak ve ona meydan okumak için kıvrılıp bükülüyordu. Kendine özgü bir dildi ve arzunun kızıl buğusuna karşın, Mendel bu dili anlayabiliyordu: "Seni istesem de sana direniyorum. Sana direniyorum çünkü seni istiyorum. Zayıf olan ben, altında yatıyorum ama senin değilim. Ben hiç kimsenin kadını değilim ve direnerek seni kendime bağlıyorum." Mendel onun çıplakken bile silahlı olduğunu hissediyordu. Onu ilk kez Novoselki yatakhanesinde gördüğündeki gibi silahlıydı. Erihalı Rahab gibi hiç kimsenindi ve herkesindi. Mendel son anda kendini ondan koparırcasına çekerken bunu algıladı ve kahroldu. Kendini tutmak için o denli çaba sarf etmişti ki, değirmenin karanlık sessizliğinde kuvvetlice iç geçirdi.

Cinsel ateşi bir nekahat dönemi dinginliğine bürünmüş bedeninde çözülüp gittiğinde, Mendel kulak kabarttı: Tam bir sessizlik yoktu; tanınması güç, bastırılmaya çalışılan birtakım sesler duyuluyordu. Sakin sakin uyumaya başlayan Line'nin yanında uykuya daldı.

Az sonra, günün ilk ışıklarıyla, daha herkes uykudayken uyanıverdi ve Bella'nın yanında Gedale'i, Kara Rökhele'nin yanında Pavel'i ve Isidor'un yanında Beyaz Rökhele'yi gördü. Line'nin solgun ve ince yüzü koluna dayalıydı: "Bunu niçin yaptım? Onda ne arıyorum? Aşkı ve zevki. Hayır, yalnızca bunları değil. Onda başka bir kadını arıyorum, bu da korkunç bir şey ve haksızlık. Aynı kadını Sissl'de aradım ve bulamadım. Artık olmayan o kadını arıyorum ve onu bulamayacağım. Şimdi de bu kadına bağlandım; beni sarmaşık gibi sardı. Sonsuza dek sürer mi,

sürmez mi, bilemiyorum; hiçbir şey sonsuza dek sürmez. Hem o bana bağlı değil: başkalarını kendine bağlıyor ama kendisi bağlanmıyor, bunu farketmeliydin. Mendel, artık çocuk değilsin, daha zamanın varken kendini kurtar, şimdi bağlanma zamanı değil. Kendini kurtar, yoksa sonun Leonid gibi kötü olacak." Çevresine bakındı, Leonid'i göremedi. Bunda bir tuhaflık yoktu, dışarı çıkmış olabilirdi. Kendi kendine, karşısındaki kardeşiymişçesine, Line'den kurtulmayı öğütlemeyi, bunu emretmeyi, hatta buna kendisini mecbur tutmayı sürdürdü. Gayet iyi biliyordu ki, başka birisi bunları ona söyleseydi, o, yani yumuşak başlı saatçi Mendel, ağzını burnunu dağıtırdı. Yarım saat sonra herkes uyanmıştı ama Leonid yoktu; sırt çantası ve silahı da yok olmuştu.

Gedale Leonid'i şeytana havale ederek Lehçe bir şeyler homurdandı, sonra sözlerini Yidiş dilinde sürdürdü:

— N'apalım, biz Kızıl Ordu değiliz, ben Ulybin değilim, zaten o da partizan olarak pek önemli biri sayılmaz. Bize ihanet edecek adam değil, ancak Almanların ağına düşerse iş değişir. Umarım başımıza dert açmaz. Tek başına fazla uzağa gidemez: Göreceksiniz, üç gün içinde onu bulacağız.

Józek, — Hiç değilse otomatik tüfeği bırakabilirdi – dedi.

— Evet, mesele de bu ya. Onu aldıysa, kullanmak içindir.

Mendel onu aramaya gitmeyi önerdi, Dov bunun köpeklerle denenebileceğini belirtti, Gedale da bildikleri gibi yapmalarını, ama fazla zaman kaybetmemelerini söyledi. Dov, Leonid'in battaniyesini koklatmak için bir köpek getirdi, sonra onu açık havaya götürdü; köpek isteksizce yeri kokladı, burnunu kaldırarak havayı kokladı, kendi

çevresinde iki, üç tur attı; sonunda kuyruğunu ve kulaklarını indirdi ve "Benden ne istiyorsunuz?" der gibi, Dov ve Mendel'e yüzünü çevirdi.

Gedale, — Gidelim, dedi. – Hareket etmek üzere hazırlanın. Onu aramaya gitmek söz konusu bile değil. Bizi arayacak olursa, nasıl bulacağını bilir. — Mendel, "Almanlara ateş etmeye gitti, ama belki de bana ateş etmek istiyordu" diye düşündü.

Harikulade bir gökyüzü altında, yağmurdan sırılsıklam olmuş topraklarda yürümeye koyuldular. Görünüşte ıssız olan birkaç köyün çevresinden dolaştılar. Yürüyüş kolu, orman makileri ve cılız otlarla kaplı tarlalar arasından Józek'in rehberliğinde ağır ağır ilerliyordu. Arazi düzdü ama batıya doğru alçak tepeciklerin oluşturduğu bir görüntü seçiliyordu. Mendel sessizce yürüyor ve kendini Mendel olmaktan dolayı memnun hissetmiyordu. Tek bir gecede iki, Sissl'i sayarsak belki de üç kez ihanet etmişti. Ancak Sissl'i saymak gerekmezdi; işte orada, sıranın biraz daha ilerisinde, Piotr'un arkasında her zamanki sakin adımlarıyla yürüyordu. Ölüleri de saymamak gerekir; ölüler kendi dünyalarında kalırlar ve oradan hemen hemen hiç dışarı çıkmazlar. Onları dışarı çıkarmamak, tifo salgınları sırasında yapıldığı gibi çevrelerindeki çiti sağlamlaştırmak ve kendi karantina yerlerinde kapalı tutmak gerek. Canlılar kendilerini savunma hakkına sahip. Ama Leonid'in durumu farklıydı, çünkü Leonid henüz ölü değildi... "Peki ya sen, ölmediğini biliyor musun? Tabii onu sen öldürmediysen; sen onun kardeşi değil miydin ve onun hakkında senden hesap sorduklarında Kabil'in küstahlığı ile yanıt vermemiş miydin? Belki de sahip olduğu tek şeyi elinden aldın; römorkun halatını kestin ve o şimdi dibe batıyor ya da çoktan battı gitti. Hatta daha kötüsünü yaptın:

Halatını çözdün ve onun yerini aldın. Şimdi römorkta olan sensin. O kıza, kemirilmiş tırnaklı dik kafalı o küçük kıza kendini çektiriyorsun. Yaptığına dikkat et, Nachman'ın oğlu Mendel!"

Yürüyüşün üçüncü günü, sabah, kendilerini bir uçurumun kenarında buldular. Yamaç çok dikti, yağmurdan yapış yapış olmuş killi bir topraktan oluşuyordu; karşı yamaç da dikti ve dipte, otuz metre aşağıda, iki kıyı arasına sıkışmış çamurlu bir akarsu şırıl şırıl akıyordu.

Gedale, — Sahte dolar yapmakta başarılı olabilirsin Józek, ama rehber olarak beş para etmezsin. Buradan geçilmez. Yolu şaşırdın. – dedi.

Józek'in geçerli nedenleri vardı. İzlenebilecek o kadar yol arasında ve bunca yıl sonra hepsini anımsaması beklenemezdi. Suç yağmurundu; kuru havada bu geçidin kolayca aşılabildiğinden ve derenin kimseyi korkutmayan bir su şeridine dönüştüğünden emindi. Yine de geri dönmek gerekmezdi. Boğazın kıyısı izlenerek kuzeye doğru devam edilebilirdi; er ya da geç bir geçit bulunurdu.

Böğürtlenlerle kaplı eski patikaları izleyerek yeniden yürüyüşe koyuldular. Akarsuyun kuzeye değil de, neredeyse doğu sayılabilecek kuzeydoğu yönüne döndüğü kısa sürede anlaşıldı ve Józek'in havası söndü: Batıya gitmek için doğuya doğru yürünmesi, hiç görülmemiş şeydi. Gedale, Kristof Kolomb'un aynı böyle ya da bunun tam tersini yapmış olduğunu belirtince, ölesiye yorgun olan Bella ona şaklabanlık yapmamasını söyledi. Józek yakınlarda bir geçit olması gerektiğinde ısrar ediyordu. Gerçekten de günün ortalarına doğru kıyı boyunca giden ve kolayca izlenebilen bir patika buldular. Bu patikayı yarım saat boyunca izlediler ve Józek'in haklı olabileceğini gördüler: Boğaz keskin bir dönemeçle sola, yani batıya kıv-

rılıyor ve gitgide daha belirginleşen patika, eğrilemesine dibe doğru iniyordu. Birkaç gün önceki yağmura karşın, öküz dışkısı kalıntıları seçilebiliyordu: Belki de patika bir geçite, bir köprüye ya da bir su birikintisine doğru gidiyordu. Aşağı indiler, patikanın tam dönemecin doruğunda akarsuya kavuştuğunu ve boğazın dönemecin ötesinde düzleşen bir yatağa açıldığını gördüler; akarsu çakıl taşları arasında yavaşça akıp giden birçok kola ayrılıyordu. Küçük düzlükte bir taş barakanın kalıntıları vardı; eşiğinde altı adam duruyordu; bunlardan biri de Leonid'di. Diğer beş kişiden dördü silahlıydı ve eski Polonya ordusuna ait yırtık ve solmuş üniformalar giymişlerdi; silahsız ve yarı beline kadar çıplak olan altıncısı onlardan biraz uzakta güneşleniyordu.

Silahlı olanlardan biri Gedalcileri karşılamaya geldi. Omzunda taşıdığı mitralyözü başının üstünden geçirerek çıkardı. Yeni gelenlere doğrultmadan, umursamaz bir tavırla namlusundan tutup sallarken Lehçe: — Durun! – dedi. Polonya'da doğup büyümüş olan ve Lehçe'yi Rusça'dan daha iyi konuşan Gedale durdu, yürüyüş koluna da durmasını işaret etti ve Józek'e Rusça, — *Pan*'ın ne istediğini öğren bakalım,— dedi.

Pan, yani "Bey" söyleneni anladı. Zaten Gedale onun anlaması için elinden geleni yapmıştı. Öfkeli, soğuk bir tavırla:

— Buradan gitmenizi istiyorum. Burası bizim toprağımız ve siz yeterince başımıza bela oldunuz,— dedi.

Gedale bir kavga olasılığını göze alarak Polonyalı'yı daha da çileden çıkaran, kendinden emin bir tavır takınmıştı. Józek'e, — Bey'e söyle, ona sıkıntı verdiysek, bizim suçumuz değildi, ya da en azından ona kişisel olarak bir kastımız yoktu. Samy'deki lokomotif olayını ima edip et-

mediğini sor ve öyleyse, bunu bir daha yapmayacağımızı söyle. Buradan çekip gitmeyi çok istediğimizi ve bu konuda bizi yüreklendirmesine gerek olmadığını da söyle. Sor bakalım...

Bey'in Rusça'yı gayet iyi anladığı ortaya çıktı, çünkü Józek'in çeviri yapmasını beklemeden Gedale'in sözünü sertçe kesiverdi:

— Lokomotiften söz ettiğim meydanda. Orası da bizim, Ulusal Silahlı Kuvvetlerimizin bölgesi ve biz Almanların misillemesine göğüs germek zorunda kaldık. Söz konusu olan yalnızca misilleme değil, aynı zamanda şu adamınız ...Konuşurken başparmağıyla yaptığı küçümseyici bir işaretle Leonid'i gösterdi: — Bu korkusuz aptal, Kızıl Yıldızlı bu beyinsiz tek başına kahramanlık yapmaya kalkışırken düşünmüyor ki... — Bu kez Gedale, şaşkınlığa kapılarak çevirmenlik oyununu bir kenara bıraktı ve temiz bir Lehçe ile adamın sözünü kesti.

— Nasıl? Ne yaptı? Onu nerede yakaladınız?

Polonyalı, — Onu yakalamadık, kurtardık – diye kükredi. — Ve bunu sakın orada burada anlatmayın, çünkü, kahrolası, ilk kez Ulusal Silahlı Kuvvetler bir Yahudiyi, üstelik hem Rus, hem de komünist olan bir Yahudiyi Alman mermilerinden kurtardı. Gerçekten de keçileri kaçırmış olmalı: Güpegündüz, silahlı, çevresine hiç bakmadan, Alman barikatına doğru dümdüz ilerliyordu...

— Hangi barikat?

— Zielonka Santrali'ndeki. Bir facia yaratma pahasına ve Zielonka'nın enerjisinin bize de yaradığını düşünmeden bunu yaptı. Sabotaj yapmak istiyorsanız, daha uzağa gidin, yüzünüzü şeytan görsün. Ayrıca siyasî durumdan da haberiniz olsun. Özellikle de bunun gibi geri zekâlıları gön-

dermeyin.

Gedale, — Onu biz göndermedik ki. Bu işe kendi kendine kalkışmış, – dedi. — Onu sorgulayıp cezalandıracağız.

— Bu işe kendi kendine kalkıştığını o da söyledi: Sorgulama işini biz çoktan yaptık. Bizi geri zekâlı ya da çoluk çocuk sanmıyorsunuz ya! 1939'dan beri iki cephede savaşıyoruz ve bazı hileleri öğrendik, siz de bunları Nazilerden kopye ettiniz. Aynı *Reichstag* yangınında olduğu gibi: Biraz aklı kıt biri seçiliyor, tehlikeli bir göreve gönderiliyor, sonra da misilleme harekâtı sizin işinize gelen tarafa yıldırım gibi düşüyor.

Polonyalı soluklanmak için durdu. Uzun boylu, kuru, artık pek genç olmayan biriydi ve kırlaşmış bıyıkları öfkeden titriyordu. Gedale Leonid'in olduğu tarafa doğru bir göz attı: Elleri kalçalarının üstünde bağlı vaziyette, barakanın taş eşiğinde oturmaktaydı. Yalnızca on adım ileride, sesleri duyabilecek uzaklıktaysa da söylenenleri dinlemiyor gibiydi. Polonyalı Józek'i dikkatle inceliyordu:

— Bana kalırsa sende de Yahudi havası var. Çok garip şeylerle karşılaştık, ama bu hepsini geride bıraktı. Polonya'da cirit atan ve partizan geçinen Yahudilerin hepsi orospu çocuğu!

Gedale yerinden fırladı. Sol eliyle Polonyalı'nın ellerinden mitralyözünü çekip aldı, sağ eliyle de kulağına şiddetli bir tokat yapıştırdı: Polonyalı ileri geri sallandıysa da düşmedi. Diğer üçü tehditkâr bir havayla Gedale'e yanaşmışlardı. Komutanları onlara bir şeyler söyledi ve adamlar birkaç adım gerilediler, ancak silahlan hâlâ Gedalcilerin üzerine çevriliydi.

Gedale, sakin bir sesle, — Ben de Yahudi'yim, *Panie Kondotierze*[32] – dedi. — Bu silahları çalmadık, onları

33 Lehçe ifadenin anlamı, "Komutan bey" (ç.n.).

kullanmayı da oldukça iyi biliyoruz. Siz beş yıldan beri savaşıyorsunuz, biz ise üçbin yıldan beri. Siz iki cephede savaş veriyorsunuz, bizim cephelerimiz ise saymakla bitmez. Mantıklı olun komutan bey, savaşmamız gereken aynı düşman: Güçlerimizi harcamayalım. Sonra, nazik bir gülümsemeyle ekledi: — Hakaretlerimizi de. — Komutan, kararlı görünen yirmi kadar Gedalci tarafından sarıldığını farketmeseydi, bu kadar hoşgörülü olmayabilirdi. Öfkeli ve yüksek bir sesle ne olduğu anlaşılmayan birkaç küfür homurdandı, sonra ters ters şöyle dedi: — Ne sizin hakkınızda bir şey bilmek, ne de sizinle muhatap olmak istiyoruz. Adamınızı geri alın. Sizden biri olduğunu söyleyen öbürünü de alın: Onu ne yapacağımızı bilemiyoruz.

Bir hareketiyle adamları Leonid'i kollarından kavradılar, ayağa kaldırdılar ve Gedale'e doğru ittiler, o da hemen ellerini bağlayan ipi kesiverdi. Leonid hiçbir şey söylemeden ve gözlerini yerden kaldırmadan patikada duran Gedalci gruba katıldı. Polonyalı'nın sözünü ettiği, güneşlenmek için bir kenarda üstü çıplak duran diğer adam kendiliğinden ileri çıktı. Gedale kadar uzun boyluydu. Şahin gagasını andıran burnu ona cesur bir hava veriyordu ve görkemli kara bıyıkları vardı. 20 yaşından pek büyük olmamalıydı. Gövdesi kaslı ve çevikti; bacağının görünümünü bozan sakat ayağı olmasa, bir atlet heykeli için iyi bir model sayılabilirdi. Yerden bir heybe aldı; efendi değiştirmekten memnun gözüküyordu. Yeniden yola koyulma zamanı gelmişti; Gedale Polonyalıya silahını geri verirken şöyle dedi:

— Komutan bey, sanırım tek bir konuda hemfikir olabiliriz, biz de sizinle hiçbir alıp vereceğimiz olsun istemiyoruz. Hangi yolu izlememiz gerektiğini söyleyin, yeter.

Polonyalı şöyle yanıtladı, — Kovel'den, Lukov'dan ve demiryolundan uzak durun. Almanları üstümüze getirmeyin ve cehennem olup gidin.

Yeniden yürüyüşe koyulduklarında Gedale, ne içinde kalmış bir öfke ne de aşağılama içeren bir tavırla Mendel'e, — Ne cins adammış – dedi. — Tam anlamıyla kızılderili filmlerine özgü masalsı bir tip. Bence yanlış yüzyılda doğmuş.

— Yine de onu tokatladın!

— Mecburen. Ne ilgisi var? Ama ona hayranlık duydum. Bir şelaleye ya da garip bir hayvana hayranlık duyulduğu gibi. Aptalın biri, belki tehlikeli bile, ama bize güzel bir gösteri sundu.

Zaten Gedale ahlâk veya çıkar kaygısı gözetmeden, her yeni gelene neredeyse âşık olurdu. Topal genç Arié'nin çevresinde, kokusunu duymak ve her açıdan onu incelemek istercesine dönüp duruyordu. Arié, özürlü olmasına karşın yürüyüş kolunu izlemekte güçlük çekmiyor, dahası, çevik ve rahat adımlarla yürüyordu. Taşla bir bıldırcın öldürüp onu Beyaz Rökhele'ye hediye edince, hemen sempati topladı. Yidiş'i ne konuşuyor, ne de anlıyor, Rusça'yı da çok tuhaf bir şekilde telaffuz ediyordu. Arié Gürcüydü ve bundan gurur duyuyordu. Anadili Gürcü diliydi. Rusça'yı ise okulda öğrenmişti, ama gurur duyduğu ve "Aslan" anlamına gelen Arié, tam bir Yahudi adıydı.

Gedalcilerden pek azı daha önce Gürcü kökenli bir Yahudi'ye rastlamıştı. Ve Józek yarı şaka, yarı ciddi Arié'nin Yahudi olduğundan kuşkulanma cesaretini gösterdi: — Yidiş konuşmayan Yahudi değildir. Bu hemen hemen herkesçe bilinen, tartışılmaz bir gerçektir. Atasözü de bunu söyler: "*Redest keyn yiddish, bist nit keyn yid*".

— Yahudiysen bizimle İbranice konuş ve bize İbranice bir takdis duası oku.

Genç kabul etti. Kesik ve kapalı Aşkenaz telaffuzu yerine yuvarlak ve ağdalı bir Seferad telaffuzu ile şarabı takdis duasını okudu. Birçoğu güldü:

—Ih, İbranice'yi Hristiyanlar gibi konuşuyorsun!

Soylu bir edayla hemen alınan Arié, — Hayır, biz babamız İbrahim gibi konuşuruz. Yanlış konuşan sizlersiniz – diye yanıt verdi.

Arié şaşırtıcı bir hızla birlikle kaynaştı. Yapılı ve çalışmaya gönüllüydü; her işi seve seve kabul ediyordu. Birliğin az da olsa hâlâ sahip olduğu disipline de uyum sağladı. Herkesin onu merak etmesine karşın o, birliğin amaçlarını pek merak etmiyor gibiydi: — Almanları öldürmeye giderseniz, sizinle gelirim. İsrail topraklarına giderseniz de sizinle gelirim. — Zeki, neşeli, gururlu ve alıngandı. Birçok şeyden, Gürcü olmaktan (İskender'in Makedonlarından geldiğini özellikle belirtse de, herhangi bir şekilde kanıtlayamıyordu); Rus olmamaktan, ama aynı zamanda Stalin'le aynı yurdu paylaşmaktan ve taşıdığı Hazanšvili soyadından gurur duyuyordu.

Mottel, — Tabii ki canım! Hatta ona benzediğin de söylenebilir! – diye güldü. — Yalnızca bıyıkların değil, adın da benziyor.

— Stalin büyük adam, onunla alay etmemelisiniz. Adım onunkine benzeseydi, hoşuma giderdi. Ama böyle bir şey yok. O Džugašvili, yani Džuga'nın oğlu, ben ise "Sinagogda ilahî söyleyen Hazanın oğlu" anlamına gelen Hazanšvili'yim, yalnızca. — Ayağının aksaması konusunda alıngan davranıyor, bundan konuşulması hoşuna gitmiyordu ama büyük olasılıkla hayatını özürlü oluşu kurtarmıştı:

— Askerde beni çürüğe çıkarmışlardı ve kasabada benimle alay ediyorlardı, çünkü bizim için askere çağrılmak bir şereftir. Ama sonra, 1942'de herkesi askere aldıklarında beni de görevlendirdiler ve Minsk'deki geri hatlara askerî fırında ekmek pişirmeye gönderdiler. Almanlar beni esir aldı ama sivil işçi konumundaydım. Bu da benim şansım oldu. Yahudi olduğumu fark etmediler bile...

Józek, — Hep bıyıkların sayesinde, inan bana. Yazık ki pek az kişi bıyık bırakmayı düşünebildi. – dedi.

— Bıyıklarım ve vücut yapım sayesinde. Sonra bir de köylü ve bitki aşılama uzmanı olduğumu açıkladığım için.

— Kurnazlık ettin, desene!

— Yok canım, bu gerçekten mesleğim. Ben, babam ve dedem hep bağ aşılama işi yaptık. Böylece hiç görmemiş olduğum ağaçları aşılamak üzere beni bir tarım kuruluşunda görevlendirdiler. Nerede ise özgürdük, Nisan ayında da kaçtım. Partizanlara katılmak istiyordum. Gördüğünüz kişiler karşıma çıktı, ama onlarla pek rahat edemedim. Çünkü bana "Yahudi" diyorlar ve katıra taşıtır gibi ağır yükleri taşıtıyorlardı.

Gedale her zaman ani karar vermek eğilimindeydi. Ama Leonid konusunda böyle davranmak istemiyordu. Józek, Dov ve Mendel'i çağırıp bir kenara çekti ve bir anda her günkü Gedale olmaktan çıkıverdi: Konuyu saptırmıyor, söylediğini düşünerek söylüyor ve alçak sesle konuşuyordu.

— Cezadan, yani ne ceza vermekten ne de ceza almaktan hoşlanırım. Bunlar Prusyalılara özgü şeyler ve bizim gibi insanlar arasında pek işe yaramaz. Ama bu delikanlı

büyük haltlar karıştırdı: Emir ve izin almaksızın silahlarıyla çekip gitti ve hepimizin başını belaya sokmak için her şeyi yaptı. Ulusal Silahlı Kuvvetler'in büyük bölümünün uzakta olması bir şanstı, yoksa hâlimiz haraptı. Aptalca davrandı ve hepimizin aptal yerine konmasına neden oldu: Aptal ve üstüne vazife olmayan şeylere burnunu sokan, her işi yüzüne gözüne bulaştıran kişiler gibi görünmemize neden oldu. Zaten buralarda oldum olası sevilmeyiz. Bu olaydan sonra herhalde daha da az sevileceğiz. Yolumuz uzun ve halkın desteğine ya da en azından sessizce tarafsız kalmasına gereksinimimiz var. Leonid bunu anlamalı: Onun bunları anlamasını sağlamalıyız.

Józek söz istemek için elini kaldırdı: — Başka biri olsaydı, sanırım en iyi çare, Rusların yaptığı gibi onu biraz dövmek, sonra da özeleştirisini yapmaya davet etmek olurdu. Ancak Leonid garip bir tip, yaptıklarının nedenini anlamak zor. Doğru söylüyorsun komutanım, ona bazı şeyleri anlatmamız gerek. Gerek de, bence, en azından şimdilik, o delikanlı hiçbir şeyi anlayacak durumda değil. Onu teslim aldığımızdan beri tek laf etmedi! Tek laf! Yüzüme bir kez bakmadı ve ona karavanayı her götürdüğümde yermiş gibi yapıyor, sonra ben gider gitmez her şeyi döküp atıyor. Gördüm. Barış zamanında olsaydık, ne yapılabileceğini biliyorum.

Gedale, — Bir doktor mu gerekiyor? – diye sordu.

— Evet, deli doktoru.

Gedale, Mendel ve Dov'a dönerek, — Siz ikiniz onu daha uzun zamandır tanıyorsunuz. Düşünceniz nedir? – diye sordu.

Önce Dov konuştu, Mendel bundan memnuniyet duydu. — Novoselki'de biraz canımı sıkıyordu. Çünkü işinde dakik değildi. Onu denemek ve diğerlerine kendisini ka-

nıtlamasını sağlamak amacıyla bir sabotaj işiyle görevlendirdim. Bu gerekiyordu, bence. Görevini yüreklilik ve acelecilikle, ama ne iyi ne de kötü yaptı. Çünkü sinirleri ona ihanet etti. Bence kötü karakterli, iyi bir genç. Yine de yalnızca Novoselki'de veya burada yaptıklarına bakarak bir insanın yargılanamayacağını düşünüyorum.

Gedale, — Onu yargılamak beni ilgilendirmiyor – dedi. – Beni ilgilendiren onu ne yapmamız gerektiği. Sen ne diyorsun, saatçi?

Mendel diken üzerinde gibiydi. Gedale, Leonid'in kalkıştığı intihar girişiminin gerçek nedenini biliyor muydu ya da tahmin etmiş miydi? Öyleyse, bundan söz etmemek çocukçaydı ve dürüst bir davranış değildi. Öyle değilse ve gerçek nedeni sezinlememişse, Mendel onun merakına ve diğerlerinin dedikodularına malzeme vermemeyi yeğlerdi. Kısacası, onun sorunuydu, doğru değil mi? O ve Line'ye ait özel bir konuydu. Leonid'in durumunu zorlaştırmaya gönlü elvermiyordu; üstelik bir kadın meselesi yüzünden gitmiş olduğunu anlatmak, durumunu güçleştirmek demekti. "Seninkini de zorlaştırmak", diyordu kendi kendine. "Evet, tabii: Benim durumumu da zorlaştırmak" diye içinden geçirdi. Kendisinin yalancı ve bir solucan gibi aşağılık olduğunu hissederek, ayrıntıya girmeden şöyle dedi: — Bir yıldır birlikteyiz. Önceki yıl Temmuz ayında Brjansk ormanlarında karşılaştık. Dov'la aynı görüşteyim, zor bir yapıya sahip, iyi bir genç. Bana başından geçenleri anlattı, yaşamı hiç kolay olmamış, bizlerden çok önce acı çekmeye başlamış. Bence onu cezalandırmak zulüm, üstelik, gereksiz bir davranış olur. Zaten o kendi kendini cezalandırıyor. Józek'in görüşüne de katılıyorum; tedavi edilmesi gereken biri.

Gedale aniden ayağa fırladı ve bir aşağı bir yukarı yürümeye başladı. — Gerçekten de iyi danışmanlarsınız. Onu tedavi ettirmeli, ama bu mümkün değil. Onu cezalandırmak gerek, ama bu da yapılacak iş değil. Madem öyle, her şeyin oluruna bırakılması ve olayın kendiliğinden çözümlenmesi gerektiğini düşündüğünüzü açıkça söyleyebilirdiniz. Zavallı Eyüp'ü[33] teselli edenler gibisiniz. Tamam, şimdilik olayı böyle bırakalım. Kızın bana daha somut bir öneri getirip getiremeyeceğini göreceğim. Kız onu sizden iyi ya da en azından değişik bir açıdan tanıyor.

İçi rahatlayarak, "Demek ki bir şeyden haberi yok", diye düşündü Mendel. Bu ferahlamadan dolayı utanç da duyuyordu. Ama Gedale ve Line'nin neler konuştuğunu hiçbir zaman bilemedi. Ya konuşma yapılmamıştı ya da daha da büyük olasılıkla, Line önemli bir şey söylememişti. Gedale'in tatsız havası kısa sürdü; bu olayı izleyen günlerde olağan kişiliğine bürünüvermişti. Ama Temmuz ayında

33 Eyüp, Tanrı'ya ve insanlara karşı görevlerinde kusur etmeyen, dürüst ve dindar bir adamdır. Aynı zamanda çok zengindir ve geniş bir ailesi vardır. Şeytan, günün birinde Tanrı'ya, her şeyini kaybedecek olsa Eyüp'ün bile Tanrıya karşı geleceğini söyler. Tanrı bir deneme yapmaya karar verir ve Eyüp'ün tüm çocuklarının ölmesini, sürülerinin ve ürünlerinin yok olmasını, evinin yanmasını ve karısının ona sırt çevirmesini sağlar. Ayrıca türlü hastalıklarla ona işkence eder. Eyüp sık sık yüksek sesle yakınır, bunları hak etmediğini söyler ama Tanrı'ya lanet etmez. Bu arada Eyüp'ün arkadaşları ona gûnahkâr olduğunu, tövbe etmesi gerektiğini söylerler. Eyüp her şeye karşın masumiyetini savunur ve Tanrı'dan bir açıklama talep eder. Tanrı bir açıklama yapmaz, ancak kendi kudretinden, yarattığı evrenin harikalarından söz eder. Ayrıca, gerçeği gördükleri hâlde iki yüzlü davranan Eyüp'ün arkadaşlarını kınar. Ardından Tanrı, Eyüp'ü eskisinden fazla bir zenginlikle, geniş bir aile ve uzun, sağlıklı bir ömürle ödüllendirir (ç.n.).

ilk günlerinde yürüyüş kolu Vistül'den fazla uzakta olmayan Annopol yakınlarında kamp kurduğunda, Samy'de yapmış olduğu gibi, yeniden ortalıklardan kayboldu. Ertesi gün yeni bir kadife ceket, hasır bir köylü şapkası, Bella için bir parfüm şişesi ve diğer dört kadın için de küçük hediyelerle geri döndü. Ancak kente alışveriş yapmak için gitmemişti; o günden sonra pek çok şey değişti. Önlemler artırıldı; yeniden, baharda olduğu gibi, gece yürünüyor ve gündüzleri göze batmamaya çalışılarak kamp kuruluyordu. Ne var ki dikkat çekmemek gitgide daha zorlaşıyordu, çünkü bu bölgeden birçok yol geçiyordu ve çevre, köyler ve çiftlik evleri ile doluydu. Gedale'in acelesi var gibiydi; daha uzun, hatta gecede yirmi kilometreyi bulan yürüyüşler yapılmasını istiyor, Opatów ile Kielce'ye doğru belirli bir yöne doğru gidiyordu. Tek tek herkese gruptan uzaklaşmamasını ve rastlayacağı köylülerle konuşmamasını tembihliyordu: Bölgede yaşayan insanlar ile ancak Lehçe bilenler konuşabilirdi, onlar da mümkün olduğunca az konuşmalıydı.

Gerek yürüyüşler, gerekse yer değiştirmeler sırasında Leonid'in varlığı herkes, özellikle de Mendel için tatsız bir hâle gelmişti. Mendel, Leonid'den korktuğunu kendine itiraf etmek zorunda kaldı: Yakınında olmaktan kaçınıyor, tek sıralı kol düzeninde yürünürken, Leonid sondaysa o başa geçiyor, baştaysa da o sonda oluyordu. Oysa Mendel, Leonid'in bilerek ya da bilmeyerek, onunla konuşmasa dahi, yakınında olmaya çaba gösterdiğini büyük bir düş kırıklığı içinde fark etti. Hüzünlü ve talepkâr kara gözleriyle ona bakmakla yetiniyordu. Sanki varlığıyla onu üzmek, kendini unutturmamak ve onu üzerek intikam almak istiyordu. Yoksa onu gözaltında tutmak niyetinde miydi? Belki de öyleydi: Leonid'in bazı davranışları kuşkuya kapılmış olabileceğini düşündürüyordu. Birdenbire

başını çevirip arkaya bakıyor, köylülerin terk ettiği evlerde gündüz yapılan konaklamalar sırasında uyumak için kapıya en yakın yeri seçiyor ve çok az uyuyordu. Aniden silkinerek uyanıyor, huzursuzca çevresine bakınıyor, kapı ve pencerelerden dışarıyı kontrol ediyordu.

Herkesi çok yormuş olan bir gece yürüyüşünden sonra, bulutlu, gri bir sabah, Mendel ormanda yakacak odun toplarken onu yanı başında buldu. Leonid de, kimse emretmediği hâlde, yakacak odun topluyordu. Zayıflamıştı ve gergindi, gözleri ışıl ışıldı. Suç ortağı havasıyla Mendel'e:
— Sen de anladın değil mi? – dedi.

— Neyi anladım?

— Satılmış olduğumuzu. Daha fazla kendimizi kandıramayız. Satıldık, bizi satan da o.

Mendel, — O kim? – diye hayretler içinde sordu.

Leonid sesini alçalttı, — O, Gedale. Başka türlü davranamazdı, ona şantaj yapıyorlardı ve onların elinde bir kukladan başka bir şey değildi. — Sonra işaret parmağını dudaklarına götürerek sus işareti yaptı ve yeniden odun toplamaya koyuldu. Mendel bu olayı kimseye anlatmadı, ama birkaç gün sonra Dov ona şöyle dedi: — Arkadaşının garip fikirleri var. Gedale'in NKVD veya bilmem hangi gizli polis teşkilâtı hesabına çalıştığını, teşkilatın ona şantaj yaptığını ve hepimizin onların elinde rehin olduğunu söylüyor.

Mendel, — Bana da buna benzer bir şeyler söyledi – dedi. — Ne yapalım?

Dov, — Hiçbir şey – dedi.

Mendel, Leonid'i tozdan bozulmuş bir saate benzetmiş olduğunu anımsadı. Oysa şimdi Leonid ona tamir için getirilen bazı başka saatleri anımsatıyordu: Belki darbe ye-

mişlerdi, yayın telleri üstüste binmişti, biraz geri kalıyor, bazen de delicesine ileri gidiyorlardı, ama sonunda hepsi de tamir edilemeyecek hâle geliyordu.

Pırıl pırıl ve rüzgârlı bir yazdı. Gedalciler açlığın hüküm sürdüğü bir bölgeye girdiklerini fark ettiler. Gedale'in bölge halkı ile temas kurmaktan kaçınmaları yolundaki tembihlerinin gereksiz olduğu ortaya çıktı. O kırsal bölge fazla kalabalık değildi: hiç erkek yoktu, kadın ise az sayıdaydı; harap olmuş çiftlik evlerinin eşiğinde yalnızca yaşlılar ve çocuklar oturuyordu. Korkulacak insanlar olmamaları bir yana, kendileri korku içinde yaşıyorlardı. Birkaç ay önce Lublino'nun güneyinde Rus paraşüt birlikleri cepheye cephane ve teçhizat götüren Alman iletişim hatlarını keserken, Polonya ordusuna bağlı partizanlar bölgedeki Alman karargâhlarına saldırı düzenlemişlerdi. Diğer Leh birlikleri köprü ve viyadükleri havaya uçurmuşlar ve Almanların 1942'de Büyük *Reich*'ın kolonilerini yerleştirmek üzere köylüleri zorla uzaklaştırmış oldukları bir köye saldırmışlardı. Alman misilleme harekâtı tüm bölgeye yayılmış ve acımasız olmuştu. Ormanlara sığınmış olan ve hemen hemen ele geçmesi imkânsız birliklere değil, sivil halka yönelmişti. Almanlar uzak geri hatlardan takviye kuvvetleri getirtmişti; geceleri Polonya köylerini kuşatıp yakıyorlar veya çalışacak yaşta olan tüm erkek ve kadınları alıp götürüyorlardı: Onlara yolculuğa hazırlanmaları için yarım saat veriyorlar, sonra cemselere doldurup götürüyorlardı. Bazı köylerde çocuklara özel bir ilgi gösteriyorlardı: "Ari" ırkın özelliklerini taşıyan çocukları Almanya'ya götürüyor, diğerlerini de öldürüyorlardı. Oldum olası yoksul olan köyler toz duman içindeki taş yığınlarına dönüşmüştü. Zarar

görmemiş tarlalarda olgunlaşmış çavdar ise, onu biçecek birilerini boşuna bekliyordu.

Girişimi başlatan Mottel oldu. Zborz kasabasından bir kilometre kadar uzaklıkta bulunan çevresi ıssız bir evden su istemeye gitmiş ve orada ahırın samanları üzerinde yatan yalnız bir yaşlı kadın bulmuştu. Ahırda ise artık hayvan yoktu. Yaşlı kadın hareket etmekte güçlük çekiyordu, bir bacağı kırılmıştı ve kimse onu tedavi etmemişti. Mottel'e kuyuya gitmesini, istediği kadar su almasını, biraz da ona getirmesini söyledi. Ne olursa olsun, yiyecek bir şeyler getirmesini de istedi. Üç günden beri açtı, arada bir köyden biri varlığını anımsayıp, bir dilim ekmek getiriyordu. Oysa orada, önlerindeki tarlada koca bir aileyi beslemeye yetecek kadar çavdar ekiliydi. Ne yazık ki yağacak ilk yağmurla çürüyüp gidecekti, çünkü onu biçecek adam yoktu.

Mottel durumu Gedale'e iletti ve Gedale anında karar verdi. — Bu insanlara yardım etmeliyiz. Savaşmamızın bir amacı da bu. Onlara düşman değil, dost olarak geldiğimizi anlatmak için iyi bir fırsat.

Józek yüzünü buruşturdu: — Buralarda bizi hiç sevmediler; Almanlar onların evlerini yakmaya başlamadan önce, onlar bizimkileri yakıyorlardı. Ne Yahudileri ne de Rusları seviyorlar. Çoğumuz da Yahudi ve Rus. Yirmili yıllarda Rus köylülerinin başına geleni biliyorlar ve kolektivizmden korkuyorlar. Onlara yardım edelim, ama dikkati de elden bırakmayalım.

Ancak, geri kalanların tümü, hiçbir koşul öne sürmeden görüş birliğine vardı: Yıkmaktan yorgun düşmüşlerdi, savaşın insanı yapmak zorunda bıraktığı olumsuz ve aptalca işlerden bezmişlerdi. İçlerinde en hevesli olanlar, tarla işlerinden anlayan Piotr ve Arié'ydi. Mottel yaşlı kadının çatısının çökmüş olduğunu ilettiğinde, Piotr şöyle dedi:

— Onu ben tamir edeceğim. Çatıları kamışlarla onarmakta ustayım. Köyümde de yapardım, hatta bunun için bana para verirlerdi. Ancak şimdi, senin ihtiyarın çatısını tamir etmek için, bana verdikleri kadar rubleyi üste verirdim; tabii olsaydı, yanlış anlaşılmasın, çünkü yok.

Yaşlı kadın kabul etti. Piotr, Sissl'in yardımıyla çalışmaya koyuldu ve birkaç gün sonra pos bıyıklı yaşlıca bir adamın çevrede dolandığı görüldü. Başka şeyle ilgilenir gibiydi; direkleri düzeltiyor, tamamen kurumuş oldukları hâlde su arklarının bölmelerini kontrol ediyor ancak ikisinin yaptığı işi uzaktan gözlüyordu. Bir gün Piotr'a kendini tanıttı ve ona Lehçe bazı sorular sordu. Piotr anlamıyormuş gibi yaptı ve Gedale'i bulmaya gitti.

Yaşlı adam, onurlu bir şekilde: — *Burmistrz*'im, yani köyün muhtarıyım – dedi. Oysa daha çok bir dilenci görünümüne sahipti. — Siz kimsiniz? Nereye gidiyorsunuz? Ne istiyorsunuz?

Gedale konuşmaya silahsız, ceketsiz, yırtık ve solgun kentsoylu pantolonuyla ve hasır şapkasıyla gelmişti. Yidiş aksanı olmayan bir Lehçe konuşuyordu; karşısındaki kim olursa olsun, onun konumunu kolaylıkla anlayamazdı. Başta temkinli davrandı:

— Erkekli, kadınlı kaybolmuş bir grubuz. Farklı farklı köylerden geliyoruz ve size kötülük yapmak istemiyoruz. Buradan geçiyoruz, çok uzaklara gidiyoruz, kimseyi rahatsız etmek istemiyor, ama rahatsız edilmek de istemiyoruz. Yorgunuz, ama kollarımız güçlü: Belki size bazı konularda yararlı olabiliriz.

Muhtar, güvensizce, — Örneğin? – diye sordu.

— Örneğin çavdarı bozulmadan biçebiliriz.

— Karşılığında ne istiyorsunuz?

— Ekinin sana uygun gelen bir bölümünü; sonra da su, kafamızı sokacak bir yer ve bizden az söz edilmesi.

— Kaç kişisiniz?

— Kırk kadar; beşi kadın.

— Sen misin başları?

— Benim.

— Biz sizden azız: Çocuklarla birlikte otuz kişi bile değiliz. Bak, paramız hiç olmadı, artık hayvanımız yok ve genç kadınlarımız da yok.

Gedale, — Genç kadın olmaması yazık – diye güldü. — Ama ilk aklımıza gelen bu değil. Sana söyledim ya, bizim için su, sessizlik ve mümkünse altında birkaç gece uyuyacağımız bir çatı yeterli: Savaştan ve yürümekten yorulduk, barış zamanında yapılan işlere hasret kaldık.

Muhtar, — Biz de savaştan yorulduk – dedi ve hemen ekledi: — Peki ekin biçmeyi biliyor musunuz?

— Çoktandır yapmıyoruz ama becerebiliriz.

Muhtar, — Opatów'da değirmen var – dedi. — Ve galiba çalışıyor. Bize bıraktıkları oraklar da var. Yarın başlayabilirsiniz.

Bliznalı ve Ružanyli tüm adamlar, Arié, Dov, Line ve Kara Rokhele ekin biçmeye gittiler; çatıyı onarmayı bitirdiğinde Piotr da onlara katıldı: Yirmi kişi kadardılar. Arié bu işi en iyi bilen kişiydi ve tüm diğerlerine çavdarın nasıl dik duracak şekilde demetlendiğini, orağın nasıl önce çekiç, sonra bileği taşı ile bilendiğini öğretti. Piotr da çalışkan ve ağır işlerde dayanıklı çıktı. Line herkesi şaşırttı: O sıska hâliyle, gün doğuşundan batımına kadar yorgunluk belirtisi göstermeksizin ekin biçiyor; sıcağa, susuzluğa, başlarında toplanıveren at sineği ve sivrisinek bulutuna zor-

lanmadan tahammül ediyordu. O işi ilk kez yapmıyordu: Sanki bin yıl önce, siyonist ve komünist olmanın henüz anlamsız bir çelişkiye dönüşmediği çok eski zamanlarda, Kiev yakınlarında, genç siyonistlerin Filistin'e göç etmeye hazırlandıkları kolektif çiftlikte de bu işi yapmıştı. Geçen yılların ve aldığı yaraların ona ağır gelmesine karşın Dov da iyi çalışıyordu. Onun için de yeni bir deneyim değildi: Yaz günlerinin onsekiz saat olduğu ve tüm bu saatlerin çalışmayla geçirilmesi gerektiği Vologda'ya sürüldüğünde, ayçiçeklerini biçmişti.

Aralarında Mendel, Leonid, Jozek ve Isidor'un da bulunduğu diğer birlik mensupları, muhtarın belirtmiş olduğu birtakım işleri yapmak için kasabaya dağıldılar: Düzeltilecek kümesler, onarılacak başka çatılar, çapalanacak bostanlar vardı. İlk güvensizlik atlatıldıktan sonra toplanacak patates de bulunduğu öğrenildi ve yaz akşamının yıldızları altında, güneşin sıcaklığının hâlâ hissedildiği harman yerinde toprağa oturmuş olan gezgin Yahudilerle, umudunu yitirmiş Polonyalı köylüler arasındaki ilişkinin harcı bu patatesler oldu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Temmuz – Ağustos 1944

Patateslerin bir kısmı koca tencerede haşlanır, diğerleri de külün altında közlenirken, muhtar, ateşin kızıl ışığında yabancıların yüzlerini inceleyerek çevresine bakınıyordu. Daire şeklinde oturmuşlardı. Yanı başında geniş yüzlü, çıkık elmacık kemikli ve durgun ifadeli karısı vardı. Gedalcilere değil, kocasına bakıyordu. Sanki onun için endişeleniyordu; onu korumak, aynı zamanda da gereksiz şeyler söylemesini engellemek ister gibiydi.

İhtiyar, birdenbire, sakin bir sesle, — Siz Yahudisiniz, – dedi. Karısı çabucak kulağına bir şeyler söyledi ve adam ona şöyle yanıt verdi:

— Sakin ol Seweryna; beni hiç konuşturmuyorsun.

Gedale, Piotr'u göstererek, — Bu Rus – dedi. — Onun dışında hepimiz Yahudi, Rus ve Polonyalıyız. Peki nereden anlaşıldı?

Muhtar, — Gözlerinizden – dedi. — Burada, bizim aramızda da Yahudiler vardı ve gözleri sizinkiler gibiydi.

Mendel, — Bizim gözlerimiz nasıl ki? – diye sordu.

— Huzursuz, sürekli izlenen hayvanlarınki gibi.

Line, — Biz artık izlenen hayvanlar değiliz – dedi. — Çoğumuz savaşarak öldü. Düşmanlarımız sizin de düşmanlarınız, yani o evlerinizi yakıp yıkanlar.

Muhtar, payına düşen patatesleri çiğneyerek birkaç dakika sustu, sonra şöyle dedi:

— Kızım, bizim buralarda işler o kadar basit değil. Örneğin bu köyde Yahudiler ve Polonyalılar bilmem kaç yüzyıl boyunca birlikte yaşadılar ama birbirlerinden hiç hoşlanmadılar. Polonyalılar tarlalarda didinip dururlarken, Yahudiler zanaatle ve ticaretle uğraşırlar, toprak ağaları hesabına vergi toplarlardı. Kilisedeki rahip ise İsa'yı ele verip çarmıha gerdirenlerin onlar olduğunu söylerdi. Biz hiç onların kanını dökmedik ancak 1939'da Almanlar geldiğinde ve ilk iş olarak Yahudileri soymaya, onlarla alay etmeye, onları dövmeye ve gettolara kapatmaya başladıklarında, gerçeği söylemeliyim ki...

Bu noktada, Seweryna yine araya girerek kocasının kulağına bir şeyler fısıldadı. Ama o omuzlarını silkti ve sözlerini şöyle sürdürdü:

— ...gerçeği söylemeliyim ki, memnun olduk. Şahsen ben de memnun oldum. Almanlardan hoşlanmıyorduk ama adaleti sağlamak için ya da paraları Yahudilerden alıp bize vermek için geldiklerini sanıyorduk.

Gedale, — Demek ki Zborz Yahudileri o kadar zengindi ha? – diye sordu.

— Herkes öyle diyordu. Kötü giyiniyorlardı ama insanlar bunun cimri olmalarından kaynaklandığını söylüyordu.

Başka şeyler de söyleniyordu, örneğin Yahudilerin Bolşevik olduğu, Rusya'daki gibi toprakları kolektifleştirmek ve tüm rahipleri öldürmek istedikleri...

Line, — Ama bu anlamsız! – diye söze karıştı: — Nasıl hem zengin, hem cimri, hem de Bolşevik olabilirlerdi ki?

— Hiç de öyle anlamsız değil. Bir Polonyalı tüm Yahudilerin zengin olduğunu, bir diğeri ise hepsinin komünist olduğunu söylüyordu. Başka bir Polonyalı, bir Yahudinin zengin, bir diğerinin de komünist olduğunu söylüyordu. Basit olmadığını görüyorsunuz. Ama Almanlar Yahudileri daha kolay katletsinler diye Ukraynalılara silah verdiklerinde, Ukraynalılar ise bize ateş ederek hayvanlarımızı alıp götürdüklerinde ve Rus partizanlar Polonyalı partizanların silahlarını toplayıp onları götürmeye başladıklarında, işler daha da karıştı. Almanların Opatów Yahudilerine neler yaptıklarını gözlerimle görünce, sizler hakkındaki görüşümü değiştirdim.

Mendel, — Onlara ne yaptılar? – diye sordu.

— Onlan gettodan çekip çıkartarak hepsini sinemaya kapattılar: Çocukları, yaşlıları ve ölmek üzere olanları da. Beşyüz kişilik bir sinemada ikibinden fazla kişiydiler. Onlara ne yiyecek ne de içecek verdiler ve yedi gün boyunca orada, içerde bıraktılar. Bizimkilerden onlara acıyıp pencerelerden bir şeyler vermeye çalışanlara da, onlara su götüren ancak karşılığında ellerinde kalan son paraları isteyenlere de ateş ediyorlardı. Sonra kapıları açtılar ve dışarı çıkmalarını emrettiler. Yalnızca yüz kadarı sağ çıktı, onları da meydanda öldürdüler ve bize hepsini, meydandakileri ve sinemanın içinde kalanları gömmemizi emrettiler. İşte, o şekilde ölen çocukları görünce Yahudilerin bizim gibi insanlar olduğunu, Almanların onlara yaptıklarını sonunda bize de yapacaklarını anlamaya başladım.

Ne var ki size doğruyu söylemem gerekirse, henüz herkes anlamadı. Size bunları anlatıyorum, çünkü ekinlerimizi biçtiniz, patateslerimizi topladınız. Hem zaten insanın hatalarını anlayabilmesi iyi bir şeydir.

Gedale, — Muhtar, anlattıkların bizim için yeni değil. Ama bizim sana anlatacağımız yeni şeyler var. Belki size garip geliyoruz: Bilmelisiniz ki, canlı bir Yahudi garip bir Yahudidir. Bilesin ki, Opatów'da gördüklerin, Almanların ayak bastığı her yerde, Polonya'da, Rusya'da, Fransa'da ve Yunanistan'da da yaşandı. Şunu da bilmelisin ki, Almanlar silah ya da açlıkla beş Polonyalıdan birini öldürüyorlarsa, Yahudilerin bir tanesini bile canlı bırakmıyorlar – dedi.

— Bana söylediklerin yeni şeyler değil. Radyomuz bile yok, ama haberler yine de geliyor. Almanların burada ve her yerde neler yaptığını ve yapmakta olduğunu biliyoruz.

— Her şeyi bilmiyorsun. Başka şeyler de var, bunlar öylesine dehşet verici ki, inanamazsın: Oysa buralardan çok uzakta cereyan etmiyorlar. Yahudiler içinde yalnızca bizim gibi partizan olmayı seçenler kurtuluyor.

— Bunu da hemen fark ettim, yani silahlı olduğunuzu.

Gedale, — Yine gözlerimizden mi? – diye gülerek sordu.

— Hayır, gözlerinizden değil. Parkalarınızın hepsinin sol omuzu silahın kayışı yüzünden parlamış. Lütfen, sizin ve bizim Tanrı'mız ve tüm Azizler adına, Almanlara burada saldırmayın. Daha ileri gidin, nereye isterseniz gidin, ama buraya zarar vermeyin. Aksi takdirde bizim için boş yere çalışmış olacaksınız. Hem niçin ormanlarda saklanıp Rusların gelmesini beklemiyorsunuz ki? Artık çok uzakta değiller, belki de Lublin önlerine gelmişlerdir bile; rüzgâr uygun yönden estiğinde topların gürültüsü duyuluyor.

Gedale, — Bizim işimiz de kolay değil – dedi. — Biz Yahudiyiz, Rus ve partizanız. Rus olarak cephenin ileri hatlara kaymasını beklemek, sonra da dinlenmek ve evlerimizi aramaya gitmek hoş olurdu. Ama artık evlerimiz ve ailelerimiz yok ve geri dönsek, belki de hiç kimse bizi istemez. Bu, bir ağaç gövdesinden bir parça kopartıldığında, o yerin kapanması gibi bir şey. Partizan olarak savaşımız askerlerin savaşından farklı, biliyorsun: Cephede değil, düşman arkasını döndüğünde savaşıyoruz. Ve Yahudi olarak, önümüzde uzun bir yol var. Tek başına kasabandan bin kilometre uzak olsaydın ve kasabanın, tarlalarının ve ailenin artık var olmadığını bilseydin, sen ne yapardın, muhtar?

— Ben yaşlıyım ve sanırım kendimi bir direğe asardım. Ama daha genç olsaydım Amerika'ya giderdim: Benden daha cesur ve ileri görüşlü olan kardeşimin yaptığı gibi.

— İyi söyledin. Yahudiler arasında da Amerika'da akrabası olan ve onlara gitmek isteyenler var. Ne var ki bu birlikten hiç kimsenin Amerika'da akrabası yok: Bizim Amerika'mız o kadar uzakta değil. Biz savaşın sonuna kadar savaşacağız, çünkü savaşmanın kötü bir şey, ama Nazileri öldürmenin bugün yeryüzünde yapılabilecek en doğru şey olduğuna inanıyoruz. Sonra da Filistin'e gideceğiz ve yeni baştan, yitirdiğimiz evimizi inşa etmeye ve tüm diğer insanlar gibi yaşamaya çalışacağız. Bu yüzden burada durmayacağız. Almanların arkasında kalmak ve Amerika'mıza doğru giden yolu bulmak için batıya doğru ilerleyeceğiz.

Patatesler bitince Gedalciler ve köylüler uyumaya gitmişlerdi. Harman yerinde yalnızca Gedale, Mendel, Line, muhtar ve karısı kalmıştı. Muhtar dalgın bir havayla köz hâline gelmiş ateşe gözünü dikmişti:

— Filistin'de ne yapmaya gideceksiniz? – dedi.

Line, — Toprağı işlemeye – dedi. — Oradaki toprak bizim toprağımız olacak.

Muhtar, — Köylü yaşamı sürmeye mi gideceksiniz? — diye sordu. — Buradan uzağa gitmekle iyi, köylü gibi yaşamaya kalkışmakla kötü ediyorsunuz. Köylü gibi yaşamak hoş bir şey değil.

Elini Mendel'in koluna dayamış olan Line, — Tüm diğer halkların yaşadığı gibi yaşamaya gideceğiz – dedi. Mendel, — Yapılacak tüm işleri yapacağız – diye ekledi.

Gedale, — ...toprak ağaları hesabına vergi toplamak dışında – diye ekledi. Rüzgâr dinmişti, harman yerinin çevresinde ateşböceklerinin dans ettiği görülüyor, gecenin sessizliğinde ihtiyarın doğruyu söylemiş olduğu anlaşılıyordu: Uzaktan, belirlenemeyen bir, belki de birçok noktadan cephenin hem umut hem de tehdit dolu boğuk gümbürtüsü işitiliyordu. Muhtar güçlükle ayağa kalktı ve uyku zamanının geldiğini söyledi: — Size rastladığıma da, bizim için ekin biçtiğinize de memnunum. Sizinle, arkadaşlarla konuşulduğu gibi konuştuğuma sevinsem de, buradan gideceğinize memnunum.

Polesiye bataklık ve ormanlarında dünyanın geri kalan bölümüyle temasta kalmak ve haber almak, Gedale'in birliğinin 1944 Ağustosunda ilerlediği yoğun yerleşim bölgelerine kıyasla çok daha kolaydı. Gece yer değiştirmek, kasaba ve köylerden uzak durmak kesin bir kural olmuştu. Ancak bu önlemler uygulandığında bile, geçilecek her yol, özellikle de her köprü bir tehlike ve bir sorun oluşturuyordu. Bölge Alman kaynıyordu: Bunlar, gitgide daha gü-

venilmez ve güvenini yitirmiş hâle gelen işbirlikçiler değil, tüm meskûn mahallerde, yollarda ve demiryolu boyunca rastlanan Alman ordu ve polis teşkilâtı mensupları, yani gerçek Almanlardı. Ruslar Lublin'i yerle bir etmişler, Sandomierz yakınlarında Vistül'ü geçmişler ve sol kıyıda güçlü bir köprübaşı kurmuşlardı. Almanlar da karşı atağa hazırlanıyorlardı. Köylülerle erzak için kurulması gerekli olan temaslar asgariye indirgenmişti; Gedale konuşulmasını istemiyordu, zaten korkmuş ve şaşkın durumdaki köylüler de konuşmaya hevesli görünmüyorlardı. Bu şartlarda, ne denli çelişkili de gözükse, ana haber kaynağını, ender olarak kır evlerinde bulunan, daha çok çöp kutularından yırtık ve kirli olarak ele geçirilen, bazen de Józek tarafından cesurca büfelerden alman gazeteler oluşturuyordu. Gazetelerden Normandiya'ya çıkan Müttefiklerin Paris'e doğru ilerlediğini; 20 Temmuzda Hitler'e yapılan suikastın başarısızlıkla sonuçlandığını; Varşova'nın ayaklanmış olduğunu (*Völkischer Beobachter* olayları basite indirgiyor, "Hainler, provokatörler ve haydutlar"dan söz ediyordu) öğrenmişlerdi. Ancak başka haberler de öğrenmişlerdi ve bunlar gazete haberi değildi. Geri hatlar, Almanların yanı sıra, Gedalciler gibi gün ışığını sevmeyen ne idüğü belirsiz insanlarla doluydu: Bu insanlar yardımcı Alman kuvvetlerine mensup, yenilginin kokusunu alarak ordudan kaçan, şimdi ise karaborsacılık ya da haydutluk yaparak ormanlarda saklanan Polonyalılar, Ukraynalılar, Litvanyalılar ve Tatarlar; birlikleriyle teması kaybeden ve köylülerin yanında sığınacak bir yer bulmuş çeşitli Leh partizan gruplarına bağlı kişiler, ayrıca profesyonel karaborsacılar, sokak hırsızları ve adı geçen tüm diğer sınıflamaların görüntüsüne sığınarak saklanan Alman ve Rus casuslarıydı. Bu insanlar Gedale'in daha önce duyduğu ve Zborz muhtarına da aktardığı söylentileri doğruluyordu. Almanlar ilk topla-

ma kampları olan Treblinka, Sobibór, Belzec, Majdanek ve Chelmno'yu yıkmışlardı ancak amaçları doğrultusunda bu kampların yerine hepsine eşdeğer, tüm diğerlerinin deneyiminden yararlanabilecekleri yeni bir kamp kurmuşlardı: Yukarı Silezya'daki Auschwitz kampı. Burada Polonyalıları, Rusları ve tüm Avrupa'dan gelen tutukluları, özellikle Yahudileri öldürmüş ve yakmışlardı. Şimdi de Macaristan Yahudilerine soykırım uygulamaktaydılar ve insan yüklü trenler ardı ardına geliyordu. Son olarak Ukraynalı bir kaçaktan huzursuz edici bir haber almışlardı: Hatların arkasına paraşütle inmiş ya da Alman kamplarından kaçmış olan Rus partizan birliklerinin hepsi aynı biçimde davranmıyordu. Bazı komutanlar Yahudi çalışma kamplarını ele geçirerek boşaltmışlar, orada sağ buldukları insanları kurtarmış ve korumuşlar, onlara kendi birliklerine katılmayı önermişlerdi. Bazıları ise, ormanlarda karşılarına çıkan Yahudi partizan gruplarını kaba kuvvet kullanarak dağıtmaya çalışmış, çarpışmalar olmuş ve insanlar ölmüştü. Kimi Yahudilerin, az çok düzenli Polonyalı partizan birliklerince silahları alınmış, kimileri de öldürülmüştü.

Dov, — Bizi kahraman insanlar olarak görüyorlar. Belki de daha sonra, gettolarda anıtlarımızı dikecekler ama, bizi müttefik olarak kabul etmiyorlar – dedi.

Gedale, — Biz yolumuza devam edeceğiz, – dedi. — Yeri ve zamanı geldikçe karar vereceğiz.

Karar verme anı çabuk gelip çattı. Gerek Mendel, gerekse Dov ve Line, Polonya sınırını geçmenin Gedale'in planlarının, daha doğrusu, verdiği ani kararların özünde köklü bir değişiklik yarattığını sezinlemişlerdi. Kendini Rusya'dan daha uzakta hissediyordu ve bu, yalnızca maddi bir uzaklık değil, daha korumasız, daha özerk, daha fazla tehdit altında olan, aynı zamanda daha özgür, kısacası

daha sorumluluk yüklü bir uzaklıktı. 20 Ağustosa doğru bir kez daha birlikten uzaklaşmış, ama ne hediye getirmiş ne de alışveriş yapmıştı. Her kafadan bir sesin çıktığı kalabalık toplantılarda karar alma alışkanlığının aksine, onu hiç böylesine gergin görmemiş olan Dov, Mendel ve Line ile hemen bir köşeye çekildi ve doğrudan konuya girdi:

— Buradan yirmi kilometre uzaklıkta, Chmielnik yakınında bir kamp var. En büyüklerinden değil: İçinde yalnızca 120 tutuklu var. Kapo'lar[34] dışında hepsi Yahudi. Biraz uzakta, hava kuvvetleri için ölçme aygıtları üreten bir fabrikada çalışıyorlar...

Mendel, — Bunları nereden biliyorsun? – diye sordu.

— Biliyorum. Şimdi cephe yaklaşıyor, fabrika Almanya'ya taşınacak ve tüm tutuklular bazı sırları öğrendikleri için öldürülecekler. Orada mı, başka bir yerde mi öldürüleceklerini bilmiyorlar. Dışarıya bir mesaj gönderdiler, destek gördüklerini bilirlerse başkaldırmayı denemek istiyorlar. Gözcülük yapan Almanların çok değil, on ya da oniki kişi olduğunu söylüyorlar.

— Tutukluların silahı var mı?

— Sözünü etmiyorlar, demek ki yok.

Dov, — Gidip bir görelim – dedi. — Çok şey yapamayız, ama gidip bir görelim.

Gedale, — Evet, ama hep birlikte değil – dedi.

— Fazla göze batarız. İlk kez ayrılacağız ama burada ayrılmamız gerek. Altı kişi gidip onları gafil avlamaya çalışacağız. Böyle başaramazsak demek ki otuz kişiyle de bir şey yapamayız.

34 Nazi toplama kamplarında barakaların iç düzeninden sorumlu tutuklular (ç.n.).

Line, — Bir yanıt gönderebilir miyiz? – diye sordu.

— Yapamayız. Yalnızca bizim için değil, onlar için de fazlasıyla tehlikeli olur. Oraya gitmemiz gerek: Hemen hareket etmeliyiz.

Konuyu kestirip atmaya hevesli görünen Line, — Dördümüzden başka kim var? – diye bir soru daha sordu. Gedale tereddüt etti:

— Dov bizimle gelmiyor. Diğerleriyle kalıyor. Bizde rütbe yok ama, aslında komutan yardımcısı sayılır. Hem içimizdeki en tecrübeli kişi de o.

Dov ne sözcüklerle ne de yüz ifadesiyle duygularını belli etti. Ama Mendel, Gedale'in onu dışarıda bırakmasının nedeninin bunlar olmadığını, Dov'un kendisinin de bunu anladığını ve üzüntü duyduğunu fark etti.

Mendel, — Biz üçümüz, Piotr, Mottel ve Arié – diye önerdi.

Gedale, — Arié olmaz. Ayağı aksıyor, üstelik askerî deneyimi de yok.

— Ama bıçak kullanmakta çok başarılı!

— Mottel daha iyi. Arié henüz olgun değil, onu istemiyorum. Leonid'i istiyorum.

Mendel ve Line şaşkınlık içinde aynı anda konuştular:

— Ama Leonid...Leonid iyi değil ki. Savaşacak durumu yok.

— Leonid'in savaşması gerek. Ekmek ve soluduğu hava kadar gerekli ona. Bizim de ona gereksinimimiz var: Almanların tutsağı oldu, kamplar hakkında bilgisi var. Paraşütçülük kursu görmüş, sabotaj ve komando harekâtlarını iyi biliyor. Üstelik cesareti olduğunu geçenlerde kanıtladı.

Line, — Bunu garip bir biçimde kanıtladı – dedi. Gedale, olağandışı bir sertlikle, — Yalnızca görevlendirilmeye ve açık seçik emirler almaya gereksinimi var – dedi. — Bana inanın. Kossovo'da yanımızda onun gibi başkaları da vardı ve ne dediğimi iyi biliyorum.

Konuşmanın bitmiş olduğunu belirtmek için sözlerini tamamladıktan sonra ayağa kalktı. Dov ve Line uzaklaştılar; Gedale orada kalan Mendel'e şöyle dedi: — Sen de hazırlanmaya git, saatçi. Bu işlerde deneyim sahibiyim. Umarsız girişimler için umarsız adamlar gerek.

Mendel, — Umarsız girişimlere hiç kalkışılmamalı – dedi. Yine de Gedale'in emrini yerine getirmek üzere hazırlanmak için kalktı. Gedale bir elini omzuna koydu ve — Ah, Mendel, senin bilgeliğinin bilincindeyim. Kendiminkinin de; ama burası yeri değil. Belki yüz yıl önce geçerliydi, yüz yıl sonra yine geçerli olacak ama burada ancak geçen yılın karı kadar geçerli olabilir – diyerek omzuna hafifçe vurdu.

Gece hareket ettiler. Altısı da iyi yürüyüşçüydü, silahların dışında yükleri yoktu, üstelik silahlar da çok ağır değildi: Keşke ağır olsalardı. Yine de Chmielnik dolaylarına ulaşmaları beş ya da altı saatlerini aldı, çünkü içlerinden hiçbiri buraları bilmiyordu. Hem yollardan ve yerleşim bölgelerinden uzak durmaları da gerekiyordu. Şafağın ışığında, duman ve kömür tozundan kararmış alçak tepecikler, kömür ve artık madde yığınları, bacalar ve tek katlı binalardan oluşan bir ufuk çizgisi ile çevrelenmiş köy hüzünlü görünüyordu. Çalışma kampını bulmak için de zaman kaybettiler. Gedale'in edinmiş olduğu bilgiler çok geneldi ve kasaba kamplarla, daha doğrusu dikenli telle çevrili alanlarla kaplı gibiydi. Line, arkasında yürüyen Mendel'e, — Burası büyük bir hapishane – diye mırıldan-

dı. Bunu söylemek için aralarında Leonid'in olmadığı bir andan yararlanmıştı. Tesadüf müydü yoksa hesaplamış mıydı bilinmez, o yürüyüş boyunca Leonid, onlarla hiç konuşmasa bile, Mendel ve Line'nin arasına girmenin hep bir yolunu bulmuştu. Gergin ve kararlı bir havayla hızlı hızlı yürüyordu.

Çalışma kampından önce fabrikayı buldular. Hatta onlara yolu gösteren, fabrikanın kendisi oldu. Fabrika, eski fırınların, katran arıtma tesislerinin, kırık dökük parça yığınlarını örten sundurmaların, kararmış dökümhanelerin arasında temizliği, yeniliği ve büyüklüğü ile göze çarpıyordu. Giriş kapısının yanında bir nöbetçi kulübesi bulunduğunu uzaktan gördüler. Çalışma kampı yakınlarda olmalıydı. Gerçekten de üç kilometre uzaklıkta, çukur bir alana yayılmış konumdaydı. Tel örgüyle çevrili alan, daha önce görmüş olduklarından farklıydı. Dikenli tel çift sıraydı, metal telli iki karenin arasında geniş bir boşluk vardı. Barakalar gizlenmeye uygun renklere boyanmıştı. Dört kenarının her birinde fazla büyük olmayan bir baraka vardı. Alanın ortasından kara bir duman sütunu yükseliyordu. Çitle çevrili alanın dışında tahtadan yapılma iki kule ve küçük beyaz bir ev vardı.

Gedale, — Yaklaşalım – dedi. Çalışma kampının çevresindeki anfiteatr biçiminde tepelerle kaplı arazi ormanlıktı ve tehlikesizce yaklaşılabilirdi. Temkinli bir şekilde indiler; paslanmış dikenli telli bir bariyere rastladılar, onu bir süre izlediler ve ahşaptan yapılma bir nöbetçi kulübesi gördüler. Kapı açıktı ve içerde hiç kimse yoktu. İçeriye bakmaya giren Mottel:

— Yalnızca sigara izmaritleri var – dedi. Dikenli teli kesmek zor olmadı. Altı kişilik küçük grup yeniden inmeye başladı ama olduğu yerde donup kaldı: Rüzgâr yön değiş-

tirmişti, duman onlara doğru geliyordu ve hepsi aynı anda kokuyu, yanmış insan eti kokusunu almıştı.

Gedale, — Her şey bitti. Çok geç kaldık – dedi. Bulundukları noktadan ayrıntılar daha iyi seçilebiliyordu: Duman sütunu, çevresinde çok sayıda değil, belki on kadar insanın telaşla koşuşturduğu bir yığından geliyordu.

Mendel elinde sıkı sıkı tuttuğu mitralyözü yere bıraktı, çalıların arasına çöktü. Daha önce hiç duyumsamadığı bir yorgunluk dalgasının bedenini sardığını hissediyordu. Bin yıllık bir yorgunluk, aynı zamanda mide bulantısı, öfke ve dehşet. Dehşetin üstüne çökerek gizlediği, artık sıcaklık ve direnme isteği verecek ateşten yoksun, güçsüz, donuk bir öfke. Direnmeden dumanda, o dumanda yitip gitme isteği, utanç, aynı zamanda da şaşkınlık. Arkadaşlarının ellerinde silahları ayakta kalabilmiş olmalarına ve aralarında konuşacak gücü bulabilmelerine duyulan bir şaşkınlık. Yine de sesleri, mide bulantısının oluşturduğu engeli aşarak, uzaklardan geliyormuşcasına ona ulaşıyordu.

Gedale, — Acelesi var piçlerin – dedi. — Çekip gitmişler. İz bırakmak istemiyorlar.

Piotr, — Hepsi gitmiş olamaz. Birileri işin başında durmak için geride kalmış olmalı, biz de onları öldürmeliyiz.

Onun sakin sesini duyunca Mendel, "Piotr en iyisi" diye düşündü. "Yegane gerçek asker. Piotr gibi olmak isterdim. Bravo Piotr." Line'nin ona baktığını hissetti ve ayağa kalktı.

Hareket ettiklerinden beri ilk kez ağzını açan Leonid, — Altı kişi kalmış olmalı – dedi.

Gedale, — Neden altı? – diye sordu.

— İki küçük kule ve her küçük kule için sırayla gözcülük yapacak üç kişi. Almanların tarzı bu. — Ancak her-

kesin içinde en keskin gözlere sahip olan Mottel ve Line, durumun farklı olabileceğini söylediler: O uzaklıktan kulelerin tepesindeki küçük balkonlar iyice seçilebiliyordu ve kampa doğru nişan almış mitralyözler artık yoktu. Mitralyözsüz bir gözcü ne için geride kalmış olabilirdi ki?

Mottel, — O küçük evde olmalılar. Yakma işine gözcülük etmeye bir kişi yeter – dedi.

Gedale, — Artık dağılmış olan bir kampa bekçilik yapmak için tabii ki çok kişi kalmış olamaz. Bu gece saldıracağız, kaç kişi olduklan önemli değil — dedi. — İşin gece de sürüp sürmediğini göreceğiz, ama sanmıyorum. Gerisine daha sonra karar veririz.

Mendel, — Biz onlara nasıl saldırırsak saldıralım, ilk yapacakları şey yakma işinde çalışanları öldürmek olacak. Onlar konuşmaması gereken kişiler.

Line, — Onların ölmesi önemli değil – dedi.

Mendel, — Neden? Onlar da bizim gibi insan – diye yanıt verdi.

— Artık bizim gibi değiller ve artık asla birbirlerinin gözünün içine bakamayacaklar. Onlar için ölü olmak daha iyi.

Gedale, Line'ye o bahtsızların kaderi hakkında karar vermenin kendisine düşmediğini, Piotr ise herkese bunların boş konuşmalar olduğunu söyledi. Beraberlerinde getirdikleri az miktardaki yiyeceği isteksizce yediler ve geceyi beklemeye koyuldular. Alacakaranlıkta ateş söndürülmüştü ama tutuklular binaya nakledilmediler.

Ne uyku ne dinlenme sayılabilecek huzursuz bir bekleyiş içinde, uzanarak birkaç saat geçirdiler. Piotr "Gidelim" dediğinde, Mendel tuhaf bir rahatlama hissi duydu. Bu çift yönlü bir rahatlamaydı: Bekleyiş sona ermiş ve emir

Piotr'dan gelmişti. Karartmaya karşın ev ve kamp fenerlerle aydınlatılmıştı. Leonid, 1943 yılı Ocak ayında kaçmış olduğu Smolensk kampının da geceleri aydınlatıldığını söyledi: Almanlar uçak bombardımanlarından çok, tutsakların kaçmasından korkarlardı. Hem eve hem de kampa gözcülük eden tek bir nöbetçi vardı: Evin ve kampın çevresinde, bazen bir yöne, bazen de aksi yöne, düzenli aralıklarla sekiz çizerek dönüyordu. Piotr, Mottel'e,

—Haydi git – dedi.

Mottel sessizce indi ve evin duvarının arkasındaki gölgeye sindi. Geri kalan beş kişi de otuz metre kadar yaklaştı. Bekçi uykulu gibiydi; neredeyse Mottel'in önüne dek ağır adımlarla ilerledi, sonra belki de ayakkabısını bağlamak için eğildi ve yeniden aksi yönde tur atmaya koyuldu. Çalışma kampının çevresinde döndü ve evin arkasında gözden kayboldu, bir daha da görünmedi. Mottel saklandığı yerden çıktı ve ilerlemeleri için işaret verdi: Herkes soru sorarcasına Gedale'e, Gedale de Piotr'a baktı ve Piotr inmeleri için verilen işareti onayladı. İlk olarak Piotr ilerledi: Elinde İtalyan yapımı bir el bombası vardı. Zarar vermekten çok, gürültü koparan saldırı bombalarındandı. Zaten o anda Gedalciler'in elinde başka çeşit bomba yoktu. Piotr eve yaklaştı; zemin katta üç pencere vardı ve demirlerle korunuyordu. Piotr birincisine yanaştı ve Gedale ile Line'ye diğer ikisine yanaşmaları için işaret verdi; Mendel ve Leonid'i ise giriş kapısının önündeki çitin arkasına yerleştirdi. Sonra demirlerin arasından soktuğu mitralyözünün dipçiği ile pencerenin camlarını yere indirdi, bombayı içeri attı ve eğildi; Line ve Gedale de diğer iki pencereye aynı şekilde bomba attılar. Yalnızca iki patlama oldu: Gedale'in bombası her nedense patlamamıştı. Gedale ikinci bir bomba attı; ardından, o, Line, Piotr ve

Mottel evi çevreleyen çitin arkasında pusuya yatmak üzere koştular. Çit, neredeyse herkesi yere uzanmak zorunda bırakacak kadar alçak mersin ağacı dallarıyla kaplıydı.

Birkaç saniye hiçbir şey olmadı; sonra bir otomatik silahın tıkırtısı duyuldu: Birisi seri hâlde ve körü körüne, evin koridoru boyunca ve kapının dışına ateş ediyordu. Mendel yere yapıştı, kurşunların alçaktan başının üzerinden ıslık çalarak geçtiğini duydu ve gözünün ucuyla Leonid'in ayağa fırladığını gördü. Onu alıkoymaya çalışarak, "Yere yat!" diye fısıldadı. Ne var ki Leonid elinden kurtuldu; çiti aştı, birkaç el ateş ederek karşılık verdi ve kapıya doğru başı eğik koşmaya başladı. Evden bir el ateş edildi ve Leonid eşiğe yanlamasına düştü.

Kapıdan iki – üç el kısa süreli ama seri ateş edildi. Mendel ayağa kalkmadan çit boyunca yer değiştirdi; Alman'ın koridorun sonundan ateş ettiği belliydi, çünkü atışlar çiti dar bir yelpazede delip geçiyordu. Mendel aldığı pozisyon sayesinde menzil dışında kalıyordu, ama Alman da onun silahının etki sahası dışındaydı. Mendel'in iki el bombası daha vardı: Birinin pimini çekti ve başının üstünden kapı yönüne fırlatıp attı. Bomba Leonid'in gövdesinin az ötesinde patladı ve Alman elleri havada dışarı çıktı: SS'lerin bir *Scharführer*'iydi[35]. Yaralıya benzemiyordu ve dişlerini açıkta bırakacak biçimde gerilmiş dudaklarıyla çevresine bakınıyordu. Mendel ona Almanca, — Kımıldama! – diye bağırdı. — Ellerini yukarıda tut. Sana nişan almış durumdayım. — Konuşurken, Line'nin çiti aştığını gördü, fazlasıyla bol asker giysileri içinde gülünç bir görünümü vardı. Sakin adımlarla, acele etmeden ve sinirlilik belirtisi göstermeden Almanın arkasına geldi, silahının kılıfını açtı, beylik tabancasını çıkarttı, cebine koydu ve

35 Birlik komutanı (ç.n.).

Mendel'in yanına gitti.

Gedale ve Piotr da ayağa kalkmışlardı. Gedale kısaca Piotr ile konuştu, sonra Alman'a şöyle sordu:

— Kaç kişisiniz?

— Beş. Dördü içeride, biri de gözcü olarak dışarıda.

— İçeride kalan üçüne ne oldu?

— Birinin öldüğü kesin. Diğerlerini bilmiyorum.

Gedale, Piotr ve Mendel'e, — Gidip bir bakalım – dedi. Alman'ı Line ve Mottel'in gözetimine bıraktılar ve pencereden bakmak için evin etrafında dolaşmaya başladılar. Piotr, — Bekleyin — dedi. Ceketini üstünden sıyırdı, bir insan kafası kadar büyük bir bohça biçiminde kollarını birbirine bağladı, mitralyözünün namlusuna geçirdi ve demirlerin önünde onu sallayarak yüksek sesle, — Orada kim var? – diye bağırdı. Hiç kimse yanıt vermedi. Hiçbir yaşam belirtisi yoktu. Piotr, — İyi – dedi. Yeniden ceketini giydi ve eve girdi. Dışarıdan önce adımları, sonra da bir el tüfek sesi duyuldu. Piotr geri geldi ve: — İkisi zaten ölmüştü; üçüncü ise ölmek üzereydi – dedi.

Leonid'in göğsü delik deşikti: Kurşunu yer yemez ölmüş olmalıydı. Mottel'in öldürdüğü nöbetçi, boğazı paramparça, bir kan gölü içinde yatıyordu. Mottel ünlü bıçağını gösterdi ve Mendel'e profesyonelce bir ciddiyetle, — Kişinin bağırmaması isteniyorsa, şöyle yapmak gerek – diye gösterdi. — Hemen kesmeli, buradan, çenenin altından. — Ancak o zaman birilerinin çarpışmayı izlemiş olduğunu fark ettiler: Patlama ve silah seslerinin karmaşık gürültüsünü işiten on kadar insan kampın barakalarından dışarı çıkmıştı. Şimdi durmuşlar, dikenli telin oluşturduğu bariyerin arkasına sessizce bakıyorlardı. Dumandan kararmış yüzleri ve kötü edilmiş sakallarıyla, fenerlerin ışı-

ğında gri ve mavi çizgili, yırtık pırtık giysileri içinde bitkin görünüyorlardı. Piotr, — Onları serbest bırakmalı. Alman'ı da öldürüp buradan çekip gitmeliyiz, – dedi. Gedale, başıyla onayladı. Mottel çitle çevrili alana yöneldi ama Mendel onu durdurdu: — Bekle! Tel elektrikli olabilir. — Yaklaştı ve direklerle tel arasında izolatör olmadığını gördü. Daha emin olmak istiyordu: Çevresine bakındı, yerde çimentoluk demir bir çubuk buldu. Onu yere, çitin yakınına gömdü, sonra ucunu bir tahta parçasıyla tellere doğru itti. Hiçbir şey olmadı. Mottel ve Piotr çitin bir kısmını dipçiklerle vura vura açtılar. On tutuklu dışarı çıkmakta tereddüt ediyordu.

Gedale, — Dışarı gelin, – dedi. — Orada duran Alman dışında, hepsini öldürdük. — İçlerinden uzun boylu ve kambur olanı, — Siz kimsiniz? – diye sordu.

Gedale, — Yahudi partizanlarız, — diye yanıt verdi. Başıyla sönmüş ateşi işaret etti ve — Çok geç geldik. Peki ya siz kimsiniz? – diye ekledi.

Uzun boylu tutsak, — Görüyorsun ya – diye yanıt verdi. — Yüzyirmi kişiydik, *Luftwaffe* için çalışıyorduk. Onumuzu bir kenara ayırdılar ve diğerlerini öldürdüler. Bizi bu iş için ayırdılar. Adım Goldner, mühendisim, Berlin'den geliyorum. — Diğer tutuklular da yaklaşmışlardı ama Goldner'in arkasında duruyor ve konuşmuyorlardı.

Gedale, elleri yukarıda duran Alman'ı göstererek, — Bu adam hakkında bana ne söyleyebilirsiniz? – diye sordu.

— Onu hemen öldürün. Nasıl öldüreceğiniz önemli değil. Konuşmasına izin vermeyin. Başlarıydı; emirleri veren oydu. Kuleden ateş ediyor, bundan zevk alıyordu. Hemen öldürün.

Gedale, — Onu sen öldürmek ister misin? – diye sordu.

Goldner, — Hayır – diye yanıt verdi.

Gedale kararsız görünüyordu. Sonra hâlâ elleri yukarıda duran Alman'a yaklaştı. Line ve Mottel silahlarını ona doğrultmuşlardı. Hızlı hızlı ceplerini ve giysilerini yokladı. — Ellerini indirebilirsin. Künyeni bana ver, – dedi.

Alman zincirle uğraştı ama açmayı başaramadı; Piotr geldi, sert bir hareketle onu boynundan kopanrcasına çıkardı ve Gedale'e teslim etti, o da cebine koydu.

Gedale şöyle konuştu: — Biz Yahudiyiz. Sana bunu neden söylüyorum, bilmiyorum, pek bir şey değiştirmez, yine de bilmeni istiyoruz. Şarkı besteleyen bir arkadaşım vardı. Siz onu yakaladınız ve ona son şarkısını yazması için yarım saat süre verdiniz. Sen böyle işlerle uğraşmıyorsun, değil mi? Siz şarkı yazmazsınız ki.

Alman başıyla "Hayır" anlamına gelen bir işaret yaptı.

Gedale, — İlk kez sizden biriyle konuşuyorum. Seni serbest bıraksak ne yapardın? – dedi.

Alman dimdik durdu. — Yetti. Amma da uzattınız. İşinizi hemen ve temiz bitirsenize, – dedi. Gedale bir adım geriledi ve silahını kaldırdı, sonra indirdi ve Mottel'e, — Üniforma işimize yarayabilir. Onunla sen ilgilen – dedi. Mottel Alman'ı evin içine iterek işini çabucak ve temizce bitirdi.

Gedale, — Buradan çekip gidelim – dedi. Line, — İmza atmayacak mıyız? — diye sordu. Herkes ona şaşkın şaşkın baktı; kız diretti: — Bu işi bizim yaptığımızı belli etmemiz gerek, aksi takdirde anlamı yok.

Piotr aksi görüşteydi: — Bu aptalca ve boş yere riske girmek olur. — Gedale ve Mendel kararsızdı. Mendel, — Biz kim? – diye sordu. — Biz altımız mı? Yoksa tüm birlik mi? Yoksa tüm... — Mottel bu kararsızlıklara bir son verdi. Sönmüş ateşin yanına koştu, bir parça kömür aldı ve evin

beyaz sıvasının üzerine İbranice beş iri harf yazdı: VNTNV.

Piotr, — Ne yazdın? – diye sordu.

— *"V'natnu."* Anlamı: "Ve onlar karşılık verecekler". Görüyorsun, sağdan sola ve soldan sağa okunuyor. "Herkes yapabilir ve herkes karşılık verebilir," demek.

Piotr, — Anlayacaklar mı? – diye yine sordu.

Mottel, — Gerektiği kadarını anlarlar — diye yanıt verdi.

Gedale, Goldner'e, — Bizimle gelin, – dedi. Ancak sesi ikna edici değildi.

Goldner, — Herkes kendi seçimini kendisi yapacak, ama ben gelmeyeceğim. Sizin gibi değiliz, diğer insanlarla birlikte rahat edemiyoruz – dedi.

On adam bir dakika kadar aralarında konuştu, sonra biri dışında hepsinin Goldner'le aynı görüşte olduğunu Gedale'e açıkladılar. Ormanda veya tahrip edilmiş köylerin enkazları arasında saklanıp Ruslar'ı bekleyeceklerdi. Budapeşteli bir genç Gedalcileri izlemeye hazır olduğunu açıkladı. Yeni silahları yüzünden yükleri ağırlaşmasına karşın, hızlı yürüyen beş Gedalci ile birlikte yola koyulduysa da yarım saatlik yürüyüşten sonra bir taşın üstüne çöküp kaldı. Diğer dokuz kişi ile birlikte geri dönmeyi yeğlediğini söyledi.

Mendel uzun süredir düş görmüyordu, son kez ne zaman gördüğünü anımsamıyordu bile. Belki de daha savaş çıkmadan önceydi. O gece, gergin geçen günden ve yürüyüşten yorgun düşmüş olsa gerek, garip bir düş gördü. Strelka'da, evinin küçük bir odasında, kendisi için yapmış olduğu mütevazı saatçi atölyesindeydi: Atölye asıl hâliyle de dardı ancak gördüğü düşte o kadar dardı ki, Mendel

çalışmak için dirseklerini bile açamıyordu. Yine de çalışıyordu. Önünde düzinelerce saat vardı, hepsi de durmuş ve bozuktu. Kaş kemerinin altına sıkıştırdığı monoklü ve küçücük tornavidası ile saatlerden birini onarıyordu. İki adam onu görmeye gelmiş, kendilerini izlemesini emretmişlerdi; Rivke gitmesine karşı çıkıyordu, öfkelenmişti ve korkuyordu; yine de Mendel onları izlemişti. Onu bir merdivenden veya belki de bir maden kuyusundan aşağı indirmişler, sonra da uzun bir koridor boyunca yürütmüşlerdi: Tavan siyaha boyanmıştı ve duvarlarda birçok saat asılıydı. Bunlar çalışıyor, tıkırdıyorlardı ama her biri farklı bir zamanı gösteriyor, hatta bazıları ters yönde çalışıyordu. Mendel bu durumdan ötürü kendisini biraz suçlu hissediyordu. Koridordan sivil giysili, kravatlı ve etrafını küçümser havalı bir adam ona doğru geliyor, kim olduğunu soruyor, Mendel ise yanıt veremiyordu. Artık hiçbir şeyi anımsamıyordu, ne adını, ne de doğduğu yeri.

Dov onu ve yanı başında uyuyan Line'yi uyandırdı. Derin bir uykudan sonra olduğu gibi, Mendel nerede bulunduğunu anlamakta güçlük çekti, sonra anımsadı. Birlik önceki gece bombardımana uğramış, bir cam fabrikasının yeraltı depolarına sığınılmıştı. Tavan rüyasındaki gibi kapkaraydı. Bella ve Sissi bir çorba pişirmiş, dağıtıyorlardı. Gedale çoktan uyanmıştı, Dov'a eylemin nasıl gittiğini anlatıyordu:

— ...Uzun lafın kısası, en başarılılar Piotr ve Mottel oldu. Ve tabii ki Line. İşte üniforma burada, apoletleri ve diğer şeyleriyle. Ütülenmiş bile.

Dov, — İşimize yarayacağını sanıyor musun? – diye sordu.

— Hayır, fazlasıyla riskli bir oyun olur. Onu satacağız: Józek bu işi halledecek.

Jözek, Pavel, Piotr ve Beyaz Rökhele'nin yanında çorbasını kaşıklamaktaydı. Pavel, — Ama günlerden cumartesiydi,– dedi:

— Cuma akşamı güneş battıktan sonra artık cumartesidir: Cumartesi ise adam öldürmek günah değil mi?

Rökhele tedirgindi. — Öldürmek her zaman günahtır.

Pavel, kışkırtıcı bir tarzda, — Bir SS'i öldürmek de mi? diye sordu.

— O da. Ama belki de değil: Onlar Felistîler[36] gibidir ve Şimson[37] onları öldürüyordu. Bu yüzden de kahraman oldu.

Józek, — Belki de onları cumartesi öldürmüyordu – dedi.

— Bilemem...Hem neden bana işkence ediyorsunuz ki? Kocam size yanıt vermesini bilirdi. Hahamdı, siz hepiniz ise cahil ve inançsızsınız.

Piotr, — Kocana ne oldu? – diye sordu.

— Öldürdüler. Köyümüzde ilk öldürdükleri kişiydi. Onu önce Tevrat'a tükürmeye zorladılar, sonra da öldürdüler.

— Peki, onu SS'lerden biri öldürmüş olmasın?

— Tabii. Beresinde kurukafa figürü vardı.

Piotr, — İşte, gördün mü? – diye konuyu bağladı. — Mottel onu daha önce öldürmüş olsaydı, kocan hâlâ hayatta olurdu. — Rökhele yanıt vermedi ve uzaklaştı. Piotr bir şeyler sormak isteyen bir havayla Pavel'e baktı ve Pavel "Ne yapabilirdim" dercesine omuzlarını silkti.

Mendel Line'ye, — Hiç kimse ondan söz etmiyor – dedi.

36 Filistin kıyılarına yerleşmiş olan eski bir halk (ç.n.).

37 Felistîleri sürekli bozguna uğratan olağanüstü güçlü bir kişi (ç.n.).

— Kimden?

— Leonid'den. Kimse artık onu düşünmüyor. Gedale bile; oysa onu göndermek isteyen kendisiydi. Şunlara bak, sanki dün hiçbir şey olmamış gibi davranıyorlar.

Çorbanın dağıtılması bitmişti; deponun bir köşesinde Isidor, Bella'nın makası ile isteyenin saçını ve sakalını kısaltmaktaydı. Müşteriler, tuğla yığınlarının üzerine oturmuş, sırada bekliyorlardı. Sıranın sonuncusu Gedale'di. Bekleyiş süresince oyalanmak amacıyla kemanını çıkarmış, dışardan duyulmaması için tellere fazla bastırmadan bir şarkı çalıyordu. Herkesin bildiği komik bir şarkıydı. Bir körün konuşmasını, bir sağırın görmesini, bir topalın işitmesini sağlayan ve son kıtada suya elbiseleri ile girip sudan mucizevi bir şekilde ıslak çıkan efsanevî hahamın şarkısıydı. Isidor hem işine devam ediyor hem gülüyor hem de şarkıyı mırıldanarak müziğe eşlik ediyordu. Saçlarını Line'ninkiler gibi kısa kesmesini Isidor'dan rica eden ve o anda makas altında olan Kara Rökhele de alçak sesle şarkıyı söylüyordu.

Line, — Gedale binbir suratın teki, dedi. — Bu yüzden onu anlamak güç, tek bir Gedale yok. Her şeyi geride bırakıyor. Bugünkü Gedale dünkü Gedale'i unutuveriyor.

Mendel, — Leonid'i de unutuverdi – dedi. — Neden inatla onun Arié'nin yerine saldırıya katılmasını istedi sanki? Dünden beri kendime bunu soruyorum.

— Belki de iyi niyetle yaptı. Ona bir fırsat vermek istiyordu; çarpışmanın ona iyi geleceğini, kendini bulmasına yardım edeceğini düşünüyordu. Ya da onu sınamak istiyordu.

Mendel, — Ben başka bir şey düşünüyorum – dedi. — Gedale'in farkında olmadan başka bir şey istediğini dü-

şünüyorum. Bilincinin derinliklerinde ondan kurtulmayı istediğini sanıyorum. Hareket etmeden önce bana bunu söylemek ister gibiydi.

— Sana ne söyledi?

— Umarsız girişimler için umarsız adamlar gerektiğini.

Line, tırnaklarını kemirerek sustu; sonra, — Gedale, Leonid'in niye umarsız olduğunu biliyor muydu? – diye sordu.

Mendel de uzun bir süre sessiz kaldı. Ardından, — Bilmiyorum. Büyük olasılıkla evet, tahmin etmiş olmalı. Gedale havayı koklayarak bazı şeyleri öğreniyor. Ne kanıtlara, ne de soru sormaya gereksinimi var – dedi. Bir sönmüş kireç molozunun üstünde oturmuştu ve topuğuyla toprak zemin üzerinde işaretler çiziyordu. Sonra, — Leonid'i öldüren ne o Alman, ne de Gedale – diye sözlerini sürdürdü.

— O hâlde kim?

— Biz ikimiz.

Line, — Haydi, biz de şarkı söylemeye gidelim – dedi.

Gedale'in çevresinde üç - dört kişi daha toplanmıştı ve keman eşliğinde, neşeyle, düğün ya da meyhane şarkıları söylüyorlardı. Piotr ritmi izlemeye ve Yidiş'in insanı zorlayan söyleyiş biçimlerini taklit etmeye çalışıyor, çocuk gibi gülüyordu. Mendel, — Canım şarkı söylemek istemiyor. — Canım hiçbir şey yapmak istemiyor. Artık Gedale'in kim olduğunu bilmiyorum, artık ne istediğimi, nerede olduğumu bilmiyorum, artık kim olduğumu bile bilmiyorum. Bu gece rüyamda birisinin bana bunu sorduğunu ve yanıt veremediğimi gördüm. – dedi

Line kuru kuru, — Rüyalara önem vermemek gerek – dedi. O anda, bekçilik yapmakta olan Gorinli balıkçı Izu, dışarıdan yol seviyesinin altına inen enkaz yığını boyunca aşağı koştu:

— Delirdiniz mi? Yoksa sarhoş mu oldunuz? Yukarıdan her şey duyuluyor. Başınıza polisi mi toplamak istiyorsunuz?

Gedale yanlış yaparken yakalanan bir öğrenci gibi özür diledi ve kemanı bir kenara bıraktı. — Hepiniz buraya gelin – dedi. — Birkaç konu hakkında karar vermeliyiz. Haziranda artık ne yetim ne de zincirden boşanmış köpekler olduğumuzu size söylemiştim. Bunu şimdi de doğruluyorum ama efendimizi, veya, dilerseniz şöyle söyleyeyim, babamızı değiştirmekteyiz. Norveç'ten Yunanistan'a kadar Almanlara karşı savaşan soyu tükenmiş bir ailedeniz. Bu ailede bazı anlaşmazlıklar var: Hitler asıldığında ne yapılacağı, sınırların nereden geçeceği, toprağın ve fabrikaların kimin olacağı konusu çok tartışılıyor. Ailede Arié'nin kuzeni Josif Vissarionovič var. Belki ailenin en büyük çocuğu o, ama Polonya'yı boyamak için seçilecek renk konusunda Churchill ile aynı görüşte değil. Stalin kırmızıyı seçiyor, Churchill'in aklında başka bir renk, Polonyalıların aklında ise daha da farklı bir, hatta beş ya da altı renk var. Tüm Polonyalılar o NSZ kuklaları gibi değil; onlar, Almanlara karşı savaşan ama Ruslara ve bize güvenmeyen başarılı partizanlar.

— Sayımız az ve güçsüzüz. Ruslar, sınırı aştığımızdan bu yana yaptıklarımızla artık pek ilgilenmiyorlar. Kendi güzergâhımızda ilerlememize izin veriyorlar ve işte bu güzergâh hakkında konuşmamız gerek.

Arié, bozuk bozuk, — Ben Stalin'in kuzeni falan değilim – dedi. — Yalnızca hemşehriyiz. Ve benim için tek bir

yol var: Biri bile yaşadığı sürece Almanlara ateş etmek, ardından da ağaç dikmek üzere İsrail topraklarına gitmek.

Gedale, — Sanırım bu noktada hepimiz aynı görüşteyiz – dedi. — Sen değil misin, Dov? Peki, kusura bakma, bunu sonra konuşuruz. Şimdi size söylemek istediğim, bir dayanağımız ya da en azından bir pusulamız, bize doğru yolu gösterecek bir işaretimiz olduğudur. Bu ormanlarda yalnız değiliz, buralarda herkesin saygı duyduğu insanlar var: Bunlar bizim gibi, Varşova ve Vilno gettolarında, Kovno'nun dokuzuncu kalesinde savaşanlar ve Treblinka ile Sobibór'da Nazilere karşı ayaklanma gücünü ve cesaretini gösterenler. Artık ayrı gruplar hâlinde değiller: Yahudi Mücadele Örgütü ZOB adı altında birleşmiş durumdalar. Bu, Titus Kudüs tapınağını yıktığından beri dünyaya adının böyle olduğunu haykırma cesaretini gösteren ilk kuruluş. Saygı görüyorlar ama zengin olmadıkları gibi sayıları da az. Saygı görmeleri güçlü oldukları anlamına gelmiyor: Ne kaleleri ne uçakları ne de topları var. Hem silahları hem de paralan az ama ellerinde avuçlarında olanlarla bize yardım ettiler ve daha da edecekler. Bağımsızlığımızı koruyacağız, çünkü bunu hak ettik ama bize verecekleri bilgi ve önerileri de dikkate alacağız. En önemlisi şu: Yolumuz İtalya'dan geçiyor. Cephe ilerleyip bizi geçtiğinde, hâlâ sağsak ve hâlâ bir birlik oluşturabiliyorsak, İtalya'ya gitmeye çalışacağız; çünkü İtalya bizim için bir sıçrama tahtası gibi. Ancak kolay yol katedebileceğimiz söylenemez.

Józek, — Hitler öldüğünde tüm yollardan geçmek kolaylaşacak, – dedi.

— Şimdikinden kolay olacak, yine de çok kolay olmayacak. İngilizler ellerinden geldiğince bizi engellemeye çalışacaklar, çünkü Filistin'deki Arapları kendilerine düşman

etmek istemiyorlar. Oysa Ruslar bize yardım edecekler; çünkü Filistin'de İngilizler var ve Stalin imparatorluklarını kıskandığından onları zayıf düşürecek her yolu deniyor. Daha şimdiden İtalya'dan İsrail topraklarına gizli gizli gemiler hareket ediyor. Bazısı geçiyor, bazısı geçemiyor; onları durduranlar ise Almanlar değil, İngilizler oluyor.

Line, — Peki ya birileri bizi durdurmaya çalışırsa ne olacak? – diye sordu.

Gedale, — İşte sorun bu, – dedi. — Hiç kimse savaşın ne zaman ve nasıl biteceğini kestiremez; ancak silahlar ileride de işimize yarayabilir. Bu birlik ve bizimkine benzer diğer birlikler tüm dünya barış içinde olduğunda bile savaşmaya devam etmek zorunda kalabilir. Hahamlarımızın dediği gibi Tanrı, tüm halklar arasından savaşmak için bizi seçti. Evet, söylemem gerekenler bunlardı. Söz mü istemiştin Dov? Ben sözümü bitirdim, şimdi sen konuş.

Dov kısa konuştu: — Savaşın ortasında cepheyi geçmek özellikle yalnız bir adam için imkânsız. Ancak mümkün olsaydı, ben çoktan yapmıştım. Beni bağışlayın arkadaşlar, kırkaltı yaşındayım. Size yararlı olduğum sürece de sizinle kalacağım, ama Ruslar bize ulaştığında onlarla gideceğim. Sibirya'da doğdum ve oraya geri döneceğim; savaş oralara kadar ulaşmadı ve evim hâlâ yerinde duruyor olmalı. Belki çalışmak için hâlâ gücüm var, ama artık savaşacak hâlim yok. Ayrıca Sibiryalılar sana "Yahudi" demiyor ve seni "Yaşasın Stalin" diye haykırmaya zorlamıyorlar.

Gedale, — İstediğin gibi yapabilirsin, Dov – dedi. — Hitler daha sağ, bazı kararları almak için henüz oldukça erken ve senin bize hâlâ yararın dokunuyor. Ne istiyorsun, Piotr?

Gedale'in çalışma kampına karşı düzenlenen komando harekâtının yönetimiyle görevlendirdiği ve harekâtı cesaretle, zekice yürüten Piotr, kendisine soru sorulan bir öğrenci gibi ayağa kalktı; herkes güldü, o da geri oturdu ve şöyle dedi:

— Gitmek istediğiniz topraklara beni alırlar mı, yalnızca bunu öğrenmek istiyordum.

Mottel, — Seni kesinlikle kabul ederler – dedi. — Seni ben tavsiye edeceğim ve ne adını değiştirmen ne de sünnet olman gerekecek. Değirmende geçirdiğimiz o akşam Gedale şaka yapıyordu.

Pavel'in kalın sesi duyuldu: — Beni dinle, Rus! Adının önemi yok ama sünnet ol. Fırsattan yararlan. Bu Tanrı'yla yapılan bir anlaşma değil; daha ziyade elma ağaçlarının durumunu anımsatır. Doğru anda budanırlarsa, güzelce dümdüz büyür ve daha çok elma verirler. — Kara Rökhele uzun, sinirli bir kahkaha attı. Bella, yüzü kıpkırmızı, ayağa kalktı ve onca kilometre katedip onca riske böyle konuşmalar duymak için girmediğini söyledi. Kafası karışan Piotr utana sıkıla çevresine bakınıyordu.

Line her zamanki ciddiyetiyle konuştu: — Tabii ki seni alacaklar; Mottel'in tavsiyesi olmasa da. Ama söyle bana, niçin oraya gitmek istiyorsun?

Gitgide daha fazla kafası karışan Piotr, — Eee... – diye söze başladı. — Neden çok... — Rusların sayı saymaya başladıklarında yaptığı gibi, küçük parmağı havada, elini yukarı kaldırdı. — Her şeyden önce...

Dov, — Her şeyden önce ne?... – diye onu yüreklendirdi. Konuşacak bir konu bulan kişinin iç rahatlığıyla Piotr, — Her şeyden önce, ben inançlı bir insanım – dedi.

Mottel, "*Got, scenk mir an öysred!*" diye bir Yidiş deyim

söyledi. Hepsi kahkahalarla güldü ve Piotr alınmış bir tavırla çevresine bakındı.

Mottel'e, — Ne dedin? – diye sordu.

— Bu bizim bir deyimimizdir. Anlamı: "Tanrı Efendimiz, bana iyi bir mazeret gönder". İsa'ya inandığın için bizimle kalmak istediğine bizi inandırmak niyetinde değilsin herhalde. Partizan ve komünistsin, pek de öyle İsa'ya inanır bir hâlin yok; hem sonra biz İsa'ya inanmıyoruz ki; hepimizin Tanrı'ya inandığı da söylenemez.

Güçlü bir inanca sahip olan Piotr, Rusça ateşli bir küfür salladı ve sözlerine şöyle devam etti: — Siz işleri karıştırmakta ustasınız. Evet, ben size açıklayamıyorum ama, durum aynen böyle. Sizinle kalmak istiyorum, çünkü İsa'ya inanıyorum. Hepiniz "Tanrı'nın seçkin kulları" olarak gidin ve asılın.

Alınmış bir tavırla ayağa kalktı, kararlı adımlarla çekip gitmek istermişçesine çıkışa doğru yürüdü, ancak daha sonra geri döndü: — Bu aptallar birliğinde kalmak için de on farklı nedenim daha var. Çünkü dünyayı görmek istiyorum. Çünkü Ulybin ile kavga ettim. Çünkü bir asker kaçağıyım ve beni bulurlarsa sonum kötü olur. Çünkü orospu analarınızı becerdim. Çünkü... — Bu noktada Dov'un üzerine saldırmak istermişçesine Piotr'a doğru koştuğu görüldü; oysa ona sarıldı ve birbirlerinin sırtını dostça yumrukladılar.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Eylül 1944 – Ocak 1945

Cephenin ilerlemesi durmuştu ve yaz sona ermek üzereydi. Beş yıl savaş ve acımasız işgal altında yıpranmış olan Polonya toprakları, dünyanın kurulduğu zamanki mahşer durumuna geri dönmüş gibiydi. Varşova mahvolmuştu: Bu kez yalnızca getto değil, tüm kent ve onunla birlikte bağımsız ve birleşik bir Polonya için atılacak tohumlar da büyük zarar görmüştü. 1943 baharında Polonyalıların getto ayaklanmasının hızını kaybetmesine seyirci kaldıkları gibi, şimdi Ruslar Londra'ya sığınmış olan Polonya hükümetinin hazırladığı ve yönettiği Varşova başkaldırısının da sönüp gitmesine seyirci kalmışlardı; tepesi atmış kafaları cezalandırmayı o zaman olduğu gibi, şimdi de Almanlar düşünsünlerdi, bakalım. Zaten Almanlar da bunu yapıyordu; artık tüm cephelerde bozguna uğramış olmalarına karşın iç cephelerde, partizanlara ve

savunmasız halka karşı yürüttükleri günlük savaşlarda zafer kazanıyorlardı.

Almanların misilleme harekâtlarından ve baskınlarından dehşete düşmüş, aç ve başlarını sokacak bir yerleri olmayan mülteciler, başkentten tüm ülkeye akın akın yayılıyorlardı. Almanlar yalnızca intikam değil, aynı zamanda işgücü peşindeydiler: Her taraftan alelacele toparlanmış köylüler, kentliler, erkekler, kadınlar, yaşlılar ve çocuklar, ellerinde kazma – kürek, sürülmeyi bekleyen toprağa zırhlı araçları engelleyecek hendekler kazmak üzere işe koşulmuşlardı. Nazilere özgü tahrip etme eğilimini sadakatle sürdüren Alman tahrip birlikleri ileride Kızıl Ordu'ya yararlı olabilecek her şeyi söküp götürüyordu: Rayları, elektrik kablolarını, demiryolu ve tramvay ile ilgili malzemeleri, keresteleri, demirleri, hatta koskoca fabrikaları. Ulusal Ordu'nun Polonyalı partizanları, Almanların 1939'daki şimşek gibi ilerlemelerinden beri onlara karşı savaşan eski dönem askerler, parçalanan vatanları uğruna veya yurtlarından sürülmemek için ormanlarda yaşama yolunu seçmiş olan diğerleri ve Varşova'dan azap içinde kaçabilen son kişiler, umutsuz bir sebatla savaşmayı sürdürüyorlardı.

Gedale'in birliği, temkinli şaşırtmacalar yaparak yürüyüşünü kısa etaplar hâlinde sürdürüyordu. Gedale oldukça kolay para ve cephane sağlayabiliyor, ancak parayı yiyecek ile değiş tokuş etmek, gitgide zorlaşıyordu. Yarı yarıya terkedilmiş olan tarlalar neredeyse hiç ürün vermiyor, köylülerin elindeki az miktardaki ürün Almanların ve kendilerinden biraz daha az korkulan diğerlerinin, yani gerçek partizanların ve kendilerini partizan ilan eden haydutların el koymaları yüzünden tükenip gidiyordu.

Ekimin ilk günlerinde keşfe çıkmış olan Slonimli adamlardan ikisi, Tünel istasyonunda işlemeyen bir hat üzerinde, büyük olasılıkla yiyecek taşıyan bir yük treninin durduğu haberini getirdi. Tren o denli uzundu ki, son vagonları kasabaya adını veren tünelin içinde kalmıştı; yalnızca Polonya polisinin "Mavililer" tarafından gözetim altında tutuluyordu. Gedale birliğe demiryolunun yanında, bir kilometre uzaklıkta kamp kurdurarak o gece, Mendel, Mottel ve Arié ile istasyona gitti. "Mavililer" yalnızca iki kişiydi: Biri katarın başında uzakta, diğeri de en sonundaydı. Ancak sondaki polis, tünelin içinde değil, son vagonları göremeyecek biçimde tünel girişinin önünde duruyordu. Gedale diğer üçüne onu sessizce beklemelerini söyledi ve karanlıkta gözden kayboldu. Birkaç dakika sonra geri döndü:

— Hayır Mottel, bu kez senlik bir iş yok. Biraz para vermek yetti. Git, Dov'a koş ve dört iri yarı adam ile geri dön.

Mottel gitti ve yirmi dakika sonra Pavel ve diğer üç kişiyle döndü: Hepsi sekiz, onlara arka vagonu bağlantı yerinden ayırmakta yardımcı olan en sondaki "Mavili" ile dokuz kişiydiler. "Mavili" vagona yükleme yapılırken görmüştü: İçinde patates ve hayvan yemi olarak kullanılacak turp vardı ve Krakow'daki Alman Komutanlığı'na gitmesi gerekiyordu. Vagon bağlantı yerinden çıkarıldığında, dokuzu da omuzlarıyla yüklenip itti ama vagon bir parmak bile kıpırdamadı. Gedale'in aynı anda yüklenilmesi için alçak sesle emir vermesiyle bir kez daha denedilerse de bir şey olmadı. "Mavili", — Bekleyin, diye fısıldadı ve uzaklaştı.

Mendel hayranlıkla, — Ona büyü mü yaptın? – diye sordu.

Gedale, — Hayır – dedi. — Paranın yanı sıra ona ailesi için biraz patates vaad ettim ve bizimle gelmesini önerdim. Bu yakınlarda oturuyor.

Polonyalı'yı uzun süre beklediler. Gedale ve sekiz adamı, karartılmış fenerlerin mavimsi ışığında dönüşünü huzursuzluk içinde bekliyorlardı. İstasyonun önünde bir tarla seçilebiliyordu. Meraklanan Mottel bakmaya gitti; kabak dışında ilginç ya da tehlikeli bir şey yoktu. Polonyalı, elinde "Terlik" diye adlandırdığı bir alet ile sessizce geldi. Kama biçiminde çelik tabanı olan uzunca bir levyeydi; levyeyi indirince taban birkaç milimetre kalkıyordu. — İşte vagonları itmeye yarayan bir şey, – diye açıkladı: — Tüm yük indirme ve yükleme istasyonlarında var. Bütün iş, vagonları hareket ettirmekte, sonra kendiliğinden gidiyorlar. — "Terliği" gürültü yapmaması için bir beze sardı, tekerleklerden birinin altına soktu ve levyeyi indirdi. Vagon belli belirsiz kımıldadı, sonra durdu.

Gedale, — İyi, – diye fısıldadı. — Tünelin uzunluğu ne kadar?

— Altıyüz metre. Biraz ötede bir yol ayrımı var; oradan, ormanı geçen ve terkedilmiş bir dökümhaneye giden bir yol bağlantısı başlıyor. Vagonu bu yola göndermeniz daha iyi olur: Kimse sizi görmeden onu boşaltabilirsiniz. Gidelim mi?

Ama Gedale başka bir şey düşünüyordu. Bir düzine kabak toplamaya dört adam gönderdi ve kabakları, elektrik besleme hattını ayakta tutan direklere, her direğe bir tane olmak üzere yerleştirtti.

Mendel, — Ne işe yarıyorlar? – diye sordu.

Gedale, — Hiçbir şeye – diye yanıt verdi. — Almanların kendi kendilerine neye yaradığını sormalarını sağlamaya

yarıyorlar. Biz iki dakika kaybetmiş olacağız; onlar metodiktir, bu yüzden çok daha fazla zaman kaybedeceklerdir.

"Mavili" herkese hazır olmalarını söyledi ve "Terlik" ile yaptığı manevrayı yineledi: — İşte, şimdi itin. Vagon kımıldayarak çok ağır ve sessizce ilerlemeye başladı. Polonyalı:

— Sonra daha iyi gidecek – dedi. —Yolun bağlantı yeri yokuşta.

Gedale, vagonun gelmekte olduğunu birliğe bildirmesi için Arié'yi önden gönderdi: Bağlantı hattı boyunca onları karşılamaya gelecekler ve yük boşaltma işlemine hazırlanacaklardı.

Mottel, — Ama bunlar on ton kadar var! Nasıl hepsini boşaltabiliriz ki? – dedi.

Gedale endişeli görünmüyordu. — Birileri bize yardım eder. Yalnızca bir bölümünü alarak, gerisini köylülere bırakacağız.

Tünelden çıktılar ve arasından şafağın ilk ışıklarının süzüldüğü bir sis perdesinin içinde kendilerini buldular. Sisin içinden insan karaltılarının çıktığını gördüler; altı, oniki, hatta daha fazla insan vardı: Birliğin öncü kuvvetleri olmak için çok fazla sayıdaydılar. Enerjik bir ses Lehçe *Stój*[38] diye haykırdı: Bir düzine silahlı, üniformalı adam yolu kesmişti. "Mavili" bu beklenmedik durumdan yararlanarak fırladı ve sisin içinde gözden kayboldu; Gedale ve diğerleri vagonun hızını kesmek için ellerinden geleni yaptılar, yine de vagon, Mottel kabine tırmanıp el frenini devreye sokana dek yaklaşık on metre yoluna devam etti. Önceki ses, kısa süren bir mitralyöz ateşiyle emri daha da sertleştirerek — *Stój*! – diye yineledi ve sonra, — *Reçe do góry*! Eller yukarı! – diye ekledi. Önce Gedale, daha sonra

38 Anlamı: "Dur!" (ç.n.).

diğerleri emre uydu. Silahlan yalnızca tabanca ve bıçaktan ibaretti, otomatik silahlarını kampta bırakmışlardı: Direnmeleri düşünülemezdi bile.

Ciddi yüzlü, düzgün hatlı, zayıf bir genç ileri çıktı: Çelik çerçeveli gözlükleri vardı. — Komutanınız kim? – dedi.

Gedale, — Benim – diye yanıtladı.

— Kimsiniz? O vagonu nereye götürüyorsunuz?

— Yahudi partizanlarız; kimimiz Rus, kimimiz Polonyalı. Uzaktan geliyoruz. Vagonu Almanlardan çaldık.

— Partizan olduğunuzu kanıtlamanız gerek. Bu bölge bizim kontrolümüz altında. Biz Polonya Ulusal Ordusu'ndanız. Bizimle gelin. Kaçmaya kalkışırsanız, ateş ederiz.

— Teğmenim, geleceğiz ve kaçmayacağız; ama kısa süre sonra Almanlar burada olacak. Onlara bir vagon patatesi bırakmak yazık olmaz mı?

— Buraya Almanlar gelmez, hiç değilse hemen. Bizden korkuyorlar; yalnız bulurlarsa saldırırlar, ama ormana giremezler. Vagonu ormana götüreceğiz. Patatesleri ne yapmak istiyorsunuz?

— Bir kısmını almak, diğer kısmım köylülere dağıtmak istiyoruz.

Teğmen Edek, — Şimdilik onlar bizde kalsın. Haydi, itmeye devam edin – dedi. Ancak altı adamını yardım etmeleri ve vagonun hareket etmesini hızlandırmaları için ayırdı. Yürüyüş sırasında Gedale'in yanına geldi ve ona, — Kaç kişisiniz? – diye sordu.

—Görüyorsun ya, sekiz kişiyiz.

Edek, — Bu doğru değil – dedi. — Birkaç gün önce sizi yürürken görmüşler ve sayınız çok daha fazlaymış. Yalan

söylemene gerek yok; bizi rahatsız etmemeniz koşuluyla size karşı değiliz. Bizim saflarımızda da Yahudiler var.

Gedale, — Otuz sekiz kişiyiz – dedi. — Otuz kadarı silahlı ve savaşacak durumda. Beşi kadın.

— Kadınlar savaşmıyor mu?

— Kadınların biri savaşıyor ama erkeklerden biri, hatta ikisi savaşmıyor.

— Neden?

— Biri çok genç ve pek uyanık değil. Diğeri ise fazla yaşlı ve yaralı.

Gedale yalanında ısrar etmiş olsaydı bile, yararı olmazdı: Vagon sessizce yol alıyordu. Sis yoğunlaşmıştı ve Gedale'e doğru güvenle yürüyen birliğin büyük bölümü, daha saklanmaya kalkışamadan kendilerini Edek'in gözcülerinin görüş alanı içinde buluverdiler. Polonyalı partizanlar (yüz kadardılar) onların çevresini alarak silah ve yükleriyle kendilerini izlemelerini söylediler. Gedale Dov'a olanları anlattı.

Bir saatlik yürüyüşten sonra kendilerini ormanın derinliklerinde buldular. Edek durmalarını emretti: karargâhları çok uzakta değildi. Bir haberci gönderdi ve vagonun boşaltılma işi kısa sürede düzenlendi. Yahudiler ve Polonyalılar adam başına bir çuval taşıyor, vagonla kamp arasında gidip gelerek, canla başla çalışıyorlardı. Boş vagon terkedilmiş fabrikaya dek itildi, çuvallar kampın deposuna üstüste yığıldı ve Gedalciler'in hepsi, Edek'in müfrezesinin üssünü oluşturan, yarı yarıya toprak altındaki barakalardan birine kapatıldılar. Polonyalı partizanlar iyi silahlanmıştı ve görevlerini iyi yapıyorlardı. Soğuk tavırlı ve kusursuzdular. Yahudilere yiyecek verdiler ancak onlar, o hareketli gecenin ardından hemen uyumayı tercih ettiler.

Polonyalı müfrezenin büyük bölümü sabahın ilk saatlerinde silahlı olarak dışarı çıktı. Barakada yalnızca birkaç nöbetçi kaldı ve Gedalciler rahat bırakıldı. Kadınlar asker ranzaları, erkekler ise temiz saman üzerinde yatıyorlardı. Ancak silahlarını "Geçici bir süre için" teslim etmek zorunda kaldılar. Kaydedildikten sonra başka bir barakada üstüste yığıldılar.

Edek ve adamları akşama doğru dönünce kumanya dağıtıldı: Çeşitli tahıllardan yapılmış bir çorba, teneke bira ve üzerinde İngilizce etiket olan küçük et kutuları.

Dov hayran hayran, — Zengin adamlarsınız, – dedi.

Edek, — Bunlar paraşütlerle gelen mallar – diye yanıtladı. — Amerikalılar atıyor ama İngiltere'den geliyorlar. Bize bunları gönderen İngiltere'deki hükümetimiz. Amerikalıların zamanı az ve üstünkörü atışlar yapıyorlar: Teknik kapasiteleri elverdiği ölçüde, İtalya'dan, Brindisi'den geliyorlar. Malzemeyi atıp gidiyorlar; böylece attıklarının yarısı Almanların eline geçiyor. Yine de attıkları bize hep yetiyor, çünkü artık sayımız az.

Mendel, — Çok mu ölü verdiniz? – diye sordu.

— Ölü ve kayıp verdik. Bir kısmı da yorulup evine döndü.

— Niçin eve dönüyorlar ki? Almanların onları alıp götürmesinden korkmuyorlar mı?

— Korksalar da çekip gidiyorlar. Artık ne uğruna ve kimin için savaşıldığını bilmiyorlar.

Gedale, — Peki sen, kimin için savaşıyorsun? – diye sordu.

— Polonya için. Polonya'nın özgürlüğü için; gelgelelim bu umutsuz bir savaş. Böyle savaşmak zor.

— Ama Polonya özgür olacak: Almanlar çekip gidecek. Daha şimdiden kaybettiler, tüm cephelerde geri çekiliyorlar.

Edek, gözlüklerinin ardından bakışlarını konuşmakta olduğu üç kişiye, yani Dov, Mendel ve Gedale'e çevirdi. Onlardan oldukça gençti ama onların göremediği bir yük altında ezilir gibiydi.

Sonunda, — Siz nereye gidiyorsunuz? – diye sordu.

Gedale, — Uzağa gidiyoruz, – diye yanıt verdi. — Savaşın sonuna kadar Almanlara karşı savaşmak istiyoruz; kimbilir, belki daha sonra bile. Sonra buralardan gitmeye çalışacağız. Filistin'e gitmek istiyoruz; Avrupa'da bize artık yer yok. Hitler Yahudilere karşı savaşını kazandı ve öğrencileri de iyi iş gördüler. Hepsi, Ruslar, Litvanyalılar, Ukraynalılar, Hırvatlar, Slovaklar onun İncil'ini öğrendi. Gedale bir an duraksadı, sonra: — Siz de öğrendiniz ya da belki zaten biliyordunuz. Söyle bana teğmen: Konuğunuz muyuz, yoksa tutuklunuz mu? – diye ekledi.

Edek, — Bana zaman ver, – diye yanıtladı. — Kısa süre sonra sana yanıt verebileceğim. Ama bu arada şu kabak işinin iyi fikir olduğunu söylemek istiyordum sana.

— Nasıl oluyor da kabak meselesini biliyorsun?

— Bu civarda, her yerde arkadaşımız var. Demiryolcular arasında da var ve şimdiye kadar karargâhtaki Almanların kabaklara dokunmaya cesaret edemediklerini bize anlattılar. Hattı kapatmışlar ve Kraków'dan bir askerî teknisyen takımı getirtmişler. Alıp götürdüğünüz vagondan çok, kabakları önemsemişler.

İki paket *Lucky Strike* açtı ve Gedalcilerin hayranlıkla karışık şaşkın bakışları arasında çevresindekilere sigara ikram etti; sonra sözlerini şöyle sürdürdü:

— Bazı Polonyalılar size haksızlık ettiyse de siz haksızlık etmemelisiniz. Hepimiz size düşman olmadık ki!

Gedale, — Hepiniz değilse de çoğunuz – dedi.

Edek iç çekti. — Polonya acılarla dolu bir ülke. Fazlasıyla güçlü komşuları tarafından ezilen, baştan beri mutsuz bir ülke. Mutsuz olup nefret duymamak güç bir şey. Bölündüğümüz, kölelik yaptığımız yüzyıllar boyunca herkesten, Ruslardan, Almanlardan, Çeklerden, Litvanyalılardan ve Ukraynalılardan nefret ettik. Sizden de nefret ettik, çünkü ülkemize dağılmıştınız, ama ne bizim gibi olmak ne de aramıza karışmak istiyordunuz. Ve biz sizi anlayamıyorduk. Varşova'da ayaklandığınızda sizi anlamaya başladık. Bize yol gösterdiniz; umutsuz olunduğunda dahi savaşılabileceğini öğrettiniz.

Gedale, — Ama artık çok geçti – dedi. — Hepimiz ölmüştük. Evet, geçti. Ama şimdi siz bizden daha zenginsiniz: Nereye gideceğinizi biliyorsunuz. Bir amacınız ve bir umudunuz var.

Dov, — Siz niye umut etmeyesiniz ki? – dedi. — Savaş sona erecek, köleliğin ve haksızlıkların var olmadığı yeni bir dünya kuracağız.

Edek, — Savaş asla bitmeyecek. Bu savaştan başka bir savaş doğacak ve savaşlar hep olacak. Amerikalılarla Ruslar hiç dost olmayacaklar. Şimdi müttefikler bize yardım etseler de Polonya'nın dostu yok, Ruslar var olmamamızı, hiç yaratılmamış olmamızı isterlerdi. 1939'da, Almanlar ülkemizi istilâ ettiklerinde, profesörlerimizi, yazarlarımızı ve rahiplerimizi alıp götürdüler ve öldürdüler. Ne var ki sınırı aşarak topraklarımıza giren Ruslar da aynı şeyi yaptılar; üstüne üstlük onlara sığınmış olan Polonyalı komünistleri de Gestapo'ya teslim ettiler. Ne biri, ne diğeri Polonya'da tek bir canlı kalmasını istiyordu; bunu mütte-

fikken istemediler, şimdi düşmanken de istemiyorlar. Ruslar, Varşova ayaklanmasının başarısızlıkla sonuçlandığına ve Almanların başkaldıranları yok ettiklerine sevindiler: Biz ölürken onlar nehrin öbür kıyısında bekliyorlardı. – dedi.

Dov araya girdi: — Teğmenim, ben Rus'um. Yahudi'yim ancak Rus'um ve pek çoğumuz Rusya'da doğdu; orada, aşağıda gördüğün genç, bizim yolumuzu izleyen Hristiyan bir Rus. (Mendel'i göstererek) Bu ve ölen birçok kişi Kızıl Ordu'nun askerleriydi: Ben de onların askeriydim. Yolculuğumuza başlamadan önce, Yahudi olarak savaşmadan Rus olarak savaştık, yani Rus olarak ve Ruslar için. Avrupa'yı özgürlüğüne yeniden kavuşturmakta olan Ruslar bunu kanlarıyla ödüyorlar. Milyonlarcası da öldü ve söylediklerin bana haksızlık gibi geliyor. Örneğin ben, yorgun ve yaralıyken Kiev'de tedavi gördüm, sonra da Ruslar beni arkadaşlarımın yanına geri getirdiler.

Edek, — Ruslar Nazileri ülkemizden kovacaklar. – dedi. — Ancak sonra gitmeyecekler. Arzuları gerçekle karıştırmamak gerek; Stalin'in Rusya'sı ile Çar'ın Rusya'sı arasında fark yok. Stalin, Ruslaşmış bir Polonya istiyor, Polonyalılara ait bir Polonya değil. Bu yüzden savaşımız umutsuz: Kendimizi ve halkı Nazilere karşı savunmalı, ama arkamıza bakmayı da unutmamalıyız, çünkü ilerlemekte olan Ruslar Ulusal Ordu'nun adını bile duymak istemiyorlar. Bizi bulurlarsa, ayrı birliklere yerleştirirler; karşı çıkarsak silahlarımızı alır, bizi Sibirya'ya sürerler.

Dov, — Peki siz neden karşı çıkasınız ki?

— Çünkü Polonyalıyız. Çünkü dünyaya hâlâ var olduğumuzu göstermek istiyoruz. Gerekirse, bunu ölerek göstereceğiz.

Mendel Dov'a, Dov da Mendel'e baktı. Her ikisinin de aklına Dov'un Mendel'e Novoselki'de çarpışmanın ortasında haykırmış olduğu cümle gelmişti: "Tarih kitaplarında üç satırlık bir yer için savaşmaktayız." Mendel bu olayı Edek'e anlattı ve Edek, — Düşman olmak aptalca, – diye yanıt verdi.

Edek'in üstleriyle ilişki kurmaya ve yapılacaklar hakkında komut almaya boş yere çabaladığı birkaç gün geçti. Polonyalıların modern ve güçlü bir telsizleri vardı ama az kullanıyorlardı: Varşova'nın düşüşünden sonra Ulusal Ordu, belki maddi açıdan çok, moral açıdan tam bir kriz hâlindeydi; onlarla olan bağlantılar birbiri ardından kopuyordu; komutanların çoğu ya ölmüş ya da Ruslar tarafından faaliyetleri durdurulmuştu. Sonunda bir haberci döndü ve Edek, Gedale'e solgun bir gülümseyişle, — Her şey yolunda. Tutuklu değil, konuğumuzsunuz ve yakında müttefiğimiz olacaksınız, tabii isterseniz, – dedi.

Edek tıp öğrencisiydi ve yirmiüç yaşındaydı. 1939'da Kraków'da üniversitenin birinci sınıfına henüz kaydolmuştu ki Almanlar'dan tüm akademik kadroya davet geldi. Bazı doçentler işin içinde bir kandırmaca olduğunu sezmiş ve davete gitmemişlerdi; gidenlerse anında Sachsenhausen'e götürülmüştü. — O zaman, hepimiz, hocalar ve öğrenciler gizli bir üniversite örgütlemeye başladık, çünkü Polonya kültürünün ölüp gitmesini istemiyorduk. O yıllarda, aynı şekilde, gizli bir hükümetimiz, bir kilisemiz ve ordumuz oldu: tüm Polonya yer altında yaşıyordu. Ben okuyor, aynı zamanda da gizli bir matbaada çalışıyordum. Ne var ki okumak için de saklanmam gerekiyordu. Hitler ve Himmler, Polonyalılar için ilkokulda dört yıl okumanın, beşyüze

kadar saymanın ve imza atmayı öğrenmenin yeterli olduğuna karar vermişlerdi; okuma yazmayı bilmeleri yararsız, hatta zararlıydı. Böylece, ben ve sınıf arkadaşlarım, uzaktan bile mikroskop görmeden, bir kadavrayı parçalara ayırmadan, bir hastane koğuşunda gidip gelmeden, metinler üzerinde anatomi ve fizyoloji öğrenimi gördük. Ancak Ağustosta Varşova'da ben de vardım ve bir askerî doktorun kariyerinin sonuna geldiğinde bile görmüş olamayacağı kadar çok yaralı, hasta ve ölü gördüm.

Gedale, — Bunda kötü bir şey yok, – dedi. — Teoriden önce pratik yapmışsın. Yürümeyi ve konuşmayı da pratik yaparak öğreniyoruz. Öyle değil mi? Barış gelecek ve ünlü bir doktor olacaksın, bundan eminim – dedi. Gedale'in tüm insanlara gösterdiği incelikten yoksun sempati, Edek söz konusu olduğunda on katı artıyor gibiydi. Mendel nedenini sorunca, Gedale bilmediğini söyledi. Ama sonra yeniden düşündü:

— Belki değişik konumundan ötürü. Ön cebinde kalemi olan kravatlı birine epeydir rastlamıyordum. Ormanda böyleleri yoktu.

— Ama Edek'in kravatı yok ki!

— Ruhunda var. Bu kampta her şey sanki Edek'in kravatı varmışcasına yürüyor.

Bekleyiş içindeki yağmurlu uzun geceleri konuşarak ve sigara içerek geçiriyorlardı; bazı geceler Gedale keman çalıyordu. Ne var ki Polonyalıların kampında içki içilmiyordu: Edek insancıl ve mantıklı bir komutandı, ancak bazı konularda katıydı ve birçok ufak saplantıları vardı. Aylar önce sarhoş bir askerin kışkırtması sonucu çıkan bir kavgadan sonra, Edek alkolü yasaklamıştı ve sofuca bir katılıkla bu yasak konusunda diretiyordu. Kötü örnek olmasınlar diye, Gedale'in de adamlarına aynı yasağı koy-

masını söylemiş, o da istemeye istemeye kabul etmişti. Bir de köpeklerden korkuyordu. Birliği Turov mayınlarının arasından geçiren ve birlik elemanlarını tek tek tanıyan iki zavallı köpekten söz edildiğini duymak bile istemiyordu. Köpeklerin gece havlayarak kampın yerini belli edeceklerini bahane ederek, Gedale'in protestolarına karşın, onları yakınlardaki bir köyde sattırdı.

Edek içine kapalıydı ve az soru sorsa da Gedalciler, özellikle de Gedale ve geçmişi merakını uyandırıyordu.

Gedale gülerek, — Kimbilir ne büyük bir kemancı olacaktım! — dedi. — Babam buna çok önem veriyordu: "Keman az yer kaplar, ne olursa olsun onu her yere yanında götürebilirsin; yetenek daha da az yer kaplar, üstelik onun için gümrük bile ödenmez. Dünyayı dolaşırsın, konserler verirsin ve para kazanırsın; belki de Jascha Heifetz gibi Amerikan vatandaşı olursun" diyordu. Keman çalmak hoşuma gidiyordu, ama çalışmak değil; müzik dersine gitmek yerine kaçıp kışın buz pateni yapmaya, yazın ise yüzmeye gidiyordum. Babam küçük bir tüccardı; 1923'te iflas etti, böylece içmeye başladı ve ben henüz oniki yaşındayken öldü. Parasızdık ve annem beni bir dükkâna verdi; bir ayakkabıcı dükkânında tezgâhtar oldum, bütün gün müşterilerin ayaklarını elimde tuttuktan sonra kendimi teselli etmek için, öylesine keman çalmayı sürdürdüm. Şiir de yazıyordum. Hüzünlü, üstelik pek de güzel olmayan şiirlerdi. Onları zarif ayaklı müşterilerime ithaf ediyordum, ama hepsini kaybettim. Keman çalmak bana yoldaşlık etti. Düşünmek yerine keman çalıyordum; hatta, sana söylemeliyim ki, düşünme konusunda asla iddialı olmadım. Ciddi şekilde düşünmeyi, yani olayların başlangıcına bakarak nasıl sonuçlanacaklarını kestirmeyi kastediyorum. Keman çalmak benim için bir tür düşünme

biçimiydi ve farklı bir iş yaptığım şu anda bile, en iyi fikirler aklıma keman çalarken geliyor.

Edek, — Örneğin, kabak fikri gibi mi ? – diye sordu.

Gedale, alçak gönüllülükle,

— Hayır, hayır, diye yanıt verdi. — Kabak fikri aklıma kabaklara bakarken geldi.

— Peki bu farklı mesleği yapma fikri aklına nereden geldi?

— Gökten indi: Bana bu fikri bir rahibe verdi. — Gedale, konuşurken kemanını eline almıştı ve onu çalmadan yayıyla tellerine değiyor, bölük pörçük ve boğuk notalar çıkartıyordu. — Bir rahibe, evet. Bialystok'a Almanlar ulaştığında, annem kendini bir manastıra kabul ettirmeyi başardı. Bense başından beri bir yere kapanma düşüncesine karşıydım. Bir kızla birlikteydim; her gece farklı bir yerde uyuyorduk. Sana şunu söylemeliyim: O zamanlar yirmidört yaşındaydım ama âdeta bir hayvan gibi, uyur gezer misali, günü gününe yaşıyordum. Ne tehlikenin, ne görevimin bilincindeydim.

— Sonra Almanlar Yahudileri gettoya kapattılar. Annem manastıra beni de kabul edeceklerini bildirdi ve oraya gittim. Annem Rus'tu; güçlü bir kadındı, insanları yönetmeyi biliyordu ve beni yönetmesi hoşuma gidiyordu. Hayır, kadın kılığına girmemiştim: Rahibeler beni bir merdiven altına yerleştirmişlerdi. Beni vaftiz etmeye çalışmadılar; bize acıdıkları için bir ard niyetleri olmaksızın ve kendilerini tehlikeye atarak bizi konuk ediyorlardı. Bana yiyecek getiriyorlardı ve manastırda rahattım: Bir savaşçı değil, ayakkabı satmakta ve keman çalmakla başarılı olan 24 yaşında bir çocuktum, sanki. Savaşın bitmesini merdiven altında bekleyecektim: Savaş başkalarının, Al-

manların ve Rusların sorunuydu. Aslında savaş bir kasırga gibidir; kasırga geldiğinde aklı başında olan insanlar sığınacak bir yer ararlar.

— Bana yiyecek getiren rahibe gençti ve rahibelere özgü bir neşeye sahipti. Bir gün, 1943 yılının Mart ayında, ekmekle birlikte bana bir not teslim etti: Gettodan geliyordu, Yidiş yazılmış, bir arkadaşım tarafından imza edilmişti ve şöyle diyordu: "Bize katıl; yerin burası". Almanların gettodan Treblinka'ya çocuk ve hastaları götürmeye başlamış olduğunu, yakında herkesi göndermiş olacaklarını ve direnmeye hazırlanmak gerektiğini söylüyordu. Ben notu okurken, rahibe çok ciddi bir yüzle bana bakıyordu ve notta ne yazılı olduğunu bildiğini anladım. Sonra bana yanıt verip vermeyeceğimi sordu: Düşüneceğimi söyledim ve ertesi gün notun eline nasıl ulaştığını sordum. Gettoda birçok vaftiz edilmiş Yahudi bulunduğunu, rahibelerin onlara ilaç götürme izni almış olduklarını söyledi. Ona gitmeye hazır olduğumu bildirdiğimde, benden geceyi beklememi istedi. Sabah ayininden önce yanıma geldi ve onu izlememi söyledi. Beni tenha bir yere götürdü, elinde bir fener vardı, onu tutmam için bana verdi ve "Arkanızı dönün, bayım" dedi. Giysilerinin hışırdadığını duyuyordum ve aklıma günahkâr düşünceler geliyordu. Ancak sonra dönmeme izin verdi ve bana iki tabanca uzattı. Gettoya girmem için gerekli parolaları söyledi ve bana iyi şanslar diledi. Gettodaki silahlı gençlerin sayısı azdı, ama kararlıydılar: Silahın nasıl yapıldığını ansiklopediden, ateş etmeyi ise yerinde öğrenmişlerdi. Sekiz gün boyunca birlikte savaştık; ikiyüz kişiydik, neredeyse hepsi öldü. Ben ve sağ kalan beş kişi Kossovo'ya kadar ulaşabildik ve o gettonun ayaklanmacılarıyla yeniden birleştik.

Edek ve Gedale'in çevresindeki grup giderek büyümüştü. Yalnızca Polonyalılar değil, Yahudilerin birçoğu da

o bilmedikleri öyküyü dinlemişti. Gedale sözlerini bitirdiğinde, bağdaş kurmuş olan Edek, oturuşunu düzelterek taburenin üstünde doğruldu, saçlarını ve pantolonunun dizlerini düzeltti, ağır ve onurlu bir tavırla konuştu:

— Politik görüşleriniz nedir?

Gedale kemanından kahkahaya benzer bir ses çıkarttı: — Laban'ın koyunları gibi[39] birbirinize sürünün, renginiz kararsın ve üzerinizde benekler oluşsun! — Çevresine dönüp baktı: Masanın etrafında, karpit ile çalışan fenerin cılız ışığında, Polonyalıların geniş ve sarışın yüzleri arasına karışmış olan Arié'nin Kafkaslara özgü bıyıklarını, Dov'un beyaz ve iyi taranmış saçlarını, kurnaz bakışlı Józek'i, narin ve gergin Line'yi, yorgun ve derin çizgili yüzlü Mendel'i, yarı şaman yarı gladyatör Pavel'i, Ružanyli ve Bliznalı adamların vahşi yüzlerini, uykudan dökülen Isidor ve iki Rökhele'yi parmağıyla teğmene gösterdi: — Bak, bizde her türden insan var.

Sonra kemanını yeniden eline alarak devam etti:

— Şaka bir yana teğmen, sorunun nedenini anlasam da yanıt vermeye utanıyorum. Ortodoks değiliz, düzenli bir birlik değiliz ve bizi bağlayan bir andımız da yok. Her birimizin düşünmek ve fikirlerini aydınlığa kavuşturmak

39 Bkz. 30 sayılı dipnot. Yakup artık özgürlüğünü istemektedir. Amcasına giderek çalışmasının karşılığını ister. Aralarında yaptıkları anlaşmaya göre Laban'ın sürüsündeki her kara kuzu ve her benekli keçi yavrusu Yakup'un olacaktır. Fakat Laban sözünde durmaz, sürüdeki tüm kara koyunları ve benekli keçileri oğullarının yardımıyla gizlice kaçırır. Buna karşın, geriye kalan hayvanlar yavruladıklarında kara kuzular ve benekli keçiler ortaya çıkar ve bunlar Yakup'un olur. Daha sonra Yakup bu hayvanlardan sağlıklı olanlarına kendi işaretini koyarak onları çiftleştirir ve bir süre sonra büyük bir sürüsü olur. Zayıf ve hastalıklı hayvanlar ise Laban'a kalır (ç.n.).

için çok zamanı olmadı; her birimizin ardında farklı ama kötü bir geçmiş var. İçimizde Rusya'da doğmuş olanlar komünizmi ana sütüyle birlikte emdiler: Evet, bizzat anne ve babaları onlardan küçük Bolşevikler yarattı; çünkü Ekim Devrimi Yahudilere eşit haklar tanımış, onları, diğerleri gibi, tüm haklara sahip vatandaş olarak kabul etmişti. Kendilerince komünist kaldılar ama Hitler'le antlaşma yaptığından beri hiçbirimiz Stalin'i sevmiyoruz; hem zaten Stalin bizi hiçbir zaman çok sevemedi.

— Bana ve Polonya'da doğan diğerlerine gelince: Fikirlerimiz farklı ama gerek kendi aramızda, gerek Rus Yahudilerle aramızda ortak bir şeyler var. Hepimiz, kimi daha çok, kimi daha az; kimi erken, kimi geç, kendimizi vatanımızda yabancı hissettik. Hepimiz kendimizi fazlalık hissetmeden ve parmakla "Yabancı" diye gösterilmeden, tüm diğer halklar gibi yaşayabileceğimiz farklı bir vatan arzuladık ama hiçbirimiz bir tarlayı telle çevirip "Bu toprak benim" demeyi düşünmedik. Mal mülk sahibi olmak arzusunda değiliz: Filistin'in kısır topraklarını verimli kılmak, çöle portakal ve zeytin ağaçları ekip onlardan ürün almak zorundayız. Stalin'in *Kolhoz*larını istemiyoruz: Kısıtlama ve şiddet olmadan herkesin özgür ve eşit olacağı, paranın geçmeyeceği ancak herkesin kapasitesine göre çalışacağı ve gereksinimlerine göre karşılığını alacağı topluluklar istiyoruz. Düşe benzese de değil; böyle bir dünya, Avrupa bir toplama kampına dönüşmeden önce oralara göç eden, bizden daha ileri görüşlü ve cesur olan kardeşlerimiz tarafından yaratıldı.

— Bu anlamda bize sosyalist diyebilirsin, ama politik görüşlerimizden dolayı partizan olmadık. Almanlardan kurtulmak, intikam almak, yolumuza devam edebilmek — büyük laf ettiğim için beni bağışla — özellikle de onu-

rumuz için savaşıyoruz. Son olarak sana şunu da söylemeliyim: Çoğumuz özgürlüğü hiç tatmamıştı ve burada, ormanlarda, bataklıklarda, tehlike, macera ve kardeşliğin yanı sıra bu duyguyu tattı.

— Sen de onlardansın, değil mi?

— Ben de onlardanım ve hiçbir şey, öldüğünü gördüğüm arkadaşlarım bile, bende pişmanlık duygusu yaratmıyor. Bu işe girmemiş olsaydım, belki de hiç büyümezdim: Şimdi yirmiyedi yaşında bir çocuk olurdum. Savaşın sonunda da, kurtulsaydım, yeniden şiir yazmaya ve ayakkabı satmaya başlardım.

— Ya da ünlü bir kemancı olurdun.

Gedale, — Bu zor, – dedi. — Bir çocuktan kemancı olmaz: Olursa da bu, altı üstü keman çalan bir çocuk olur.

Yirmiüç yaşında olan Edek, yirmiyedi yaşındaki Gedale'e ciddi ciddi baktı: — Biraz çocuk kalmadığına emin misin?

Gedale kemanını bir kenara dayadı. — Her zaman değil; yalnızca istediğimde, ama burada değil.

Edek, — Kimden emir alıyorsunuz? – diye sormayı sürdürdü. — Bağımsız bir grubuz ama bağlantı kurabildiğimiz yer ve zamanlarda Yahudi Mücadele Örgütü'nün direktiflerine uyuyoruz. Direktifler şöyle: Alman iletişim hatlarını tahrip etmek, kıyımlardan sorumlu Nazileri öldürmek; Batı'ya doğru ilerlemek ve Ruslarla temastan sakınmak. Çünkü şimdiye dek bize yardım ettiler ama ilerde bize ne yapmak isteyecekleri pek belli değil.

Edek, — Bize bu kadarı yeter – dedi.

Savaş sanki uzaklarda kalmıştı. Haftalarca yağmur yağmış, Polonyalıların kampı çamur istilasına uğramıştı; ama cephede de harekâtlar durdurulmuştu, sanki. Topların gümbürtüsü artık duyulmuyor, uçakların vızırtısı ise giderek azalıyordu. Bunlar, tanınmayan, gerçek dışı, belki dost, belki de düşman, bulutların üzerindeki gizli güzergâhlarında ulaşılmaz olan uçaklardı. Epeydir paraşütle atış yapılmamıştı ve yiyecek azalmaya başlıyordu.

Kasımın ilk günlerinde yağmur kesildi. Kısa süre sonra Edek bir telsiz mesajı aldı. Komutanlıktan gelen acil bir yardım isteğiydi: 80 kilometre kuzeydoğuda, Santa Croce dağlarında, Ulusal Ordu'ya bağlı bir bölük *Wehrmacht* tarafından kuşatılmıştı, umutsuz durumdaydı ve hemen yardımına gitmek gerekiyordu. Edek yetmiş adamına hazır olmalarını emretti. Çok gerilerde kalmış gibi gözüken bir yıl önce, Gedale'in sonu hazin biten bir av partisine Dov'u davet etmiş olduğu gibi, şimdi Edek de Gedale ve adamlarını harekâta katılmaya çağırıyordu. Gedale hemen, ancak isteksizce kabul etti: İlk kez ondan ve adamlarından açık alanda savaşmaları isteniyordu; Nisanda Ljuban'da olduğu gibi, bir karargâha karşı değil, deneyimli ve organize Alman piyadelerine ve topçularına karşı savaşacaklardı. Ljuban'da Yahudiler onlarca ölü vermişti. Ancak bu kez yalnız değildiler. Edek'in Polonyalıları kararlıydı, deneyimliydi ve iyi silahlanmıştı. Ayrıca, Almanlara karşı Yahudiler'inkini bile aşan bir kinle doluydular.

Gedale adamlarından yirmisini seçti ve karma birlik yola koyuldu. Tarlalar yağmurdan sırılsıklam olmuştu. Edek'in acelesi vardı ve her türlü partizan kuralcılığına karşın, en doğru yolu seçti: Üçer kişilik sıralar hâlinde, tahta traversler üzerinde, günbatımından şafağa kadar, hatta daha sonra da demiryolu boyunca yürüyorlardı. Yürüyüş

kolunun iki yanında koruma olmadığı gibi, artçı da yoktu; Edek'le Mendel'in de dahil olduğu altı kişilik bir öncü grup vardı, yalnızca. Mendel yürüyüşün bu denli gözü kara biçimde sürdürülmesi karşısında şaşkınlığa düştüyse de Edek onu yatıştırdı. Edek kasabayı tanıyordu, köylüler onları ele vermezlerdi, çünkü partizanlardan yanaydılar, onlardan yana olmayanlar da misillemelerinden korkuyordu.

16 Kasımda Kielce görüş alanlarına girdi: Kielce'de Ukraynalı yardımcı kuvvetlerle dolu bir Alman kışlası vardı ve Edek çok değerli olan zamanı yitirerek kentin çevresinden dolaşmak zorunda kaldı. Hemen ötede, ilk engebeli araziye rastladılar: Bunlar, çam ağaçlarının doruklarında tabakalara ayrışarak rüzgârda hafif hafif dalgalanan sis şeritlerinin çevrelediği ormanlık ve karanlık tepeciklerdi. Edek'ten alınan bilgilere göre, savaş alanı yakında, Gómo ve Bieliny arasındaki vadide olmalıydı. Ancak hiç çarpışma izine rastlamadılar. Edek günün ilk ışıkları ağarıncaya kadar herkesin birkaç saat dinlenmesini emretti.

İlk ışıklarla birlikte sis de yoğunlaşmıştı. Birkaç el silah sesi ve kısa, seri mitralyöz atışları duyuldu. Sonra sessizlik oldu ve sessizliğin içinden bir hoparlör sesi işitildi. Ses boğuktu ve uzaktan, büyük olasılıkla kuşatmanın öbür tarafından geliyordu, İyi anlaşılmıyor, rüzgâr nedeniyle sözcükler onlara bölük pörçük ulaşabiliyordu: Lehçe sözcüklerdi. Almanlar Polonyalıları teslim olmaya çağırıyordu. Sonra yeniden zayıf ve tek tük silah atışları başladı. Edek ilerleme emri verdi.

Dağlık bir yamacın ortasında, çalı ve ağaçların arkasında mevzi alarak Almanların bulunduğu varsayılan yöne ateş açtılar. Birbirlerini görmeden körü körüne savaşıyorlardı. Sis öylesine yoğundu ki, mantıklı düşünülürse, siper almak gereksiz gibiydi. Ancak onları kuşatan ve görüş ala-

nını yaklaşık yirmi metreye indiren sis perdesi yüzünden tehlike hissini daha yoğun yaşıyorlardı. Saldırı her yandan gelebilirdi. Almanların tepkisi şiddetli, ancak kısaydı ve kötü düzenlenmişti: Önce bir ağır makinalı, ardından bir ikincisi duyuldu. Mendel önündeki ağaçların kabuklarının sıyrıldığını gördü, siper almaya çalıştı ve seri atışların geldiğini tahmin ettiği yöne parabellumla ateş etti. Edek daha uzun ikinci bir yaylım ateşi açmaları için emir verdi: Belki de Almanlara, Polonyalıların yardımına gelen birliğin daha güçlü olduğu izlenimini vermek istiyordu. Ancak bunlar boşa giden kurşunlardı. Birkaç dakika sonra, yine uzaktan ve soldan, topçu ateşi açıldı. Birkaç saniye sonra da top mermilerinin patlamaları duyuldu. Arkaya ve öne rastgele düşüyorlardı. Ön tarafa atılan mermiler daha yakına düşüyordu. Bunlardan biri Mendel'in biraz uzağına isabet etse de patlamadan, yumuşak toprağa saplanıverdi. Bir diğeri sağına düştü, Mendel sis perdesi arasından yükselen alevleri gördü. Oraya koştuğunda, Edek'in sağ kolu olan Marian ile karşılaştı. Top mermisi küçük bir ağacı devirmişti ve sarsılmış toprakta iki ölü Polonyalı yatıyordu. Marian, — Yüksekten ateş etmiyorlar, – dedi. — Gómo yolundalar. Sayıları pek fazla olmamalı.

Bombardıman aniden duruverdi, başka atış olmadı ve saat ona doğru hafif bir motor uğultusu duyuldu.

Marian, — Çekip gidiyorlar! – dedi.

Mendel, — Belki de bizi olduğumuzdan daha güçlü sanıyorlar, – diye yanıt verdi.

— Sanmam. Sis onların da hoşuna gitmiyordur.

Alman araçlarının uğultusu giderek belirsizleşti ve yok oldu. Edek sessizce ilerlemelerini emretti. Adamlar herhangi bir direniş ya da yaşam belirtisi ile karşılaşmaksızın

ağaçlan siper alarak tepeye tırmanmaya başladılar. Biraz daha yukarıda ağaçlar seyreliyordu, tepelerde ise hiç ağaç yoktu. Sis de kalkmıştı ve savaş alanı görünür hâle gelmişti. Tepenin doruğu, patika izleri ile masif bir yapıya, belki de eski bir kaleye giden taş ve beton bir yolun kestiği, çıplak, verimsiz bir araziydi. Yer ölülerle doluydu, bazıları çoktan soğumuş ve kaskatı kesilmişti; çoğu parçalanmış ya da dehşet verici yaralar almıştı. Hepsi Ulusal Ordu'ya ait Polonyalılar değildi.

Bazıları sonuna kadar kendini savunmuş olması gereken ve toplu hâlde bulunan Rus partizanlardı. Kampın sınırlarındaki diğer cesetler ise *Wehrmacht'a* aitti.

Gedale, — Hepsi de ölmüş. Kimden teslim olmasını istediklerini anlamıyorum, – dedi. Farkında olmadan, kilisedeymişcesine, alçak sesle konuşuyordu.

Edek, — Bilmiyorum, – diye yanıt verdi. — Belki gelirken duyduğumuz atışlar son hayatta kalanlara aitti.

Mendel, — Sis daha önce çok yoğundu ve onlar herhalde ölülerden teslim olmalarını istediler, – dedi.

Marian, — Belki de hoparlördeki konuşma bir plağa kayıtlıdır: Almanlar daha önce de böyle yaptılar, – dedi. Gövdeleri tek tek inceleyerek yerde yatanları araştırdılar: Birileri hâlâ yaşıyor olabilirdi. Hiçbiri canlı değildi; bazıları enselerinde ya da şakaklarında son öldürücü darbenin izini taşıyordu. Kalenin içinde de yalnızca Rus ve Polonyalı ölüler vardı; büyük bölümü topçu ateşi ile paramparça olmuş kulenin içinde hapsedilmişti. Cesetlerden bazılarının aşırı derecede zayıf olmaları dikkatlerini çekti. Neden böyleydi?

Marian, — O hâlde söylenenler doğru – dedi.

Mendel, — Hangi söylenenler? – diye sordu.

— Santa Croce dağlarında bir hapishane olduğu ve Almanların tutukluları açlıktan öldürdükleri. Gerçekten de, kalenin yeraltı bölümlerinde ahşap kapıları kırılmış koridorlar ve hücreler gördüler.

Mendel kömürle bir duvara karalanmış sözcükler buldu ve yazılanları çözmesi için Edek'i çağırdı.

Edek, — Bir şairimizin üç dizesi – dedi. — Şöyle diyor:

Maria, Polonya'da doğurma,
Görmek istemiyorsan,
Doğar doğmaz

Çocuğunun çivilendiğini Çarmıha.

Gedale, — Şair bunları ne zaman yazmış? – diye sordu.

— Bilmiyorum. Ancak benim ülkem için herhangi bir yüzyıl olabilir.

Mendel susuyor, karmaşık ve ölçüsüz duyguların onu sardığını hissediyordu. "Yalnız değiliz. Acı denizinin sınırı yok, dibi de yok, hiç kimse onu ölçüp biçemez. İşte buradaki cesetler haça fanatik derecede inanan, babalarımızı bıçaklayan, devrimi bastırmak için Rusya'yı istilâ eden Polonyalılara ait. Edek de Polonyalı. Ve şimdi bizim gibi, bizimle ölüyorlar. Yaptıklarını ödediler, memnun değil misin? Hayır, değilim, hesap azalmadı, tersine çoğaldı ve artık hiç kimse onu ödeyemeyecek. Artık hiç kimsenin ölmemesini isterdim. Almanların bile mi? Biliniyorum. Bunu sonra düşüneceğim. Her şey bittikten sonra. Belki Almanları öldürmek doktorun ameliyat yapması gibi bir şey. Bir kolu kesmek korkunç, ama yapılması gerekiyor ve yapılıyor. Tanrım, varlığına inanmadığım Tanrım, savaş bitsin. Varsan, savaşın bitmesini sağla. Hemen ve her yerde. Hitler çoktan yenildi, bu ölülerin artık hiç kimseye yararı yok ki."

Yanında, kandan kirlenmiş ve yağmurdan ıslanmış fundalıklar içinde onun gibi ayakta duran Edek, bembeyaz bir yüzle ona bakmaktaydı.

Ona, — Dua mı ediyorsun, Yahudi? – diye sordu. Edek'in ağzında "Yahudi" sözcüğü iğneleyici değildi. "Neden mi? Çünkü herkes birisinin Yahudisi, çünkü Polonyalılar Almanların ve Rusların Yahudisi. Çünkü Edek çarpışmayı öğrenmiş olan yumuşak huylu bir insan; Polonyalı ve okumuş biri olsa da ve ben bir Rus köylüsü, Yahudi bir saatçi olsam da seçtiğim yolu seçti, bu yüzden kardeşim sayılır."

Mendel, Edek'in sorusuna yanıt vermedi ve Edek devam etti:

— Dua etmelisin. Ben de etmeliyim, ama artık elimden gelmiyor. Ne benim, ne de başkasının işine yaradığına inanıyorum. Belki sen yaşayacaksın, ben öleceğim; o zaman Santa Croce dağlarında neler gördüğünü başkalarına anlatırsın. Anlamaya çalış, anlat ve anlamalarını sağla. Bizimle ölenler Rus, ama ellerimizden silahları çekenler de Rus. Sen anlat, sen ki hâlâ Mesih'i bekliyorsun; belki sizin için gelecek, ama Polonyalılar için boş yere geldi.

Edek, sanki gerçekten de Mendel'in kendi kendine yönelttiği sorulara yanıt verir, beyninin derinliklerini, düşüncelerinin doğduğu gizli kaynağı okur gibiydi. "O kadar da garip değil", diye düşündü Mendel: "İki iyi saat aynı zamanı gösterir, markaları farklı olsa da. Yeter ki birlikte çalışmaya başlasınlar."

Edek ve Gedale yoklama yaptılar; Polonyalıların dördü ile bir Yahudi, sahtekâr Józek eksikti. Ama sahtekârlara özgü biçimde ölmemişti. Onu bir yarın dibinde, kamı paramparça hâlde buldular: Belki uzun süre bağırmış, ama hiç kimse onu duymamıştı. Ölüler gömülecek miydi?

Edek, — Ya hepsi ya da hiçbiri – dedi. — Hepsini gömmek de mümkün değil. Olanlardan kimlik ve künyeleri alalım, yalnızca. — Birçok gencin üzerinde kimlik yoktu. Edek ve Marian bunları Polonya Köylü Taburu'na ait gençler olarak tanımladılar. Kampa, yenik düşmüş bir ordu misali, başları önde, sessizce döndüler. Artık aceleleri yoktu, dağınık düzenle, geceleri tarla ve ormanları aşarak ilerliyorlardı. Sobków ormanında yönlerini kaybetmiş olduklarını anladılar; bölüğün sahip olduğu tek pusula, ölü Polonyalılardan birinin, Zbigniew'in cebinde kalmıştı: Hiç kimse pusulayı üstünden almayı akıl etmemişti. Edek isteksizce şafağı beklemeye, sonra da herhangi bir köye ulaşıncaya kadar yollardan birini izlemeye karar verdi. Yolu köylülere soracaklardı. Ancak sisli şafak zamanı Arié bir dişbudak ağacının kökleri arasında soğuktan kaskatı kesilmiş küçük bir kuş buldu ve yolu onun göstereceğini söyledi. Onu yerden aldı, gömleğinin içinde, göğsünün üstünde tutarak ısıttı, tükürüğü ile yumuşatmış olduğu ekmek kırıntılarını yedirdi ve kendine geldiğinde uçup gitmesine izin verdi. Kuş, sisin içinde çok belirgin bir yöne doğru, tereddüt etmeksizin gözden kayboldu. Marian, — Güney orası mı? – diye sordu. Arié, — Hayır – diye yanıt verdi. — Bu bir sığırcık kuşu ve sığırcıklar kış geldiğinde batıya doğru uçarlar. — Mottel, — Sığırcık olmak isterdim – dedi. Yollarını şaşırmadan kampa vardılar ve Arié prestij kazandı. Ardından hareketsiz ve gerilim dolu haftalar geldi. Hava soğumaya başlamış, buz çamuru sertleştirmişti; ana ve küçük yollar cepheye doğru giden ya da geri hatlara dönen Alman konvoyları ile dolmuştu. Topçulara ait motorize birlikler; kar beklentisi içinde şimdiden beyazla kamuflajı yapılmış "Kaplan" tanklar; cemselere bindirilmiş Alman birlikleri; motorlu araçlar üstünde ya da piyade Ukraynalı yardımcı kuvvetler geçiyordu. Her köyde askerî polis ya da

Gestapo merkezleri vardı ve partizanlar arasında bağlantı kurmak güçleşmişti. Alman devriyeler tüm gençleri durduruyor, zırhlı araçlara karşı hendekler, setler ve siperler kazmaları için onları zorla işe koşuyorlardı: Erkek ve kadın haberciler yalnızca geceleri yer değiştirebiliyordu. Edek'in birliğinin dünya ile tek bağlantısı radyoydu ama radyo ya susuyor ya da huzursuz edici ve çelişkili haberler yayıyordu.

Londra radyosu alaylı bir tutum takınmıştı ve zafer haberleri veriyordu. Alman ve Japonların yenildiğini açıklıyor, bununla beraber, Almanların Ardenler'de tüm güçleriyle saldırdıklarını itiraf ediyordu: Ardenler neredeydi acaba? Almanların Fransa'ya yayılmasıyla, her şey yeni baştan mı başlayacaktı yoksa? Alman radyosu da zafer haberleri veriyordu; Führer yenilemezdi, gerçek savaş daha yeni başlamak üzereydi. Büyük Almanya yeni, gizli, kesin sonuç veren silahlara sahipti ve bunlara karşı savunma yapmak olanaksızdı.

Noel geldi geçti, 1945 yılına girildi. Polonya kampında partizanların iki büyük düşmanı olan güvensizlik ve cesaret kırıklığı giderek artıyordu. Edek kendini terkedilmiş hissediyordu: Ne emir, ne de bilgi alıyor, çevresinde kimlerin olduğunu artık bilemiyordu. Adamlarının bazıları yok olmuştu: Çekip gitmişlerdi, öylesine, sessizce, silahlarıyla ya da silahsız. Kampın içinde de disiplin gevşemişti; sık sık kavgaya dönüşen tartışmalar çıkıyordu. O ana kadar Polonyalılar ve Yahudiler arasında henüz sürtüşme çıkmamışsa da imalı bazı sözcükler ve ters bakışlar yakında bunun da olabileceğini hissettiriyordu. Edek'in emirlerine inat, votka yeniden ortaya çıkmıştı; önceleri gizliden gizliye, sonra ise açıktan açığa. Bit de yaygınlaşmıştı ve bu çok kötü bir işaretti: Bitten korunmak kolay değildi, toz ve

ilaç yoktu ve Edek buna nasıl çare bulacağını bilmiyordu. Bir zamanlar Polonya ordusunda başçavuş olan, kanlı canlı, boğa gibi Marian halka açık bir gösteri yaptı: Barakalardan birinin içinde, bir metal levha üstünde küçük bir odun ateşi yakarak giysiler yayık biçimde ateşten belli bir uzaklıkta tutulduğunda, kumaş zayıflamadan nasıl bitlerin çatladığını gösterdi. Ancak bu bir kısır döngüydü: Bitler moral bozukluğundan doğar ve başka moral bozukluklarına yol açar.

Line Mendel'den uzaklaştı. Tüm kopmalar gibi hüzünlü olduysa da kimseyi şaşırtmadı: Çoktandır, Chmielnik toplama kampına düzenlenen saldırıdan beri, hissedilen bir şeydi. Mendel acı çekti, ama bu umutsuzluk gibi saplanmayan, âdeta gri ve zayıf bir ıstıraptı. Line, bedeni dışında, hiçbir zaman onun olmamıştı, ama Mendel de Line'nin olmamıştı. Sık sık, zevk ve şiddetle birbirlerini tatmin etmişler, ama az konuşmuşlar ve neredeyse tüm konuşmaları, birbirini anlayamama veya fikir uyuşmazlığı engeline takılmıştı. Line asla kuşku duymayan bir insandı ve Mendel'in kuşkularına katlanamıyordu: Bunlar tam bedenleri birbirinden çözüldüğünde, gerçekler ve yorgunlukla yüzyüze geldikleri anlarda su yüzüne çıkıyordu. Line sertleşiyor ve Mendel ondan korkuyordu. Ayrıca, gizliden gizliye kendinden de utanıyordu. İnsanda utançla korkuyu bir arada uyandıran bir kadını sevmek güçtür. Karmaşık, belli belirsiz bir biçimde, Mendel Line'nin haklı olduğunu hissediyordu. Hayır, haklı değildi, hakkı temsil ediyordu, haktan yanaydı. Partizan, Yahudi, Rus veya Polonyalı farketmez. Savaşçı dediğin, Line gibi olmalı, Mendel gibi değil. "Kuşkuya kapılmamalısın, sonra kuşkuyu silahının arpacığında, karşında buluverirsin ve atışını korkudan beter sektirir. İşte, Line Leonid'i öldürdü ve suçluluk duymuyor.

Beni de öldürürdü, onun gibi zayıf birisi olsaydım; üstümde parlak ve gösterişli değil, mat ve dayanıklı, artık nasır tutmuş bir deri, âdeta bir zırh olmasaydı. Darbeler bana ulaşıyor, ama şiddeti azalmış biçimde: Yaralamaksızın iz bırakıyorlar." Yine de Line arzularını kamçılıyordu. Mendel, Line'nin Marian'ın kadını olduğunu öğrendiğinde incindi; hem incindi hem kırıldı. Fesat bir duyguyla tatmin oldu ve ikiyüzlü bir öfke duydu. O halde Line bir *schikse* idi, yani herkesle, Polonyalılarla bile birlikte olan bir kadındı. "Utan Mendel, sen bunun için partizan olmadın. Bir Polonyalı seninle aynı değere sahip; üstelik Line Marian'ı yeğlediyse, belki senden de değerlidir. Rivke olsa bunu yapmazdı. Tabii ki yapmazdı, ama artık Rivke yok. Rivke Strelka'da bir metre kireç ve bir metre toprak altında. Rivke bu dünyaya ait değil. Rivke düzene, doğru saatle yapılan doğru işler dünyasına aitti. Yemek yapar, evi temiz tutardı, çünkü o zamanlar erkekler ve kadınlar bir evde yaşarlardı. Hesap tutardı; benimkileri de. Gerektiğinde beni yüreklendirdi: Savaşın patlak verdiği ve cepheye hareket ettiğim gün bile beni yüreklendirdi. Öyle çok yıkanmazdı, Strelka'daki modern kızlar ondan daha çok yıkanırlardı. Öngörüldüğü gibi ayda bir yıkanırdı ama aynı ettendik. Bir *balebusteh* idi, yani evin kraliçesi gibiydi. Beni yönetirdi, bense bunu fark etmezdim."

Mendel, tembel gözlerle kampta başka dağınık ve geçici ilişkilerin oluştuğunu gözlemledi: "Sissl ve Arié. İyi, onlar için iyi, mutluluk ve bolluk içinde yaşasınlar. Allah vere de Sissl'i dövmese bari. Gürcüler karılarını döver ve Arié, Yahudi olmaktan çok bir Gürcü. Sağlam kemikleri var ve sağlam olan yalnızca kemikleri değil: Güzel çocuklar yapacaklar. Olur da bir gün İsrail topraklarına ulaşabilirsek, iyi *chalutzim*ler, yani iyi toprak işçileri yetiştirecekler.

Umarım hiçbir Polonyalı Sissl'e yan gözle bakmaz, çünkü Arié bıçak kullanmada hızlıdır."

Kara Rökhele ve Piotr. Bu beraberlik de iyiydi; ilişkileri uzunca bir süredir gelişmekteydi. Piotr Polonyalılar arasında Yahudilerden de yalnızdı ve bir kadın yalnızlığa karşı en iyi çaredir. Veya bir kadını paylaşmak: Durum açık değildi, zaten Mendel de bunu soruşturmaya istekli değildi. Ne var ki Kara Rökhele telsizci Mietek'e de umut veriyor gibiydi. Edek'e yazık oluyordu, tüm diğerlerinden çok, Edek'in bir kadına ya da kısacası bir arkadaşa, acısını paylaşacak birine gereksinimi olmalıydı. Oysa Edek yalnız kalmaya, kendisine küçük bir köşe yaratmaya ve dünya ile arasına bir set çekmeye çalışıyordu.

Bella ve Gedale: Bu çift hakkında kimsenin söyleyeceği söz yoktu. Öteden beri, kimse nedenini anlamasa da, inanılmaz derecede sağlam bir çift oluşturmaktaydılar. Konuşmalarında ve davranışlarında öylesine özgür olan ve önceden ne yapacağı kestirilemeyen Gedale, bir geminin rıhtıma palamarla bağlandığı gibi, Bella'ya çok sağlam bağlarla kenetlenmişe benziyordu. Bella güzel değildi; Gedale'den oldukça yaşlı duruyordu; savaşmıyor, birliğin günlük yaşamına isteksizce, tembelce katılıyor, diğerlerini (özellikle de kadınları) haklı ya da haksız yere eleştiriyordu. Hakkında hiç kimsenin bir şey bilmediği önceki kentsoylu yaşamının neden olduğu uyumsuzluklardan henüz kurtulamamıştı. Bunlar gülünç ve maddi anlamda da zorluk yaratan, eskiden kalma âdetler ve herkesin vazgeçmiş olduğu, Bella'nın ise vazgeçmek niyetinde olmadığı alışkanlıklardı. Gedale bir program, bir plan, ya da yalnızca hayalî ve neşeli bir konu hakkında atıp tuttuğunda, Bella'nın bariz ve herkesçe bilinen bir gözlemle onu gerçeğe dönmeye çağırdığı sık sık rastlanan, neredeyse gele-

nekselleşen bir durumdu. O zaman Gedale, sanki her ikisi de ortaya atılan konuya göre rol yapıyormuşcasma, ona yapmacık bir öfke ile dönerek:— Bella, niçin kanatlarımı yoluyorsun? — diyordu. Sekiz ay birlikte geçen yaşamdan ve onca paylaşılan olaydan sonra Mendel, Gedale'i Bella'ya bağlı tutan şeyin ne olduğunu kendine sormaktan da geri kalmıyordu: Kaldı ki Gedale yalnızca bu açıdan yorumlanması güç ve hareketleri önceden kestirilemeyen biri değildi. Belki frenlerinin olmadığını biliyor ve bu eksikliğini kendi dışında gidermeye gereksinim duyuyordu; belki Bella'nın yanında, onun kişiliğinde, barış zamanının erdem ve sevinçlerini, emniyeti, sağduyuyu, iradeli yaşamayı, rahatlığı duyumsuyordu. Hepsi de bilerek ya da bilmeyerek, küçük ve rengini yitirmiş bu sevinçlerin özlemini çekiyor, kıyım ve yürüyüşün sonunda onlara yeniden kavuşmayı umuyorlardı.

Gedale huzursuzdu ama Polonyalılardan kaynaklanan ve büyük ya da küçük ölçüde Gedalcileri de beraberinde sürükleyen moral çöküntüsü dalgasına kendisini kaptırmamıştı. Arié'nin bulmuş olduğu sığırcık kuşunu Mendel'e anımsatıyordu: o kuş gibi, yola devam etmekte sabırsızlanıyordu. Kampta dönüp dolaşıyor, telsizciyi deli ediyor, Edek, Dov, Line ve Mendel'le bile tartışıyordu. Yine keman çalıyor, ama artık kendini bu işe kaptırmadan, zaman zaman sıkıntıyla ya da çılgıncasına çalıyordu.

Beyaz Rökhele ne huzursuzdu, ne de cesaretini yitirmişti. Artık yalnız değildi. Birlik Polonya kampına sığındığından beri ona Isidor'dan ayrı rastlamak giderek olanaksızlaşıyordu. Başlangıçta hiç kimse buna şaşırmamıştı, zira Isidor'un başını belaya sokmaya ya da aptalca şeyler yapmaya eğilimi vardı; Beyaz'ın da ona bir anlamda annelik yapması doğal görünüyordu. Önceleri, Sissl Isidor'la

ilgilenmiş, hatta iki kadın arasında bir tür rekabet doğmuştu. Ama şimdi Sissl'in kafasında başka şeyler vardı. Beyaz'a gelince, ona gereksinim duyacak birine gereksinimi var gibiydi. Oğlanı gözünün ucuyla kolluyor, üstünü örtmesine ve kendini temiz tutmasına dikkat ediyor, yeri geldiğinde bir anne otoritesi ile onu azarlıyordu.

Şimdi, Aralığın ilk günlerinden itibaren, gerek kişilikleri, gerekse onları bağlı tutan ilişki açıklanması zor, ancak herkesin anlayabildiği bir değişime uğradı. Isidor daha az ve daha iyi konuşuyor, imkânsız intikamlardan söz etmiyor, artık kemerinde bıçak taşımıyordu; bunların yerine Edek ve Gedale'den atış talimlerine katılabilmeyi talep etmişti. Bakışları daha keskinleşmişti; faydalı işler yapmaya çalışıyordu; adımları artık daha hızlı ve kendinden emindi, omuzları bile biraz genişlemiş gibiydi. Sorular soruyordu: Az sayıda, ancak ne aptalca ne de çocukça olan sorulardı. Rökhele'ye gelince; olgunlaşmış, aynı zamanda da gençleşmiş görünüyordu. Daha doğrusu, önceleri kaç yaşında olduğu anlaşılmazken şimdi anlaşılıyordu. O zamana kadar çekinme duygusunun ve tuttuğu yasın baskısı altında kalmış olan yirmialtı yaşındaki hâline günbegün döndüğünü görmek insanı şaşırtıyor ve sevindiriyordu. Artık sürekli yere bakmıyordu, böylece herkes gözlerinin güzel olduğunu fark etti. Kahverengi, iri ve sevecen gözleri vardı. Zarif olmadığı kesindi (zaten beş kadından hiçbiri zarif değildi) ama artık şekilsiz bir bohça da sayılmazdı; aylarca özen göstermeden giydiği asker giysilerini ölçüsüne uydurmak için fener ışığında, elinde iğne iplik, çabalayıp durduğu görülüyordu. Şimdi Beyaz'ın da saçları, bacakları, göğsü ve bedeni vardı. Kampın barakaları arasında ikisine bir arada rastlandığında Isidor artık Rökhele'nin arkasında değil, yanında yürüyordu. Ondan daha uzundu, sanki Rökhele'yi

korumak istercesine, başını kadının olduğu yöne belli belirsiz eğiyordu.

Isidor'un kışlada temizlik vardiyasında olduğu bir akşam, Beyaz, Mendel'i bir kenara çekti: Onunla gizlice konuşmak istiyordu. Mendel, — Ne istiyorsun, Ròkhele? Senin için ne yapabilirim? – diye sordu.

Beyaz, kızararak, — Bizi evlendirmelisin, – dedi. Mendel ağzını açtı, sonra tekrar kapadı ve:

— Sen neler diyorsun? Ben haham ya da belediye başkanı değilim ki; hem evraklarınız yok, evli de olabilirsiniz. Üstelik Isidor henüz onyedi yaşında. Sence şimdi evlenmenin sırası mı? – dedi.

Beyaz, — Kurallar böyle değil, ben de iyi biliyorum; bazı zorluklar olduğunu da biliyorum. Ama yaşın önemi yok: Bir erkek onüç yaşında dahi evlenebilir; bunu Talmud söylüyor. Hem dul olduğumu herkes biliyor – dedi.

Mendel ne söyleyeceğini bilemiyordu. — Bu bir *narischkeit*, yani çok saçma! Yarın unutup gideceğin bir kapris. Hem niçin özellikle bana geldin? Her şey bir yana, dindar bir Yahudi bile değilim. Benden uçmamı ya da büyü yapmamı istemen kadar anlamsız.

— Sana geldim, çünkü dürüst birisin ve ben günah içinde yaşamaktayım.

— Sen günahkâr bir yaşam sürüyorsan, buna hiçbir şey yapamam. Bu konu yalnızca ikinizi ilgilendirir. Hem sonra, bana göre, sizin yaptıklarınız başka şey, günah değil. Günah Almanların yaptıkları. Üstelik benim dürüst biri olduğum da tartışılabilir.

Ròkhele yılmadı: — Bir gemi ya da bir adada olduğu gibi: Haham yoksa, nikâhı herhangi biri kıyabilir. Dürüst

biriyse daha iyi, ama herhangi biri olur: Üstelik, nikâhı kıymak zorunda, bu bir *mitzva*, yani sevap.

Mendel yüzyıllardan beri geçerliliğini koruyan eski kitaplara ilişkin bilgilerine dayanarak:

— Nikâhın geçerli olması için *Ketubà*, yani evlilik sözleşmesi gerekli: Sen Isidor'a drahoma verme yükümlülüğünü üzerine alacaksın, o da seni geçindirebileceğini garanti edecek. Isidor seni geçindirecek. Bu sana ciddi geliyor mu? – dedi.

— *Ketubà* bir formalite, ama evlilik ciddi bir iş. Ben ve Isidor birbirimizi seviyoruz.

— Bırak da bari yarına kadar bu konuyu düşüneyim. Böylesi bir iş bana ne yorgunluğa, ne de paraya mal olur; ama kandırmaca gibi geliyor. Sanki bana, "Sevgili Mendel, kandır beni!" diyormuşsun gibi. Beni anlıyor musun? Seni memnun edersem, günahı ben işlemiş olurum. Savaşın bitmesini bekleyemez misin? Bir haham bulur, işleri kuralına göre yapabilirsiniz. Ben hangi sözcükleri söyleyeceğimi bile bilmem ki: Bunları İbranice söylemek gerek, öyle değil mi? Bense İbranice'yi unuttum ve hata yaparsam sen evli olduğunu sanacak, oysa aslında hâlâ bekâr kalmış olacaksın.

— Sözcükleri ben dikte edeceğim, ayrıca İbranice olmaları da şart değil: Dil fark etmez; Tanrı efendimiz hepsini anlar.

Mendel, — Ben Tanrı'ya inanmıyorum ki – dedi.

— Önemi yok. Benim ve Isidor'un inanması yeterli.

— Yani ne aceleniz var, anlamıyorum.

Beyaz Ròkhele, — Hamileyim – dedi.

Ertesi gün Mendel konuşmayı Gedale'e aktardı. Kahkahalarla gülmesini beklerken Gedale, çok ciddi bir tavırla, Mendel'in bunu kesinlikle kabul etmesi gerektiğini söyledi.

— Sana anlatmam gerek, işin içinde ben de varım. Isidor bir kadınla hiç birlikte olmamıştı. Bir süre önce, onunla dalga geçtiğim bir gün söyledi: Yel değirmeninde kaldığımız gündü. Acı çektiğini gördüm; bana bu işi yapacak cesarete hiç sahip olamadığını söyledi. Ahırın altına saklanması gerektiğinde daha onüç yaşındaymış, orada dört yıl kalmış, sonra bildiğin şeyler başına gelmiş. "Ona yardım etmek gerek" diye düşündüm: Bir yandan sevap gibi geliyor, diğer yandan da denemek merakımı uyandırıyordu. Böylece Rokhele ile konuştum, o da yalnız kalmıştı. Ona Isidor ile ilgilenmesini önerdim. Ve işte, ilgilenmiş. Ama işin böylesine çabuk ve iyi ilerleyeceğini düşünemezdim ki.

Mendel, — Bunun iyi bir şey olduğuna emin misin? – diye sordu.

— Bilmiyorum ama, sanırım öyle. Onlar iki *nebech* oldukları hâlde, bana iyiye alâmet gibi geliyor. Hatta özellikle iki *nebech* oldukları için böyle düşünüyorum.

Mendel, biraz da utana sıkıla, Isidor ve Beyaz Rokhele'yi elinden geldiğince iyi biçimde evlendirdi.

ONUNCU BÖLÜM

Ocak – Şubat 1945

Gerçekten de iyi oldu. Gedalciler ve davet edilmek isteyen bazı Polonyalılar az yiyecek, ama bol neşe ile bu evliliği kutladılar. Gedale, doğal olarak, keman çaldı. En alçakgönüllü nikâhta bile kemanın eksik olmaması gerekirdi. Kreutzer Sonatı'ndan en saçma şarkılara dek uzanan çeşitli ve geniş bir repertuvarı vardı. Gecenin ilerleyen saatlerinde Gedale, "Aptal Genç" şarkısını çalıp söylüyor, diğerleri de ona alçak sesle eşlik ediyorlardı. Gedale'in bu şarkıyla Isidor'u çağrıştırmak istediği söylenemezdi; öyle bile olsa, bu kötü niyetli bir çağrışım değil, düğünlerde hep yapılagelen tarzda, zararsız ve biraz da kaba bir şakaydı. Belki de şarkı, çağrışım yoluyla, öylesine aklına gelivermişti. Hem o kadar bilinen bir şarkıydı ki, onsuz kutlama, kutlama olmaktan çıkardı. Şarkıda yine de garip bir yumuşaklık vardı; ahşap bir evin

ılıklığında, büyük çini sobanın yanında, tavanın dumandan kararmış tahtaları altında filizlenen karmaşık ve endişe verici bir rüya gibiydi. Hani böyle bir rüyada tavanda karanlık ve karlı bir gökyüzünün varlığı, üzerinde büyük gümüş bir balığın, beyaz tüller giymiş bir gelinin, başaşağı duran yeşil, iri bir keçinin yüzdüğü hayal edilir ya...

Şarkıdaki aptal genç, yani *narische bucher,* kararsız biridir: Tüm gece boyunca hangi kızı seçeceğini düşünür durur; çünkü hata yapmaktan korkan bir aptaldır ve birini seçerken diğerlerini aşağılayacağını bilir. Seçimin nasıl yapıldığı şarkıda belirtilmese de sonra *meidele*'ye, yani genç kıza, delikanlı tüm gece boyunca saçma ve bıktırıcı sorular yöneltir: Toprakları olmayan kral kimdir? Hangi su kumu sürüklemez? Fareden hızlı, evden yüksek olan nedir? Alev çıkarmadan yanan nedir? Gözyaşı dökmeden ne ağlayabilir? Ve benzeri sorular. Bu bulmacalar boşuna değildir, belli bir nedenden ötürü sorulur ve çekingen gencin duygularını açıklamak için seçtiği çetrefilli yolu belirlerler; uyanık kız da bunu anlar.

Ona melodik bir biçimde, — Aptal Çocuk – diye yanıt verir. — Toprağı olmayan kral iskambildeki kraldır; kumu olmayan su, gözyaşı suyudur; fareden hızlı olan kedidir; evden yüksek olan ise bacasıdır. Ancak aşk alevsiz yanabilir ve bir kalp gözyaşı dökmeden ağlayabilir. — Ne var ki somut olmayan bu söz düellosu iyi sonuç vermez: Genç, kalbindekinin gerçekten bu kız olup olmadığını öğrenmek için kendisine işkence ededursun, başka biri aniden çıkagelir ve kızı alıp götürür.

Bu, Polonyalılar, Yahudiler, yani herkes için gerilim ve bekleyişe karşın âdeta bir tatil, bir dinlenme, bir gevşeme bahanesi oldu. Kuralcı Edek parmak eklemleriyle kumanya kabına vurarak tempo tutuyor, Polonyalılar Yidiş'i anla-

madıkları hâlde, neredeyse tümüyle anlamsız olan nakaratı koro hâlinde söylüyorlardı:

Tùmbala - tùmbala - tumbalalaika,
Tùmbala - tùmbala - tumbalalaika,
Tumbalalaika, schpíl balalaika,
Tumbalalaika, fràilech sol sàin!

Diğerleri ayaklarını döşemeye, ellerini ise masaya vuruyorlardı. En yakındakiler gelinle damadın kalçalarına teklifsizce dirsek darbeleri atıyor ve onlara uygunsuz sorular yöneltiyorlardı. Terden pırıl pırıl parlayan ve duygulanmaktan kızaran Isidor ile Ròkhele şaşkınlıkla çevrelerine bakınıyorlardı.

Önce bazıları, sonra hepsi şarkının hipnotize eden ritmine kendilerini bıraktılar ve elele tutuşarak, dalgınca gülümseyerek, başlarını iki yana ve yukarıya çevirerek, ayaklarını ritme göre vurarak halka şeklinde dans etmeye başladılar: *Fràilech sol sàin*, yani "Tüm yaşam sevinçle dolsun!". Beyaz saçlı Dov, utangaç gelinle damat, kendinden fazlasıyla emin hâliyle Line, kaba saba davranışlar sergileyen Slonimli iki dokuma işçisi ve boğazkesen Mottel de şarkıya katılıyorlardı: "Tüm yaşam sevinçle dolsun!" Uzun lafın kısası, barakanın banklarıyla duvarları arasındaki küçük alan dans ve eğlenceye boğuldu.

Birdenbire yer sarsıldı ve herkes durdu. Deprem değildi, ağır makinalı tüfek salvosuydu; hemen ardından gökyüzünü gümbürtüleri ile dolduran uçak filoları duyuldu. Büyük bir karışıklık oldu; herkes silahlarına koştu, ancak Gedale de, Edek de ne emir vereceklerini bilemiyorlardı. Sonra Marian'ın haykırdığı duyuldu: — Dışarı çıkmayın! Kapalı yerde kalın! — Barakaların sağlam ağaç gövdelerinden yapılmış duvarları gerçekten de belli bir ölçüde

korunma sağlayabilirdi. Patlamalar daha yoğun ve sağır edici bir hâl aldı. Mendel kulak kabarttı: Topçulukta edindiği deneyim, atışların doğudan geldiğini ve mermilerin batıda, Žamowiec dolaylarında patladığını söylüyordu; gümbürdeyerek başlarının üstünden geçiyorlardı. O hâlde bu bir Rus saldırısıydı. Artık kuşku yoktu. Belki de büyük çapta bir saldırı, nihai saldırıydı. Gümbürtünün arasından Dov'un sesi duyuldu.

— Cephe bu! Buraya kadar ilerleyen cephe! Aynı anda dışarıda gözcülük yapan Polonyalı Bogdan barakaya girdi. Saçı sakalına karışmış, uzun ve yırtık giysili, her tarafı çamur içinde bir adamı önüne katmıştı. Edek ve Marian'a: — Öğrenin bakalım, kimmiş bu! – dediyse de, hiçbiri ona kulak asmadı. Kendi aralarında ve çevrelerindeki Polonyalılarla hararetle tartışıyorlardı. Bogdan isteğini yineledi; sonra, sabırsızlanarak, yerine gitmek üzere döndü ama Edek onu geri çağırdı: — Hayır, sen de burada kal, karar vermemiz gerek. — Bogdan Gedalci gruba döndü: — Bununla siz ilgilenin, sizinkilerden biri olsa gerek. Silahı yok.

Patlamalardan ve heyecanlı seslerden aptala dönen ve karpit lambalarının ışığından gözleri kamaşan adam şaşkın şaşkın çevresine bakıyordu. Mottel ona: — Kimsin? Nereden geliyorsun? – diye sordu. Yidiş sözcükleri duyan adam hayret içinde yerinden sıçradı; yanıt vermedi ama bu kez o sordu:

— Yahudi misiniz? Burada Yahudiler mi var? — Kapana kısılmış bir hayvan gibiydi, gözleriyle kapıyı arıyordu. Mendel adamı durdurmak için bir hareket yapınca o kendini savunmak üzere olduğu yerde büzüldü. — Bırakın gideyim! Benden ne istiyorsunuz? — Barakada artık ancak bağırarak konuşulabiliyordu. Bununla birlikte Mendel, adı Schmulek olan adamın kontrol noktasının yanından ko-

şarak geçerken gözcü tarafından durdurulmuş olduğunu sonunda anlayabildi. Karanlıkta onu Alman sanmışlardı. Aynı zamanda, Polonyalıların burada kalıp Kızıl Ordu'yu beklemek ile birliği dağıtmak arasında bir karar vermeye çalıştıklarını fark etti.

Ne Yahudilerin Polonyalıların tutsağı ne de Polonyalıların Yahudilerin tutsağı olduğunu ve hiç kimsenin onu alıkoymak veya canını yakmak istemediğini anlayınca Schmulek'in dili çözüldü. Herkes onu hemen, çabucak izlemeliydi. Yumuşak toprağın üstünü örtmesi sonucu bir bombadan mucize eseri kurtulmuştu. Sanki sözlerini onaylamak istercesine çok yakından gelen sağır edici bir patlama duyuldu: Barakanın kapısı kırıldı, sonra basınçlı hava tarafından dışarıya doğru çekildi. Işıklar söndü ve gümbürtü sağır edici boyuta ulaştı. Şimdi bombalar hem uzağa hem yakına daha sık düşüyor, barakanın duvarları yıkılacak gibi gıcırdıyordu. Saldırının uçaklardan mı yoksa topçulardan mı geldiği anlaşılmıyordu. Herkes, darmadağınık hâlde dışarı, patlamalardan aydınlanan buz gibi havaya çıktı: Schmulek, dehşete kapılmış insanlara özgü otoriter bir tavırla, kendisini izlemeleri için haykırıyordu. Yakında güvenli bir sığınağı vardı. Bella'yı rastgele kolundan kaptığı gibi çeke çeke sürükledi. Mendel ve belki bir düzineden fazla kişi onu izledi; diğerleri ise ormana dağıldı.

Schmulek eğilmiş, ağaçtan ağaca koşuyor, diğerleri de körler gibi elele tutuşarak tek sıra hâlinde onun ardından geliyorlardı. Bazı ağaçlar yanmaktaydı. Mendel Schmulek'e ulaşarak kulağına, — Bizi nereye götürüyorsun? — diye bağırdıysa da öbürü koşmaya devam etti. Onları ağaç gövdelerinden yapılma bir korugana götürdü. Burası yarı yarıya toprağın altındaydı ve yanında bir kuyu vardı. Schmulek kuyunun kenarından yalnızca başı dışa-

rıda kalıncaya dek aşağı indi ve, — Gelin, buradan geçiş var – dedi. Kızıl alevlerin aydınlığında Mendel ve diğerleri sırayla indiler. Kuyunun iç duvarlarına paslanmış demir halkalar çakılmıştı. İki ya da üç metre daha aşağıda bir boşluk vardı: El yordamıyla içeri girdiler ve kendilerini hafifçe eğimli bir yeraltı geçidinde buldular. Biraz ötede kemerli tavanı küçük direklerle desteklenen killi toprağa kazılmış bir oyuk vardı. Schmulek, elinde yanan bir fenerle, nefes nefese onları burada bekliyordu. Mendel'e, — Ben burada yaşıyorum – dedi.

Mendel çevresine bakındı. Dov, Bella, Mottel, Line ve Piotr buradaydı. Gedale yoktu, ama Ruzany ve Blizna'dan kurtulanlardan altı ya da yedisi ve dört de tanımadığı Polonyalı vardı. Aşağıya, bulundukları yere patlamaların gümbürtüleri daha hafif ulaşıyordu; hava nemliydi ve toprak kokuyordu. Duvarlara içinde belirsiz eşyaların, katlanmış battaniyelerin, kapların, tencerelerin seçilebildiği oyuklar oyulmuştu. Bir duvarda boydan boya bir bank, toprak döşemenin üstünde ise dal parçaları ve hasır vardı. Schmulek, — Oturun – dedi. Dov, — Ne kadar zamandır burada kalıyorsun? – diye sordu. — Üç yıldan beri – diye yanıt verdi.

Line araya girdi: — Yalnız mısın?

— Yalnızım. Önceleri yeğenim olan bir delikanlı vardı. Yiyecek aramaya dışarı çıktı ve bir daha geri dönmedi. Ama altı ay önce oniki, geçen yıl kırk kişiydik, iki yıl önce ise yüzden fazlaydık.

İnanmakta zorluk çeken ve dehşete kapılan Line, — Hepiniz burada mı kalıyordunuz? – diye sordu.

Schmulek feneri kaldırarak, — Aşağı bakın – dedi: — Yeraltı geçidi devam ediyor ve çatallaşıyor: Başka mağaralar ve yıldırımın oyduğu iki kayının içinde iki çıkış daha

var. Kötü yaşıyorduk ama yine de hayattaydık. Hep yeraltında kalabilmiş olsaydık, bizi bulamazlardı ve yalnızca tifoya yakalananlar ölmüş olurdu. Ama yiyecek aramak için dışarı çıkmamız da gerekiyordu, işte o zaman bize ateş ediyorlardı.

— Almanlar mı?

— Herkes. Almanlar, Macarlar, Ukraynalılar. Bazen Polonyalılar bile: Oysa hepimiz Polonyalıydık, çevredeki gettolardan kaçmıştık. Hiç belli olmuyordu. Bazen geçmemize izin veriyorlar, bazen tavşanlara ateş eder gibi bize ateş ediyorlar, bazen de yiyecek veriyorlardı. Son gelenler partizan değil, hayduttu, yalnızca bıçakları vardı. Beklenmedik anda geldiler. Kalanları vahşice öldürerek, elimizdeki her şeyi alıp götürdüler.

Mendel, — Sen nasıl kurtuldun? – diye sordu.

Schmulek, — Tesadüfen – dedi. — Normal yaşamımda at tüccarıydım, bu bölgenin köylerinde dolaşırdım ve ormanlardaki tüm yolları bilirdim. Birçok kez partizanlara rehberlik yaptım. Eylülde bir Alman kampından kaçmış olan bir grup Rus askerine rehberlik yaptım; Santa Croce dağlarına gitmek istiyorlardı, ben de onları ormanın dışına götürdüm. İşte o sırada haydutlar gelmişler ve kıyım olmuş. Yeğenim de tesadüfen dışarıdaymış.

Mendel, — O Rus askerlerini bulduk, – dedi.

— Almanlar tarafından kuşatılmışlar; hepsi ölmüş. Ama şimdi savaş bitmek üzere.

— Savaşın bitmesi umurumda değil. Savaş bittiğinde, Polonyalı Yahudiler de bitmiş olacak. Silahlanma cesareti göstermiş olmanız dışında hiçbir şeyin benim için önemi yok; ben bu cesareti gösteremedim.

Mendel, — Bunun hiçbir önemi yok, – dedi. — Farklı

şekilde insanlara yararlı oldun. Savaşmak yaşlılara göre bir iş değil.

— Kaç yaşında olduğumu sanıyorsunuz?

Dov, — Elli – diye attı: Ama "Yetmiş" diye düşünüyordu.

Schmulek, — Otuzaltı yaşındayım – dedi.

Dışarıda çarpışma sürüyordu. Schmulek'in mağarasına yeri titreten ve kulaklardan çok tüm beden ile algılanan, ara ara daha şiddetli atışlarla kesilen tok bir gümbürtüden başka bir şey ulaşmıyordu. Yine de herkes, gece yarısı, o saatlerin dönüm noktası olduğunu bile bile uykuya dalmıştı. Endişe ve bekleyiş onları tüketmişti.

Mendel sabahın geç saatlerinde kendiliğinden uyandı ve onu sessizliğin uyandırmış olduğunu fark etti. Yer artık sarsılmıyordu; uyuyanların ağır nefesinin dışında başka ses de yoktu. Zifiri karanlıktı. El yordamıyla yanını yokladı; solunda Bella'nın narin bedenini, sağında ise bir Polonyalının sert giysilerini ve palaskasını buldu. Yalnızca bir ateşkes olabilirdi ya da Ruslar geri çekilmişti. Sığınaklarının kimseye ait olmayan bir toprakta bulunma olasılığı vardı. Ancak sonra, sessizlikten keskinleşen kulakları imkânsız, çocukluğuna özgü, yıllarca duyulmamış bir ses yakaladı. Çanlar: Duyduğu gerçekten de çan sesleriydi. Üstlerini örten topraktan süzülerek gelen, bayram ritmiyle sürekli çalan çanların zayıf sesiydi ve savaşın bittiği anlamına geliyordu.

Tam arkadaşlarını uyandırmak üzereydi ki durdu. Onları uyandırmak için daha zaman vardı, şimdi ise başka bir iş yapması gerekiyordu. Bu iş ne miydi? Kendisiyle he-

saplaşmalıydı. Sanki fırtınalı bir denizden kaçıp kurtulmuş ve ıssız, bilinmedik bir toprağa yapayalnız ulaşabilmişti. Henüz hiçbir şeye hazır değildi, içi bomboştu; kurulmamış bir saat gibi sakindi. Sakindi ama mutlu değildi; sakin biçimde mutsuzdu. Anılarla dolup taşıyordu: "Leonid, Özbek, Venja'nın birliği, nehirler, ormanlar, bataklıklar, manastırdaki çarpışma, Ulybin, Dov'un dönüşü. Keçileriyle Valuets'li çocuk, Line, Sissl. Kadınsız Mendel." Göz kapaklarının ötesinde, kapalı gözleri, yılan gibi kıvrımlı saçlarıyla Rivke'nin ince yüzü yeniden canlandı. "Bizim gibi toprak altında olan Rivke. Diğer kadınları buğdaydan kepeği ayırır gibi çevremden uzaklaştıran Rivke. Hâlâ *Balebusteh*; ölülerin güçsüz olduğunu söyleyen de kim?"

Anılarla doluydu, ancak bunlar da giderek canlılıklarını yitiriyordu: En yakın olanlar bile solgundu, çevreleri belirsizdi, onun çabasıyla üstüste geliyorlardı; sanki birisi tahtaya bir şeyler çiziyor, sonra da yarısını siliyor ve eskilerin üzerine yeni çizimler yapıyor gibiydi. Belki ancak yüz yaşındakiler ya da dokuzyüz yaşında olan atalarımız yaşamlarını böyle anımsarlar. Belki bellek bir kova gibiydi, içine alabildiğinden çok meyve koymak istenince, meyveler birbirini eziyordu.

Bu arada çanlar, kimbilir nerede, çalmaya devam ediyordu: Köyün birinde köylüler bayram yapıyor olmalıydı. Onlar için Nazi kâbusu, yani savaşın en kötü yanı bitmişti. Mendel, onu bırakmaması için uykusuna sıkı sıkı sarılarak, "Ben de bayram yapmalı, çanlarımı çalmalıyım," diye düşündü. "Bizim savaşımız da bitti, ölme ve öldürme zamanı bitti, yine de memnun değilim ve hiç uyanmamak isterdim. Savaşımız bitti, toprak bir mağarada sıkı sıkıya kapalıyız ve dışarı çıkıp yeniden yürümeye başlamamız gerek. Burası, evi olmayan, her şeyi, kendini bile yitirmiş olan

Schmulek'in evi. Benim evim nerede? Hiçbir yerde. Beraberimde taşıdığım sırt çantasında; düşürülen Heinkel'de; Novoselki'de; Turov kampında; Edek'in kampında; denizin ötesinde; nehirlerinde süt ve balın aktığı masal ülkesinde. İnsan evine girer ve elbiseleriyle anılarını asar; Nachman'ın oğlu Mendel, sen nereye asıyorsun anılarını?"

Birer birer hepsi uyandı. Herkes bir şeyler sorsa da yanıtlayan yoktu. Cephe onları geçmişti, kuşku yoktu. Peki şimdi ne yapılacaktı? Schmulek'in tembihlediği gibi daha beklenecek miydi? Dışarı, Rusları karşılamaya çıkılacak mıydı? Yiyecek aramaya gidilecek miydi? Keşif için biri gönderilecek miydi?

Dov durumu araştırmaya talip oldu: Evrakları tamdı, Rusça konuşuyordu, üstünde Rus üniforması ve Rus kimliği vardı. Sonuçta Rus'tu ve bu iş için Piotr'dan daha uygundu. Altgeçite doğru ilerlediyse de hemen geri döndü: Beklemek gerekiyordu, biri kuyuya bir kova sarkıtmaktaydı. Kova yukarı dolu çıktı, Dov dışarı çıkabildi ve kendini, bellerine kadar çıplak, bir yalakta topladıkları suda neşe içinde yıkanmakta olan bir müfrezenin ortasında buldu. Yerde ezilmiş ve önceki geceki yangınlar nedeniyle yarı yarıya erimiş bir karış kar vardı. Az ileride askerlerin bir kısmı ateş yakmış, giysilerini kurutuyorlardı. Dov'u olumlu bir kayıtsızlıkla karşıladılar:

— Hey, dayı! Nereden çıktın sen? Hangi alaydansın?

— Az daha seni kovayla yukarı çekiyorduk!

— Nereden geldiğini size söyleyeyim: Kafayı bulmuş ve kuyunun içine düşmüş.

— Ya da onu oraya atmışlar. Söylesene, dayı: Almanlar mı seni kuyuya attı? Yoksa sığınmak için sen mi oraya indin?

Bir Moğol asker düşünceli düşünceli: — Bu ülkede garip şeyler oluyor, – dedi. — Dün, çarpışmanın ortasında, bir tavşan gördüm: Kaçacağına büyülenmiş gibi orada kalakalmıştı. Bir gün önce de bir fıçının içinde güzel bir kız gördüm...

— Fıçıda ne yapıyordu ki?

— Hiç. Saklanmıştı.

— Peki ne yaptın?

— Hiçbir şey. Ona "İyi sabahlar *panienka*[40] rahatsız ettiğim için özür dilerim" dedim ve kapağı geri kapattım.

— Sen ya yalancısın ya da aptal, Afanasij! Tavşan pişirilir, kızla da sevişilir.

— Yani demek istediğim, bu ülkenin garip olduğu. Dün tavşan, bir önceki gün kız, şimdi de kuyudan beyaz saçlı bir asker çıkıveriyor. Buraya gel asker: Hayalet değilsen biraz votka iç, hayaletsen de geldiğin yere geri dön.

Müfrezenin onbaşısı Dov'a yanaştı, onu eliyle yokladı ve şöyle dedi:

— Ama sen ıslak bile değilsin ki!

Dov, — Kuyuda bir dehliz var, – dedi. — Şimdi sana anlatayım.

Onbaşı: — Benimle Komutanlığa gel; her şeyi orada açıklarsın, – dedi.

Dov ve onbaşı, yarım saat sonra, kolunda NKVD bandı olan bir teğmen eşliğinde geri döndüler. Onu gören askerler gevezelik etmeyi kesip yıkanmaya devam ettiler. Teğmen, Dov'a kuyuya tekrar inmesini ve tüm gizlenenleri çıkarmasını söyledi. Rusların hayret dolu sessizliği içinde ve daha fazla kar yağdıracağı tehdidinde bulunan gökyü-

40 Lehçe "Hanımefendi" (ç.n.).

zünün beyazlığı altında teker teker dışarı çıktılar. Teğmen, iki askere giyinmelerini ve adamların silahlarını almalarını emretti ve onları gece, Schmulek'in rehberliğinde, katettikleri yolun tam tersi istikamette, askerler eşliğinde Polonya kampının barakalarına geri gönderdi. Burada Marian ile birlikte Edek'i ve hemen hemen tüm adamlarını buldular; Schmulek'i izlememiş olan Gedalcilerle birlikte Gedale de oradaydı. Polonyalıların da Yahudilerin de silahları alınmıştı ve kapatılmış oldukları baraka iki Rus gözcü tarafından kontrol ediliyordu.

Tüm gün boyunca hiçbir şey olmadı. Öğlen iki asker geldi ve herkese ekmekle sosis dağıttı; akşam bir kazan darı ve etli sıcak çorba geldi. Tutsaklar yüzden fazlaydı ve barakada sıkışmışlardı; bekçilere isyan ettiler, onbaşı geldi ve onları iki gruba ayırdı. Bu yüzden bekçileri de iki misli artırmak zorunda kaldı. Ne onbaşı ne de askerler düşmanca davranıyorlardı; bazıları meraklı, bazıları bıkkın, bazıları ise özür dilemek ister gibiydi. Polonyalılar huzursuzdu ve silahlarını teslim etmek zorunda kalmış oklukları için kendilerini aşağılanmış hissediyorlardı.

Gedale, — Cesaret, Edek, – dedi. — En kötüsü geride kaldı. İşler ne kadar kötü giderse gitsin, bize Almanlar gibi davranmazlar. Görüyorsun, onlarla mantıklı konuşulabiliyor. — Edek yanıt vermedi.

Sabah bir bidon kahve niyetine sıcak bir içecek, az sonra da bir yazıcı eşliğinde teğmen geldi. Kafası bozuk gibiydi ve acelesi vardı. Küçük bir okul defterine herkese ilişkin kişisel verileri yazdırdı, ardından da herkesin ellerini dikkatle inceleyerek üstlerine ve avuç içlerine baktı. Bitirdiğinde tutukluları üç gruba ayırdı.

İlk grubu Polonyalıların büyük bölümü oluşturuyordu.

— Siz askersiniz ve asker olmaya devam edeceksiniz.

Size üniforma ve silah verilecek ve Kızıl Ordu'ya kaydolacaksınız. — Yorumlar, mırıldanmalar, bazı protestolar oldu; gözcüler mitralyözlerin namlularını aşağı indirdi ve protestolar kesildi.

İkinci gruba dönerek, — Siz bize başka biçimde yararlı olacaksınız, – dedi. Bu grup oldukça zayıftı: Eskiden öğrenci olan ve memurluk yapanlardan oluşan yarım düzine insanla Edek bu gruba dahildi.

Yüzü kireç gibi olan Edek, — Ben bu müfrezenin komutanıyım, – dedi.

Teğmen, — Artık müfreze de yok, komutan da, – dedi. — Ulusal Ordu dağıtıldı.

— Kimin tarafından dağıtıldı? Sizin tarafınızdan mı?

— Hayır, hayır. Kendi kendine dağıldı; artık var olması için bir neden kalmamıştı. Polonya'yı biz kurtarıyoruz. Radyo dinlemediniz mi? Hayır, bizimkini değil, Londra Radyosu'nu: Üç gündür komutanınızın mesajını yayınlıyor. Size veda ediyor, size teşekkür ediyor ve savaşınızın bittiğini söylüyor.

Edek yine, — Bizi nereye göndereceksiniz? – diye sordu.

— Bilmiyorum, beni ilgilendirmiyor. Benim yalnızca sizi bölge komutanlığına sevketme emrim var; orada tüm istediğiniz bilgileri alacaksınız.

Üçüncü grup, Gedalcilerden ve Schmulek'ten, başka bir deyişle tüm Yahudilerden ve Piotr'dan oluşuyordu. Piotr'un Turov kampından beri üstünde gördüğü yıpranmış partizan üniformasını çıkarmış olduğuna daha önce dikkat etmeyen Mendel değişikliği o anda fark etti. Gedale gibi uzun ve zayıftı ve Gedale'in Samy darbesinden sonra ortaya çıkarmış olduğu sivil giysileri tekrar giymişti.

Teğmen, — Size gelince, – dedi, — Şimdilik sizin için herhangi bir emir yok. Sivil değilsiniz, asker de; ama savaş tutsağı da değilsiniz. Kimliksiz erkek ve kadınlarsınız.

Gedale, — Teğmen yoldaş, biz partizanız — dedi.

— Partizanlar, partizan birliklerine dahil olan kişilerdir. Yahudi partizanlardan şimdiye kadar hiç söz edilmedi. Bu yeni bir şey. Siz hiçbir kategoriye dahil değilsiniz. Şimdilik burada kalın: Direktif bekliyorum. Size askerlerimize davranıldığı gibi davranılacak. Sonrasını düşüneceğiz.

Üç ayı aşkın bir sürenin ardından ilk konumuna geri dönen Gedale'in birliği hareketsiz ve kuşku dolu günler yaşadı. Ocağın sonuna doğru, lapa lapa yağan karın ortasında, ikinci gruba dahil olan Polonyalıların yola çıktıklarını barakanın küçük penceresinden gördüler. Gidişleri nedeniyle teğmen kapıları sürgülettirmişti; Edek'e camların arkasından veda etmekle yetinmek zorunda kaldılar. Cemseye binince Edek onlara el salladı; araç yerinden zıplayarak hareket etti ve Sissl ağlamaya başladı.

Diğerlerinden farklı olarak Dov, Mendel, Arié ve Piotr daha önce Kızıl Ordu mensubuydular ve kim olduklarını açıklamakta güçlük çekmeyeceklerdi. Piotr'un kuşkusu yoktu:

— Ayırım yapmadılar ve bence böylesi daha iyi. NKVD'yi şu anda yalnızca Polonyalıların ilgilendirdiği açık: Stalin ayak altında Polonyalı partizanlar istemiyor. Bu durumu eğlenceli bulan Gedale, — Seni Yahudi sandılar! – dedi. — Zaten sen de bunu hak etmiştin.

— Bilmiyorum. Teğmen bana iki – üç soru sordu, Rusça yanıt verdiğimi gördü ve bununla yetindi.

Gedale, — Hımm, – dedi. — Bence senin durumunun ne olacağı henüz belli değil.

Piotr, — Bence belli, – diye yanıt verdi. — Sizinle kalıyorum.

Durumunun belli olduğundan Dov'un da kuşkusu yoktu ama tam tersini düşünüyordu. Kararı değişmemişti, dahası yakın geçmişteki maceralarla güç kazanmıştı; çarpışmaktan ve amaçsızca dolaşmaktan yorgun düşmüş, günü gününe yaşamanın getirdiği belirsizliklerden usanmıştı; eve dönmek istiyordu; onun bir evi vardı. Çok uzakta, zaman ve mekândaki uzaklığın masalsı bir görünüm kazandır-dığı bir kasabada, savaşın ulaşamadığı bir evdi bu. Kaplan ve ayıların kasabası olan o yerde herkes onun gibi inatçı ve sıradandı. Dov'un betimlemeye doyamadı-ğı o kasabada kışın gökyüzü mor ve yeşildi: Orada kuzeye özgü şafağın ışıkları titreşirdi; çocukken korkunç bir kuyruklu yıldız o gökyüzünde belirmişti. Sürgün edilmiş Nihilist ve Samoyed'lerden oluşan dörtbin nüfuslu Mutoraj, yeryüzünde eşi bulunmaz bir kasabaydı.

Dov, umutsuzluğa kapılmadan, ama üzgün ve sessizce oradan ayrıldı. Rus idarî makamlarıyla görüşmek istediğini belirtti, askerî durumunu ve geçmişini açıkladı. Onların isteği üzerine hangi koşullar altında Turov'dan alınıp götürüldüğünü; Kiev'de hastanede tedavi edildiğini ve Partizan bölgesine geri getirildiğini en güzel yazısıyla rapor hâline getirdi ve beklemeye başladı. İki hafta sonra herkese veda etti ve şanıyla şerefiyle sahneden çekildi.

Mendel ve Arié bu konuda kendi kendilerine sorun yaratmadıkları gibi, Ruslar da onlara herhangi bir sorun yaratmadılar. Cephe hızla batıya doğru uzaklaşmıştı; NKVD'nin teğmeni bir daha gözükmedi ve barakaların çevresinde tutulan nöbet giderek gevşedi, sonunda da tamamen kalk-

tı. Gedale'in birliği Şubat başlarında pek uzakta olmayan küçük Wolbrom kentindeki bir okula nakledilerek burada kaderine terk edildi. Zaten yalnızca yaşlı bir yüzbaşı ve az sayıda askerden oluşan Rus garnizonu, askerî depolardan patates, turp, arpa, et ve tuzdan ibaret ikmalleri getirmenin dışında, onlarla ilgilenmiyordu. Ekmek, el konulmuş bir fırından pişmiş olarak geliyordu. Ancak mutfak işleri yerinde yapılmalıydı ve okulda kapkacak olmadığı gibi, Ruslar da bunları temin etmemişti. Gedale düzenli olarak talepte bulunuyor, yüzbaşı söz veriyor ama hiçbir şey gelmiyordu. Gedale, — Kente gidelim ve kendimize kapkacak edinelim, – dedi.

Bu girişim öngörülenden daha kolay oldu. Küçük kent ıssız ve sevimsizdi; birçok kez bombardımana uğramış ve yağmalanmış olmalıydı, ama hep acele ile. Çünkü tahrip edilmiş evlerde, kilerlerde, tavan aralarında, hava saldırılarına karşı yapılmış olan sığmaklarda her şey vardı. Yalnızca kazanlar değil, iskemleler, kapitone battaniyeler, şilteler, her cins mobilya da bulunuyordu. Meydanda kendiliğinden oluşan pazara da her gün eşyalar geliyordu. Yarı yarıya kırılıp dökülmüş ev eşyalarının oluşturduğu yığınlar yakacak odun niyetine satılıyordu: Satmak isteyen çoktu ama biçilen değer düşüktü. Kısa sürede okul çok sıcak ve rahat olmasa da içinde yaşanabilir bir mekâna dönüştürüldü; ancak ne barakalarda ne de yakınlarda bir yerde ocak vardı. Bu yüzden çorbayı avluda, uzun atlama pistinin yanında, ateş üzerinde pişirmek gerekiyordu. Buna karşın Gedalciler, Isidor ve Beyaz Rökhele için, sınıfların birinde, üstü askerî battaniyelerden yapılmış bir tente ile kaplı muhteşem bir çift kişilik yatak hazırladılar.

Rus yüzbaşı melankolik ve yorgun bir adamdı. Gedale ve Mendel Rus makamlarının kendileri ile ilgili niyetleri

hakkında bazı bilgiler almak amacıyla birçok kez onunla konuşmaya gitti. Kibardı, dalgındı ve kaçamak yanıtlar veriyordu. O hiçbir şey bilmiyordu, kimse de bir şey bilmiyordu ama savaş bitmemişti ve bitmesini beklemek gerekiyordu. Savaşta iki oğlunu kaybetmiş, Leningrad'daki karısından ise bir daha haber alamamıştı. Yiyecekleri ve onları ısıtacak odunları vardı: Herkesin beklediği gibi beklesinlerdi. Kendisi de bekliyordu. Belki de savaş öyle çabuk bitmeyecekti; hiç kimse bilemezdi, belki devam edecekti, kimbilir? Japonya'ya karşı, Amerika'ya karşı. Gitmek için izin vermek mi? O izin veremezdi, izin verme yetkisine başka bir idare sahipti. Hem zaten nereye gideceklerdi? Nereye doğru? Çevrede başkaldıran Polonyalıların ve Almanların birlikleri ve haydut çeteleri vardı; Ruslar tüm yollar üzerinde barikatlar kurmuşlardı.

Kentten çıkmayı denemesinlerdi: Çok uzağa gidemezlerdi; barikatlardakiler yabancıları görür görmez ateş etme emri almışlardı. Kendi de görevinin gerektirdiği durumlar dışında hareket etmekten kaçınıyordu; Rus askerlerinin birbirlerine bile ateş ettikleri oluyordu.

Ne var ki Gedale çıkış izni olmadan yaşamaya çok güç dayanabiliyordu. Yalnızca ona değil, diğerlerine de bu yaşam biçimi boş, alçaltıcı ve gülünç gözüküyordu. Erkek ve kadınlar sırayla mutfak ve temizlik işlerini yapıyorlar, yine de çok fazla boş zamanları kalıyordu. Çevrelerinde bir kent, başlarının üstünde bir çatı, etrafında yemek yedikleri bir masa ile çelişen bir huzursuzluk duyuyorlardı. Bu, ormana ve özgür yollara duyulan özlemden başka bir şey değildi. Kendilerini işe yaramaz ve yabancı hissediyorlardı: Artık savaşta değildiler, ama henüz barışta da değildiler. Yüzbaşının tembihlerine karşın, sık sık küçük gruplar hâlinde dışarı çıkıyorlardı.

Wolbrom'da savaş bitse de çok uzaklarda olmayan bir yerde hâlâ devam ediyordu; Sovyet askerî birlikleri, gündüz ve gece, küçük kentin içinden ve stabilize çevre yolundan Silezya cephesine doğru geçiyordu. Gündüzleri, modern bir ordudan çok bir güruh, bir göç kafilesini andırıyorlardı: Her ırktan insan vardı; dev gibi Vikingler ve iriyarı Laponlar, bronzlaşmış Kafkasyalılar ve solgun Sibiryalılar. Bunlar yürüyerek, at üstünde, cemselerde, traktörlerde, öküzlerin çektiği büyük arabalar üzerinde, hatta deve sırtında bile yol alıyorlardı. Askerler ve siviller, değişik giysili kadınlar, inekler, koyunlar, atlar ve katırlar vardı: Akşamları birlikler bulundukları yerde konaklıyor, çadırlar kuruyor, hayvanları kesiyor ve ayaküstü yakılan ateşte et kızartıyorlardı. Önceden planlanmadan oluşan bu kamplar, üstlerine uygun olmayan askerî giysilere sarılıp sarmalanmış çocuklarla doluydu; bazıları bellerinde tabanca ve bıçak taşıyordu. Hepsinin kocaman kürk beresinin üstünde kızıl yıldız işareti vardı. Kimdiler? Nereden geliyorlardı? Mendel ve arkadaşları onlara sorular sormak için durakladılar: Rusça, Ukraynaca, Lehçe, hatta bazıları Yidiş konuşuyor, bazıları ise hiç konuşmak istemiyordu. Bu huysuz ve vahşi çocukları savaş öksüz bırakmıştı. Kızıl Ordu, yağmalanmış kasabaları geçerek ilerlerken, binlerce çocuğu kentlerin yıkıntıları arasından, tarla ve ormanlardan aç ve başıboş hâlde dolaşırken toplamıştı. Rusların ne onları geri hizmetlerde görevlendirmek için zamanları ne de daha uzağa nakletmek için imkânları vardı: Herkese ait olan bu çocukları peşlerinde sürüklüyorlardı. Onlar da askerdi ve ganimet peşindeydiler. Ateşlerin çevresinde dolanıyorlardı; bazı askerler onlara ekmek, çorba ve et veriyor, bazıları ise sıkılıp kovuveriyordu.

Kenti karanlık saatlerde aşıp geçen birlikler hayret verici biçimde farklıydı. 1941 ve 1942'deki imha amaçlı kü-

çük çarpışmalarda birliklerin kuşatılıp paramparça edildiğini içi yanarak anımsayan Mendel gözlerine inanmakta güçlük çekiyordu. İşte, Almanya'nın belini bükmüş olan yeni Kızıl Ordu buydu. Bu ordu bambaşkaydı, tanınmaz hâldeydi. Karartılmış kentin ana caddesinden neredeyse sessizce geçen güçlü, disiplinli, modern bir makina gibiydi. Lastik tekerlekli römorkörlerin üzerine monte edilmiş devasa zırhlı araçlar; daha önce rüyada bile görülmemiş otomatik toplar; biçimlerini gizleyen brandalarla kaplı *Katjuše* diye anılan destansı roketatarlar. Topçu ve zırhlı birliklere karışmış piyadeler kapalı kol düzeninde şarkı söyleyerek yürüyordu. Bunlar savaş şarkıları değildi; melankolik şarkılardı ve alçak sesle söyleniyorlardı. Almanlarınki gibi savaşa susamışlık değil, dört yıllık kıyımın biriktirdiği yası dile getiriyorlardı.

Mendel, topçu Mendel, bu geçiti sarsılmış bir ruhla izliyordu. Her şeye, onu kaçak yaşamak zorunda bırakan ve tüm bunlara neden olan o yıkıcı yenilgiye, diğer zamanlarda uğradığı aşağılama ve haksızlıklara, hatta Ulybin'e karşın, hâlâ yıpranmış ve solmuş üniformasını sırtında taşıdığı ordu buydu. O bir *Krasnoarmeetz*' idi.[41] Yahudi de olsa, başka bir ülkeye doğru yürümekte de olsa, hâlâ öyleydi. Piotr'a benzeyen ve şarkı söyleyerek geçen, barışta yumuşak, savaşta yenilmez olan o askerler, yoldaşlarıydı. Aralarında çatışan duyguların oluşturduğu bir yumağın göğsünü kabarttığını hissetti: Gurur, pişmanlık, vicdan azabı, saygı, şükran. Ancak günün birinde bir kilerden iniltiler geldiğini duydu. Piotr'la birlikte aşağı indi ve SS'lere bağlı on askerin yarı çıplak hâlde yüzükoyun yatmakta olduğunu gördü: Bazıları kollarındaki son güçle sürünüyorlardı; hepsinin sırtının ortasında kanayan bir kesik var-

41 Kızıl Ordu'ya mensup asker (ç.n.).

dı. Piotr, — Sibiryalılar böyle yapıyorlar – dedi. — Onları bulduklarında öldürmüyor, iliklerini kesiyorlar. — Tekrar yukarı, yola çıktılar ve Piotr: — Alman olmak istemezdim. Yok hayır, hele önümüzdeki aylarda Berlinli olmayı hiç istemezdim, – diye ekledi.

Bir sabah uyandılar ve okulun ön cephesine katranla çizilmiş bir gamalı haç buldular. Altında "NSZ Bolşevik Yahudilere Ölüm" yazıyordu. Az sonra, birinci katın penceresinden, sokakta aralarında konuşan ve yukarıya bakan üç – dört genç gördüler. Aynı akşam, yemeğe oturmuşlarken pencerenin camı paramparça oldu ve masanın bacaklarının arasına, ucuna yanan bir barut fitili bağlanmış bir şişe düştü. En çabuk davranan Piotr oldu: Henüz kırılmamış olan şişeyi şimşek gibi kaptı ve sokağa geri fırlattı. Bir gümbürtü oldu, kaldırımda uzun süre yanan küçük bir çukur oluştu; dumanlarla alev pencerelerine kadar geliyordu. Gedale: — Silah bulup buradan gitmeliyiz, – dedi.

Silah bulmak umduklarından daha kolay oldu: Schmulek ve Pavel değişik yollardan bunları temin etti. Schmulek mağarasında silah olduğunu söyledi: Sayıları fazla değilse de iyi muhafaza edilmiş ve toprağın altına gömülmüşlerdi. Gedale'den birisinin kendisine eşlik etmesini istedi. Gün batımında hareket etti ve gün ağarırken birçok tabanca, el bombası, cephane ve bir mitralyözle geri döndü. Józek'in ölümünden sonra, iaşe işleriyle uğraşma görevini Pavel üstlenmişti ve pazardan silah almanın tereyağ ve tütün almaktan daha kolay olduğunu söyledi. Herkes gün ışığında silahlarını satışa çıkarıyordu. Oradan geçmekte olan askerler ve birlikleri izleyen siviller de dahil olmak üzere herkes, Ruslar bile, depolarda ya da savaş

alanlarında buldukları hafif Alman silahlarını satıyorlardı. Rusların alelacele toparlamış olduğu ordudaki Polonyalılar da başka malzemeleri rahatlıkla elden çıkarıyorlardı. Bunların çoğu, orduya kaydolur olmaz silahları ile birlikte ordudan kaçıyor ve gerilla savaşma hazırlanan gruplara katılıyordu; bazıları ise pazarda silahlarını satıyor ya da onları başka bir şeyle değiş tokuş ediyorlardı. Gedalciler birkaç gün içinde birçok bıçak ve değişik çaplarda top mermisi sahibi oluverdiklerini gördüler. Sayıca fazla değildiler, ama sağcı Polonyalı teröristleri uzak tutmaya yetebilirdi.

Şubat sonunda Rus yüzbaşı Gedale'i rapor vermeye çağırdı ve onu bir saatten fazla alıkoyup konuştu.

Gedale arkadaşlarına, — Bana sigara ve içki ikram etti – diye anlattı. — Göründüğü kadar dalgın değil ve bence ne diyeceği hakkında talimat almış. Bize atılan molotov şişesini öğrenmiş. Güç zamanlar yaşadığımızı ve bizim için endişe ettiğini söylüyor. Güvenliğimizi garanti edecek durumda olmadıklarını, kendi kendimizi korumakla iyi edeceğimizi belirtiyor. Kısacası, silahlı olduğumuzu fark etse de bundan dolayı rahatsızlık duymuyor. Çok doğal; NSZ'den en az bizim kadar hoşlanmıyor olmalı. Burasının kötü bir yer olduğunu yineledi; zaten geçen sefer de söylemişti, ama o zaman kentten çıkmanın tehlikeli olduğunu söylüyordu. Bugün ise niçin burada kaldığımızı bana sordu. "Daha ileri gidebilirsiniz, artık cephe uzakta kaldı: Daha ileri, Müttefiklere doğru..." dedi. İtalya'ya gitmek istediğimizi, oradan da Filistin'e geçmek niyetinde olduğumuzu söyledim. O da iyi düşündüğümüzü, İngiltere'nin Filistin'den ve aynı şekilde Mısır ve Hindistan'dan da çekilmesi gerektiğini belirtti: Koloniler kurmuş olan imparatorlukların artık sonu gelmek üzereydi. Devletimizi kurmak üzere bizim de Filistin'e gitmemiz gerekti. Bana birçok Ya-

hudi arkadaşı olduğunu, Herzl'in[42] kitabını bile okuduğunu söyledi: Ne var ki bunun doğru olduğunu sanmıyorum veya onu pek iyi okumamış olmalı, çünkü bana Herzl'ın aslında Rus olduğunu söyledi. Oysa o Macar'dır. Yine de dediklerini yalanlamadım. Kısacası, yüzbaşı kurnaz biri; İngilizlerin canını sıkmaya gitmemiz Rusların işine geliyor ve bizim için hareket saati geldi. Ancak bunu resmî izin almaksızın yapmalıyız. Zira konu açılınca, hemen çark etti.

Line, omuzlarını silkerek, — Biz de izinsiz çekip gideriz, – dedi. — Ne zaman izin aldık ki?

Bella' nın burundan gelen sesi duyuldu: — NSZ'dekiler faşist ve ödlek olsalar da onlarla ve Ruslarla anlaştığımız bir nokta var: Onlar bizi göndermek istiyor, biz de buralardan gitmek istiyoruz.

Pavel okuldan sabah erken çıkıp akşama kadar bir daha ortalıklarda görünmeme alışkanlığı edinmişti. Birkaç gün içinde Wolbrom'daki hava değişmişti: Şimdi Almanya'ya giden birliklerin akımını cepheden geri dönen askerlerin ters yöndeki akımı bastırıyordu. Bazıları izinli gidenlerdi, ama büyük bölümü yaralı ya da eli ayağı kopmuş, uyduruk koltuk değneklerine dayanan, yolların kenarlarındaki harç yığınlarına oturan, solgun yüzlü, tüysüz delikanlılardı.

Pavel'in keşif turlarından eli boş döndüğü hiç olmuyordu: Artık karaborsada her şey bulunuyordu. Kahve, süttozu, sabun, bıçağı, muhallebi yapmak için malzeme ve vitamin getirdi; bunlar Gedalcilerin altı yıldır hiç görmediği veya daha önce hiç tanımadığı hazinelerdi. Günün birinde ne Rusça ne Lehçe ne Almanca, yalnızca birkaç Yidiş sözcük konuşan, saçları kum rengi, upuzun, sıska bir genç getirdi yanında: Onu Wolbrom sinagogunun yıkıntıları arasında, sabah duasını okurken bulmuştu. Almanların

42 Siyonizmin kurucusu Theodor Herzl (ç.n.).

Normandiya'da tutsak ettiği ve Kızıl Ordu'nun kurtardığı Chicagolu Yahudi bir askerdi. Birlikte eğlendiler ama Amerikalı derdini pek anlatamıyordu. İçme konusunda ise daha da beterdi: İlk tur votkadan sonra masanın altına kaydı, ertesi gün öğlen oluncaya dek uyudu, sonra da hiç kimseye veda etmeden çekip gitti. Sokaklarda tüm ülkelerden ve ırklardan eski tutsaklar ve fahişe alayları gezinip duruyordu.

25 Şubat'ta Pavel beş çift ipek çorapla geri döndü ve heyecanlı bir gürültü koptu: Kadınlar denemek için birbirleriyle yarışsalar da çoraplar yalnızca Sissl ve Kara Rökhele'ye uydu. Diğer Rökhele, Line ve Bella için fazla büyüktüler. Pavel gürültüyü susturdu:

— Boşverin, önemi yok, yarın değiştiririm ya da başka çorap getiririm. Size bir diyeceğim daha var, bir kamyon buldum.

Isidor, — Satın mı aldın? – diye sordu.

Hayır, onu satın almamıştı. Ruslar'ın tren istasyonunun arkasında işe yaramaz hurda ve kırık dökük eşya pazarı kurduklarını ve burada her şeyin bulunabildiğini anlattı. Pavel kamyonlardan anlamazdı, bu nedenle hemen yarın birisinin onunla birlikte oraya gitmesi gerekiyordu. Kim kamyon kullanmayı biliyordu? Birlik yürüyerek bin kilometreden fazla yol katetmişti: artık kamyonla yolculuk etme zamanı gelmemiş miydi?

Mottel, — Yine de parasını ödemek gerek, – dedi.

Pavel, — Sanmıyorum, – dedi. — Alan çitle çevrili değil, çevresinde bir hendekten başka bir şey yok ve yalnızca bir tek bekçi var. Önemli olan acele etmek: Gelip giden bir dolu insan var, daha bu sabah bir motorsikleti alıp götüren iki genç gördüm. Kim benimle yarın sabah gelir?

Hepsi, en azından değişiklik olsun diye gitmek istiyordu. Line ve Arié traktör kullanmış olduklarını bildirdiler; Piotr ve Mendel'in askerî ehliyeti vardı, üstelik Mendel'in eline, kasabasında, traktör ve kamyon tamir etmek fırsatı da geçmişti. Gedale olağandışı bir şekilde yetkisini kötüye kullanarak, başkanları olduğu için kendisinin gideceğini söylediyse de bu konuda hiçbir özelliği olmayan Isidor en fazla ısrar eden kişiydi. Ne pahasına olursa olsun Pavel'le gitmek istiyordu: Tüm arabalara karşı çıkarsız ve çocukça bir tutku besliyor, kamyonu kullanmayı bir dakikada öğreneceğini söylüyordu.

Sonunda giden Mendel oldu ve Pavel'in abartmamış olduğunu gördü: Hurda pazarında gerçekten yalnızca hurda değil, her çeşit eşya vardı. Her türlü askerî malzemeleri Müttefikler tarafından karşılanan Ruslar, fazla ayrıntıya bakmıyorlardı: Bir alet veya taşıt birkaç kez başlarına iş çıkarttı mı, onu bir kenara atıp yenisini alıyorlardı. Her gün kamyonlarla veya demiryolu ile çarpışma bölgesinde zarar görmüş pek çok malzeme geliyordu; hiç kimsenin araştırıp denetlemediği malzemeler pazar alanına yığılıyor ve orada paslanmaya terkediliyordu. Kasvetli metal mezarlığında meraklılar, uzmanlar ve saklambaç oynayan bir sürü çocuk dolanıyordu.

Her marka ve her durumda birçok kamyon vardı. Mendel'in dikkati bir dizi İtalyan kamyonu üzerinde yoğunlaştı. Bunlar üç tonluk Lancia 3 Ro'lardı ve yeni görünüyorlardı, belki de bir Alman deposundan geliyorlardı. Pavel tütün ve sakız ikram ederek bekçinin dikkatini dağıtmaya çalışırken, Mendel araçları daha yakından inceledi. Üstelik kontak anahtarları üzerlerindeydi ve hareket etmeye hazır gibiydiler; Mendel kamyonu çalıştırmayı denediyse de hiçbir şey olmadı. Durum hemen anlaşıldı:

Kamyonların aküsü yoktu ve hiçbir zaman da olmamıştı; elektrik tesisatının tel uçları hâlâ yağ ile kaplıydı. Pavel döndüğünde, Mendel ona;

— Adamın yanına dön ve onu oyala. Ben çevrede dolu akü olup olmadığına gidip bakayım, – dedi.

— Ona ne anlatayım ki?

— İdare et işte. Aktörlük yaptığın zamanları anlat.

Pavel bekçiyi kuşkuya düşürmeden oyalamak için belleğini ve hayal gücünü zorlarken, Mendel diğer araçları metodik biçimde incelemeye koyuldu. Kısa sürede aradığını buldu: Diğerlerine göre oldukça iyi durumda olan, Lancia'larla aynı kapasitede bir Rus kamyonuydu ve kısa süre önce gelmiş olmalıydı. Kaportayı açtı ve bıçağın keskin tarafı ile akünün uçlarına dokundu. Tok bir ses çıktı ve mavi bir şimşek çaktı. Akü doluydu. Pavel ile okula geri döndü. Saatler yavaş geçmekteydi, gece hiç gelmeyecek gibiydi.

Karanlık olduğunda silahlarını aldılar ve hurda pazarına döndüler. Bekçiden ses seda yoktu; ya yakınlarda uyuyordu ya da sakin sakin kışlasına dönmüştü. Oysa araçların ve hurdaların karanlık profilleri arasında hırsızlardan oluşan bir grup dolanıyordu: akkarıncalar gibi, yararlı ya da ticari gözüken her şeyi, koltukları, elektrik kablolarını, lastikleri, küçük motorları söküyor ve tahrip ediyorlardı. Bazıları depolardan benzin çekiyordu. Pavel bir hortum ödünç aldı, aynısını yaptı ve sıradaki ilk 3 Ro'nun deposuna biraz mazot döktü. Sonra Mendel sağlam aküyü söktü ve Pavel'in yardımıyla kamyona sürükledi. Aküyü monte etti, bağlantıları yaptı, şoför mahalline çıktılar ve Mendel anahtarı çevirdi. El yardımıyla far kolunu aradı ve farlar yandı: "...ve işte ışık!" diye geçirdi içinden. Işığı söndürdü ve motoru çalıştırdı: Motor temiz ve güçlü bir sesle hemen

çalıştı; gaz pedalına itaatkâr biçimde yanıt veriyordu. Mükemmel.

Pavel, alçak sesle, — Her şey yolunda! – dedi.

Mendel, — Göreceğiz,— diye yanıt verdi. — Bunun gibi birçok koca hayvanı tamir ettim ama bugüne dek hiç birini kullanmadım.

— Ehliyetin olduğunu söylememiş miydin? — Mendel, dişlerinin arasından, — Var olmasına var – dedi. — O zamanlar herkese veriyorlardı. Borodinò ve Kaluga'da Almanlar vardı. Altı kez yarımşar saat ders aldık, hepsi o kadar. Hem sonra yalnızca araba ve traktör kullandım, ve gece kullanmak bambaşka. Şimdi lütfen sus.

Pavel, — Bir şey daha, – dedi. — Kapıdan çıkma. Orada bekçi kulübesi var, içinde birileri olabilir. Artık susuyorum.

Alnı çatık bir operatör doktor gibi dikkat kesilen Mendel gaz pedalına bastı, vitesi taktı ve ayağını kaldırdı: Kamyon vahşi bir fırlayışla hareket etti. Farları yeniden yaktı ve motora gaz vererek boş bir şerit boyunca alanın sonuna doğru çok yavaş yöneldi.

— Vites değiştireceğimi sanma. Ancak yarın değiştiririm: Bugün böyle devam edeceğiz.

Kamyon hendeğe dek yalpalaya yalpalaya gitti; önce öne eğildi, daha sonra ise gökyüzüne doğru görkemli biçimde doğruldu. Pavel, yağmurlu havayı içine çekerek: — Dışarı çıktık! – dedi ve belki de bir dakikadan beri nefes almamış olduğunu fark etti. Arkalarından bir ses haykırdı: – *Stój*! Dur! — Pavel pencereden sarktı ve korkutmak amacıyla değil, daha ziyade neşesinden ötürü havaya doğru kısa bir seri atış yaptı. Yola ulaştıklarında Mendel tüm cesaretini topladı ve ikinci vitese geçti: Motorun kükremesi bir ton azaldı ve hız yavaşça arttı. Hiç kimse onları izlemedi ve okula birkaç dakikada ulaştılar.

Gedale silahlı olarak onları yol üzerinde bekliyordu. Gülerek ve mucize kutsamasını söyleyerek Mendel'i kucakladı. Soğuğa karşın alnı boncuk boncuk ter kaplı olan Mendel, — Öbürü, atlatılmış tehlike ile ilgili olan kutsama daha yerinde olur. Zaman kaybetmeyelim, hemen hareket edelim, – diye yanıt verdi.

Apar topar uyandırılan Gedalciler, bagajlarını ve silahlarını aşağı götürerek kamyonun arkasına doluştular. Mendel yeniden motoru çalıştırdı. Şoför mahallinde yanına yerleşmiş olan Gedale, — Zawiercie'ye doğru! – diye bağırdı. Mendel, Rusların yol kenarlarına asmış oldukları tabelaları izleye izleye kentten çıktı ve kendini delik deşik, içi su dolu çukurlarla kaplı tâli bir yolda buldu. Yavaş yavaş ve epeyce gıcırtı çıkararak daha yüksek viteslere geçmeyi öğrendi ve kamyon normal bir hıza ulaştı. Sarsılmalar da arttı, ama hiç kimse bundan yakınmıyordu. Bir tepeyi aşarak inişe geçti: Frenler tutuyordu ve kendini emniyette hissetti. Ne var ki araba kullanmanın stresi onu altüst ediyordu.

— Daha uzun süre dayanamayacağım. Kim yerime geçer?

Motor ve metal sesleri arasından Gedale, — Bakarız, – diye haykırdı. — Sen şimdi meskûn yerlerden uzaklaşmaya bak.

İnişin orta yerinde bir barikata rastladılar: Bu, yolun iki yanındaki iki fıçı üzerine yerleştirilmiş, yontulmamış bir ağaç gövdesiydi.

— Ne yapayım?

— Durma! Hızlan!

Ağaç gövdesi saman gibi uçup gidiverdi ve mitralyöz sesleri duyuldu; biri, seri olmayan atışlarla kamyonun ar-

kasından yanıt verdi. Kamyon, gecenin içinden yoluna devam etti ve Gedale, gülerek:

— Böyle değilse, nasıl? Ve şimdi değilse, ne zaman? – diye haykırdı.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Şubat – Temmuz 1945

Şoför mahalli rahattı ama arkada tıkış tıkış oturan erkek ve kadınlar ilk özgürlük havası ile birlikte gecenin buz gibi rüzgârını da soluyorlardı: Soğuk ve rahatsız pozisyonlarından ötürü düşünemez olmuş, sarsıntıdan uyuşmuşlardı. Biri isyan ettiyse de Gedale kulak asmadı. Mendel'e, — Ne kadar yakıtımız var? – diye sordu.

— Kestirmesi güç. Belki otuz veya kırk kilometrelik, daha fazla değil.

Şafakla birlikte tâli bir yolda mola verdiler. Her iki yanda da miktarı ve çeşitliliği açısından inanılmaz bir hurda kütlesi yığılıydı: savaşın üretebileceği yegâne zenginlik işte buydu. Paramparça olmuş ve ters dönmüş kamyonlar, zırhlı araçlar, paletli araçlar, nehirleri geçmek için kullanılan kayık ve portatif sallar; bir de tahrip olmamış

durumda Alman yapımı, mutfak görevi gören bir araç vardı: Değerli olabilirdi, ama kamyonun üstünde artık hiç yer kalmamıştı. Yazık.

Gedale, — Mazot bulmak gerek, – dedi. — Yoksa gezi kısa sürede sona ereceğe benzer. Dağılın, kapakların vidalarını sökün ve depoları sondalayın. — En şanslıları Isidor çıktı; tekerleksiz ama deposu hemen hemen dolu sağlam bir zırhlı araç buldu.

Mottel; — Uygun özelliklere sahip mi peki? – diye sordu.

Mendel, — Denemekten başka çare yok, – dedi. — Savaş zamanı motorlar her şeye alışır.

Kara Rökhele kedi gibi gerinerek, — Bizim gibi, – diye iç geçirdi.

Gedale kamyonu yoldan çekmek için sabırsızlanıyordu: Gün ışığında fazla göze batıyordu ve hırsızlıkla barikat ihlâl etme olaylarının farkedilmemiş olduğu da kesin değildi. Sinirli sinirli bir yukarı bir aşağı gidip geliyordu. — Yakıtı çabuk çekin! Ama iş kolay değildi, lastik boru hiçbir yerde ve hiç kimsede yoktu. Biri zırhlı aracı ters çevirmeyi önerdiyse de Isidor: — Ben yaparım, — dedi. Kimse onu durdurmayı başaramadan bir bidon kaptı. Ona verilmiş olan Luger marka silahını çekti ve deponun dibine ateş etti. Soluk sarı renkte mazot bir fıskiye gibi fışkırıverdi. Pavel, geçmiş olayları anımsayarak korkuyla;

— Ya patlasaydı? – diye sordu.

Isidor, — Ama patlamadı, – dedi.

Gökyüzü ağarıyor ve uzaklardan, güneyden gelen bir top gümbürtüsü duyuluyordu. Batıya doğru yol serbestti; Almanlar Legnica'nın ötesine dek gerilemişlerdi, ama kuşatılmış olan Wroclaw hâlâ direniyordu. Oysa tüm Çekos-

lovak sınırı boyunca çarpışmalar hiç kesilmemişti. Geceleri yolculuk edip aydınlık saatlerde kamyonu saklayarak birkaç gün ilerlediler. Mendel tüm gece boyunca kamyon kullanmaktan yorgun düşüyor ve yerini birinin almasını istiyordu. Ama Piotr, Arié ve Line onunla nöbetleşerek kamyonu kullanmaya hevesli görünmüyorlardı. Oysa Isidor'un başka bir isteği yoktu. Rökhele'den çok kamyona âşık olmuştu. Tüm boş saatlerini kamyonu çamur ve tozdan temizlemekle geçiriyor ve burnunu kaportanın içine sokmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Mendel'den birkaç uygulamalı ders aldı, kamyon kullanmayı inanılmaz bir hızla öğrendi; daha sonra da onu direksiyondan koparmak mümkün olmadı. Mükemmel bir sürücüydü ve başta Mendel olmak üzere herkes şoförlüğünden memnun kaldı.

Hiç kimse bölgeyi tanımıyordu; her yol ayırımında Isidor yavaşlıyor ve Gedale'e: — Ne tarafa gidiyoruz? – diye soruyordu. Gedale Schmulek'e danışıyor, sonra içinden geldiği gibi karar veriyordu.

Neredeyse şans eseri Büyük Polonya ve Silezya arasındaki sınıra, Rawicz'e ulaştılar: Kamyonu ormana saklayıp, yürüyüşleri boyunca rastlamış oldukları savaştan tahrip olmamış ilk küçük kente küçük gruplar hâlinde daldılar. Yaşam henüz normale dönmemiş olsa da bazı dükkânlar açıktı. İstasyondaki büfede gazete satılıyor, rengarenk ilanlar kentin tek sinemasında gösterilmekte olan aşk filmini duyuruyordu. Ana yolda, kürklü ve yüksek topuklu bir hanım, kediye benzeyen küçük bir köpeği tasmasından tutuyordu. Gedalciler kendilerini pis, vahşi ve çekingen hissediyorlardı ama mülteciler o kadar çoktu ki hiç kimse onlara aldırmıyordu. Gedale, Bella, Beyaz Rökhele ve Isidor'u kahve içmeye bir lokale davet etti: Kabul ettiler, ama diken üstünde oturur gibiydiler. Schmulek kente

gelmek istemiyordu; diğer üç adamla birlikte kamyonda kalıp araca ve silahlara gözcülük etmeyi önerdi.

Uzun süredir gereksinim duydukları ya da arzu ettikleri çorap, diş fırçası, iç çamaşırı, tencere gibi birçok ufak tefek eşyayı satın aldılar: Lehçe'yi güçlükle okumasına karşın, Pavel bir tezgâh üzerinde "Sefiller" kitabının eski bir resimli baskısını buldu. Gelgelelim kitabı kendisinden ödünç isteyen Bella'ya vermek zorunda kaldı, sonra da Piotr bir bahaneyle Bella'nın kitabı kendisine vermesini sağladı. Fakat Piotr da kitabı uzun süre elinde tutamadı: Lehçe'yi hiç anlamadığı yetmezmiş gibi, harflerini bile okuyamıyordu. Sonraki günlerde kitap elden ele dolaştı ve sonunda grubun ortak malı kabul edildi.

Herkeste büyük bir sinemaya gitme isteği vardı, belki de en fazla Gedale'de. Ancak bir Polonya gazetesinde Amerikalıların Remagen'de Ren nehrini geçtiklerini ve Köln'ü ele geçirdiklerini okumuştu. — Onlara doğru gideceğiz: Onların yanında daha fazla güvende oluruz. Yeniden yola koyulma zamanı geldi.

Kent yaşamının cazibesinden istemeye istemeye ayrıldılar. Dünyanın neresinden gelmiş olursa olsunlar, iltecacılar Rawicz'de kolay bir yaşam sürüyorlardı. Sokaklarda İngiliz, Amerikan, Avusturya, Yeni Zelanda askerleri geziniyordu; hepsi de eski savaş tutsaklarıydı. Ayrıca, (gönüllü ya da gönülsüz) Alman fabrikalarında çalışmış olan Fransızlar, Yugoslavlar ve İtalyanlar da vardı. Halk herkese, bu çok renkli fonda diğerlerinin arasına karışarak kaybolan Gedale'in Yahudilerine dahi, nazik ve konuksever davranıyordu.

Akşam geç vakit Glogau yönüne doğru yola koyuldular. Tarlalar arasındaki küçük bir yol üstünde, artık evleri saydıkları kamyonun arkasında, battaniyelere sarılı biçim-

de birkaç saat durup dinlendiler. Şafak sökmeden az önce yeniden yola çıktılar: Bir virajdan hemen sonra kamyonun farları onlara dönük duran başka bir aracı aydınlattı ve Isidor fren yapmak zorunda kaldı. Gedale, — Direksiyonu kır, tarlalara dal! – diye bağırdıysa da artık çok geçti. Silahlı bir Rus müfrezesi kamyonu sarmıştı; hepsi aşağı inmek zorunda kaldı. Rusların kafaları çok bozuktu, çünkü kamyonları bataklığa saplanmıştı: Lastikleri öylesine yıpranmıştı ki, artık karda yeri hiç kavrayamıyorlardı. Onbaşıları çılgına dönmüştü. Sürücüye hakaretler yağdırıyordu ve Gedalciler eline geçince tüm hırsını onlardan aldı.

— Nereye gidiyorsunuz? – diye sordu.

Gedale, — Glogau'ya – diye yanıtladı.

— Glogau falan yok. Haydi, hepiniz aşağı, bize yardım edin. Anladınız mı? Kımıldanın, parazitler, aylaklar, Allah'ın cezası yabancılar!

Gedale hızlı hızlı, Yidiş konuşarak: — Silahları battaniyelerin altına gizleyin. Olay çıkarmadan itaat edin! – dedi. Sonra, Pavel ve Mendel'e dönerek: — Siz ikiniz Rusça konuşun, Polonyalılar sussun.

İki aracın farlarının kesişen ışığında ürkütücü bir karışıklık oldu. Rusların ve Gedalcilerin oluşturduğu elli kişilik grup bataklığa batmış kamyonun çevresinde ayakta duracak yer bulamıyorlardı. Ancak onbaşı, kenara çekilenleri hakaret ve küfürlerle yeniden kalabalığa itekliyordu. Bunlar yararsız girişimlerdi: Yardıma gelenlerin çizmeleri çamurda kayıyordu, zaten kamyon da öylesine ağırdı ki, kol kuvvetiyle onu yeniden yola çıkarmak kesinlikle mümkün olamayacaktı.

Mendel, Gedale'e: — Kamyonu römorkörle çekmeyi önerelim mi? Bizim lastiklerimiz yeni, – dedi.

Dene. Belki yumuşar ve gitmemize izin verir.

Mendel, — Yoldaş onbaşı, sağlam bir halatınız veya zinciriniz varsa sizi römorkörle çekmeyi deneyebiliriz – dedi.

Rus, sanki bir at konuşmuşcasına şaşırarak ona baktı. Mendel önerisini tekrarlamak zorunda kaldı. Ardından onbaşı bu fikir daha önce akıllarına gelmemiş olduğu için kendi adamlarına hakaretler yağdırmaya başladı. Halatları vardı, daha doğrusu sağlam ama biraz fazla kısa olan çelik kabloları. Manevra başarılı oldu; Gedale'in kamyonu, günün ilk ışıkları altında, Rusların aracını burun buruna ve geri vitesle yavaş yavaş çekti: Yol, 3 Ro'nun pozisyonunu döndürmeyi denemek için fazla dardı ve tarlalara çıkmak neredeyse kesin olarak bataklığa saplanmak demekti. Yarı beline kadar pencereden sarkarak aracı kullanmak zorunda kalan Isidor işin üstesinden layıkıyla geldiyse de onbaşı şükran belirtecek yerde beddua etmeyi ve "Daha çabuk, daha çabuk!" diye bağırmayı sürdürüyordu.

Nihayet, yaklaşık bir kilometre sonra yol daha büyük bir yolla birleşti. Durdular ve Mendel römorkun kablosunu çıkarmak için aşağı indi. Gedale, şoför mahallinden ona: — Onlara veda et ve iyi yolculuklar dile; olabildiğince kibar ol, akıllarına üstümüzü aramak gelmesin – dedi.

— Peki ya gelirse?

— Gelirse bırak arasınlar. Ruslarla takışmak istemezsin herhalde. Durumun ne hâl alacağını ve onlara ne yalanlar anlatacağımızı o zaman düşünürüz.

Durum hemen kötüleşti ve yalan söyleme fırsatı bile olmadı. Onbaşı, yere iner inmez, tek söz söylemeden askerlerine bir işaret yaptı ve askerler yeniden kamyonun

çevresini sardılar. Tüm grubu aşağı indirdiler ve kamyonun arkasını arayıp taradılar. Battaniyeler altında saklanmış silahları hemen bulmalarına karşın, Gedalcilerin üzerlerinde taşıdıkları tabanca ve bıçakları bulamadılar. Karşı çıkmalarının ve yalvarıp yakarmalarının bir yararı olmadı; onbaşıyı bir türlü ikna edemediler. Onları silahlı adamlar eşliğinde iki kamyona ayırdı, 3 Ro'nun direksiyonuna kendi adamını oturttu ve hareket işareti verdi.

Pavel, — Bizi nereye götürüyorsun? – deme cesaretini gösterdi.

Onbaşı, — Glogau'ya gitmek istemiyor muydunuz? — diye yanıt verdi: — İyi ya, sizi oraya biz götürüyoruz. Memnun olmanız gerek. – Glogau'ya kadar bir daha da ağzını açmadı ve sorulara yanıt vermedi.

Sevimsiz bir kalenin hakim olduğu Glogau, Gedalci grubun karşılaştığı ilk Alman kentiydi. Madenciliğin gelişmiş olduğu bir merkezdi (Hâlen de öyle). Burasının hüzünlü, linyit tozundan kararmış düzinelerle kuyu ile çevrelenmiş bir yer olduğunu gördüler. Her kuyu, Almanlar tarafından küçük bir toplama kampına dönüştürülmüştü. Ruslar birkaç hafta önce Glogau'yu işgal etmişlerdi. Ama kentin ne görüntüsünü ne de var olma amacını değiştirmişlerdi. Linyit kuyularında şimdi, Nazi toplama kamplarının tutsak işçileri yerine, birkaç saat içinde cepheden madene nakledilmiş Alman savaş tutsakları çalışıyordu. Ruslar, Kızıl Ordu'nun bölgede rastladığı tüm kayıp ve şüpheli kişileri minyatür toplama kamplarına âdeta üstüste yığıyordu.

Gedalciler fazla uğraşmadılar. Her şey beş dakikada oldu bitti: Üstlerini aramadılar, sorgulamadılar bile. 3 Ro ortadan kayboldu. Kossovo, Ljuban ve Novoselki'nin sa-

vaşçıları, dikenli telin arkasında olmanın insanı aşağılayan havasını ilk kez tattılar. Sevk edildikleri çitle çevrili alanda Rusların Gross – Rosen toplama kampından kurtarmış oldukları Polonya Yahudisi, Alman, Fransız, Hollandalı ve Yunanlı elli kadar tutsak vardı. Barakalar ısıtılmıştı: Ruslar düzensiz biçimde ama hep bol miktarda yiyecek tedarik ediyordu. Cephe uzaklaşıyordu ve artık günler hızla uzuyordu, ancak bu eski tutsaklar tecrit edilme durumundan kurtulamıyorlardı. Alçak sesle ve az konuşuyorlar, ender olarak da gözlerini yerden kaldırıyorlardı. Gedalciler onlarla ilişki kurmayı boş yere denediler: Temel gereksinimleri karşılanmaktaydı ve sanki artık ne başka arzuları, ne ilgileri, ne de merakları kalmış gibiydi. Soru sormuyor, sorulanlara da yanıt vermiyorlardı. İçlerinde, hâlâ üstlerinde çizgili giysiler, ayaklarında tahta takunyalar olan kadınlar da vardı ve saçları daha yeni uzamaya başlamıştı. İkinci gecenin bitiminde Mendel tuvalete gitmek için barakadan çıktı. Eşiği geçer geçmez bir insan bedenine çarptı ve onun hareketsiz sallandığını fark etti; hâlâ sıcaktı, tavanın tahtalarına asılıydı; olay, sessiz bir saplantı gibi, bunu izleyen günlerde yinelendi.

Schmulek Gedalcilerden ayrıldı ve eski tutsaklara katıldı. Oysa, önce Sissl, sonra birliğin diğer kadınları, sonunda tüm Gedalciler toplama kampındaki kadınlardan birisinin konuşmama konusundaki direncini yavaş yavaş kırmayı başardılar. Adı Francine'di ve Paris'ten geliyordu, ama uzun bir yol katetmişti: Önce Auschwitz'e, oradan Wroclaw yakınlarında küçük bir toplama kampına götürülmüştü. Sonunda, Ruslar yaklaştıklarında ve Almanlar bölgedeki tüm toplama kamplarını boşaltıp tutsakları yeni bir esarete doğru mantıksız bir yürüyüşe zorladıklarında, kaçmayı başarmıştı. Francine doktordu, ama toplama

kampında mesleğini yapamamıştı, çünkü iyi Almanca bilmiyordu. Yine de gördüklerini anlatmaya yetecek kadar Almanca öğrenmişti. Şansı yaver gitmişti. Her canlı Yahudi şanslı bir insan sayılırdı. Başka konularda da şanslı olmuştu; hâlâ saçları vardı, doktor olduğundan kesmemişlerdi; Almanların kesin kuralları vardır ya.

Francine Yahudi olduğunu söylese de Gedalcilerin karşılaşmış oldukları hiçbir Yahudi'ye benzemiyordu. Hatta ona inanmayacaklardı, ama Yahudi olmayan bir kişinin Yahudi olduğunu söylemesinin kişiye hiçbir yarar sağlamadığını biliyorlardı. Yidiş'i ne konuşuyor ne de anlıyordu ve Paris'teyken bunun hangi dil olduğunu bile bilmediğini söyledi; bu dilden söz edildiğini öylesine duymuştu; bir tür bozuk İbranice olduğunu sanıyordu. Otuzyedi yaşındaydı; hiç evlenmemişti, önce bir adamla, sonra bir başkasıyla yaşamıştı; çocuk doktoruydu, işini seviyordu. Paris'in merkezinde muayenehanesi vardı ve zamanında çok güzel tatiller yapmıştı. Akdeniz'de gemi seyahatleri, İtalya ve İspanya'ya yolculuklar, Dolomit dağlarında kayak ve buz pateni yapmıştı. Tabii, Auschwitz'de bulunmuştu, ama başka konulardan, daha önceki yaşamından söz etmeyi yeğliyordu. Francine uzun boylu ve zayıftı, saçları kızıl kahveydi, ciddi ve çökmüş bir yüzü vardı.

Francine'in Gedalciler ile yaptığı konuşma her iki taraf için de çok şaşırtıcı oldu. Evet, Francine toplama kampında Doğu Avrupalı Yahudi kadınları tanımayı öğrenmişti, ama bunlar birlikteki beş kadına benzemiyorlardı. Kadın arkadaşlarını sevememiş, onları kendine yabancı hissetmişti. Hristiyan, Fransız kadın dostlarından yüz kat daha uzaktılar. Tepkisizliklerinden ötürü rahatsızlık ve acıma duymuştu. Cehaletleri, ilkel davranış biçimleri, gaz odalarına gitmeye sessizce boyun eğişleri...

Gaz odaları mı? Bu sözcükler yeniydi. Francine açıklama yapmak zorunda kaldı ve kısa sözcüklerle, neredeyse yargıç gibi onu sorgulayan Yahudi savaşçıların yüzüne bakmadan konuştu. Gaz odaları, tabii, nasıl bilemezlerdi? Ne kadar olduklarını bilmiyordu, ama toplama kampında Francine'in çevresinde bulunan kadınlar gün be gün "Eriyip" yok oluyorlardı. Binlercesi, milyonlarcası... Auschwitz'de kural ölmekti, yaşamak ise bir istisnaydı; Francine de bir istisnaydı: Öyle ya, her canlı Yahudi şanslı bir insandı. Ya o? O nasıl hayatta kalabilmişti?

— Bilmiyorum, – dedi. Francine de, Schmulek gibi, Edek gibi, ölümden söz ederken sesini alçaltıyordu. — Bilmiyorum. Revirde doktor olan bir Fransız kadına rastladım, bana yardım etti. Bana yiyecek veriyordu, kısa bir süre beni hastabakıcı olarak çalıştırdı. Ama bu yeterli değildi. Birçok kadın benden çok yiyordu, ama yine de ölüyordu; kendilerini âdeta ölümün kucağına bırakıyorlardı. Ben direndim. Neden olduğunu bilmiyorum; belki yaşamı onlardan daha çok sevdiğim ya da yaşamın bir anlamı olduğuna inandığım için. Garip: Oralarda buna inanmak, burada inanmaktan daha kolay. Toplama kampında hiç kimse intihar etmezdi. Zaman yoktu. Ekmek gibi, çıbanlar gibi, düşünecek başka şeyler vardı. Burada zaman var ve insanlar kendilerini öldürebiliyor. Bunu utançtan da yapıyorlar.

Line, — Hangi utançtan? – diye sordu. — İnsan suçundan dolayı utanç duyar, onların ise suçu yok ki.

Francine, — Ölmemiş olmaktan ötürü duyulan utanç, dedi. — Bu duygu bende de var. Aptalca, ama var. Açıklaması güç. Başkalarının senin yerine ve senin hesabına ölmüş olduğu, dolayısıyla hak etmediğin bir ayrıcalık yüzünden hiçbir bedel ödemeksizin canlı kalabildiğin izleni-

mine sahip oluyorsun. Hayatta kalmak suç değil, ama biz bunu bir suç gibi algılıyoruz.

Gedale, Francine'den ayrılmıyordu. Bella kıskansa da Gedale Bella'nın kıskançlığına aldırış etmiyordu.

Bella, — İşte, diyordu. — Hep böyle yapıyor, bu ona doğal geliyor. Yabancı kadınlar ilgisini çekiyor, hep en son rastladığının peşinden koşuyor.

Gedale ve diğerlerinin sorularına Francine birdenbire değişerek sinirli bir biçimde yanıt veriyordu. Hastabakıcı olmuştu, evet; hastalara merhamet duysa da bazen onları dövmüştü. Bunu nasıl açıklayacağını bilemiyordu. Canlarını acıtmak için değil, yalnızca kendisini onların isteklerinden, yakınmalarından korumak için böyle yapmıştı. Gaz odalarının varlığından haberdardı. Kampta uzun süredir bulunan tüm kadınlar da biliyordu. Ama yeni gelen kadınlara söylemiyorlardı. Zaten bir işe yaramazdı ki. Kaçmak mı? Delilik olurdu: Nereye kaçmak? Hem sonra Almanca'yı kötü konuşan, Lehçe'yi ise hiç konuşamayan biri nereye kaçabilirdi ki?

Sissi ona, — Bizimle gel, – dedi. — Artık her şey bitti, bizim doktorumuz olursun.

Isidor, — Birkaç ay sonra bir de çocuk doğacak. Benim oğlum, – diye ekledi.

Francine, — Ben sizin gibi değilim, – diye yanıtladı. — Fransa'ya dönüyorum, orası ülkem. — Bella'nın elindeki romanı gördü, "Victor Hugo" yazısını okudu ve bir sevinç çığlığı ile kitaba el koydu: — Ah, Fransızca bir kitap! Okunması imkânsız Lehçe başlığı görünce, ise kitabı Bella'ya geri verdi. O da belirgin soğuk bir tavırla kitabı okumaya yeniden koyuldu. Pavel, birkaç gün boyunca, âdeta bir ayı kibarlığıyla Francine'e kur yapmaya çaba-

ladı. Ama o, kabarelerde kulaktan dolma öğrendiği Fransızca'sına gülüyordu ve Pavel olayı büyütmeden, dişlerinin arasından geveledeği ukalaca sözlerle kendini geri çekti:
— Tipim değildi, bunu anlamasını sağladım. Fazla kibar ve çıt kırıldım, üstelik biraz kaçık. Çektiklerinin sonucu olsa gerek, yemekten başka bir şey düşündüğü yok. Gözlerimle gördüm, tüm bulduğu kırıntıları cebine tıkıyor. Bir de fazla yıkanıyor.

Glogau kampında zaman garip biçimde geçiyordu. Günler boştu, hepsi birbirinin aynıydı; sıkıcı ve uzun bir biçimde akıp gidiyorlardı. Ama anılarda sıradanlaşıyorlar, kısalıyorlar ve biri diğerine karışıyordu. Haftalar geçiyordu. Ruslar dalgındı; çoğu zaman sarhoş olsalar da onlara çıkış izni vermiyorlardı. Dikenli telle çevrili alanın içinde sürekli bir insan trafiği vardı: Her ulustan ve farklı konumlarda tutsaklar geliyor, bazıları anlaşılması imkânsız ölçütlere göre serbest bırakılıyordu. Yunanlılar, sonra Fransızlar ve Fransızlarla birlikte Francine de gitti. Yalnızca Polonyalılar ve Almanlar kaldı. Kamp komutanı nazikti ama omuz silkmekle yetiniyordu. Hiçbir şey bilmiyordu, hiçbir şey ona bağlı değildi, üstlerinden aldığı emirleri uyguluyordu, o kadar. Nazik ama kararlıydı. Gerçekte savaş kazanılmış olsa da çarpışmalar devam ediyordu, hem de çok uzaklarda değil: Wroclaw çevresinde ve Batı Sudet'lerin tepelerinde. Emirler katıydı, hiç kimse yollarda gidiş gelişleri engellememeliydi.

— Birkaç gün daha sabredin ve benden size veremeyeceğim şeyleri istemeyin. Kaçmaya da çalışmayın, sizden rica ediyorum.

Nazik, kararlı ve meraklıydı. Gedale'i, sonra da tek tek diğerlerini ofisine çağırdı. Sol eli yoktu ve göğsünde bir gümüş, bir de bronz madalya taşıyordu; kırk yaşlarında

olmalıydı, zayıf ve keldi. Koyu tenliydi, kocaman kara kaşları vardı, sakin ve terbiyeli bir sesle konuşuyor ve çok zeki görünüyordu.

Sorgulamadan dönen Gedale, — Bence yüzbaşı Smirnov'un adının Smirnov oluşundan bu yana çok zaman geçmemiş, – diye açıkladı.

Henüz çağrılmamış olan Mottel, — Ne demek istiyorsun? – diye sordu.

— Adını değiştirmeyi başarmış, demek istiyorum. Yahudi, ancak bilinmesini istemiyor. Sıranız geldiğinde siz de dikkat edin ama temkinli olun.

Line, — Ne söyleyip, ne söylememeliyiz? – diye sordu.

— Olabildiğince az konuşmalısınız. Yahudi olduğumuz zaten ortada. Silahlı olduğumuzu inkâr edemeyiz. Sorarsa, partizan olduğunuzu itiraf edin; haydut sanılmaktan her zaman daha iyidir. Almanlara karşı savaşmış olduğumuz konusunda ısrarlı olun. Nerede ve ne zaman savaştığımızı söyleyin. Edek'in birliği ve Yahudi Mücadele Örgütü ile temaslarımız konusunda konuşmayın. Kamyon konusunda da mümkünse susun, çünkü oldukça büyük bir hata yaptık; en kötü ihtimalle onu çalışmaz hâlde bulduğumuzu ve tamir ettiğimizi söyleyin. Geri kalan konular, yani nereye gittiğimiz ve nereden geldiğimiz hakkında üstü kapalı konuşmak daha iyi olur. Kızıl Ordu'da bulunmuş olanlar bunu kendilerine saklasınlar: Özellikle de sen Piotr, kendine inanılır bir öykü hazırla. Yüzbaşının polis teşkilâtından olduğunu sanmıyorum, ama meraklı bir insan ve biz ilgisini çekiyoruz.

Mendel'in sırası, Nisan sonunda, huş ağaçlarının tomurcukları açmaya başladığı ve ısrarla yağan yağmur barakaların çatılarından koyu kahverengi linyit tozunu temiz-

lediği sırada geldi. Cepheden zafer haberleri ulaşıyordu: Bratislava ve Viyana düşmüştü; Birinci Ukrayna cephesine ait birlikler artık Berlin yakınlarında savaşıyorlardı. Batı cephesinde de Almanlar can çekişiyordu. Amerikalılar Nümberg'e, Fransızlar Stuttgart ve Berchtesgaden'e girmişlerdi. İngilizler Elba adasına çıkmışlardı. İtalya'da Müttefikler Po nehrine ulaşmışlar; İtalyan partizanlar Cenova, Milano ve Torino'da kurtarıcı birlikler gelmeden Nazileri kovmuşlardı.

Yüzbaşı Smimov iyi ütülü üniformasının içinde şıktı, aksansız bir Rusça konuşuyordu. Mendel'i İrlanda viskisi ve Küba puroları ikram ederek yaklaşık iki saat alıkoydu. Mendel'in kendisine hazırlamış olduğu, zaten pek de inandırıcı olmayan masalın gereksizliği ortaya çıktı: Smimov onun hakkında epeyce şey biliyordu; yalnızca adını, baba adını ve soyadını değil. Nerede ve ne zaman kaybolduğunu, Novoselki ve Turov olaylarını biliyordu. Ne var ki Venjamín'in birliği ile karşılaşmaları hakkında pek çok soru sordu. Kim ona bu bilgileri vermişti? Bizzat Ulybin mi? Polina Gelman mı? Uçakla gelen o iki haberci mi? Mendel çıkaramadı.

— O hâlde sizi istemeyen bu Venjamín oldu, öyle mi? Peki niçin?

Mendel muğlak ifadelerle konuşmayı sürdürdü: — Bilmiyorum. Bu konuda bir şey söyleyemem. Bir partizan lideri kimseye güvenmemeli, hem o ormanlarda her çeşit insan dolaşıyordu. Belki de birliğine katılmamızı uygun görmedi, o bölgeyi tanımıyorduk...

Smimov Yahudi baba adının altını çizerek: — Mendel Nachmanovič, daha doğrusu, Mendel ben Nachman, benimle açık konuşabilirsin. Haber toplasam da, sorular sorsam da sorgu memuru olmadığıma seni inandırmak

isterdim. Kaybolup gitmesin diye senin öykünü yazmak isterdim, hepsi bu. Senin yaptığın seçimi yapanların; Rus-lar sözcük ve olaylarla karar verilmesi gerektiğini, hem biri hem diğeri olunamayacağını onlara anlattıklarında bile Rus ve Yahudi kalmayı sürdüren Kızıl Ordu'daki Yahudi askerlerin, yani hepinizin öyküsünü yazmak isterdim. Bunu başarabilecek miyim, bilemiyorum. Ayrıca böyle bir kitap yazsam, bastırabilir miyim, onu da bilmiyorum. Zaman değişebilir, her şey belki daha iyiye, belki de daha kötüye gidebilir.

Saygı duymak ve kuşkulanmak arasında tereddüt eden Mendel, şaşkınlık içinde ve kararsızca sustu. Eskiden kalma bir alışkanlıkla, iyiniyet gösteren ve soru soran kişilere güven duymuyordu.

Smimov yeniden konuşmaya koyuldu: — Bana güvenmiyorsun, aslında haksız da değilsin. Ben de senin bildiklerini biliyorum; ben de az kişiye güveniyorum ve çoğu zaman güvenme arzusuna direnmeye kendimi zorluyorum. Bu konuyu düşün. Bir şey söylemek istiyorum: Sana ve arkadaşlarına hayranlık duyuyorum ve biraz da kıskanıyorum.

— Bizi kıskanıyor musun? Kıskanılacak insanlar değiliz ki. Buralara gelmemiz kolay olmadı. Niçin bizi kıskanıyorsun?

— Çünkü böyle bir seçimi size zorla kabul ettirmediler ve kaderinizi kendiniz belirlediniz.

Mendel, — Yoldaş yüzbaşı, – dedi. — Savaş bitmedi ve bu savaşın başka bir savaş doğurup doğurmayacağını bilmiyorum. Belki öykümüzü yazmak için henüz erken.

Smimov, — Biliyorum, – dedi. — Partizan savaşının ne olduğunu biliyorum. Bir partizan anlatmaması gereken

şeyleri yapmak, görmek ya da söylemek durumuna düşebilir. Ama şunu da biliyorum ki, sizin bataklıklarda ve ormanlarda öğrendikleriniz unutulup gitmemeli. Yalnızca bir kitapta yaşaması da yeterli olmaz.

Smimov bu son sözcükleri heceleyerek ve Mendel'in gözlerine dik dik bakarak söylemişti.

Mendel, — Ne demek istiyorsun? – diye sordu.

— Nereye gittiğinizi ve savaşınızın bitmemiş olduğunu biliyorum. Birkaç yıl içinde, ne zaman bilemiyorum, savaş yeniden başlayacak ve artık Almanlara karşı olmayacak. Rusya için değilse de Rusya'nın yardımıyla gerçekleşecek. Örneğin, senin gibi insanlara gereksinim duyulacak; Kursk cephesinde, Novoselki'de, Turov'da ve daha başka yerlerde öğrendiklerini diğer insanlara öğretebilirsin. Düşün, topçu: Bunu da düşün.

Mendel kendini sanki bir kartal tarafından yakalanmış ve yükseklere, göğe sürükleniyormuş gibi hissediyordu.

— Yoldaş yüzbaşı, – dedi. — Bu savaş henüz bitmedi, ama sen bana şimdiden başka bir savaştan söz ediyorsun. Biz yorgun insanlarız, çok şey yaptık, çok şeye dayandık ve çoğumuz öldü.

— Sana haksızsın diyemem. Bana yeniden saatçilik yapmaya başlamak istediğini söylesen bile, sana haksızsın diyemem. Yine de bu konuyu düşün.

Yüzbaşı kendisine ve Mendel'e viski koydu, bardağını kaldırdı ve "*L'khàyim!*" dedi. Mendel ani bir hareketle başını kaldırdı. "Şerefe" ifadesinin İbranice karşılığıydı ve içki içerken söylenirdi. Ama daha geniş bir anlamı da vardı, çünkü sözcük karşılığı "Yaşama!" demekti. Çok az Rus bunu bilir ve genellikle kötü telâffuz eder. Oysa Smimov *kh* harflerini sert ve düzgün telâffuz etmişti.

Bunu izleyen günlerde Smimov teker teker tüm Gedalcileri konuşmaya çağırdı, hatta bazılarını birkaç kez görmek istedi. Herkese karşı son derece nazik olsa da kişiliği ve gerçek kimliği hakkında bitmek bilmeyen tartışmalar doğdu. Din değiştirmiş bir Yahudi; kendini gizleyen bir Yahudi; Hristiyan geçinen bir Yahudi ya da Yahudi geçinen bir Hristiyan; bir tarihçi veya yalnızca bumunu başkalarının işine sokan biri de olabilirdi. Çoğu en azından ne idüğü belirsiz birisi olduğuna karar verdi. Bazıları NKVD'nin ajanı olduğunda ısrarlıydı; o, alışılagelmiş ajanlardan daha becerikliydi yalnızca. Ancak aralarında Mendel ve Gedale'in de bulunduğu Gedalcilerin çoğunluğu ona güven duyarak birliğin girişimlerini ve başlarından geçenleri anlattı. Ne de olsa söylendiği gibi, "*Ibergekúmene tsòres iz gut tsu dertséyln,*" yani geçmişte kalan dertleri anlatmak insanı rahatlatır. Bu atasözü dünyanın tüm dilleri için geçerlidir, ama özellikle Yidiş olarak söylenince kulağa daha hoş geliyor.

1945 Mayısının başında, İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa cephelerinde sona erdiği karışık ve belleklerde iz bırakan günlerde, Glogau'daki küçük toplama kamplarının oluşturduğu takımyıldız, sanki sihirli bir şekilde yok oluverdi. Bir gece, veda etmeksizin, yüzbaşı Smimov da dahil, hepsi çekip gitti. Nakil mi edilmişlerdi, dağıtılmışlar mıydı, yoksa zafer sarhoşu Kızıl Ordu'nun herkesi saran çılgınlığı tarafından yutulmuşlar mıydı; hiç kimse anlamadı. Artık nöbetçiler yoktu, demir parmaklıklı kapılar açıktı, depolar yağmalanmıştı; Gedalciler barakalarının kapısına dışarıdan çivilenmiş, alelacele karalanmış bir not buldular:

"Gitmemiz gerek. Mutfakların şöminesinin arkasını kazın; orada size bir hediye var, artık bize yaramıyor. İyi şanslar.

SMIRNOV."

Mutfakların arkasında birkaç el bombası, üç tabanca, bir Alman yapımı makineli tabanca, küçük bir cephane kutusu, Saksonya ve Bavyera'nın askerî ha ritası ile sekizyüz dolarlık küçük bir deste buldular.

Gedale'in birliği bir kez daha yürüyüşe koyuldu. Artık yalnızca geceleri yürümüyorlar, gizli saklı patikalardan, ıssız, vahşi topraklardan geçmek zorunda kalmıyorlardı. Bir zamanlar refah içinde ve mağrur bir yaşam süren, şimdi ise yıkık Almanya'nın yollarından, duydukları eski nefreti yeni bir nefrete dönüştüren ve yeni oluşan iktidarsızlığın izlerini taşıyan, duygudan yoksun yüzlerin oluşturduğu iki sıra arasından geçiyorlardı. Gedale, "İlk kural, birbirimizden ayrılmamak" demişti. Genellikle yürüseler de arada bir, kapasitesi herkesi taşımaya yetecek bir Sovyet aracına rastladıklarında, askerlerden kendilerini taşımalarını istiyorlardı. Beyaz Rokhele artık hamileliğinin yedinci ayına giriyordu: Gedale yalnızca onun at arabaları ile kendisini taşıtmasına izin veriyor, o zaman da tüm birlik arabanın yanında, koruma düzeninde yürüyordu.

Yollar, kırların ilkbahara özgü tarafsız fonunda, hüzünlüler ve kutlama yapanlar olmak üzere iki grup insanla kaynıyordu. Yorgunluktan gözleri görmeyen Alman vatandaşları, yürüyerek ya da araçlarla, harap edilmiş kentlere geri dönüyorlardı; bazı araçlarda ise karaborsayı beslemek amacıyla akın akın gelen köylüler vardı. Buna karşın, Rus askerleri bisiklet, motorsiklet, askerî araç ve el konmuş arabalarla şarkı söyleyerek, enstrüman çalarak,

havaya ateş ederek her iki yönde deli gibi hızla geçiyordu. Gedalciler, üzerine iki kuyruklu piyano yüklenmiş bir Dodge kamyonun altında kalacaklardı, neredeyse: Şoför var gücüyle klaksona basarak, önündeki yayalara aldırmadan, arabalar arasında sert hareketlerle direksiyon kırıp ilerlerken, kamyondaki iki üniformalı görevli de kendilerini kaptırmış, görkemli bir sesle Çaykovski'nin 1812 Uvertürü'nü bir ağızdan söylüyorlardı. Her ulustan eski tutsaklar gruplar hâlinde ya da tek tek bir yerden bir yere gidiyordu. Erkekler ve kadınlar, yırtık pırtık sivil giysili insanlar, sırtlarında koca harflerle KG yazılı haki üniformalarıyla müttefik askerleri: Hepsi de ya vatanlarına geri dönmek istiyordu ya da yerleşecek herhangi bir yer bulma arayışı içindeydi.

Birlik, Mayıs sonuna doğru, Dresden'den pek uzak olmayan Neuhaus köyü girişinde kamp kurdu. Alman topraklarında ilerlediklerinden beri, açlığın başgösterdiği yarı yarıya harap olmuş ve boşalmış büyük merkezlerde yiyecek satın almanın neredeyse imkânsız olduğunu fark etmişlerdi. İkmalle görevli Pavel, Kara Rökhele ve iki adam bir çiftlik evinin kapısını iki, üç kez vurdular; hiç kimse yanıt vermedi. Pavel, — Girelim mi? – diye öneride bulundu. Pencerelerin pancurları canlı renklerle daha yeni boyanmıştı. Hemen açılıverdiler ama arkada cam yoktu: Yerinde betonarme bir duvar, pencere yerinde de derinleştikçe daralan bir silah deliği vardı. Burası bir çiftlik evi değil, kamufle edilmiş bir korugandı. Şimdi ise terk edilmiş ve boştu.

Oysa köy insan kaynıyordu. Surlarla çevriliydi; kapılarından yiyecek veya ıvır zıvır dolu el arabalarını gizli bir iş yapıyormuşcasına peşlerinden sürükleyen yaşlı adamlar ve kadınlar girip çıkıyordu. Ana kapının iki yanında sert

yüzlü, sivil, görünüşte silahsız iki bekçi duruyordu. Yabancı olduklarını fark ettikleri bu dört kişiye, — Ne istiyorsunuz? – diye sordular.

Pavel, en güzel Almancası ile, — Yiyecek satın almak – diye yanıt verdi. Bekçilerden biri başıyla girmelerini işaret etti.

Köy hasar görmemişti: Taşlı küçük sokaklar, siyaha boyalı tahtalarla birbirinden ayrılmış evlerin canlı renkli ve güzel görünümlü ön cepheleri arasında sıkışmış gibiydiler. Arka plan sakindi ama insanların varlığı huzursuz ediciydi. Yollar, görünüşte amaçsız, her yöne doğru yürüyen insanlarla dolup taşıyordu: Yaşlılar, çocuklar, sakatlar. Ortalıkta işe yarar adam görünmüyordu. Pencereler bile korku içinde ve güvensiz yüzlerle doluydu.

Kossovo'da bulunmuş olan Rökhele, — Gettoyu andırıyor, – diye mırıldandı.

Pavel, — Öyle zaten, – diye yanıt verdi. — Bunlar Dresden'den gelen mülteciler olmalı. Şimdi sıra onlarda. — Belki de fazla yüksek sesle Yidiş konuşmuşlardı, çünkü erkek çizmeleri giymiş iri kıyım bir kadın yanındaki yaşlı adama döndü ve üzerine basa basa: — İşte yine buradalar, eskisinden de yüzsüzler – dedi. Sonra doğrudan doğruya dört Yahudi'ye dönerek: — Sizin yeriniz burası değil, – diye ekledi.

Pavel, safça, — O hâlde neresi? – dedi.

Kadın, — Dikenli telin arkası – diye yanıt verdi.

Pavel onu paltosunun kıvrık yakasından sertçe yakaladıysa da hemen bırakıverdi, çünkü gözünün ucuyla çevrelerinde bir kalabalığın oluşmakta olduğunu görmüştü. Aynı anda başının üstünde tok bir silah sesi duydu ve yanı başında duran Rökhele sallanıp yüzükoyun yere düştü.

Çevrelerindeki insanlar bir anda kayboldu, pencereler de boşalıverdi. Pavel kızın yanında diz çöktü: Nefes alıyordu ama uzuvları güçsüz ve cansızdı. Kan akmıyordu ve herhangi bir yara izi görünmüyordu. Diğer ikisine, — Bayıldı. Onu buradan götürelim, – dedi.

Kampta Sissl ve Mendel onu iyice incelediler. Yara vardı, evet, sık siyah saçlarının altında gizliydi, neredeyse görünmüyordu. Sol şakağın biraz üstünde net bir delik vardı; kurşunun çıktığı delik ise görünmüyordu. Kurşun kafatasında kalmıştı. Gözleri kapalıydı; Sissi gözkapaklarını kaldırdı ve yalnızca gözünün akını gördü. Gözbebekleri göz çukurlarının yukarı kısmına dönüktü. Rökhele gitgide daha hafif ve düzensiz biçimde nefes alıp veriyor ve kalp atışları artık neredeyse hissedilmiyordu. Yaşadığı süre boyunca, aldığı soluğu kesecekmiş korkusuyla, hiç kimse konuşmaya cesaret edemedi. O günün akşamına kız ölmüştü. Gedale, — Tüm silahlarımızı alıp gidelim – dedi.

Gece hep birlikte hareket ettiler. Mezar kazmak için yalnızca Bella'yla Sissl, Kara arkadaşının ölü bedeni için dua etmek üzere de Beyaz kampta kaldılar. Silahları çok değildi, ama öfke onları fırtınanın gemiyi ittiği gibi ileri itiyordu. Rökhele yirmi yaşlarındaydı, savaşçı bile değildi. Gettodan ve Treblinka'dan kaçıp kurtulan, ama barış zamanı bir Alman'ın çektiği tetikle haince, nedensiz öldürülen, silahsız, çalışkan, neşeli, tasasız, her şeyi kabullenen, hiçbir şeyden yakınmayan bir kadındı. İçlerinde umutsuzluğun yarattığı moral çöküntüsünü tanımayan tek kişiydi, Mendel'in ateşçisiydi ve Piotr'un kadınıydı. En çılgına dönmüşleri, aynı zamanda da en sağlıklı düşünenleri Piotr'dı.

Kısaca, — *Rathaus*'a[43] gidelim – dedi: — Önemli kişiler orada olmalı. Hızlıca ve sessiz sedasız köyün kapısına

43 Belediye binası (ç.n.).

ulaştılar; bekçiler yoktu. Mendel'in zihninde uzak, solmuş ve tatsız, kişiyi ileri götürmek yerine tökezleten hayaller yeniden canlanırken, boş yollara koşarak daldılar. Şekem'lerin kızkardeşleri Dina'ya yaptığı hakaretin intikamını kanla alan Simon ve Levi gibiydiler. O intikam haklı mı alınmıştı? 'Haklı intikam' diye bir şey var mıydı? Hayır. Ancak insansın ve intikam kanında kaynıyor. O zaman koşuyorsun, yıkıyorsun ve öldürüyorsun. Onlar gibi, Almanlar gibi.

Rathaus'u kuşattılar. Piotr haklıydı: Neuhaus'da henüz elektrik enerjisi yoktu, sokaklar ve pencerelerin büyük bölümü de karanlıktı ama belediye binasının ilk katının pencereleri zayıf bir ışıkla aydınlanmıştı. Piotr, Smimov'un hediye ettiği otomatik tabancayı istemiş ve almıştı; saklandığı gölgeden, yalnızca iki tek atış ile girişte nöbet tutan iki adamı öldürdü. — Haydi çabuk! — diye haykırdı. Kapıya koştu ve önce tabancasının kabzasıyla, sonra gözü dönmüş bir hâlde, omuz darbeleriyle kapıyı kırmayı denedi. Kapı ağırdı ve direniyordu; içeriden telaşlı sesler duyulmaya başlamıştı bile. Arié ve Mendel binanın ön cephesinden uzaklaştılar ve her ikisi de aynı anda ışıklı pencerelere doğru birer el bombası fırlattı; sokağa cam parçaları yağdı, üç uzun saniyeden sonra iki patlama duyuldu: Kattaki tüm pencereler kırıldı ve aşağıya tahta ve kâğıt parçacıkları yağdı. Bu arada Mottel, Piotr'ın kapıyı açmasına yardım etmeye çalışıyor, ancak birşey yapamıyordu. Ona, — Bekle! – diye bağırdı; giriş katının penceresine şimşek gibi tırmandı, bir kalça darbesiyle camları kırdı ve içeri atladı. Birkaç saniye sonra tabancasıyla üç, dört el ateş ettiği duyuldu ve hemen sonra kapının kilidi içeriden açıldı. Piotr, — Siz burada, dışarıda kalın ve kimsenin kaçmasına izin vermeyin! – diye Ruzanyli dört adama emir verdi. Piotr

ve diğerleri, basamaklarda boylu boyunca yatan yaşlı bir adamın bedeninin üstünden atlayarak merdivenlerden yukarı fırladılar. Toplantı odasında kolları havada dört adam vardı; iki kişi daha ölmüştü, yedinci kişi ise bir köşede ağlıyor ve hafifçe kıpırdanıyordu. Gedale, — Belediye başkanı kim? – diye gürlediğinde, Piotr otomatik tabancanın tetiğini çekmiş ve hepsini çoktan taramıştı.

Hiç kimse araya girmemiş, hiç kimse kaçamamıştı ve gözcülük etmek üzere görevlendirilen dört adam hiç kimsenin geldiğini görmemişti. Gedalciler, Rathaus'un kilerlerinde ekmek, jambon ve domuz yağı buldular ve kampa yara almadan yüklerle döndüler. Gedale:

— Buradan gitmemiz gerek. Kara'yı gömün, çadırları sökün ve hemen yürüyüşe koyulalım: Amerikalılar otuz kilometre uzaktalar, – dedi.

Kolayca alınmış intikamdan dolayı vicdan azabı ve her şey bitmiş olduğu için rahatlama duyarak gecenin karanlığında hızla ilerliyorlardı. Diğerlerinin geride kalmaması için sırayla yardım ettiği Beyaz Rökhele cesaretle yürüyordu. Mendel kendini Line ve Gedale'in arasında, sıranın başında buldu.

Line, — Onları saydınız mı? – diye sordu.

Gedale, — On kişiydiler, – diye yanıt verdi. — İkisi kapının yanındaydı, birini Mottel merdivenlerde öldürdü, salonda da yedi kişi vardı.

Mendel, — Ona karşı bir, – dedi. — Onlar gibi yaptık: Bir ölü Alman için on rehine.

Line, — Senin hesabın yanlış, – dedi — Neuhaus'daki on kişi Rökhele'nin değil, Auschwitz'deki milyonların hesabına geçiyor. Fransız kadının anlattıklarını anımsasana

Mendel, — Kan kanla ödenmez. Kan adalet ile ödenir. Kara Rökhele'ye ateş eden bir hayvandı, bense hayvan olmak istemiyorum. Almanlar gazla insanları öldürdüler diye, bizim de tüm Almanları gazla mı öldürmemiz gerekiyor? Almanlar ona karşı bir kişi öldürdüler diye, onlar gibi yaparsak, onlar gibi olacağız ve artık asla barış olmayacak – dedi.

Gedale araya girdi: — Belki haklısın Mendel. Ama senin dediğin gibiyse, şimdi kendimi daha iyi hissetmemi nasıl açıklayabilirsin?

Mendel kendini dinledi, sonra itiraf etti: — Evet, ben de kendimi daha iyi hissediyorum, ama bu neyi kanıtlar ki? Neuhaus'dakiler Dresden'den gelen mültecilerdi. Smimov anlattı: Dresden'de tek bir gecede yüzkırk bin Alman öldü. Dresden o gece sokak lambalarının dökme demirini eriten bir yangına sahne oldu.

Line, — Dresden'i bombalayanlar biz değildik ki, – dedi.

Mendel, — Yeter — dedi. – Bu son çarpışmamız oldu. Yürüyelim, Amerikalılara ulaşalım.

Mendel'in kafasını meşgul eden sorunlarla fazla ilgilenmiyor gözüken Gedale, — Gidelim de nasıl yüzleri olduğunu görelim – dedi. — Savaş bitti: Anlaması güç, yavaş yavaş anlayacağız ama sonuçta bitti. Yarın gün doğacak ve artık ne ateş etmek, ne de saklanmak gerekecek. İlkbahar, yiyeceğimiz var ve tüm yollar açık. Dünyada, onun barış içinde doğabileceği bir yer aramaya gidelim.

Line, — O kim? – diye sordu.

— Çocuk. Oğlumuz, iki günahsızın yavrusu.

Karışık duygular içinde hiç kimseye ait olmayan topraklarda ilerlediler. Kararsız ve çekingendiler; kendilerini

bembeyaz sayfalar gibi yıkanıp yenilenmiş, çocukluklarına geri dönmüş hissediyorlardı. Tecrit edilmiş, elverişsiz şartlarla, kamp yerleri ve savaşla olgunlaşmış, Batı'nın ve barışın eşiğinde duran uyumsuz, yetişkin ve vahşi çocuklardı. İşte şimdi yirmi kez yamalanmış çizmelerinin altında, düşmanın, soykırımcının toprağı, Almanya – Deutschland – Dajčland – Niemcy vardı. Savaşın ulaşamamış olduğu, düzenli bir görünüme sahip kırsal bir alandaydılar; ama dikkat, bu yalnızca görüntüden başka bir şey değildi. Gerçek Almanya, kentlerdeki Almanya'ydı. Glogau ve Neuhaus'ta belli belirsiz farkedilebilen, dehşetle söz edildiğini duydukları Dresden, Berlin ve Hamburg'un Almanya'sıydı. Kanla sarhoş olan ve bunu ödemek zorunda kalan gerçek Almanya oydu; yere serilmiş bir beden, ölesiye yaralı, çoktan kokuşmuş, çıplak bir bedendi. Rövanşı kazanmanın verdiği barbarca neşe ile birlikte, yeni fark ettikleri bir huzursuzluk duyuyorlar, kendilerini yasak bir çıplaklığı keşfeden insanlar gibi saygısız ve arsız hissediyorlardı.

Yolun iki yakasında, fersiz veya görmek istemeyen gözler gibi, sımsıkı kapalı pencereleri olan evler diziliydi. Bazıları hâlâ samandan yapılma bir çatı ile örtülüydü, bazıları ise çatısızdı veya çatısı yanmıştı. Yıkık çan kuleleri, üzerinde yabani otların bitmeye başladığı spor alanları; yerleşim merkezlerinde, üzerinde "Basmayın: Burada insan bedenleri yatıyor" yazılı tabelalar olan yıkıntı yığınları; açık olan az sayıdaki dükkânın önünde uzun kuyruklar ve geçmişe ait sembolleri, o bin yıl varlıklarını sürdürecekleri söylenen kartal ve gamalı haçları silmek ve kazımak ile harıl harıl uğraşan kentliler görülüyordu. Balkonlarda garip kızıl bayraklar dalgalanıyordu: Büyük bir aceleyle üzerlerinden sökülmüş olan kara gamalı hacın gölgesini

hâlâ taşıyorlardı; kısa sürede, yürüyüşleri ilerledikçe, kızıl bayraklar giderek seyrekleşti ve sonunda tamamen yok oldu. Gedale, Mendel'e: — Düşmanın düşerse sevinme, ama yeniden ayağa kalkmasına da yardım etme, – dedi.

İki ordu arasındaki ayırım hattı henüz saptanmamıştı. Yürüyüşün ikinci gününün sabahında, kendilerini engebeli bir alan üzerine kurulmuş, çiftlik ve küçük evlerle bezeli, yeşil ve kahverenginin hâkim olduğu sevimli bir kasabada buldular; tarlalarda köylüler çalışmaya başlamışlardı bile. Amerikalılar mı? Köylüler güvensizce omuzlarını silkiyor, belirsizce batıyı işaret ediyorlardı. Ruslar mı? Ruslar yoktu; burada hiç Rus yoktu.

Sınırı geçtiklerinin farkına varmadan kendilerini Amerikalıların ortasında buldular. İlk karşılaştıkları koruma birlikleri, Gedalcilerin pasaklı kervanını ilgisizce süzüyordu: Almanya'da mülteciden bol bir şey yoktu, daha kötülerini de görmüşlerdi. Bir tek Scheibenberg'de bir devriye onları durdurdu ve bölge komutanlığına kadar götürdü. El konulmuş bir villanın giriş katındaki küçük ofis, bombardımana uğramış kentlerden boşaltılan ya da Kızıl Ordu'nun önünden kaçmakta olan, neredeyse tümü Almanlardan oluşan bir kalabalıkla dolup taşıyordu. Birliğin erkekleri bavullarını (ve bavullarda gizli silahlarını) Mottel'in gözetimine emanet ettiler ve düzenli bir biçimde sıraya girdiler.

Gedale, Pavel'e: — Sen herkes adına konuş, – dedi. Pavel çekiniyordu:

— Ama ben İngilizce bilmiyorum ki. Bilir geçiniyorum. Aktör ve papağanların yaptığı gibi, birkaç sözcük geveliyorum.

— Önemi yok. Seni Almanca sorgulayacak. Sen kötü bir Almanca ile yanıt ver. İtalyan olduğumuzu ve İtalya'ya gittiğimizi söyle.

— Bana inanmayacak. İtalyan'a benzer bir havamız yok.

— Sen dene, iyi giderse ne âlâ; kötü giderse bakarız. Fazla riske girmiyoruz, Hitler artık yok.

Yazı masasının arkasında oturan Amerikalı terlemişti, üzerinde gömlek yoktu ve keyifsizdi. Pavel'i şaşırtıcı derecede güzel bir Almanca ile sorguladı. Öyle ki Pavel, bir İtalyan'ın konuşabileceği kadar aksanlı bir Almanca uydurmak için az çaba sarf etmedi. Allah'tan ki Amerikalı, Pavel'in söylediklerine, nasıl söylediğine, birliğe ve oluşumuna, niyetlerine, geçmişine ve geleceğine tamamen kayıtsız görünüyordu. Birkaç saniye sonra Pavel'e: — Lütfen daha kısa kes, – dedi; bir dakika sonra da sözünü kesti, ona arkadaşlarıyla birlikte küçük evin dışında beklemelerini söyledi. Pavel dışarı çıktı, hepsi sırt çantalarını omuzlarına yeniden takarak var güçleriyle Scheibenberg'den uzaklaştılar. Gedale şöyle konuştu:

— Tüm Amerikalıların böyle dalgın olduğu söylenemez ve Ruslarla Amerikalılar arasında ne tür anlaşmaların olduğunu bilmiyoruz. Üzerinde veya bavulunda Rus üniforması ve Rus ordusu işaretleri taşıyan eşyalara sahip olanların şimdiden bunlardan kurtulması daha iyi olur; bizi geri göndermeleri pek de eğlenceli olmaz.

Artık aceleleri yoktu. Sakin, sürekli yenilenen aynı zamanda da trajik bir ortamda sık sık mola vererek, kısa etaplar hâlinde batı yönünde ilerlediler. Almanya'nın kalbine doğru giden, piyade veya motorize Amerikan askerî birlikleri onları sık sık geçiyor ya da omuzlarından tembel tembel sarkan mitralyözleri ile Alman savaş tutsaklarının oluşturduğu uzun yürüyüş kollarına eşlik eden beyaz ya da zenci Amerikan askerleriyle karşılaşıyorlardı. Chemnitz istasyonunda, kullanılmayan bir hat üzerinde elli vagonluk

bir yük treni duruyordu; bir kâğıthaneye ait tüm makine aksamını, alet edevatı, henüz üretilmiş koca kâğıt rulolarını ve ofis mobilyalarını taşıyordu. Makineler arasına güçlükle yerleştirilen bir divana uzanmış, Sovyet üniformalı, sarışın ve çok genç bir asker katara gözcülük etmekle görevliydi. Piotr onu Rusça selamladı, konuşmaya başladılar ve asker ona tüm aksamın Rusya'ya gitmekte olduğunu açıkladı. Nereye olduğunu bilmiyordu; Amerikalıların Ruslara bir armağanıydı, çünkü Rus fabrikaları çalışmıyordu, yani çalışmaz vaziyetteydi. Piotr'a hiçbir şey sormadı. Biraz ötede bombardımana uğramış bir fabrika vardı, belki de bir tamir atölyesiydi. Tutsaklardan oluşan bir ekip, Amerikalı subay ve teknisyenlerin gözetiminde, yıkıntıları kürekleyerek kaldırıyordu. Toprağı kazan insanlardan çok arkeologlar gibi, küreğin ucuyla, bazen da çıplak elle çalışıyorlardı: Amerikalılar her metal bulgu üzerine dikkatlice eğiliyor, onu inceliyor, etiketliyor ve özenle bir kenara koyuyorlardı.

Rökhele hiç yakınmasa da yorgundu ve durumu herkesi endişelendiriyordu. Zorlukla yürüyebiliyordu: Ayak bilekleri her gün biraz daha şişiyordu. Çizme giymekten vazgeçmek ve önce Mottel'in ona temin ettiği ayakkabıların üstünü eğri büğrü kesmek, sonunda da terlikle yürümek zorunda kaldı. Kısa mesafeler için onu sedyeyle taşıdıkları da oluyordu, ama bir çözüm bulmak gerektiği ortadaydı. Haziran ortasında Berlin – Münich – Brenner demiryolu hattının üzerindeki Plauen'e ulaştılar ve Gedale durumu incelemeleri için Pavel ile Mottel'i gönderdi. Durum karışıktı; trenler önceden kestirilemeyen saatlerde aşırı yüklü olarak düzensizce geçiyorlardı. İstasyonun yatakhaneyi andıran bekleme salonuna yerleştiler. Kasada, Gedale'in planlarını altüst edecek biçimde, tüm birliğin

Brenner'e ulaşmasına yetecek kadar para artık yoktu; bir kliniğe yatırılan ve orada gördüğü temizlik ve düzenden dolayı klinikten çok memnun ayrılan Beyaz Rökhele'nin jinekolojik muayenesi için ayrıca para harcamak gerekti; sağlığı yerindeydi, hamileliği normaldi, yalnızca biraz yorgundu. Yürüyebilirdi, evet, ama fazla değil. Bu arada, birliği oluşturanların büyük bölümü hem turist gibi, hem de kazançlı çıkabilecekleri değiş tokuş fırsatları kollayarak kentte geziniyorlardı. — Kışlık giysileri değiştirebilirsiniz çünkü güneye ve yaza doğru gidiyoruz – demişti Gedale. — Mutfak aksamını yalnızca kârlı bir değiş tokuş olursa verin, silahları ise kesinlikle elden çıkarmayın.

Gedalcilerden hiçbirinin kent yaşamına ilişkin deneyimi yoktu; yalnızca Leonid deneyimliydi ve çoğu onu özlemle anıyordu. Plauen'de karşılaştıkları çelişkilerden ötürü çekingenlik, aynı zamanda da şaşkınlık duygusuna kapıldılar: Hâlâ enkaz yığınlarıyla kaplı yollarda, küçük arabası ve klaksonuyla, her sabah aynı saatte sütçü dolaşıyordu. Kahve ve et olağanüstü pahalıydı, oysa gümüş ucuzdu. Mottel birkaç mark karşılığında, içinde film olan güzel bir fotoğraf makinesi satın aldı; bir kısmı ayakta, bir kısmı ilk sırada çömelerek grup oluşturdular; silahları iyice görünür vaziyetteydi. Herkes resimde olmak istiyordu; böylece yoldan geçen birinden, arka planda enkaz hâlindeki evlerin bulunduğu resimlerini çekmesini rica etmek zorunda kaldılar. Trenler kötü çalışıyordu ama *Reisebüro,* kentteki tek seyahat bürosu iyi çalışıyordu: Telefon hatları onarılmıştı ve istasyondakilerden daha çok şey biliyorlardı. Buna karşın Gedale asla istasyondan fazla uzaklaşmıyor, sık sık demiryolu işçilerinden biriyle birlikte olduğu görülüyordu. Gedale ona cömert davranıyor, meyhanede bira ısmarlıyordu. Bir gün istasyonun küçük bahçesinde

bir köşeye çekilmiş oldukları görüldü: Gedale keman, Alman flüt çalıyordu, her ikisi de ciddiydi ve yaptıkları işe kendilerini kaptırmışlardı. Gedale, açıklama yapmaksızın, hiç kimsenin oradan ayrılmamasını tembihledi: Belki kısa sürede yeniden yola çıkılacaktı, herkesi birkaç dakikada bulmak mümkün olmalıydı.

Oysa istasyonda, belirsiz bir bekleyiş havası içinde, tembel tembel, birkaç hafta daha geçirdiler. Hava sıcaktı, istasyonda her gün çorba dağıtımı yapan bir Kızıl Haç merkezi faaliyete geçmişti. Her ırk ve ulustan mülteciler ve kayıp askerler küçük gruplar hâlinde gelip gidiyorlardı. Plauenlıların bazıları, kamp kurmuş Gedalcilerle mesafeli ilişkilere girdiler. Meraklanmışlardı ama soru sormuyorlardı. Diyaloglar dil uyuşmazlığı engeline takılıyordu; Yidiş konuşan bir kişi Almanca konuşanı oldukça iyi anlar ve bunun tam tersi de geçerlidir. Üstelik Gedalcilerin neredeyse tümü, neredeyse hatasız ve belirgin bir Yidiş aksanıyla Almanca konuşmayı beceriyordu. Ancak tarihî açıdan kardeş olan bu iki dil, nasıl biz insanlara maymunlar karikatürümüzmüş gibi geliyorsa (tabii biz de maymunlara öyle görünüyoruzdur), aynı biçimde, dinleyicinin kulağına kendi dilinin karikatürize edilmiş hâli gibi yansıyordu. Belki bu olay, Almanların seçkin Alman dilini bozdukları gerekçesiyle Aşkenaz Yahudilerine eskiden beri duydukları kinle yakından ilgiliydi. Yine de karşılıklı anlaşmayı engelleyen başka etkenler, daha derin sorunlar da söz konusuydu. Bu yabancı Yahudiler, Almanlara, ağlarına düşen ve karşı koymadan katledilmeyi kabullenen kentsoylu Yahudilerden çok farklı geliyor ve kuşku uyandırıyorlardı: Fazlasıyla uyanık, enerjik, pis, yırtık pırtık, mağrur, ne yapacakları önceden kestirilemeyen, ilkel "Ruslar"dı. Kaçtıkları ve hırsla intikam aldıkları kafatası avcılarından bu

çekingen ve içine kapanık ihtiyarcıkları, hayvanat bahçesinin demirlerinin önündeymişcesine istasyonun kapılarına yüzlerini yapıştıran bu sarışın ve nazik çocukları ayırt etmek Yahudilere olanaksız, ancak bir o kadar da gerekli geliyordu. Hayır, onlarla aynı kişiler değildiler: Ama babaları, öğretmenleri, oğulları, dünü ve bugünüyle onların ta kendisiydiler. "Bu düğüm nasıl çözülebilir? Çözülemez. En kısa zamanda hareket etmeli. Bu topraklar da, bozguna uğramış ve düzene âşık bu ülke de, yaz ortasına özgü bu tatlı ve yumuşak hava da insanı yakıyor. Hareket etmeli, buradan gitmeli: Polesye'nin derinliklerinden buralara, Elster üzerindeki Plauen'in *Wartesaal*'inde[44] uyuklamak, grup resimleri çektirmek, Kızıl Haç çorbası içerek zaman öldürmek için gelmedik...". Ancak 20 Temmuzda, gece yarısı, sözcüklerle ifade edilmeyen ortak dileklerini gerçekleştirecek işaret aniden geliverdi. Gedale, girişte uyuyanların arasına hızla daldı ve:

— Herkes bavullarını toparlayıp hazır olsun! Beni sessizce izleyin, on beş dakika içinde hareket ediyoruz! — dedi. Bunu izleyen hengamede sorular ve acele verilen yanıtlar birbirine karıştı. Hepsi onu izlemeli, pek uzağa değil, manevra hattına gelmeliydi. Arkadaşı, flüt çalan işçi mucizeyi gerçekleştirmişti: Evet, onları İtalya'ya götürecek olan vagon işte oradaydı, neredeyse yeniydi, yani yeni gibiydi. Birkaç dolara, pek de yasal olmayan bir biçimde satın alınmıştı. Hasar görmüş, kısa süre önce onarılmış ama yine de çalışıp çalışmadığının denenmesi gereken bir vagondu; kısacası, iş iyi ayarlanmıştı. Ayarlanmış mı? Evet, böyle deniyor, tüm Nazi Avrupa'sında, gettolarda, toplama kamplarında böyle deniyordu; kişinin yasa dışı biçimde temin ettiği şeye "Ayarlanmış" deniyordu. Trenin

44 Bekleme salonu (ç.n.).

gelmesine çok az kalmış, istasyonda uyarı sinyali verilmeye başlanmıştı bile. Hepsi bir dakikada hazırlandılar, ama yoklamada Pavel'in olmadığı anlaşıldı. Gedale Lehçe küfretti — çünkü Yidiş küfürsüz bir dildi — ve bir koşu onu araması için bir asker gönderdi. Onu az ileride bir Alman fahişe ile birlikte buldular. Alelacele istasyona geri götürülürken, pantolonunun düğmelerini iliklemeye çalışıyordu. O da Rusça küfürler savuruyordu, ama itiraz etmedi. Hep birlikte, gürültü yapmadan vagona bindiler.

Mendel, — Kim vagonu trene bağlayacak? – diye sordu.

— O, Ludwig. Bana söz verdi. Gerekirse biz de ona yardım edeceğiz.

—İyi de onun dostluğunu kazanmayı nasıl başardın?

— Kemanım sayesinde. Bir zamanlar liri ile kaplanları yumuşatan adam gibi. Ludwig kaplan falan değil, ama nazik ve çok yetenekli biri; onunla çalmak keyifliydi ve bize bu hizmette bulunmak için çok az bir şeyle yetindi.

Pavel, — Yine de bir Alman, – diye homurdandı.

— Ne alâkası var? Savaşa gitmemiş, hep demiryolu işçisi olarak çalışmış, flüt çalıyor ve 1933 yılında Hitler'e oy vermemiş. Saf kan bir baba ve anadan Almanya'da doğsaydın ve sana okulda arî ırka ve Alman topraklarına ilişkin o saçmalıkları öğretmiş olsalardı, sen ne yapardın acaba?

Kadınlar, vagonun bir köşesinde saman ve battaniyelerle Beyaz Rökhele için, döşek hazırladılar. Bella Gedale'e döndü ve:

— ...doğruyu söyle, hep trenlerden hoşlandın, değil mi? Bence, eğer Bialystoklu o rahibe araya girmeseydi, sen kemancı değil, demiryolcu olurdun, – dedi.

Gedale mutlu mutlu güldü ve bunun doğru olduğunu, tren ve tüm taşıtların hoşuna gittiğini söyledi: — Ama bu kez keman çalmanın yararını gördük; tümüyle bize ait olan, beylere lâyık bir vagonla İtalya'ya gidiyoruz. Yalnızca devlet başkanları böyle yolculuk yapabilir!

Isidor, düşünceli bir tavırla, — Öyle ya, – dedi. — Daha oldukça gençsin. Şimdi savaş bitti ve partizanlara artık ihtiyaç kalmadı. Niçin demiryolunda işçi olarak çalışmayasın ki? Bu işi orada, İsrail topraklarında yapmak benim de hoşuma giderdi.

O anda bir tekerlek gıcırtısı duyuldu, raylar üzerinde bir farın göz kamaştıran ışığı görüldü ve uzun bir yük treni istasyona girdi. Gıcırdayarak yavaşladı, yarım saat kadar durdu, sonra yavaşça manevra yaptı: En son vagonun tamponlarının üzerine tünemiş bir adam fenerini selam vermek anlamında salladı. Bu oydu, Ludwig'ti. Tren insan adımlarını çağrıştıran bir ağırlıkla geriye doğru yol aldı. Bir sarsıntı oldu, sonra kancaların gıcırtısı duyuldu. Gedalcilerin özel vagonunu da peşinde sürükleyen tren, Alpler'e doğru hareket etti

ON İKİNCİ BÖLÜM

Temmuz – Ağustos 1945

Şimdiye kadar hiç böyle yolculuk etmemişlerdi: Yürümüyorlar, bir trene kenetlenmiş vagon içinde yol alıyorlardı. Soğuktan etkilenmiyorlar, silah atışlarına hedef oluşturmuyorlar, aç kalmıyorlar, kayıp asker sayılmıyorlardı. Hayır, henüz düzenli ordu mensubu değildiler ve kimbilir ne zamana kadar da olmayacaklardı. Ama vagonun yan kısmında Münich – Innsbruck – Brenner – Verona güzergâhını gösteren tabela asılıydı: Ludwig her şeyi düşünmüştü. Gedale, — Vagondan olabildiğince az dışarı çıkın! — dedi. — Kendimizi ne kadar az gösterirsek, birilerinin aklına arama yapma düşüncesinin gelmesi o kadar uzak ihtimaldir.

Ancak arama falan olmadı; tüm o hat boyunca ve Avrupa demiryollarının büyük bölümünde rayları onarmak, enkaz kaldırmak, sinyalleri yeniden çalışır hâle getirmek gibi, yapılacak pek çok farklı iş vardı. Tren, neredeyse

yalnızca geceleri, ağır ağır yol alıyordu; gündüzleri ise önceliği olan diğer trenlere geçiş vermek için güneşin altında kavrularak, çalışmayan hatlar üzerinde geçmek bilmeyen saatler boyunca durup bekliyordu. Bunların pek azı yolcu treniydi: İnsan taşıyan, ama yük taşırmışcasına tıkış tıkış olan yük vagonlarının oluşturduğu katarlardı. Yolcuları, artık yıkılmış olan Üçüncü *Reich*'ın atölye ve kamplarında, gündelik karşılığı ya da köle olarak çalıştırılmış yüz binlerce erkek ve kadın, asker ve sivil İtalyandı. Dikkat çekmemeye çalışan, onlar kadar gürültücü olmayan başka yolcular da karışmıştı aralarına, ama sayıları azdı: Müttefiklerin sağlayacağı adaletten kaçmak için, işgal altındaki Almanya'yı gruplar hâlinde terk eden Almanlar, SS'ler, Gestapo ve parti mensuplarıydı bunlar. Çelişkili görünse de İtalya, geçiş yapan Yahudiler için olduğu kadar, onlar için de direnişle en az karşılaşacakları yerdi ve Güney Amerika, Suriye, Mısır gibi konuksever ülkelere gitmek için en iyi sıçrama tahtasını oluşturuyordu. Hareket hâlindeki bu çok renkli kalabalık, kendini gizleyerek ya da kimliksiz, güneye, Brenner'e doğru yol almaktaydı: Brenner geniş bir huninin dar ağzını oluşturuyordu. Brenner üzerinden ılık bir iklime sahip olan ve herkesçe bilinen aleni yolsuzluklar ülkesi İtalya'ya; Norveç'te, Ukrayna'da ve Doğu Avrupa'nın mühürlenmiş gettolarında sevecenliği ve Mafyası gibi iki değişik özelliğiyle ün kazanmış olan ülkeye geçiliyordu. Burası her yabancının bir kardeş gibi karşılandığı, yasaklardan kurnazca kaçılabilen ve anarşinin hoşgörüldüğü bir ülkeydi.

İstasyonlarda durduklarında vagon kapılarını kapalı tutsalar da tren hareket hâlindeyken ve açık arazideki duraklamalarda açıyorlardı. Mendel, bacaklarını sallandırarak oturduğu yerden manzaranın tüm etkileyiciliğiyle

gözlerinin önünden geçişine tanık oluyordu: Verimli tarlalar, göller, ormanlar, önce Oberpfalz'ın, daha sonra ise Bavyera'nın çiftlikleri ve evleri. Ne kendisi, ne de arkadaşlarından herhangi biri böylesine zengin ve uygar bir ülkede yaşamıştı. Arkalarında, saymakla bitmeyecek adımlarının izlerini taşıyan bataklıklar, sığ geçitler, tuzaklarla dolu ormanlar, kar, ırmaklar ve mahkum edildikleri, bazan da pençesine düştükleri ölümden kaçarak katettikleri yol, sıkıntılı bir rüyada olduğu gibi, uçsuz bucaksız uzanıyordu. Kendini yorgun ve yabancı hissediyordu. Bundan böyle yalnız, kadınsız, amaçsız ve vatansızdı. Arkadaşsız mıydı? Hayır, bunu söyleyemezdi; yanında arkadaşları vardı ve hep olacaktı. İçindeki boşluğu dolduruyorlardı. Trenin onu nereye sürükleyip götürdüğü umurunda bile değildi; görevini yerine getirmişti, yapması gerekeni yapmıştı; her zaman kolay ve her zaman gönüllü olmasa da yapmıştı. Kapandı, bitti. Savaş bitmişti. Barış zamanında bir topçu ne yapar ki? Ne yapabilir ki? Saatçilik mi? Kimbilir. Belki de bunu artık hiç yapamaz, ateş ede ede parmaklar sertleşir, hissizleşir ve gözler arpacıktan uzağa bakmaya alışır. Vaadedilen topraklardan hiç kimse onu çağırmıyordu; belki oralarda da yürümek ve çarpışmak zorunda kalacaktı..."Ne yapalım, kaderim böyleymiş, bunu kabulleniyorum ama beni pek mutlu etmiyor. Bu bir görev ve yerine getirilmesi gerek; tıpkı yardımcı polis kuvvetlerine bağlı Ukraynalıyı öldürdüğümde olduğu gibi. Görev kişiyi zengin etmez. Gelecek de zenginlik getirmeyecek. Arkadaşlarsa, evet, onlardan yana zenginim. Beni gücendirenler ve gücendirdiklerim de dahil olmak üzere, kabalık ve kusurlarıyla hepsi yanımda. Kadınlar da. Aptalca bırakmış olduğum Sissi de; ne istediğini, herkesi istediğini bilen ve beni bırakan Line de; sıkıcı ve her şeyi geç anlayan Bella da; meyve gibi büyüyen karnıyla Beyaz Rökhele de

şu anda yanımda." İki yanına ve arkasına baktı. "İşte Piotr, bir çocuk gibi saf, ama savaşta dehşet saçıyor ve tüm iyi Ruslar gibi deli. Piotr için yaşamını verir miydin? Evet verirdim, duraksamadan, inandırıcı bir değiş tokuş yaptığını bilen kişinin duraksamadığı gibi. Dünya üzerinde o benden daha sağlam duruyor. Atlı karıncaya binen bir çocuk gibi neşeli ve güven dolu. Bizimle birlikte İtalya'ya geliyor. Cömert olduğu, bizim inanmadığımız İsa'ya inandığı için, eski zaman şövalyeleri gibi bizimle birlikte ve amaçlarımız uğruna çarpışmayı seçti; oysa onu çarmıha çivileyenlerin bizler olduğumuzu ortodoks rahip ona da söylemiştir, herhalde.

İşte Gedale. Adının Gedale oluşu tuhaf: İncil'deki Gedale önemsiz biriydi. Kaidelilerin kralı Nabukodonosor, sürgünden sonra Yahudiye'de kalan az sayıdaki Yahudi'nin yöneticisi ilan etmişti onu. Hitler'in atadığı valiler gibiydi, yani bir işbirlikçiydi. Ve bizim gibi bir partizan olan İsmail tarafından öldürülmüştü. Biz haklıysak, İsmail de haklıydı ve o Gedale'i öldürmekle iyi etmişti...Ne aptalca düşünceler! İnsan adının sorumluluğunu taşımaz: Benim adım 'Teskin edici' anlamına geliyor ama kendim dahil hiç kimseyi teskin edemiyorum. Yine de Gedale'e başka bir ad yakışırdı; örneğin Jubal, o flütü ve gitarı icat eden kişi; veya kardeşi Jabel, dünyayı dolaşan ve çadırlarda yaşayan ilk insan; veya üçüncü kardeş, Tubalkain, bakır ve demirin nasıl işlendiğini herkese öğreten kişi. Hepsi de Lamech'in oğullarıydı. Lamech gizemli bir kandökücü olmuştu, artık hiç kimse onun neyin intikamını aldığını bilemiyordu. Lamech Ljuban'da, Lamech Chmielnik'te, Lamech Neuhaus'da. Belki Lamech de Gedale gibi neşeli bir kandökücü olmuştu; intikamını aldıktan sonra, akşamına, çadırında oğullarıyla birlikte flüt çalmıştı. Ben

Gedale'i anlamıyorum, davranışlarının ve kararlarının hiçbirini önceden kestiremesem de Gedale benim kardeşim.

Ya Line? Line hakkında ne demeli? O kardeşim değil. Hem daha fazlası hem daha azı: Bir anne – kız evlat – kız arkadaş – düşman – rakip – öğretmen. Bin yıl önce, bir yel değirmeninde, rüzgârlı bir gecede, daha savaş sürerken ve dünya gençken ve her birimiz eli kılıçlı bir melekken onun içine girdim; etimin bir parçası oldu. Neşeli değil ama kendinden emin; bense ne neşeliyim ne de kendimden eminim, bin yaşındayım ve dünyayı sırtımda taşıyorum. İşte o yanıbaşımda, bana bakmıyor, Almanya'ya ait şu manzarayı sabit bakışlarla seyrediyor ve her zaman tam ne yapılması gerektiğini biliyor. Bin yıl önce bataklıklardayken ben de biliyordum, şimdiyse o hâlâ biliyor; bense artık bilmiyorum. O bana bakmasa da ben ona bakıyorum ve ona bakmaktan hoşlanıyorum. Kanım kaynıyor, içim parçalanıyor ve başkalarına ait olan bu kadına arzu duyuyorum. Line, Emmeline, Rahab: Erihalı günahkâr azize. Kimin kadını? Herkesin, yani hiç kimsenin. İnsanı kendisine bağlıyor, ama kendisi bağlanmıyor. Kimin kadını olduğu önemli değil, hafızamda onun bedeni yeniden canlanınca, giysilerinin altındaki bedenini kafamda canlandırdığımda, paramparça olduğumu hissediyorum. Yeniden onunla bir ilişkiye başlamak isterdim, ama biliyorum ki olanaksız. İşte bu yüzden paramparça olduğumu hissediyorum. Ama ne olursa olsun, Line'siz de, Sissl'siz de paramparça olduğumu hissedecektim. Rivke'siz de mi? Hayır Mendel, bunu bilmiyorsun, bunu söyleyemezsin. Rivke'siz, kimbilir nasıl düşünen biri, bambaşka biri, Mendel olmayan bir varlık olurdun. Rivke'siz, Rivke'nin gölgesi olmaksızın, kendini geleceğe hazır hissederdin. Yaşamaya, bir tohum gibi büyümeye hazır: Her tür toprakta, İsrail toprağında

bile kök salan tohumlar vardır. Line de, tüm diğerleri de bu türden tohumlar. Sudan çıkıyor, köpekler gibi silkiniyor ve anılarından kurtuluveriyorlar. Yara izi taşımıyorlar. Hadi canım, bunu nasıl söyleyebilirsin? Yara izi taşıyorlar, ama bundan söz etmiyorlar; belki de her biri şu anda senin gibi düşünüyor."

Tren Innsbruck'u geçmiş, Brenner'e ve İtalya sınırına doğru zorlukla tırmanmaktaydı. Tahta duvara sırtını dayayarak vagonun bir köşesinde oturmuş olan Gedale dalgın dalgın, alçak perdeden, kendi tarzında keman çalıyordu. Bu bir çingene, Yahudi ya da Rus ezgisi olmalıydı. Birbirine yabancı olan halklar çoğu zaman müzikle yakınlaşır; müzik alışverişi yapar, müzik aracılığıyla birbirlerini tanımayı, birbirlerine güvensizlik duymamayı öğrenirler. İddiasız, belki yüz kez duyulmuş, herkesin bildiği, nostaljik bir ezgiydi. Ve işte, birdenbire ritm canlanıyordu; hızlanarak bambaşka bir şey oluveriyor, canlı, yeni, soylu ve umut dolu bir ezgiye dönüşüyordu. Baş sallayarak ve el çırparak kendisine eşlik edilmesi için âdeta çağrıda bulunan, dansa uygun, neşeli bir ritmdi. Zorluklar ve savaşlardan ötürü katılaşmış, güneşten kavrulmuş, sert sakallı birlik mensuplarının çoğu, geçmişi unutmuşcasına ritmi, çıkan seslerden zevk alarak, vahşiler misali öylece izliyorlardı. Artık tuzaklar yoktu; savaş, yol, kan ve buz sona ermişti. Berlin şeytanı ölmüştü ve dünya tufandan sonra olduğu gibi, yeniden yaratılmak ve yeniden insanlarla doldurulmak üzere boş ve sahipsizdi. Yukarıya, geçite doğru neşe içinde ilerliyorlardı. İnsan sürgünden, derinlerden çıkıp ışığa doğru yükseldiğinde bunun adı "Göç"tür. Kemanın ritmi de yükseliyor, giderek daha hızlı, önlenemez ve çılgın bir hâl alıyordu. Gedalcilerden önce iki, sonra dört, daha sonra da on kişi, çiftler ya da grup hâlinde omuz omuza

dans ederek, gürültü çıkaran döşemeye çizmelerinin topuklarını vurarak vagonun içinde dans etmeye başladılar. Gedale de ayağa kalkmıştı, keman çalarak kendi çevresinde dönüyor, dizlerini yukarı çeke çeke dans ediyordu.

Birdenbire kuru bir çatırtı duyuldu ve keman sustu. Gedale'in yayı tutan eli havada kaldı; keman kırılmıştı. Pavel, "*Fidl kaput*!"[45] diye bir kahkaha attı; diğerleri de güldü, ancak Gedale gülmedi. Onu sıkıntı ve umutsuzluğun üstünde tutarak, Lunets'de ve kimbilir daha nerelerde sessiz sedasız yaşamını kurtaran emektar kemanına bakıyordu. Çatışmalarda yaralanan, Gedale'i hedef alan mermilerle delik deşik olan, ölü Macar'ın bronz madalyasını taşıyan sevgili kemanı. Beyaz Rökhele, — Önemli değil, tamir ettiririz, – dediyse de bu olacak iş değildi. Güneş ve sürekli iklim değişimi tahtasını çürütmüştü belki; ya da çalmakta olduğu dans müziğiyle Gedale onu fazla zorlamıştı: Sonuçta kemanın tamiri olanaksızdı. Aletin eşik yanı, hafifçe dışbükey göğsünü çökerterek içeri göçmüştü; kemanın telleri karmaşık ve gevşek bir biçimde sallanıyordu. Artık yapacak hiçbir şey yoktu. Gedale kolunu vagonun kapısından dışarı uzattı, parmaklarını açtı ve keman cenazeleri çağrıştıran bir çınlamayla demiryolunun çakıl taşları üzerine düştü.

Tren Brenner'e 25 Temmuz 1945 günü öğle vakti ulaştı. Daha önceki istasyonlarda durduklarında Gedale kapıları kapattırmayı hiç ihmal etmemişse de şimdi bu önlemi almayı unutmuş gibiydi. Oysa bu önemliydi; burası bir sınır istasyonuydu ve bir kontrol yapılacağı neredeyse kesindi. Daha tren durmadan Line bu işle ilgilendi; kapı ağzında oturanları kaldırdı, iki kapıyı kapattı ve demir tel parçalarıyla içten bağlayarak, herkese sessiz olmalarını tembih

45 Anlamı: "Keman kırıldı." (ç.n.).

etli. Önce peronlarda belirli bir karışıklık olduysa da sonra dışarıda her şey duruldu; saatler geçmeye, sabırsızlık artmaya başladı. Tam güneşin altında duran kapalı vagonda sıcaklık da yükseliyordu. Gedalciler, birkaç metrekareye sıkışmış otuzbeş kişi, bir kez daha kendilerini kapana kıstırılmış hissediyorlardı. Fısıldaşmalar duyuluyordu:

— İtalya'da mıyız? Sınırı geçtik mi?

— Belki de vagonu ayırmışlardır.

— Olur mu hiç, öyle olsaydı gürültüsünü duyardık.

— Kapıyı açalım, inelim ve ne olduğuna gidip bakalım.

— Hepimiz dışarı çıkıp yolumuza yürüyerek devam edelim.

Line sert bir şekilde sessiz olmalarını söyledi; boş perondan ayak sesleri ve konuşmalar geliyordu. Pavel kapıdaki çatlaktan gizlice baktı: — Bunlar asker. İngiliz'e benziyorlar.

Sesler yaklaştı. Dört ya da beş kişiydiler ve tam vagonun yanında, konuşmak üzere durdular. Pavel kulak kabarttı:

— Alçak sesle konuşuyorlar, ama İngilizce değil, – dedi. Sonra birisi kapıya iki kez vurdu ve anlaşılmaz bir soru sordu. Ancak Line anladı, kalabalığın içinden sıyrılarak öne çıktı ve yanıt verdi. Yanıt, hepsinin kulağının alışık olduğu, sinagogların dinsel, ağdalı İbranicesi ile değil, öteden beri Filistin'de konuşulan, aralarında yalnızca Line'nin anladığı ve konuştuğu, akıcı, güncel bir İbranice ile verildi: Bu dili gökyüzü kapanmadan, tufandan önce, Kiev siyonistlerinden öğrenmişti. Line kapıyı açtı.

Peronda iyi ütülü, tertemiz haki üniformalı dört genç vardı. Geniş ve kısa komik pantolonlar, düz ayakkabılar, dizlerine kadar gelen yün çoraplar giymişlerdi; başlarında Britanya ordusuna ait armalar işlenmiş siyah bir bere vardı; kısa kollu gömleklerine ise Davut'un yıldızı, yani altı uçlu yıldız işlenmişti. Bunlar Yahudi kökenli İngilizler mi, İngilizler'in tutsağı Yahudiler mi, yoksa Yahudi kılığında İngilizler miydi? Gedalciler için, göğüslerindeki yıldız bir esaret simgesi, Naziler tarafından toplama kamplarındaki Yahudilere vurulan bir damgaydı. Vagondaki kararsız Yahudiler ile perondaki sakin Yahudiler, sessizce, birkaç saniye birbirlerine baktılar. Sonra içlerinden biri, iri yarı, pembe beyaz yüzlü, neşeli, sarışın bir genç, İbranice, — Kim İbranice biliyor? – diye sordu.

Line, — Yalnızca ben, – diye yanıt verdi. — Diğerleri Yidiş, Rusça ve Lehçe konuşuyor.

Genç, — O hâlde Yidiş konuşalım, – dedi. Ancak kendini zorlayarak ve sürekli duraksayarak konuşuyordu. Üç arkadaşı da anladıklarını belirten işaretler yapıyor ama konuşmuyorlardı. — Bizden korkmamalısınız. Filistin Tugayı'ndanız; İsrail topraklarından geliyoruz, ama İngiliz ordusuna bağlıyız. İngilizler, Amerikalılar, Polonyalılar, Faslılar ve Hintlilerle birlikte savaşa savaşa İtalya'da yukarı doğru ilerledik. Siz nereden geliyorsunuz?

Soru kolay değildi; yanıt olarak karışık biçimde hepsi bir şeyler söyledi; Polesiye'den, Bialystok'dan, Kossovo'dan, gettolardan, bataklıklardan, Kafkaslar'dan, Kızıl Ordu'dan geliyorlardı. Adı Châim olan genç, ortalığın yatışmasını sağlayan bir el hareketi yaptı ve Line'ye, — Sen konuş! – dedi.

Line, konuşmadan önce alçak sesle Gedale ve Mendel'e akıl danıştı: Her şey anlatılacak mıydı? Gerçek söyle-

necek miydi? Bunlar tuhaf askerlerdi: Yahudiydiler ama üstlerinde İngiliz üniformaları vardı. Kimden emir alıyorlardı? Londra'dan mı, yoksa Tel Aviv'den mi? Bu insanlara güvenilebilir miydi? Gedale kararsız, hatta aldırmaz görünüyordu: — Sen karar ver, – dedi. — Genel konuş. — Mendel, — Hangi hakla bize sorular yöneltiyorlar ki? Yanıt vermeden önce bekle ve sen onları sorgulamaya çalış; sonra nasıl bir yol izleyeceğimize bakarız, – dedi.

Chàim durmuş, onları izliyordu; önce yalnızca gülümsüyordu, sonra ise açıkça güldü:

— "Bilge kişi bir sözcük duyar ve bundan yedi anlam çıkarır." Size söyledim ya, bu üniforma İngiliz üniforması, ama şimdi savaş bitti ve biz kafamıza göre hareket ediyoruz. Yolunuzu kesmek için değil, hatta tam tersi bir amaçla buradayız. Biz ve bölüğümüz Almanya, Macaristan ve Polonya'yı dolaşıyoruz. Kamplardan kurtularak saklananları, hasta ve çocuk Yahudileri arayıp bulmaya gidiyoruz.

— Onlara ne yapıyorsunuz?

— Yardım ediyoruz, tedavi ediyoruz, bir araya topluyoruz ve buraya, İtalya'ya koruma eşliğinde getiriyoruz. Ekibim iki hafta önce Kraków'daydı, yarın Mauthausen ve Gusen'de, yarından sonraki gün Viyana'da olacak.

— Peki İngilizler ne yaptığınızı biliyorlar mı?

Chàim omuzlarını silkti:

— Onların arasında da ne olduğunu anlayan ve bize karışmayan aklı başında insanlar var. Ama hiçbir şeyin farkına varmayan aptallar da var. Bir de düzen budalaları var, aslında en fazla işimize karışarak, tekerimize çomak sokan onlar. Ancak bizler de dünkü çocuk değiliz ve çarelerine bakıyoruz. Siz nereye gitmek istiyorsunuz?

Line, — İsrail topraklarına. Ama yorgunuz, parasızız ve şu kadın kısa süre sonra doğuracak, – dedi.

— Silahlı mısınız?

Hazırlıksız yakalanan Line, — Hayır, – dedi. Ancak bunu öylesine inandırıcılıktan uzak bir ses tonuyla söyledi ki, Chàim bir kez daha gülmeden edemedi:

— Yahu, dünkü çocuk olmadığımızı size söyledim ya. Üç aydan beri yapageldiğimiz görev gereği, eski bir askeri bir mülteciden, bir mülteciyi de bir partizandan ayırt etmeyi bilmediğimizi mi sanıyorsunuz? Kim olduğunuz yüzünüzden belli; hem bundan niye utanasmız ki?

Mottel araya girdi:

— Kimsenin utandığı yok, yine de silahlarımız bizde kalsın.

— Onları sizden alacak değiliz, kesinlikle hayır. Size söyledim ya, geçici olarak buradayız. Ama mantıklı olmanız gerek. Geçidin biraz altında bizim tugay komutanlığımız var; sizinle ilgilenirler mi bilmiyorum, ama onlara gitmeniz ve silahlarınızı teslim etmeniz en akıllıcası olur. Daha aşağıda, Bolzano'da, İngiliz Komutanlığı var ve sizi kontrol edecekleri kesin; silahlara onların el koymasındansa bize teslim etmeniz daha iyi, doğru söylemiyor muyum?

Pavel, — Senin kendi deneyimlerin var, bizimse kendi deneyimlerimiz. Bizim deneyimimiz, silahların her zaman işe yaradığını söylüyor. Savaşta ve barışta, Rusya'da ve Polonya'da, Almanya'da ve İtalya'da. İki ay önce, savaş bitmişken, Almanlar bir arkadaşımızı öldürdüler ve intikamımızı aldık; silahlarımız olmasaydı, bunu nasıl yapardık? Ve Polonya'da, Rus işgali altındaki faşist Polonyalılar ayaklarımızın dibine bir bomba attılar, – dedi.

Chàim şöyle konuştu:

— Düşmanmışız gibi davranmayalım: Düşman değiliz. O vagondan aşağı inin, çayırlara gidip oturalım. Lokomotifi söktüler, treniniz en az iki saat hareket etmez. Bakın, konuşacağımız önemli bir konu var. Hepsi vagondan inerek reçine kokulu havada, yükseklerden esen rüzgârın temizlediği gökyüzü altında, daire oluşturacak şekilde çayıra oturdu. Chàim, — Bizde bunun adı *kum-sitz*, yani "Gel ve otur" – dedi ve şöyle devam etti:

— Aslan ve tilkinin hikâyesi misali. Siz korkunç bir dünyadan geliyorsunuz. Biz ise bu dünyayı pek az tanıyoruz: yalnızca babalarımızın anlattıklarından ve görevimizi yaparken gördüklerimizden...Ama her birinizin mucize eseri sağ kaldığını ve ardında cehennemi bıraktığını biliyoruz. Siz ve biz aynı düşmanla savaştık, ama iki ayrı biçimde. Siz bunu yalnız başınıza yapmak zorunda kaldınız: Savunma tarzınızı, silahlarınızı, müttefiklerinizi ve kurnazlıklarınızı, her şeyi kendiniz yaratmak zorunda kaldınız. Biz daha şanslıydık. Büyük bir ordunun mensubu olmuştuk, belli bir düzen içindeydik ve rütbelendirilmiştik. Düşmanlarımız iki yanımızda değil, yalnızca karşımızdaydı. Silahlarımızı kendimiz ele geçirmedik, onları bize teslim ederek nasıl kullanılacaklarını öğrettiler. Çetin çarpışmalarımız olduysa da ardımızda geri mevziler, geçici mutfaklar, revirler ve bizi "Kurtarıcı" diye selamlayan bir ülke vardı. Bu ülkede silahlar artık işinize yaramayacak.

Mottel, — Niçin işimize yaramayacak? – diye sordu. — Ve hangi açıdan bu ülke diğerlerinden farklı? Her yerde olduğu gibi burada da yabancıyız: Üstelik Rusya'da ya da Polonya'da olduğumuzdan daha da yabancıyız ve yabancı düşman sayılır.

Châim, — İtalya tuhaf bir ülke, – dedi. — İtalyanları anlamak için çok zaman gerek; Brindisi'den Alpler'e dek tüm İtalya'da yukarı doğru ilerleyen bizler bile onları iyi anlamayı başaramadık; ama bir şey kesin, o da İtalya'da yabancıların düşman sayılmadığı. Denebilir ki İtalyanlar yabancılardan çok, kendilerine düşmanlık besliyorlar: Tuhaf ama böyle. Belki de bu, İtalyanların yasalardan hoşlanmamalarından kaynaklanıyor ve Mussolini'nin yasaları, politikası ve propagandası yabancıları yargıladığı için, İtalyanlar yabancılara yardım ettiler. İtalyanlar yasalardan hoşlanmıyor, üstelik yasalara uymamak hoşlarına gidiyor: Nasıl satranç Rusların oyunuysa, bu da onların oyunu. Üçkâğıtçılık yapmak hoşlarına gider, kandırıldıklarında ise üzülürler ama çok takmazlar: Birisi onları aldattığı zaman, "Bak ne akıllı, benden daha kurnaz davrandı" diye düşünürler ve intikam değil, olsa olsa rövanşı almak üzere hazırlanırlar. Aynı satrançta olduğu gibi.

Line, — O hâlde bizi de kandıracaklar, — dedi.

— Olabilir, ama girdiğiniz tek risk bu olacak. Bu yüzden size silahların burada işinize yaramayacağını söyledim. Ancak bu noktada, size işin en ilginç yanını söylemeliyim: İtalyanlar tüm yabancılara karşı dostça bir tutum sergilediler, ama hiç kimseye Filistin Tugayı'ndan olan bizlere davrandıkları kadar dostça davranmadılar.

Mendel, — Belki de Yahudi olduğunuzun farkına varmadılar, — dedi.

— Kesinlikle fark ettiler, hem zaten bunu gizli tutmadık ki. Bize Yahudi olmamıza karşın değil, Yahudi olduğumuz için yardım ettiler. Kendi Yahudilerine de yardım ettiler; İtalya'yı işgal ettiklerinde, Almanlar onları yakalamak için ellerinden gelen tüm çabayı gösterdilerse de Yahudilerin ancak beşte birini yakalayarak öldürdüler. Tüm diğerleri,

yalnızca İtalyan Yahudileri değil, İtalya'ya sığınan birçok yabancı Yahudi, Hristiyanların evlerinde sığınacak bir yer buldu.

Mendel, — Belki de İtalyanlar iyi Hristiyanlar, ondan böyle oldu, — diye bir kez daha üsteledi.

Chàim alnını kaşıya kaşıya, — Olabilir, — dedi. — Ama bundan emin değilim. İtalyanlar Hristiyan olarak da bir tuhaf. Ayine gidiyorlar, ama küfür de ediyorlar. Meryem ve azizlerden merhamet istiyorlar, ama bence Tanrı'ya inançları az. On emri ezbere bilmelerine karşın, en fazla ikisine ya da üçüne uyuyorlar. Çok acı çekmiş ve acı çekene yardım edilmesi gerektiğini bilen iyi insanlar oldukları için, ihtiyacı olanlara yardım ettiklerine inanıyorum.

— Polonyalılar da çok acı çekti, yine de...

— Size ne söyleyeceğimi bilemiyorum: Hepsi geçerli ya da geçersiz olan on neden bulmak mümkün. Yalnız bir şeyi bilmemiz gerek: İtalyan Yahudileri de İtalyan Katolikleri gibi tuhaf. Yidiş konuşmuyorlar, dahası, Yidiş'in ne olduğunu bilmiyorlar bile. Yalnızca İtalyanca konuşuyorlar; üstelik Romalı Yahudiler Roma lehçesi; Venedikli Yahudiler Venedik lehçesi konuşuyorlar. Öbür kentlerde de durum aynı. Diğer insanlar gibi giyiniyorlar ve diğerleri ile aynı görünüme sahipler...

— O hâlde yolda yürürlerken Hristiyanlardan nasıl ayırt ediliyorlar?

— Mesele de bu ya işte, ayırt edilemiyorlar. Benzeri bulunmaz bir ülke, öyle değil mi? Zaten çok kalabalık değiller. Hristiyanlar onlarla ilgilenmiyor, onlar da Yahudi olduklarını pek fazla önemsemiyorlar. Roma Kilisesi, Yahudileri aşağılamaları için Hristiyanları kışkırttığında ve hepsini tefecilikle suçladığında, Mussolini ırkçı yasa-

lar uyguladığında, hatta Kuzey İtalya Almanlar tarafından işgal edildiğinde bile İtalya'da hiçbir zaman Yahudi soykırımı yapılmadı. İtalya'da soykırımın ne olduğunu, bu sözcüğün ne anlama geldiğini hiç kimse bilmiyor. Burası bir rüya ülkesi. İtalyan Yahudileri tüm İtalyanlar faşist olduğunda ve Mussolini'yi alkışladıklarında faşist oldular. Almanlar geldiğinde, bazısı İsviçre'ye kaçtı, bazısı partizan olup gitti ama büyük bölümü kentte veya kırsal kesimde saklanarak İtalya'da kaldı. Almanlar kendileriyle işbirliği yapacaklara çok para teklif ettikleri hâlde, yakalanan ya da ihbar edilenlerin sayısı çok azdı. İşte, girmekte olduğunuz ülke bu; savaşmaktan pek hoşlanmayan, savaşmaktansa üç kâğıtçılık yapmaya bayılan iyi insanların ülkesi; sizi Filistin'e göndermek için İngilizleri kandırmamız gerektiğinden, burası ideal yer; bizim için uygun pozisyonda kurulmuş bir iskele olarak tanımlanabilir.

Brenner çimenlerine çömelmiş ya da uzanmış Gedalciler silahlarını hangi nedenle ve kime olursa olsun teslim etmek fikrinden pek hoşlanmamışlardı, ama Filistin'den gelen, Müttefik üniforması taşıyan, konuşmalarından böylesine emin gözüken dört asker önünde farklı görüşte olduklarını açıkça göstermeye cesaret edemiyorlardı. Bir süre sessiz durdular, sonra aralarında alçak sesle tartışmaya başladılar. Châim ve üç arkadaşı herhangi bir sabırsızlık belirtisi göstermeden birkaç adım uzaklaştılar ve çayırda gezinmeye başladılar. Kısa süre sonra geri döndüler ve Chàim, — Lideriniz kim? – diye sordu.

Gedale elini kaldırdı:

— Ben liderleri sayılırım. Birliği Beyaz Rusya'dan buraya kadar iyi ve kötü günde getiren benim. Ama görüyorsun ya, bizim rütbemiz yok ve hiç olmadı. Neredeyse hiç onları yönetmek gereğini duymadım. Ben, ya da bazen bir

başkası, bir öneri getiriyordu, bu tartışılıyor ve üzerinde anlaşmaya varılıyordu, ama çoğu kez tartışmaksızın da anlaşabiliyorduk. Onsekiz ay boyunca böyle yaşadık, savaştık ve ikibin kilometre katettik. Ben onların lideriydim çünkü bir şeyler yaratabiliyordum, aklıma fikirler ve çözümler geliveriyordu; ama savaşın bitmiş olduğu ve sakin bir ülkeye girmekle olduğumuz şu anda niye bir liderimiz olması gereksin?

Chàim arkadaşlarına döndü ve onlara İbranice bir şeyler söyledi; küçümseme veya tahammülsüzlükten çok sabır ve saygı ifadesi taşıyan yüzlerle yanıt verdiler. Chàim şöyle dedi:

— Sizi anlıyorum, en azından anladığımı sanıyorum. Siz de tuhaf kuşlarsınız, İtalyanlardan da tuhafsınız; ancak her insan bir diğerine tuhaf gelir, düzen böyle ve savaş büyük bir keşmekeştir. İyi, lider konusunda bildiğiniz gibi yapın; birini seçin, onun liderliğini yeniden onaylayın (Gedale'i işaret etti, Gedale ise kendini çekti) ya da lidersiz olun. Gelgelelim silah konusu başka. Biz sizi iyi anlıyoruz ama İngiliz ve Amerikalılar hiç anlamayacaklardır. Partizanlardan bıkıp usandılar; savaşıldığı sürece işlerine geldi, ama şimdi artık onlardan söz edildiğini bile duymak istemiyorlar. Geçen kış, savaş daha bitmeden önce, İtalyan partizanları basbayağı devre dışı bırakmak istemişlerdi; şimdi ise bir dolu madalya ve diploma veriyorlar, ama silah kesinlikle yok. Üstlerinde ya da evlerinde silah bulurlarsa hapse atıyorlar; yabancı partizanların, hele bir de Rusya'dan geliyorlarsa, hâllerini bir düşünün. Bu yüzden mantıklı olmalı ve silahlarınızı bize teslim etmelisiniz; biz onları ne yapacağımızı iyi biliyoruz. Kısacası, üzerinizde gizleyebildikleriniz sizde kalsın, diğerlerini bize teslim edin. Tamam mı?

Gedale bir dakika duraksadı, sonra omuzlarını silkti ve yüzünü buruşturup:

— Sevgili arkadaşlar, burada normal düzene geri dönüyoruz, – dedi. Tekrar vagona çıktı, Smimov'un otomatik tabancası ve birkaç silahla daha aşağı indi. Dört asker katı bir tutum sergilemedi ve bir şey sormadı; biraz ileriye park etmiş oldukları cipe hepsini yüklediler.

Döndüklerinde Gedale, — İyi de, şimdi biz ne olacağız? – diye sordu.

Chàim, — Durum basit, – dedi. — Şimdi silahsız ya da neredeyse silahsız sayılırsınız. Artık o denli tuhaf değilsiniz. DP oldunuz.

Line, kuşkulu kuşkulu: — Ne olduk? – diye sordu. — DP de neyin nesi?

— DP, *Displaced person*, yani "Mülteci, kayıp kişi, vatansız biri"demektir.

Line, — Biz DP değiliz, – dedi. — Vatanımız vardı ve artık yoksa, bizim suçumuz değil; kendimize bir yenisini kuracağız. Bu geçmişimize değil geleceğimize ilişkin bir şey. Yolumuz boyunca birçok kayıp askere rastladık, hiç de bizim gibi değildiler. DP değiliz, partizanız ve partizanlığımız yalnızca sözde kalmıyor. Geleceğimizi ellerimizle yarattık.

Chàim Line'ye, — Sakin ol, – dedi. — Tanımlamaların üstünde durulacak zaman değil, sözcüklere fazla önem vermek yerine esnek olmak gerek. Şimdi burada Müttefikler var; er ya da geç Askerî Polis'le karşılaşacaksınız. Naziler gibi değiller ama can sıkıcılar ve sizi kimbilir nerede ve ne zamana kadar kapalı tutarlar. Size yiyecek ve içecek verecekler, belki de Japonya'yla savaş bitinceye kadar kafeste gibi olacaksınız. Tabii bu arada Amerikalılar

ve Ruslar arasında savaş başlamazsa. Öyle çok soru sormayacaklar; onlar için bir partizan komünisttir, doğudan geliyorsa iki misli komünisttir. Anlatabildim mi? Kısacası, silah arkadaşlığı bitti. Şu anda kendinizi bir kampta bulmak hoşunuza gider miydi?

Gedalciler bu soruya, Chàim'in içinden bölük pörçük birkaç sözcük anlayabildiği karışık bir homurtu ile yanıt verdiler.

— Kaçmak mı? Hiç düşünmeyin. İtalya geldiğiniz ülkelere benzemez, özellikle de Kuzey İtalya. Kümes gibi kalabalık; orman yok, bataklık yok, üstelik araziyi de tanımıyorsunuz. Köylüler sizi anlamaz, haydut sanır ve sonunda haydut olursunuz. Esnek olun ve ortama uyun.

Gedale, — Nereye, nasıl ve kime? – diye sordu.

— Fazla göze batmadan Milano'ya ulaşmaya çalışın ve Milano'da şu adrese gidin.

Küçük bir kâğıda birkaç sözcük yazarak Gedale'e verdi. Sonra: — Olur da bir daha rastlaşırsak, size iyi bir akıl verdiğimi bana söyleyeceksiniz. Şimdi vagonunuza geri dönün: Yeniden lokomotifi takıyorlar.

Milano Merkez İstasyonu'nda cam ve çelikten yapılma, bombalarla delik deşik olmuş yüksek çatının altında vagondan indiklerinde başka bir savaşın başlamış olduğunu sandılar. Peronlar arasında, meydanlığa inen büyük merdivenlerde, bozuk yürüyen merdivenlerde, meydanlıkta, her tarafta kamp kurmuş insanlar vardı. Aralarında, yırtık pırtık giysiler içinde vatanlarına dönen İtalyanlar; kimbilir nereye gitmek üzere bekleyen, pejmürde yabancılar; Müttefik Kuvvetler'e bağlı, şık üniformalı, siyah ya da

beyaz derili askerler; valiz ve sırt çantaları ile tatile çıkan iyi giyimli sivil İtalyanlar bulunuyordu. İstasyonun çirkin taş cephesinin önündeki meydanlıkta az sayıda tramvay, nadiren de arabalar gidip geliyordu; savaşta bostana dönüştürülmüş, sonra da yağmalanmış ve terk edilmiş olan çiçek tarhları görülüyordu. Üzerlerini yabani otlar kaplamaktaydı. Önlerinde, sefil görüntülü kadınların alelacele yakılmış ateşler üzerinde yiyecek bir şeyler pişirdiği çadırlar kurulmuştu. Bazı kadınlar ise küçük çeşmelerin çevresinde, ellerinde süt çanakları, tencereler ve uyduruk kaplarla itişip kakışıyorlardı. Tüm çevrede bombaların tahrip ettiği binalar vardı.

Yalnızca Pavel, Avrupa'da aktör olarak dolaştığı yıllardan kalma İtalyanca birkaç sözcük biliyordu. Yoldan geçen birine adresi gösterdi. Adam yüzüne önce güvensizlikle baktı, sonra da sinirlenerek: — Artık yok! – diye yanıt verdi. Artık olmayan neydi? Adres mi yanlıştı? Yoksa bina mı yıkılmıştı? Karşılıklı anlama bozukluklarının böldüğü diyalog yorucuydu. Adam: — Faşo, faşizm, Faşistler; yok, bitti! – diye yinelemeye çalışıyordu. Pavel sonunda, o adreste bir zamanlar faşistlerin önemli bir komutanlığının bulunduğunu, şimdi ise artık olmadığını anladı. Milanolu adam yine de, elinden geldiğince, izlenmesi gereken yolu açıkladı. Üç kilometre yol yürümeleri gerekiyordu. Üç kilometre de ne ki? Gülünesi bir şey. Çekine çekine ve merak içinde yola koyuldular; o upuzun yürüyüşün hiçbir anında kendilerini böylesine yabancı hissetmemişlerdi.

Öğleden sonranın ilk saatleriydi. Düzensiz bir sıra hâlinde ilerlerken önde yürüyen Pavel'i gözden kaybetmemeye çalışıyorlar, ama çevrelerine bakmak için de onu sık sık durduruyorlardı. Kararmış enkaz yığınlarının yerini, zaman zaman, hasar görmemiş, yüksek, gösterişli binalar

alıyordu. Birçok dükkân açıktı; vitrinler, altlarında anlaşılmaz etiketler taşıyan, insanda satın alma isteği uyandıran mallarla dolup taşıyordu. Yalnızca istasyonun çevresinde sefil görüntülü insanlar vardı, kent merkezindeki sokaklarda rastladıkları insanlar iyi giyimliydiler; anlamaya ve anlaşılır olmaya özen göstererek onların sorularını dostça yanıtlıyorlardı. "Unione Sokağı mı? Doğru gidin, iki kilometre daha, bir kilometre daha. Katedral, Katedral, yok anlamak? Katedral Meydanı ve sonra yine dosdoğru." Bombardımanlardan delik deşik olmuş Katedral'in önünde güneşten solmuş bohçaları ile ürkekçe, kir pas içinde ve çekingen bir hâlde kalakaldılar. Piotr kaçamak bir hareketle, Rusların yaptığı gibi, üç parmağını bitiştirerek haç işareti yaptı.

Unione Sokağı'nda onlara daha tanıdık gelen bir ortam buldular. Yardım Ofisi Polonyalı, Rus, Çekoslovak ve Macar mülteciler ile kaynıyordu. Neredeyse hepsi Yidiş konuşuyordu; her şeye gereksinimleri vardı ve karışıklık son haddindeydi. Koridorlarda yerleşmiş kadın, erkek ve çocuklar, kontrplaklarla veya asılı battaniyelerle kendilerine sığınacak bir yer yaratmış aileler vardı. Yorulmak bilmeyen her yaştan kadın soluk soluğa, kan ter içinde, koridorlarda ve gişelerin ardında, bir aşağı bir yukarı koşuşturuyordu. Hiçbiri Yidiş anlamıyor, pek azı ise Almanca biliyordu. Koşulların yarattığı, çat pat konuşan çevirmenler düzen ve disiplin sağlama çabası içinde gırtlak patlatıyordu. Tuvalet ve mutfak kokusuyla ağırlaşan hava, kavurucu bir sıcaklığa sahipti. Bir ok ve Yidiş yazılmış bir levha yeni gelenlerin başvuracağı gişeyi gösteriyordu. Sıraya girdiler ve sabırla beklediler.

Sıra ağır ağır ilerliyordu. Mendel karışık ve birbiriyle çelişkili düşüncelere dalmıştı. O da kendisini hiç böyle-

sine yabancı hissetmemişti: İtalya'da bir Rus; Katedral'in önünde bir Yahudi, "Büyük bir kentte taşralı bir saatçi" ve barış zamanında bir partizandı. Dil ve ruh açısından yabancıydı, vahşi yaşamla geçen yılların yabancılaştırdığı biriydi. Yine de buralarda soluduğu havayı, yürüyerek geçtikleri belki de yüz yerin hiçbirinde daha önce solumamıştı. Yabancı olsa da kabul gören bir yabancıydı ve bu yalnızca Yardım Ofisi'nin kibar hanımları için geçerli değildi. Pek hoşgörüyle yaklaşılmayan, ama kabul gören bir yabancıydı. Brenner'den bu yana konuştukları İtalyanların yüzünde bazen bir güvensizlik ya da kurnazlık şimşeği çaksa da, Yahudi olduğunu anladıklarında Rusların veya Polonyalıların yüzlerinde beliren ve insanı onlardan ayıran bulanık gölge asla gözlenmiyordu. "Bu ülkede herkes Piotr gibi; belki daha az cesur ya da daha anlayışlı veya yalnızca daha yaşlı. Çok görüp geçirmiş yaşlılar gibi anlayışlı".

Mendel ve Pavel gişede yanyana durdular. Gişenin arkasında ufak tefek, zarif, kibar, iyi ütülenmiş beyaz gömlekli, berberin yeni taradığı kestane rengi saçlarıyla otuz yaşlarında bir kadın duruyordu. Parfüm sürmüştü ve Mendel ondan yayılan koku dalgasının yanı sıra Pavel'in terli bedeninin ağır, teke kokusunu hoşnutsuzlukla duydu. Kadın Almanca anlıyor ve oldukça da iyi konuşuyordu: Onunla anlaşmak pek güç değildi. Yine de Pavel İtalyanca parçalamaya çabalıyor ve böylece durumu basitleştireceğine, karmaşıklaştırıyordu. Ad, bir kez daha; yaş, geldiği ülke, milliyet. Aynı anda üçü ya da dördü yanıt verince ufak bir karışıklık doğdu. Kadın bir grubun söz konusu olduğunu anladı ve sabırsızlık belirtileri göstermeksizin Pavel'den herkes adına yanıt vermesini rica etti. Ona "Siz", yani *Sie* diye hitap ediyordu ve bu da hoştu, ancak daha önce hiç

başına gelmemiş olduğu için Pavel'i utandırıyordu. Burası tam anlamıyla bir yardım ofisiydi: Yardım etmeye çabalıyorlardı, onlardan kurtulmaya veya onları dikenli tel örgüyle çevrili bir yere kapatmaya değil.

Kadın yazdıkça yazıyordu; otuzbeş ad bayağı çoktu ve liste uzayıp gidiyordu. Sessizlerle söylenmesi zorlaşan egzotik adlar; durmak, kontrol etmek, yinelettirmek, nasıl yazıldığını kendilerine sormak gerekiyordu. Tamam bitti. Kadın onlara bakmak için gişeden eğildi. Bu bir gruptu, ama oldukça garipti. Alışılagelmişten farklı mültecilerdi; o ofiste günlerdir önünden geçen, dökülen insanlara pek benzemiyorlardı. Kirli, yorgun ama dimdiktiler; gözleri, konuşma tarzları, davranışları ile farklıydılar.

Pavel'e Almanca, — Hep birlikte mi oldunuz? – diye sordu.

Pavel kendini göstermek için bu fırsatı kaçırmadı. Yıllar önce yaptığı yolculuklar sırasında, sahne aralarında, trenlerde, küçük otel ve kerhanelerde kulaktan dolma öğrendiği bölük pörçük italyancasını döktürüverdi. Göğsünü şişirerek:

— Grup, zarif hanımefendi, grup. Her zaman birlikte. Rusya, Polonya. Yürümek. Orman, nehir, kar. Ölü Almanlar çok. Biz partizan, hepimiz. Kahretsin. Yok DP, biz savaş, partizan. Herkes asker, aman Tanrım; kadınlar da, — dedi.

Zarif kadın şaşırıp kalmıştı. Gedalcilerden bir kenara geçmelerini ve beklemelerini rica ederek telefona yapıştı. Hararetli bir ses tonuyla, ama duyulmayacak biçimde ağzını eliyle kapayarak uzun uzadıya konuştu. Sonunda Pavel'e sabretmesini söyledi; bir geceyi daha kamp kurarak geçirmek zorundaydılar, koridorlara ellerinden geldiğince yerleşmeliydiler. Ancak yarın onlar için daha iyi bir

yer bulabilirdi. Yıkanmak mı? Kolay değildi; banyo falan yoktu, duş da. Bina kısa süre önce kullanılabilecek hâle getirilmişti. Evet, su, lavabo, sabun ve belki üç ya da dört havlu bile vardı. O kadar kişi için yetersizdi tabii, ama ne yapabilirdi ki, bu ne onun, ne de meslektaşlarının suçuydu, herkes elinden geleni yapıyordu, kişisel katkılarla bile olsa. Mendel onun sözlerinde saygı, merhamet, dayanışma ve kaygı sezdi.

En iyi Almancasıyla, — Bizi nereye gönderiyorsunuz? – diye sordu.

Kadın tatlı tatlı gülümseyerek, elleriyle Mendel'in anlamadığı karışık ve imali bir jest yaptı:

— Sizi mülteci kampına değil, daha uygun bir yere gönderiyoruz.

Gerçekten de, ertesi sabah Gedalcileri almak için iki kamyon geldi. Kadın onlara güvence verdi; uzağa değil, en fazla yarım saat uzaklıkta, Milano yakınlarında bir çiftliğe götürüleceklerdi; orada kentte olduğundan daha rahat edecekler, çok daha iyi ve huzurlu olacaklardı..."Böylece o da daha huzurlu olacak", diye düşündü Mendel. Ona, nasıl olup da Almanca konuştuğunu sordu: Almanca konuşan İtalyan çok muydu? "Az", diye kadın yanıt verdi. O bir Almanca öğretmeniydi; evet, Hitler gelinceye kadar bir okulda Almanca öğretmiş, sonra da İsviçre'ye kaçmıştı. İsviçre Milano'dan kırk kilometre uzaklıktaydı. Orada kocası ve küçük oğluyla gözaltına alınmıştı ama durumları pek fena olmamıştı. Birkaç hafta önce de Milano'ya geri dönmüştü. Gedalciler çingeneleri anımsatan bavullarıyla kamyonlara tırmanırken, onların yarattığı görüntüyü izledi. Kendileriyle yeniden bağlantı kuracağını söyledi, veda etti ve ofisine geri döndü.

Çiftlik savaşın son günlerinde hasar görmüş ve olabildiğince onarılmıştı. Orada elli kadar Polonyalı ve Macar mülteciyle karşılaştılar, ancak uyudukları bölümler genişti ve en azından ikiyüz ya da üçyüz kişi için hazırlanmış karyola ve ranzalarla döşenmişti. Çevrelerine baktılar: Hayır, ne gözcüler ne de dikenli teller vardı, ilk kez.

Tam bir ev değildi ama öyle sayılabilirdi. Kısıtlama yok, kalmak istiyorsan kal, gitmek istiyorsan çek git. Saatinde verilen bir yemek, su, güneş, çayırlar ve bir yatak var: Sanki otel, daha ne istiyorsunuz ki? Mendel, Novoselki'de sisler içinde ve bataklıklar arasında geçen hararetli çalışma günlerini ve çarpışmaların her şeyi unutturan sarhoşluğunu anımsayarak, "Ama hep daha fazlası istenir: Hiçbir şey insanın umduğu kadar güzel ya da çekindiği kadar çirkin olamaz" diye düşünüyordu.

İkinci bir gişenin önünde ikinci bir kayıt yapıldı; Tel Aviv'den gelmesine karşın iyi Yidiş konuşan, sıska ve eline çabuk bir genç fazla bir şey yazıp çizmeden onları kaydetti ama Bella ve Beyaz Rökhele'nin önünde durdu: "Bunlar olmaz, Milano'ya dönmeleri gerek, çiftlik işine uygun değiller. Özellikle de bu kadın. Unione Sokağı'nda ne yapıyorlar, delirdiler mi? Akıllarına ne esti de buraya hamile bir kadın gönderdiler?" Line, Gedale, Pavel ve herkesten çok bağıran Isidor araya girdiler: "Biz birbirimizden ayrılmayız, mülteci değiliz; tek bir grubuz, bir birliğiz. Beyaz Milano'ya giderse, hepimiz onunla gideriz." Gencin yüzü tuhaf bir hâl aldıysa da ısrar etmedi.

Ancak ertesi gün ısrar etmek zorunda kaldı. Yapılacak acil bir iş vardı: Gedalciler burasının tarım işlerinin pek önemsenmediği, buna karşın büyük bir mal trafiğinin yaşandığı tuhaf bir çiftlik olduğunu fark ettiler. Bunlar yi-

yecek ve ilaç kasalarıydı, ama bazıları üstlerinde görünen İngilizce yazılarla ters düşecek biçimde oldukça ağırdı.

Genç, herkesin kasaları kamyonlara yükleme işine yardım etmesi gerektiğini söyledi. Ruzany'li adamlardan üçü ya da dördü Beyaz Rusya'dan İtalya'ya kadar savaşarak geldikleri bunca yolu hamallık yapmak için katetmediklerini belirterek homurdandı. Hatta biri dişlerinin arasından "Kapo" diye mırıldandı. Çiftliğin genç müdürü olan Zvi hakareti anlamadı, omuzlarını kaldırdı ve: — Geminiz geldiğinde, bu mallar sizin de işinize yarayacak, – dedi. Ardından, kasaları iki Macar gencin yardımıyla, enerjik bir şekilde yüklemeye koyuldu. O zaman hepsi karşı çıkmaktan vazgeçti ve işe girişti.

Çiftlikte büyük bir insan trafiği de vardı; her yaşta mülteci gelip gidiyordu; öyle ki, sağlam dostluklar kurmak güçtü. Yine de Gedalciler bazı elemanların sabit olduğunu çok geçmeden anladılar: Göze batmaktan kaçınsalar da önemli bir işlev yüklenmiş olmalıydılar. Özellikle iki kişi Mendel'in dikkatini çekti. Otuz yaşlarında, atletik ve çeviktiler. Aralarında Rusça anlaşıyorlar ve az konuşuyorlardı. Sık sık harman yerinden, gençlerin oluşturduğu küçük bir grup eşliğinde, ellerinde orak, üç çatallı yaba ve bahçıvan tırmıkları ile ayrılıyor, nehir yönünde gözden kayboluyor ve akşamdan önce gelmiyorlardı. Nehir boyunca uzanan ormanlık araziden aralıklı olarak tek tek yapılan atışların yankısı duyuluyordu.

Mendel, Zvi'ye, — O iki kişi kim? – diye sordu.

— Eğitici. Kızıl Ordu'dan geliyorlar. İyi yetişmiş iki genç ve içinizden biri...

Mendel temkinli bir şekilde, — Bunu ileride konuşuruz – dedi. — Daha yeni geldik. Bize soluk alacak biraz zaman

tanıyın. Hem sonra bizlerin daha fazla öğreneceği bir şey olduğunu sanmıyorum.

Zvi, sözcükleri tarta tarta: — Yok canım, tam tersini, yani sizin bize öğretecek çok şeyiniz olduğunu söylemek istiyordum, – diye yanıt verdi.

Mendel'in aklına, bir kez daha Smirnov'un Glogau kampında kendisine yaptığı ve yorgun olduğu için kabul etmediği öneri geldi. Hayır, pişmanlık duymuyordu; vicdanı rahattı. "Ben ve tüm diğerleri rolümüzü pekâlâ da iyi oynadık. Yine de hemen olmaz. Hâlâ kendimize gelebilmiş ve bu ülkenin havasını solumaya alışmış değiliz."

İki gün sonra çiftliğe Milano'dan bir mektup geldi. Almanca yazılmıştı. Bay Pavel Jurevič Levinski'ye idi ve Bayan Adele S.'den geliyordu. Unione Sokağı'ndaki zarif hanımın kokusunu taşıyan mektup Pavel'i pazar günü akşamüstü beşte, Monforte Sokağı'ndaki bir eve çaya davet ediyordu. Yalnızca Pavel'le sınırlı kalmıyor, üstü kapalı biçimde "Siz ve bazı arkadaşlarınız" deniyordu. Kısacası tüm birlik değil, birkaç kişi çağırılıyordu. Bu oldukça mantıklıydı. Büyük bir heyecan doğdu ve birlik üçe ayrıldı: Çaya gitmek isteyenler, çaya gitmeyi kesinlikle düşünmeyenler ve kararsız ya da kayıtsız kalanlar. Gitmek isteyenler arasında Pavel, Bella, Gedale, Line ve farklı geçerli nedenleri olan pek çok kişi vardı. Pavel, kendisini çevirmen olarak gerekli saydığı ve zarf kendi adını taşıdığı için; Bella ve Gedale meraktan; Line ideolojik nedenlerden, yani o birlikte siyonist eğitim görmüş tek kişi olduğu için; diğerleri de yiyecek iyi bir şeyler bulmayı umut ettiklerinden gitmek istiyorlardı. Piotr ve Arié çekindikleri ve Almanca anlamadıklarından; Beyaz, birkaç günden beri karnının alt kısmı ağrıdığından; Isidor Beyaz'dan ayrı kalmamayı yeğlediğinden; Mottel de kadının tavırlarından huzursuz oldu-

ğundan ve kendini bir salonda hayal edemediğini söylediğinden gitmek istemiyordu. Sonunda Pavel, Bella, Line, Gedale ve Mendel gitti. Mendel aslında kararsızlar arasındaydı, ama diğer dördü gelmesi için ısrar etti. İtalya'da nasıl yaşandığını görmek için iyi bir fırsattı; eğlenecekler ve kafaları dağılacak, yararlı haberler duyma imkânına da sahip olacaklardı. Ama özellikle o, istese de istemese de, Gedalecilerin anahtar adamı olduğu, birliği en iyi temsil eden ve tüm girişimlerine katılmış bir kişi olduğu için gelmeliydi. Hem bir zamanlar Kızıl Ordu mensubu da olmamış mıydı? Tabii bu da İtalyanlar için önemli, en azından ilginç olmalıydı.

En iyi giysilerini giydiler. Novoselki'den beri üzerinde taşıdığı kaba asker giysisinden başka bir şeyi olmayan Line davete öyle, olduğu gibi gideceğini söyledi:

— Başka şekilde giyinirsem, kendime ait olmayan giysiler giymişim ve sanki yalan söylüyormuşum gibi olur. Beni istiyorlarsa, olduğum gibi kabul etsinler.

Ne var ki herkes, özellikle de Bella ve Zvi onu biraz daha iyi giyinmeye ikna etmeye çalıştı. Zvi, çiftliğin depolarından beyaz ipek bir gömlek, pileli, fildişi rengi kalın kumaştan bir etek, bir deri kemer, bir çift naylon çorap ve bir çift mantar tabanlı sandalet bulup çıkardı. Line sonunda ikna oldu ve giysileri alarak ortadan kayboldu. Birkaç dakika içinde soyunma odasından, kozasından çıkan bir kelebek misali, yepyeni bir yaratık olarak dışarı çıkıverdi. Neredeyse tanınmayacak hâldeydi: Herkesin tanıdığı Line'den daha ufak tefek ve daha gençti; yıllardır giymediği etek ve yüksek ortopedik sandaletler yüzünden hareketleri kısıtlanıyor ve bir çocuğu anımsatıyordu. Yalnızca birbirinden uzak koyu kahve, sabit bakışlı gözleri ile düz ve kısa burnu aynı kalmıştı. Güneşin ve rüzgârın bronzlaştıramadığı ya-

naklarına hâkim olan solgunluk da değişmemişti. Naylon çorabın dokusu ayak bileklerine ve kaslı bacaklarına zarafet katıyordu; Bella çıplak olup olmadıklarını anlamak istercesine, eliyle bacaklarını yokladı.

Bayan S.'nin salonunda hepsi İtalyan olan birçok konuk vardı. Bazıları şık giyimliyken, bazıları yıpranmış giysiler içindeydi, bir kısmı ise Müttefiklerin üniformasını taşıyordu. Yalnızca ikisi ya da üçü Almanca anlıyor ama hiçbiri Yidiş bilmiyordu; bu yüzden konuşma kısa sürede anlaşılmaz hâle geldi. Birliğe mensup beş kişi, âdeta bir saldırıdan kendilerini savunurcasına bir arada kalmaya çabalıyorlardı. Ne var ki yalnızca birkaç dakika başarılı olabildiler: Az sonra her biri kendini bir meraklı çemberinin ortasında, kulağa müzik gibi gelen ve anlaşılmayan soruların oluşturduğu bir bombardıman altında yapayalnız buluverdi. Pavel ve İtalyan kadın çevirmenlik yapmaya uğraşsalar da pek az başarı sağlıyorlardı. Yöneltilen soruların çokluğu karşısında çevirmenlik çabaları yetersiz kalıyordu. İki omuz arasında kalan bir boşluktan Mendel, beş ya da altı şık hanımın çevrelediği Line'yi görebildi. Kız ona Yidiş, — Hayvanat bahçesindeki hayvanlar gibi! – diye fısıldadı.

Mendel, — Vahşi hayvanlar, – diye yanıtladı. — Tüm yaptıklarımızı bilselerdi, bizden korkarlardı.

Ev sahibesi endişe içindeydi. O beş kişi ona aitti: Onları kendisi bulmuştu, keşfetmişti ve mülkiyet haklarını geri istiyordu. Ağızlarından çıkan her sözcük ona aitti, yitip gitmemeliydi; onları davetli kalabalığının ortasında izlemek ve duyamamış olduğu esprileri yineletmek için büyük çaba gösteriyordu. Ama endişeli olmasının bir nedeni daha vardı: Kibar ve iyi terbiye görmüş bir hanımdı ve o beş kişinin anlattığı bazı şeyler kulaklarını tırmalıyordu.

Özellikle Pavel ve Gedale'in dilinin kemiği yoktu. Hep biliriz ya, bazı şeyler vardır, bunlar olagelmiştir; savaş şaka değildi, hele bu zavallı insanların yaptığı savaş şaka olmaktan çok uzaktı. Ama bir salonda, onun salonunda... Evet, cesur davranışlar, Almanlara karşı misillemeler, sabotajlar, karda yürümeler anlalılabilirdi de bitlerden, ayaklara sarılan bezlerden ve helalarda asılı bulunmuş insanlardan söz edilmese de olurdu...Onları çağırdığına neredeyse pişman olmuştu: Özellikle de, ne yazık ki, azıcık İtalyanca bilen ama nedense küfüre ve pek edepli olmayan sözcükler kullanmaya eğilimli olduğu gözüken Pavel yüzünden. Kendini kandırmaması gerekiyordu; arkadaşları deli gibi gülecekler ve bu olayı Milano'nun yarısına anlatacaklardı. Yarım saat sonra, diğerlerine kıyasla daha az kaba saba gözüken, az konuşan ve duvarlarda asılı duran tabloları hayranlıkla seyrederek çikolata yemekte olan Bella'nın yanına, köşedeki divana sığındı. Ara sıra sarkaçlı saate bir bakış fırlatıyordu: Kocası geç kalmıştı. Ah, keşke çabuk gelseydi! Uzaklardan gelmiş ya da oralı olmaları farketmiyordu; her davetlinin hakkı olduğu kadarını alması ve taşkınlık yapılmaması için davetin düzeni sağlanmalıydı; kocası ona bu konuda yardımcı olabilirdi.

Bay S. altıya doğru geldi ve herkesten özür diledi: Tren Lugano'dan saatinde hareket etmiş, ancak olağan kontroller için sınırda zaman yitirmişti. Karısını öptü ve ondan da özür diledi. Oldukça toplu, içten, gürültülü biriydi; keldi, ensesinin çevresinde sarımsı saçlardan bir taç vardı. O da Almanca konuşabiliyordu ama derme çatma, gramersiz, yolculukta öğrenilmiş bir Almancaydı. Ticaretle uğraşıyor ve sık sık yurtdışına gidiyordu. Kendisini Mendel'in karşısında bulduğunda, sanki onu eskiden beri tanıyormuşcasına, hemen işinden gücünden sözetmeye koyuldu; kendisi hakkında yüksek bir kanaate sahip, karşısındakini ise pek

önemsemeyen insanların tavrı ile konuşuyordu.Yolculuk etmek ne denli rahatsız, ticarî bağlantıları yeniden kurmak ne denli güçtü...Mendel kendilerinin nasıl yolculuk etmiş olduğunu ve tuzla değiş tokuş ettikleri Özbek'in tavşanını düşündü ama bir şey söylemedi. Bay S. nihayet konuşmasına ara verdi: — Susamış olmalısınız. Gelin, benimle gelin!

Mendel'i bileğinden kavradığı gibi onu içeceklerin durduğu masaya kadar çeke çeke götürdü. Sersemlemiş olan Mendel ona itiraz etmedi; aşırı yemek yediği zaman gördüğü karabasanlardaki gibi, yoğun şekilde algılanan bir gerçekdışılık duygusuna kapılmıştı. Bay S.'nin bardağını ağzına götürdüğü anı kolladı ve davetin başından beri kafasında dönüp duran soruları ona sorma cesaretini kendinde buldu. Kimdi bütün bu insanlar? O ve karısı gerçekten Yahudi miydi? Peki ya ev, onların mıydı? Almanlar Milano'ya da gelmemişler miydi? Onlar ve çevrede görülen bütün bu güzel şeyler nasıl kurtulmuştu? Tüm İtalyan Yahudileri onlar gibi zengin miydi? Ya da tüm İtalyanlar? Hepsinin böyle güzel evleri var mıydı?

Ev sahibi, Mendel aptalca veya pek uygun olmayan sorular yöneltmişçesine, garip bir yüz ifadesiyle ona baktı ve uyku mahmuru çocuklara yapıldığı gibi sabırla yanıt verdi. Tabii ki onlar Yahudiydi, soyadı S. olan herkes Yahudidir. Hayır, konukların hepsi Yahudi değildi. Hem sonra bu o kadar önemli bir mesele miydi? Böylesine uzaktan gelen kişileri, yani Gedalcileri tanımayı arzu ediyorlardı, arkadaşlarıydı, düzgün insanlardı, işte hepsi bu. Ev de kendisine aitti ama bunda ne vardı ki? Savaştan önce, Naziler gelmeden ve savaşın ilk yıllarında iyi bir kazanç sağlamıştı. Sonra, evine el koymuşlar, içine bir faşist yönetici oturtmuşlardı ama Bay S. İsviçre'den döner dönmez bazı

kişileri harekete geçirmiş ve onu kapı dışarı ettirmişti. Hayır, ne Hristiyanların ne Yahudilerin tümünün onunki gibi bir evi vardı. Yine de çoğunun evi böyleydi, Milano zengin bir kentti. Zengin ve aynı zamanda cömert. Birçok Yahudi saklanarak veya sahte evraklarla kentte kalmıştı. Karşılaştıklarında komşuları ve dostları onları tanımazdan gelseler de gizliden gizliye yiyecek taşımışlardı.

Almanca'yı ne anlayan ne de konuşan ama Mendel'e olağanüstü derecede dostça davranan, ince ve gençlere özgü bir sese sahip iri yarı bir adam konuşmalarını böldü. Mendel'le tanışmak istediğini söyledi. S. buna itiraz etmedi, Mendel'in adını yalan yanlış söyledi ve Mendel'e: — Bu bey, Avukat Longo, – dedi. Avukat ev sahibinden daha saygılı çıktı. Mendel'in özet olarak anlattığı ve ev sahibinin cümle cümle çevirdiği öyküyü saygılı bir sessizlik içinde dinledi ve sonunda ev sahibine: — Dostların yorgun olmalı, dinlenmeye gereksinimleri vardır. Varazze'de konuğum olmak isterler mi, sor; villamda yer var, hem belki de bugüne dek hiç deniz görmemişlerdir!

Mendel böyle bir davet beklemiyordu. Tereddüt etti, biraz düşündü, sonra danışmak için arkadaşlarına ulaşmaya çalıştı. O mu, hayır, kabul etmeyecekti, kendini uzak, farklı, sevimsiz, vahşi hissediyordu; üstünde hâlâ Schmulek'in mağarasının mezarı çağrıştıran kokusu varmış gibi geliyordu. Yine de diğerleri "Evet" derlerse, o da "Evet" diyecekti. Bella, Line ve Gedale de daveti kabul etmemeye yatkın gibiydiler: Pek açık olmayan bahaneler öne sürdüler. Aslında çekiniyorlar, kendilerine uygun görülen konuk rolüne yeterince uygun olmadıklarını hissediyorlardı. Pavel ise kabul etmek istiyordu ama yalnız başına değil; böylece çoğunluğun görüşüne katıldı ve hep birlikte, teşekkür ederek daveti reddettiler. Beceriksizce

söylenmiş sözlerinin bayan S.'nin melodik İtalyancasıyla çevrildiğini duymaktan memnundular. Bella Gedale'e, — Yine de denizi görmek hiç fena olmazdı, – diye fısıldadı.

Ev sahibesi, beşinin bir arada olduğu bir anı yakaladı ve onlara başka bir arkadaşını tanıştırdı. Bu, uzun boylu, iri kemikli, enerjik görünüşlü, üzerine askerî giysi havasında, ancak ne rütbesi ne de arması olan bir gömlekle bir pantolon giymiş genç bir adamdı. İmalı bir gülümsemeyle, — Bu Francesco, meslektaşınız! — dedi. Francesco ise ciddiyetini korudu. Bayan S., — O da partizandı, — diye sözlerine devam etti: — Valtellina'da, Alpler'de. Uzun lafın kısası, o aşağılarda gördüğünüz dağlarda. Yürekli bir genç, ama ne yazık ki komünist.

Ev sahibesinin aracılığıyla konuşma güç bela, karışıklık içinde sürüyordu. Ancak Francesco Mendel'in bir zamanlar Kızıl Ordu mensubu olduğunu öğrenince, ona yaklaştı: — Size saldırdığı günden beri, Almanya'nın yenileceğinden hiç kuşku duymadım. Bunu ona söyle Adele. Bizim de savaşmış olduğumuzu, ancak Sovyetler Birliği karşı koymasaydı, Avrupa'nın sonunun gelmiş olacağını ona anlat. — Kadın bu sözleri elinden geldiğince İtalyancaya çevirdi ve kendi görüşünü de ekledi: — Tatlı çocuk ama, kalın kafalı ve garip fikirleri var. Ona sorsalardı, hiç düşünmezdi: Proletarya diktatörlüğü, toprak köylülere, fabrikalar işçilere; işte bu kadar. Dostları olan bizlere olsa olsa Belediye Heyeti'nde kıytırık bir görevi uygun bulurdu.

Francesco bunları yarım yamalak anladı, daha derine inmek istemedi ve aynı ciddiyetle, partisinin Direniş'in belkemiğini ve İtalyan halkının gerçek sesini oluşturduğunu belirtti; sonra Mendel'e kendisinin ve arkadaşlarının nasıl olup da ülkelerini terkettiklerini sordurttu. Mendel'in aklı karışmıştı. Savaş sırasında İtalya'da olup bitenler hakkın-

da kesin bir fikri yoktu. Ev sahibesinin arkadaşının komünist olduğunu böyle açıkça söylemesine şaşırıp kalmıştı: Yoksa bu bir şaka mıydı? Komünizmden korktuğunu belirtirken de acaba şaka mı yapıyordu? Gerçekten korkuyor muydu? Ve, öyleyse, korkmakta haklı mıydı? Ancak şimdi Francesco'nun sorularını yanıtlamak gerekiyordu. Rusya veya Polonya'da Yahudi olmanın İsviçre'de veya Milano'daki Monforte Sokağı'nda Yahudi olmaya benzemediğini nasıl anlatabilirdi ki ona? Başından geçenleri tümüyle anlatmalıydı. Kendisinin ve silah arkadaşlarının Stalin'e karşı olmadıklarını, dahası, Hitler'i yenmiş olduğu için ona şükran borcu hissettiklerini ama evlerinin yıkılmış olduğunu, geride koca bir boşluk bırakmış olduklarını ve Filistin'de bir ev sahibi olmayı umduklarını söylemekle yetindi. Ev sahibesi söylenenleri çevirdi ve Mendel konuşmanın aslından daha uzun olduğu izlenimine kapıldı; Francesco pek ikna olmamış bir ifade takındı ve yanlarından ayrıldı. Mendel'e İtalyanların yüzleri bile kolay anlaşılır gibi gelmiyordu. Yüz ifadelerini, mimiklerini değerlendiremiyor ya da yanlış değerlendirmekten korkuyordu. "Francesco. Bir partizan, bir dava arkadaşı. Ne kadar süre savaştın ki, Francesco? Onaltı, bilemedin onsekiz ay: Dinyeper kıyısında Venjamín'in radyosu Mussolini'nin hapiste olduğunu bildirdiğinden beri, Dov İtalya'nın teslim olduğunu öğrendiğinden beri. Ne kadar yol katettin, Francesco? Kaç arkadaşını yitirdin? Evin nerede? Belki Milano'da, belki de, o adını tekrarlayamayacağım dağlarda; ama bir evin var, ideallerinin yanı sıra, bu ev için savaştın sen. Bir evin, ayaklarının altında bir toprağın, senin olan ve hep aynı kalan bir gökyüzü var tepede. Bir annen ve bir baban; bir sevgilin ya da karın, sana yaşama isteği veren birileri ve bir şeyler var. Eğer senin dilini konuşabilseydim, bunları sana açıklamaya çalışırdım".

Arkasında Bayan Adele Line'yle konuşuyordu: "...ama şimdi bize en çok yardım eden, onlar. Silahlarımızı Çekoslovakya üzerinden gönderiyorlar. Grevler hakkında karar veren İtalyan Komünist Partisi. İngilizler mülteci taşıyan bir gemiyi durdurmaya kalkıştıklarında, tüm liman işçileri greve gidiyor ve İngilizler geminin geçmesine izin vermek zorunda kalıyorlar..."

Mendel kendini yönünü kaybetmiş biri gibi hissediyordu: Bir yandan güzel eşyalar ve kibar insanlarla dolu bir salonda bulunuyordu, diğer yandan da acımasız devasa bir oyunun piyonu konumundaydı. Belki de kayıp sayıldığından, Leonid'e rastladığından beri hep bir piyon olmuştu: "Bir karar aldığını sanıyorsun, oysa sana birilerinin daha önceden öngördüğü 'kader' denilen bir çizgiyi izliyorsun. Bunu belirleyenler kimler mi? Stalin ya da Roosevelt, veya Orduların Tanrısı." Gedale'e döndü:

— Buradan gidelim, Gedale. Veda edelim. Burası bizim yerimiz değil.

Gedale şaşırarak, — Nasıl? – diye sordu. Belki doğru anlamamış olduğunu düşünüyordu veya başka bir düşünceler zincirinin etkisi altındaydı. O anda Bella'nın oturduğu köşede telefon çaldı ve ev sahibesi telefona bakmaya gitti. Az sonra ahizeyi yerine bıraktı ve Mendel'e:

— Çiflikten Zvi arıyor. 'Beyaz' dediğiniz arkadaşınızın durumu iyi değilmiş. Onu kente, buradan uzak olmayan bir kliniğe götürmek zorunda kalmışlar.

Beşi de Avukat Longo'nun otomobiline doluşup Kadın Doğum Kliniği'nde soluğu aldı. Özel bir klinikti, düzenli ve temizdi ama pencerelerin birçok camının yerine kontrplak levhalar konmuş, diğer camların üstlerine de çaprazlamasına karton şeritler yapıştırılmıştı. Rökhele üç kadınla birlikte bir odadaydı; solgundu, sakindi ve hafifçe inliyor-

du. Ona bir sakinleştirici vermiş olmalıydılar. Koridorda, odanın kapısının önünde sinirli ve kaşları çatık hâlde Isidor duruyordu; yanında ise çıplak elle balık avlayan Izu ile birliğin en kaba sabaları olan Bliznalı diğer üç hemşehrisi vardı. Isidor kemerinde bir tabanca ile koridorda volta atıyordu. Arkadaşlarından ikisi döşemeye oturmuştu ve sarhoş gibiydiler. Diğer ikisi ise pencere boşluğunun olduğu yerde durmuş, konuşuyorlardı. Mendel adamların çizmelerinin yıpranmış derisinin arasından bıçak sapının oluşturduğu kabarıklığı fark etti. Pencere pervazında ise bir şişe kırmızı şarap ve iki köy ekmeği seçiliyordu.

Bella, Isidor'a, — Durumu nasıl? – diye fısıldadı. Isidor, ses tonunu alçaltmadan konuştu:

— İyi değil. Canı yanıyor, biraz önce bağırıyordu. Şimdi bir iğne yaptılar, – diye yanıt verdi. Koridorun sonunda iki rahibe belirdi, birbirlerine birkaç sözcük söylediler ve hemen gözden kayboldular.

Mendel, — Gelin haydi, o emin ellerde,– dedi. — Burada durup ne yapacaksınız kil

Isidor, — Ben bir yere kımıldamam, – dedi. Diğer dört adam konuşmadan Mendel'e ve öbürlerine kötü bir bakış fırlatmakla yetindiler.

Line, — Hiçbir işe yaramıyorsunuz, üstelik başkalarını da rahatsız ediyorsunuz, – dedi.

Isidor, — Ben bir yere kımıldamam, – diye yineledi. — Burada kalıyorum; kimseye güvenim yok.

Beşi bir kenara ayrıldı. Gedale, — Ne yapıyoruz? – diye sordu.

Mendel, — Burada kalabalık ediyoruz, – dedi. — Ben ne olup bittiğini görmek için kalıyorum; onları yatıştırmayı deneyeceğim. Siz inin ve çiftliğe geri dönün: Avukat aşağıda bekliyor. Durumu kötüleşirse sizi telefonla ararım.

Line, beklenmedik bir şekilde, — Ben de kalıyorum, – dedi. — Bir kadın yararlı olabilir. Gedale, Bella ve Pavel gitti; Line ve Mendel bekleme salonundaki koltuklara oturdu. Yarı açık kapı aralığından koridora yerleşmiş olan beş adamı gözetleyebiliyorlardı.

Line, — Isidor da sarhoş mu? – diye sordu.

Mendel, — Sanmıyorum, – diye yanıt verdi. — Kabadayılık ediyor, çünkü korkuyor.

— Doğumdan mı korkuyor? Ròkhele için mi?

— Evet. Ama belki de neden yalnızca bu değil. O bir delikanlı ve kendisini önemli biri gibi hissetmeye ihtiyacı var. Gedale ona kamyonu kullandırmakla kötü etti.

Alışılmamış kadınsı giysiler içindeki Line'nin ruhu da değişmiş gibiydi. Yumuşak bir sesle:

— Ne zamandı? Şubat ayıydı, değil mi, çevrede hâlâ kar vardı, – diye yanıt verdi.

— Mart ayının ilk günlerinde, Wolbrom'dan çıktığımız zamandı. Evet, tam olarak Mart ayının ilk günü olmalı.

— Anıları sıraya sokmak zor, öyle değil mi? Bu duyguyu senin de yaşadığın oluyor mu?

Mendel, konuşmadan, başıyla 'Evet' anlamına gelen bir işaret yaptı. Bir hemşire geldi, onlara İtalyanca bir şeyler söyledi; Line ve Mendel anlamadılar, hemşire omuz silkti ve gitti. Line, Ròkhele'nin bulunduğu odaya girdi ve hemen geri döndü. — Uyuyor, – dedi. — Sakin görünüyor ama kalp atışları hızlı.

— Acaba doğum zamanı tüm kadınlarınki böyle midir?

Line, — Bilmiyorum, – diye yanıtladı. Sustu, sonra sözlerine yeniden devam etti:

— Hepimiz olmamız gerektiği biçimde yaratılmamışız ki. Bir erkeğin onyedi yaşında baba olması sence doğru mu?

Mendel, — Belki de baba olmak hiçbir zaman doğru değil, – dedi.

— Sus Mendel. Bu düşünceleri kafandan çıkar. Bu gece bir çocuk doğacak.

— Sen düşüncelerimizin ona ulaşabileceklerine inanıyor musun? Yani onun farklı şekilde dünyaya gelmesinde etkili olabilirler mi?

Line, — Kimbilir, – dedi. — Bir çocuğun doğması öyle hassas bir olay ki! Acaba nerede ana rahmine düştü?

Mendel kafadan hesapladı:

— Edek'in müfrezesiyle birlikte olduğumuz zaman. Tünel yakınlarında, Kasım ayında. Çocuk Polonyalı mı olacak? Yoksa Rökhele gibi Ukraynalı mı? Veya İtalyan mı?

Line gülerek, cepheyi geçtikleri anda söyledikleri, "Aptal delikanlı, bunu nasıl sorabilirsin ki?" anlamına gelen şarkı sözlerini yineledi:

— *Narische bucher vos darfst du fregen?*

Mendel kendisine böyle hitap edildiğini duyunca tuhaftır ama hiç alınmadı, hatta duygulandı. Bu yeni Line artık Rahab değil, şarkıdaki merhametli, hayat dolu *meidele*, yani genç kızdı.

Line, elini Mendel'in koluna dayayarak, — Bunu nasıl sorabilirsin ki? – diye sözlerini sürdürdü: — Çocuk çocuktur; ancak sonra gelişir ve değişime uğrar. Hem niye endişeleniyorsun? Üstelik bizim çocuğumuz da değil.

— Öyle ya. Bizim çocuğumuz değil ki.

Line birdenbire, — Bizi de birileri doğurdu – deyiverdi. Mendel ona soran gözlerle baktı ve Line düşüncesini daha açık bir biçimde dile getirmeye çalıştı.

— Bizi doğurup attılar. Rusya bize hamile kaldı, bizi besledi, bir rahimdeymişizcesine karanlığında büyüttü; sonra sancılandı, kasıldı ve bizi dışarı attı. İşte şimdi buradayız, yeni doğmuş çocuklar gibi çıplak ve yepyeniyiz. Senin için de aynı durum geçerli değil mi?

Mendel, dudaklarında sevecen bir gülümseme, gözlerinin önünde ince bir buğu hissederek:

— *Narische meidele, vos darfst du fregen?* – diye sözlerini Line'ye iade etti.

Koridorda bir hareketlenme oldu, adımlar ve fısıldaşmalar duyuldu. Mendel ayağa kalktı ve kapı aralığından bakmaya gitti: Beyaz, ağır ağır soluk alıyor ve aralıklarla inliyordu. Birdenbire kasıldı ve iki üç kez yüksek sesle haykırdı. Her an savaşa hazır olan Bliznalı dört adam, uyku sersemi, ayağa fırladı. Isidor yatağın ayağına diz çöktü, ardından büyük adımlarla koridora çıktı. Bir dakika sonra, arkasında nöbetçi doktor ve bir rahibe ile geri döndü. Üçü de ayrı ayrı nedenlerden korku içindeydi; Isidor Yidiş bağırıyordu:

— Bu kadın ölmemeli, doktor bey, beni anlıyor musunuz? Benim karım o, Rusya'dan buralara kadar geldik, savaştık, uzun bir yol katettik. Ve çocuk benim çocuğum, doğması gerek. Ölmemeli, anlaşıldı mı? Kadın ya da çocuk ölürse, vay hâlinize: Partizanız biz. Haydi doktor bey, ne yapmanız gerekiyorsa yapın, ancak yaptıklarınıza dikkat edin.

Line Isidor'u yatıştırmak ve ona güvence vermek amacıyla yanaştıysa da eli kemerine sokulmuş tabancasının

kabzasında olan Isidor onu bir el hareketiyle itti. Doktor Yidiş bilmiyordu ama dehşet içindeki bir gencin elindeki tabancanın ne anlama geldiğini çok iyi anlıyordu. Hızlı hızlı rahibe ile konuştu; sonra koridorun köşesindeki telefona doğru bir adım attı, ancak Isidor yolunu kesti. O zaman doktor ve rahibe az uzakta duran tekerlekli sedyeyi aldılar, bağırmaya devam eden Beyaz'ı üstüne naklettiler ve doğum odasına doğru yöneldiler. Isidor hemşehrilerine bir işaret çakarak onları izledi. Mendel ve Line de Isidor'un peşinden gitti.

Isidor doğum odasının kapısını zorlamaya cesaret edemedi. Yedisi de kapının önüne oturuverdi ve saatler birbirini kovalamaya başladı.

Mendel defalarca Isidor'u sakinleştirmeye, tabancasını kendisine teslim etmesini sağlamaya çalıştı. Arkasında dört hemşehrisini görmeseydi, tabancayı elinden zorla almayı da denerdi. Hiçbir şey yapamadı: Isidor önce ukala bir tavırla, sonra doğum odasından gelen ve şiddeti giderek azalan gürültülere kulak kesilerek önünde durmuştu, ama onu dinlemiyordu.

Mendel Line'nin yanına oturmuş, eteğinin altından gözüken dizlerine bakıyordu. Dizlerini ilk kez görüyordu, daha önce hiç görmemişti. Arzudan titreyerek, her gece değişen döşeklerinin karanlığında, ya da pantolonunun kalın kumaşının arasından adetâ gözlerinin yerini tutan parmakları aracılığıyla gördükleri hesaba katılmazsa. "Teslim olma, kendini bırakma! Yeniden başlama, aklını başına topla, diren! Onunla birlikte bir yaşam süremezsin; o bir yaşam arkadaşı değil, hem sen daha otuz yaşında bile değilsin. Otuz yaşında yaşam yeniden başlayabilir. Bir kitap gibi, ilk cildini bitirdiğin bir kitap gibi. Yeni bir yaşama nereden başlamalı? Buradan, bugünden, zımpa-

ralanmış camların ardından doğan Milano şafağından. Bu sabahtan. Burası yeniden yaşama başlamak için iyi bir yer. Belki de onlar gibi yapmalıydın, onlar, o iki *nebech* belki de haklıydı. Sen ve Line gibi yapmadılar, gözlerini kapadılar, kendilerini bıraktılar ve erkeğin tohumu boşa gitmedi, sonuçta bir kadın hamile kaldı".

Önlerinden bir tekerlekli sedye iten bir rahibe geçti. Yorgun argın uyuklamakta olan Line toparlandı ve:

— Kaç zamandır uykusuz bir gece geçirmiyorduk – dedi.

Mendel, — Kaç zamandır birlikte bir gece geçirmiyorduk, – diye yanıtladı. Hayır, "Line'yle birlikte bir yaşam geçiremem ama onu bırakamam ve bırakmak da istemiyorum. Onu hep içimde taşıyacağım, ileride ayrı kalsak bile, Rivke'den ayrı kaldığım gibi."

Kentin yeniden uyandığı, tramvayların gıcırdadığı, dükkânların kepenklerini açtığı duyuluyordu. Doğum odasından önce bir hemşire, sonra doktor çıktı, ancak az sonra geri girdi. Isidor artık ukala değil, yalvaran bir tavırla, başka bir dilde konuşmasına karşın anlaşılabilen sorular sordu. Doktor yatıştırıcı jestler yaptı, kol saatini gösterdi, iki saat kaldı, bir saat kaldı. Yinelenen haykırışlar ve bir motorun uğultusu duyuldu, sonra sessizlik çöktü. Gün ağardığında, güleryüzlü bir hemşire elinde küçük bir kundakla dışarı çıktı. "Erkek, erkek" diyor, gülüyordu. Hiç kimse anlamadı. Hemşire döndü, elinin altına bol kıllı Izu geldi ve onun sakalını sertçe çekiştirdi: — Erkek, onun gibi!

Hepsi ayağa fırladı. Mendel ve Line, uykusuzluktan kızarmış gözleri parıldamaya başlayan Isidor'u kucakladılar. Doktor da dışarı çıktı, Isidor'un sırtına vurdu ve koridorda yürümeye koyuldu. Gazete okuyarak yürümekte olan bir meslektaşına rastladı, onunla konuşmak üzere durdu. İki

doktorun çevresinde başka doktorlar, rahibeler, hemşireler toplaşıverdi. Mendel de yaklaştı ve tek bir sayfadan oluşan gazeteye göz atmayı başarabildi. Büyük puntolu, Mendel'in anlamadığı bir manşet atmış olan gazete 7 Ağustos 1945 tarihini taşıyordu ve Hiroşima'ya atılan ilk atom bombasının haberini veriyordu.

Torino, 11 Ocak – 21 Aralık 1981

Yazarın Notu

Bu kitap, 1945 yazında, Milano'da, son bölümde anlatılan Yardım Ofisi'nde çalışmış olan bir arkadaşımın bana aktardığı bilgiler ışığında doğdu. O dönemde vatanlarına geri dönenlerin ve mültecilerin yanı sıra, anlatmaya çalıştıklarıma benzer birlikler de İtalya'ya geldi. Bunlar ıstırap dolu yılların katılaştırdığı, ancak asla küçük düşüremediği erkekler ve kadınlar, Nazizm'in kökünden mahvettiği ve İtalya'da az tanınan bir uygarlıktan geride kalabilenlerdi. Zayıf düşmüşlerdi ama onurlarını koruduklarının bilincindeydiler.

Gerçek bir öyküyü anlatmayı değil, bu birliklerden birinin katettiği, mantığa uygun ancak hayalî yolu yazmak istedim. Belirttiğim yer ve zamanlarda olmasa da, söz ettiğim olayların büyük bölümü gerçekten yaşandı. Yahudi partizanların kâh Sovyet veya Polonya (düzenli) birlikleri ile bütünleşerek, kâh yalnızca Yahudilerden gruplar oluşturarak, neredeyse her zaman umutsuz sayılabilecek

koşullarda Almanlara karşı savaşmış oldukları bir gerçek. Venjamín'in birliği gibi, Yahudi savaşçıları kabul eden ya da etmeyen (bazen de silahlarını alarak öldüren) gezgin birlikler de gerçekten var oldu. 10 ya da 15 bin kişilik Yahudi grupların, benim Novoselki'ye mal ettiğim gibi, savunmaya yönelik kamplar kurmuş oldukları ya da (inanılmaz gelse de) Schmulek'i yerleştirdiğim yeraltı mağaralarında uzun süre yaşadıkları, bazılarının ise savaşın sonuna dek benzeri yerlerde kalmış oldukları da gerçek. Demiryolu sabotajları ve paraşütle atılan malzemelerin yönünün saptırılması gibi düşmanı şaşırtma eylemleri, Doğu Avrupa'daki partizan savaşlarını konu alan kitaplarda geniş biçimde anlatılmakta. Buna karşın tüm kişiler, pilot kız Polina dışında, hayalî. Özellikle de şarkı sözü yazarı Martin Fontasch. Ancak birçok ünlü ve mütevazı Yahudi şair ya da besteci, kentlerde ve küçük köylerde, yalnızca 1939 – 1945 yılları arasındaki dönemde ve yalnızca Naziler tarafından öldürülmedi.

Gedalcilerin şarkısı da hayalî. Ancak nakarat kısmı ve kitabın adı konusunda Talmud'un bir bölümünü oluşturan ve I.S. II. yüzyılda derlenen, ünlü hahamların düşünce ve deyiş seçkisi Pirke Avoth'un ("Atalardan Seçme Deyişler") bazı sözcüklerinden esinlendim. Söz konusu kitapta (Böl.1, par.13) aşağıdaki sözcükler yer almakta: O (Haham Hillel) şöyle diyordu: "Eğer ben kendimi düşünmezsem, kim düşünür beni? Ve ben kendimi düşündüğümde dahi neyim ki? Ve şimdi değilse ne zaman?" Tabii benim bu ifadeleri öyküdeki kişilere uyarlama tarzım pek geleneksel sayılmaz.

Bir senaryo ve bir dil oluşturmam gerektiği için, bir dönemi ve o döneme ilişkin belgeleri ayrıntılı olarak

inceleyerek bazı kitaplara başvurmam bana çok yararlı oldu. Bu eserlerden en önemlileri şunlardır:

- R. Ainsztein, *Jewish resistance in Nazi occupied Eastern Europe*, P.Elek, London, 1974.
- J.A. Armstrong, *Soviet Partisans in World War II*, The University of Wisconsin Press, Madison, 1964.
- A. Artuso, *Solo in un deserto di ghiaccio,* Tipografia Bogliani, Torino, 1980.
- H.J. Ayalti, *Yiddish Proverbs*, Schocken Books, New York, 1963.
- A. Eliav, *Tra il martello e la falce*, Barulli, Roma, 1970.
- M. Elkins, *Forged in Fury,* Ballantine Books, New York, 1971.
- M. Kaganovitch, *Di milchamà fun di Jiddische Partisaner in Mizrach-Europe,* Union Central Israelita Polaca, Buenos Aires, 1956.
- J. Kamenetsky, *Hitler's Occupation of Ukraine*, The Marquette University Press, Milwaukee, 1956.
- K.S. Karol, *La Polonia da Pilsudski a Gomulka*, Laterza, Bari, 1959. S.A. Kovpak, *Les Partisans Soviétiques*, La Jeune Parque, Paris, 1945.
- S. Landmann, *Jüdische Witze,* DTV, Münih, 1963.
- B. Litvinoff, *La lunga strada per Gerusalemme*, Il Saggiatore, Milano, 1968.
- S. Minerbi, *Raffaele Cantoni*, Carucci, Roma, 1978.
- O. Pinkus, *A Choice of Masks*, Prentice Hall, Englewood Cliffs (N.J.), 1969.
- A. Sereni, *I clandestini del mare,* Mursia, Milano, 1973.

- L. Sorrentino, *Isba e Steppa*, Mondadori, Milano, 1947.
- G. Vaccarino, *Storia della Resistenza in Europa* 1938 – 1945, cilt 1, Feltrinelli, Milano, 1981.

Tüm bu kitapların yazarlarına, saptamaları ve eleştirileri ile bana yol gösteren, beni yüreklendiren herkese teşekkürlerimi sunarım. Öykünün çekirdeğini oluşturan bölümü bana anlatarak bu kitabı yazmamı sağlayan Emilio Vita Finzi'ye; çalışmalarımı sevgi ile izleyip destekleyerek zengin arşivinden yararlanmama izin veren Giorgio Vaccarino'ya özellikle teşekkür ederim.

Savaş ve insanları düşürdüğü trajikomik durumlar...
Primo Levi bu eserinde, koşullar ne olursa olsun, insanlıklarını yitirmemeye çalışan kahramanları aracılığıyla bizi kah düşündürür kah gülümsetir.
Savaş sonrası İtalyası'na dönüş yolculuklarında başlarına gelen türlü olaylar karşısında cesaretlerini kaybetmeden artık büyük ihtimalle var olmayan bir 'eve' dönmeye gayret eden insanların dramı, kat ettikleri mesafeler, geçtikleri ülkeler, rastladıkları insanlar güzel betimlemeler ve ifadeler ile anlatılır.
"Şimdi Değilse Ne Zaman" saatçi Mendel ve kader arkadaşları vasıtası ile savaşın anlamsızlığını ve insandan alıp götürdüklerini büyük bir ustalıkla gözler önüne seren düşündürücü bir eserdir.

EFİL YAYINEVİ
EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.
Ahmet Rasim Sokak 18/2 Çankaya/Ankara, Türkiye
Tel : (+90) 312 442 52 10
GSM : (+90) 541 232 00 96
Faks : (+90) 312 442 52 12
www.efilyayinevi.com

978-605-4334-73-5